

Održivi razvoj turizma

Edited book / Urednička knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2005**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:397572>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FAKULTET ZA MENADŽMENT
U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
OPATIJA, HRVATSKA

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

GRUPA AUTORA

održivi razvoj turizma

FAKULTET ZA TURISTIČKI
I HOTELSKI MENADŽMENT
OPATIJA, HRVATSKA

GRUPA AUTORA
ODRŽIVI RAZVOJ
TURIZMA

Nakladnik: SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija
HR 51410 Opatija, Primorska 42
Tel.: 051-294-700, faks: 051-291-965
e-mail: dekanat@hika.hr

Za nakladnika: Prof. dr. sc. Zoran Ivanović, dekan

Urednik: Prof. dr. sc. Branko Blažević

Redaktor: Prof. dr. sc. Vidoje Vujić

Autori: Mr. sc. Aleksandar Bjelica
Prof. dr. sc. Branko Blažević
Prof. dr. sc. Mladen Črnjar
Prof. dr. sc. Tihomira Stepinac Fabijanić
Prof. dr. sc. Ivanka Avelini Holjevac
Doc. dr. sc. Rade Knežević
Prof. dr. sc. Edna Mrnjavac
Prof. dr. sc. Milena Peršić
Dr. sc. Viktor Simončić
Dunja Serdinšek
Doc. dr. sc. Dora Smolčić Jurdana
Mr. sc. Mirela Srkoč
Mr. sc. Ivica Trumbić
Prof. dr. sc. Marinko Đ. Učur
Prof. dr. sc. Vidoje Vujić

Recenzenti: Prof. dr. sc. Branko Bošnjaković
Prof. dr. sc. Mladen Črnjar

Lektorica: Hajdi Matijević Matešić, prof.

Dizajn omotnice: Martina Lukanović

Kompjuterska obrada: Saša Svetličić

Tisak i dorada: Grafo Mark d.o.o., Zagreb

Naklada: 500 primjeraka

Tiskano: rujan, 2005.

GRUPA AUTORA

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Redaktor:
Prof. dr. sc. VIDOJE VUJIĆ

RIJEKA, 2005.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
RIJEKA

UDK 338.48:504.03

ODRŽIVI razvoj turizma / <redaktor Vidoje Vujić>.
- Opatija : Fakultet za turistički i hotelski
menadžment, 2005.

Summary.

ISBN 953-6198-53-3

110225083

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
FOREWORD	11
I. TEORIJSKE OSNOVE ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA	
Dora Smolčić Jurdana: NAČELA ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA.....	15
Marinko Đ. Učur: ZNANSTVENO NORMIRANJE PROPISA ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA.....	28
Rade Knežević: ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA U DESTINACIJAMA KOJE UGROŽAVAJU PRIRODNE NEPOGODE	44
II. MENADŽMENT ODRŽIVOG RAZVOJA	
Vidoje Vujić: MENADŽMENT ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA	57
Ivanka Avelini Holjevac: UPRAVLJANJE OKOLIŠEM I EKOLOŠKI STANDARDI U TURIZMU	78
Mladen Črnjar; Dunja Serdinšek: STRATEŠKI MENADŽMENT - PRETPOSTAVKA ODRŽIVOM RAZVOJU TURIZMA.....	86
Milena Peršić: RAČUNOVODSTVO OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA	98
III. PRIHVATNI POTENCIJAL U TURIZMU	
Dora Smolčić Jurdana: UTVRĐIVANJE PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE - ASPEKTI I PROBLEMI	119

Ivica Trumbić; Aleksandar Bjelica: ANALIZA PRIHVATNOG KAPACITETA TURISTIČKIH DESTINACIJA - MEDITERANSKA ISKUSTVA	141
Branko Blažević: IZRAČUN PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE	153
Edna Mrnjavac: PROMETNE KOMPONENTE PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE	168
IV. PRIMJERI U PRAKSI	
Ivanka Avelini Holjevac: ETIČKI KODEKS TURIZMA I ODRŽIVI RAZVOJ	187
Vidoje Vujić: KODEKS PONAŠANJA U PROSTORU TURISTIČKE DESTINACIJE GORSKI KOTAR	196
Tihomira Stepinac Fabijanić; Mirela Srkoč: PUTEVIMA BAŠTINE - S OBJE STRANE RIJEKE KUPE	231
Viktor Simončić: KOMUNALNA INFRASTRUKTURA I ZAŠTITA OKOLIŠA	240
DOBRI PRIMJERI PROCJENE PRIHVATNOG KAPACITETA U TURIZMU	243
SUMMARY	297
ŽIVOTOPISI AUTORA	309
LITERATURA	317

CONTENTS

PREDGOVOR	9
FOREWORD	11
I. THEORETICAL BASICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM	
Dora Smolčić Jurdana:	
PRINCIPLES OF SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT	15
Marinko Đ. Učur:	
SCIENTIFIC STANDARDIZATION OF REGULATIONS FOR SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT	28
Rade Knežević:	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM IN DESTINATIONS WHICH ARE BEING THREATENED BY THE NATURAL ELEMENTS	44
II. MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	
Vidoje Vujić:	
MANAGEMENT OF SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT	57
Ivanka Avelini Holjevac:	
ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ECOLOGY STANDARDS IN TOURISM	78
Mladen Črnjar; Dunja Serdinšek:	
STRATEGIC MANAGEMENT – PREREQUISITE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM	86
Milena Peršić:	
ENVIRONMENTAL ACCOUNTING AND SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT	98
III. ACCEPTABILITY POTENTIAL IN TOURISM	
Dora Smolčić Jurdana:	
TOURISM DESTINATION CARRYING CAPACITY – ASPECTS AND PROBLEMS	119

Ivica Trumbić; Aleksandar Bjelica: ANALYSIS OF ACCEPTANCE CAPACITIES OF TOURIST DESTINATIONS: MEDITERRANEAN EXPERIENCES	141
--	-----

Branko Blažević: CALCULATION OF TOURIST DESTINATION CARRYING CAPACITY	153
---	-----

Edna Mrnjavac: TRAFFIC AS A TOURISM DESTINATION RECEPTION CAPACITY	168
--	-----

IV. ON-THE-JOB EXAMPLES

Ivanka Avelini Holjevac: GLOBAL CODE OF ETHICS FOR TOURISM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT	187
---	-----

Vidoje Vujić: RULES OF BEHAVIOR IN THE TOURIST DESTINATION AREA OF GORSKI KOTAR	196
--	-----

Tihomira Stepinac Fabijanić; Mirela Srkoč: HERITAGE TRAILS - ON BOTH SIDES OF THE RIVER KUPA.....	231
---	-----

Viktor Simončić: INFRASTRUCTURE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION.....	240
---	-----

GUIDE TO GOOD PRACTICE IN TOURISM CARRYING CAPACITY ASSESSMENT	243
---	-----

SUMMARY	297
---------------	-----

AUTHORS' CURRICULUM VITAE	309
---------------------------------	-----

LITERATURE	317
------------------	-----

PREDGOVOR

Među ključnim resursima i izazovima 21. stoljeća ističu se briga o stanju prirodnog okoliša i porast važnosti turizma, koji postaju jednim od važnih izvora gospodarskog razvoja u svijetu. U posljednjih dvadeset godina održivi je razvoj sve češća tema kojom se na razne načine intenzivno bave sve zemlje i strukture društva. Zaokupljenost ljudi problemima održivog razvoja i okoliša neizbježna je reakcija na sve očitiye i drastičnije poruke koje dobivamo iz prirodnoga okruženja. Globalni utjecaji i brzi razvoj potaknut primjenom znanosti i tehnologije, s jedne strane te razvoj svijesti o potrebi zaštite i očuvanja okoliša s druge strane, izazivaju brojne proturječnosti, posebno u turističkom sektoru. Globalizacija tržišta i rastući broj međunarodnih putovanja utječu da se svijest o održivom razvoju brzo širi po cijelom planetu. U tom kontekstu potreba za održivim razvojem turizma nameće se kao uvjet i nužnost budućeg razvoja i opstanka. Nove će se vrijednosti ubuduće stvarati ponajprije iz nematerijalnih dobara kao što su kvaliteta življenja i etička osjetljivost ljudi, njihova znanja i mreže njihovih veza i odnosa prema prirodi i održivom razvoju. Nema više dvojbe je li održivi razvoj svih područja života i rada poželjan i potreban, dvojbe su samo u pristupu i njegovoj implementaciji.

Turizam je strateška razvojna gospodarska odrednica Republike Hrvatske. Očekuje se da on bude pokretač intenzivnog razvoja zemlje u cjelini. U tim uvjetima globalne svjetske konkurencije na turističkom tržištu, javljaju se nove turističke destinacije, a već etablirane kontinuirano unapređuju i proširuju svoj turistički proizvod. Razvoj turizma treba pratiti suvremene trendove, koji se odnose i na funkcioniranje njegove materijalne osnove, posebno zaštite prirodnih resursa. Jedan od osnovnih zahtjeva je kontrolirana gradnja - u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Broj objekata i njihov proizvodno-uslužni kapacitet ne bi smio dovoditi u pitanje zaštitu životne sredine i funkcioniranje komunalne infrastrukture. To znači zalaganje za manje objekte i veću razinu njihove disperzije u prostoru. Održivi razvoj podrazumijeva i tipska projektna rješenja koja pomiruju ekonomske i ekološke zahtjeve.

Održivi razvoj prvorazredno je pitanje zajedničke budućnosti svih stanovnika

svijeta. Njegova promocija je objelodanjena 1987. godine u poznatom izvješću Komisije za okoliš i razvoj Ujedinjenih naroda pod nazivom "Naša zajednička budućnost". Njegov novi, holistički koncept, projektiran je na konferenciji UN-a u Rio de Janeiru 1992. godine i u "Agendi 21" koja nosi naziv "Program akcija za održivi razvoj". O teorijskom konceptu održivog razvoja u Hrvatskoj valja postjetiti na izradu "Programa održivog razvoja i plana Prostornog uređenja Jadranskog područja" koji je donesen 1976. godine. U tom dokumentu kojeg je izradio Urbanistički institut iz Zagreba prije 30 godina, propisan je parametar prihvatnog kapaciteta plaža od 6 do 8 m² po kupaču. Pored tog dokumenta treba istaći i Regionalni prostorni plan Južnog Jadrana iz 1969. godine izrađenog uz stručnu i financijsku pomoć Programa za razvoj Ujedinjenih naroda. Kad je riječ o Hrvatskoj važno je spomenuti i dva skupa i pripadajuće im zbornike radova "Turizam i prostor - ekološki aspekti konfliktnih situacija" (1987) i drugi pod nazivom "Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj" (1994). Na temelju tih dokumenata i spoznaja ugledni autori u ovoj knjizi, svaki sa svog motrišta, promišljaju i sintetiziraju ekonomske, ekološke, pravne i sociološke koncepte prihvatnog potencijala i održivog razvoja turizma.

Ekspanzivni i nekontrolirani gospodarski razvoj je velika prijetnja održivom razvoju na samo turizma. Svjesni toga, autori u svojim radovima postavljaju i odgovaraju na pitanja: Kako upravljati održivim razvojem? Kako pomiriti zahtjeve za ekonomičnošću i primjenom ekoloških standarda i načela održivog razvoja u turizmu? Je li primjena pravnih normi i čistih tehnologija skupa i nedostupna? Jesu li prihvatni potencijal i komunalna infrastruktura preduvjeti održivom razvoju turizma? Kako razvijati kodeks ponašanja i ekološku svijest građana i gostiju? Ovo su samo neka od brojnih aktualnih pitanja koja su sadržana u njihovim elaboracijama. U tom smislu, kao ilustracija, prikazana su neka međunarodna iskustva i dobra gospodarska praksa na mediteranskom prostoru.

Koliko se u tome uspjelo, prosudit će čitatelji. Nastojali smo da jezik bude jasan i razumljiv. Međutim, ideje, modeli i teorije o kojima raspravljamo, složeni su. To se posebice odnosi na teorijske osnove, prihvatni potencijal i menadžment održivog razvoja. Čitatelji će primijetiti da tekst sadrži brojne reference koje smo povezali mrežom fusnota i integralno dali u popisu literature. Nadamo se da će čitatelji uočiti da je cjelina knjige više od zbroya pojedinačnih integralnih dijelova.

Redaktor: *dr. sc. VIDOJE VUJIĆ, izv. prof.*

FOREWORD

Among the key resources and challenges of the 21st century, the most outstanding are concerns for the condition of the environment and the growing worldwide significance of tourism, which is becoming an important source of economic development. In the course of the last twenty years, sustainable development has become an increasingly frequent theme that all countries and social structures are intensively dealing with in various ways. The preoccupation of people with the problems of sustainable development and the environment is an inevitable reaction to the growingly obvious and drastic messages that our natural environment is sending us. The global impacts and fast development incited by the implementation of science and technology on the one side, and the development of awareness of the need to protect and preserve the environment on the other, are the cause of numerous contradictions, particularly in the sector of tourism. Global market integration and the increment of international traveling act upon the rapid expansion of the cognizance of sustainable development throughout the entire planet. In that context the need for sustainable development of tourism poses itself as a condition and necessity of future development and survival. The principles of sustainable development represent the universal objective of mankind. Adaptation to this objective, in other words to sustainable development, is an important assignment for all structures of society. New values will in the future be created firstly from immaterial goods such as the quality of life and the ethical responsiveness of people, their knowledge and the nets of their connectedness and relations towards nature and sustainable development. There are no more uncertainties whether sustainable development in all fields of life and work is desirable and necessary, and the only uncertainties are in how to approach them and implement them.

Tourism is an important strategic term of reference in the economy of the Republic of Croatia. It is expected to be the impetus of powerful development of the country as a whole. Under the conditions of global world competition on the tourist market, new tourist destinations are emerging and the already established ones are continually advancing and expanding their tourist product. The development of tourism has to accompany contemporary trends, which also refer to the functioning of the industry's material base, in particular the protection of natural resources. One of the basic demands is controlled building construction – both in the meanings of quantity and quality. The number of structures and their production & servicing capacities should not endanger the protection of the environment and functioning of the communal infrastructure. This means to be in

favor of smaller structures and their greater dispersion throughout an area. Sustainable development also means standardized project solutions that bring economic and ecologic demands into consonance.

Sustainable development is a pressing issue for a future shared with all the inhabitants of the world. Its promotion was revealed in 1987 with the publication of the well-known report of the United Nation's World Commission on Environment and Development entitled *Our Common Future*. Its new, holistic concept was blueprinted at the United Nations Conference on Environment in Rio de Janeiro in 1992 and in "Agenda 21" that is called "Program of Initiatives for Sustainable Development". As regards the theoretical concept of sustainable development in Croatia it is worthwhile to call attention to the "Program of Sustainable Development and the proposed Regional Plan for the Adriatic Region" that was introduced in 1976. In this document that was produced by the Town Planning Institute of Zagreb thirty years ago regulates the parameter of acceptable capacity of beach area per bather as 6 to 8 sq. meters. In addition to this document it is worthwhile to call attention to the Regional Plan for the South Adriatic made in 1969 with the professional and financial support of the United Nations Development Program. While on the subject of Croatia it is also significant to mention two meetings and their resultant collected papers; "Tourism and Space – Ecological Aspects of Conflicting Situations (1987), and the other paper entitled "Towards a Sustainable Development of Tourism in Croatia" (1994). On basis of these documents and perceptions distinguished authors in this book, each from their own standpoint, deliberate and synthesize the economic, ecologic, legal and sociological concepts of the acceptable potential and sustainable development of tourism.

Expansive and uncontrolled economic development is a serious threat to sustainable development – not only in tourism. Being aware of this, the authors in their papers pose questions and give answers to the following issues: How to manage sustainable development? How to reconcile the demands for economizing and implementation of ecological standards and the principles of sustainable development in tourism? Is the utilization of legal resources and clean technologies expensive and inaccessible? Are the acceptable potential and communal infrastructure prerequisites for sustainable development of tourism? How to develop a code of behavior and ecological consciousness among the citizenry and guests? These are just some of the numerous pressing issues that are contained in their elaborations. In this sense, as an illustration, certain international experiences and positive economic practices are shown in the region of the Mediterranean.

To what extent we have succeeded is up to the opinion of our readers. We have made an effort to employ a clear and understandable language. However, the ideas, models and theories that are being discussed are complex. This particularly refers to the theoretical foundations, acceptable potential and management of sustainable development. The reader will note that there are numerous references that are linked to a chain of footnotes and are integrally shown in the literature listing. We hope the readers will notice that the book as a whole is more than simply a sum of separate integrated parts.

Copy Editor: *Associate Prof. VIDOJE VUJIĆ, D.Sc.*

I.
TEORIJSKE OSNOVE
ODRŽIVOG RAZVOJA
TURIZMA

NAČELA ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

Planiranje budućeg razvoja gospodarstva, a posebno turizma, nužno je uskladiti s uvažavanjem načela održivog razvoja. U praksi je potrebno u strateške nacionalne dokumente ugraditi načela održivog razvoja te institucionalnu organizaciju prilagoditi provođenju tih načela – od nacionalne do lokalne razine.

Održivi razvoj zasnovan je na četiri glavna načela: ekološkoj održivosti, socio-kulturnoj održivosti, ekonomskoj održivosti i tehnološkoj održivosti. Navedena načela održivog razvoja u radu se razrađuju te se iz njih izvode specifična načela održivog razvoja turizma.

Koncepcija održivog razvoja često se poistovjećuje isključivo sa zaštitom okoliša te se time svodi samo na jedno načelo, načelo ekološke održivosti. Budući ekološka održivost ima veliku važnost, a onečišćenje prirode postaje globalna prijetnja cijelom čovječanstvu, u analizi kompleksnosti koncepcije održivoga razvoja nedovoljno je ograničiti se samo na njezinu ekološku dimenziju.

Stvarno ostvarenje održivog razvoja nije moguće bez poštivanja socio-kulturnih specifičnosti, te ekonomske i tehnološke održivosti. Stoga bi se teorije koje se bave isključivo ekološkom održivošću mogle nazvati ekološkim paradigama, teorijskim i praktičnim priložima koncepciji održivog razvoja, ali ne njezinoj potpunoj razradi.

Nerazvijene zemlje moraju prilagoditi svoju pravnu regulativnu onoj razvijenih zemalja. Pravna regulativa nužna je jer jedino njome možemo učinkovito nadzirati provođenje odluka te kažnjavati eventualne prekršitelje.

Ekonomska i ekološka politika moraju biti povezane tako da zaštita okoliša i njezina temeljna načela postanu ishodište svih ciljeva i instrumenata ekonomske politike, što se ponajprije odnosi na uvažavanje načela održivog razvoja. Najprikladniji način da opća načela održivog razvoja zažive u praksi te da se stvore pretpostavke za ostvarenje ciljeva održivog razvoja jest donošenje temeljnoga nacionalnog dokumenta koji proklamira politiku održivog razvoja kao razvojnu opciju zemlje (npr. Nacionalna strategija održivog razvoja)¹.

¹ Dulčić, A., Petrić, L., Upravljanje razvojem turizma, Mate, Zagreb, 1998., str. 321.

Vezujući se uz nacionalnu strategiju održivog razvoja i sve ostale sektorske strategije uključuju elemente usklađene s održivim razvojem.

1. NAČELA ODRŽIVOSTI

Održivi razvoj zasnovan je na četiri glavna načela:

- ekološkoj održivosti,
- sociokulturnoj održivosti,
- ekonomskoj održivosti,
- tehnološkoj održivosti.

1.1. Ekološka održivost

Koncepcija održivog razvoja često se poistovjećuje isključivo sa zaštitom okoliša te se time svodi samo na jedno načelo, načelo ekološke održivosti. Budući da ekološka održivost ima veliku važnost, a onečišćenje prirode postaje globalna prijetnja cijelom čovječanstvu, u analizi kompleksnosti koncepcije održivog razvoja nedovoljno je ograničiti se samo na njezinu ekološku dimenziju.

Stvarno ostvarenje održivog razvoja nije moguće bez poštivanja socio-kulturnih specifičnosti te ekonomske i tehnološke održivosti. Stoga bi se teorije koje se bave isključivo ekološkom održivošću mogle nazvati ekološkim paradigama, teorijskim i praktičnim prilozima koncepciji održivog razvoja, ali ne njezinoj potpunoj razradi.

Ekološka održivost jamči kompatibilnost razvoja s očuvanjem i održanjem osnovnih ekoloških procesa, biološke raznolikosti i bioloških resursa.

Priroda i njezina mogućnost apsorpcije štetnih tvari, do emisije kojih razvojem čovječanstva dolazi sve više, unatoč novim tehnološkim rješenjima sve je manja. Vođen isključivo težnjom za što bržim ekonomskim razvojem i unapređenjem kvalitete života u materijalnom smislu, čovjek je narušio kolijevku iz koje je potekao. Pogubne posljedice takve politike vidljive su već danas, a smatra se da će se tijekom ovog stoljeća očitovati još veće posljedice onečišćenja.

Time je čovječanstvo u težnji za unapređenjem kvalitete života zanemarilo njezin osnovni preduvjet - očuvanu prirodu.

Svijet danas prolazi paradoksalnu situaciju. Razvijene zemlje Zapada uvidjele su štete na okolišu i poduzimaju mnogobrojne mjere za smanjenje i kontrolu onečišćenja na području svojih država. Javno se iznose stavovi o zaštiti prirode kao temeljnom cilju nacionalnih politika, to je "conditio sine qua non" budućeg razvoja svake razvijene države.

Istodobno, kapital tih istih država transferira stare tehnologije koje se zbog strogih normi ne mogu više koristiti u tim zemljama, u druge, nerazvijene i zemlje u tranziciji. Onečišćivači se, dakle, samo premještaju s jednog mjesta Zemlje na drugo. Naravno, navedeni procesi mogući su iz razloga što je u velikom dijelu nerazvijenih zemalja institucionalni okvir neadekvatan da bi takve pojave spriječio.

Navedeno govori o dvjema pojavnostima. Jedna je nerazumijevanje pojma održivog razvoja i globalnog svijeta. Održivi razvoj oživljava putem malih pojedinačnih projekata njegove primjene, ali ga možemo smatrati uistinu uspješnim tek kad bude istinski prihvaćen kao koncepcija za budućnost. Svijet, posebno u ekološkom pogledu, ne možemo podijeliti na one koji ovu koncepciju prihvaćaju i na one koji je ne prihvaćaju. Utjecaji onečišćenja šire se i ne poznaju teritorijalne granice država. U konačnici možemo raspravljati o tome je li ili nije svijet prihvatio održivost kao svoje opredjeljenje.

Drugu pojavnost možemo nazvati dvoličnošću politike razvijenih i izazovom nerazvijenih. Nerazvijene zemlje svoj su dosadašnji razvoj temeljile na gospodarstvu koje je bio zaostalo, tehnološki i ekonomski. Danas te iste zemlje u potrazi za investitorima prihvaćaju proizvodna tehnološka rješenja koja ni u kom slučaju neće pridonijeti njihovom razvoju u skladu s načelima održivosti. Dio nedovoljno razvijenih zemalja kao najvredniji resurs ima upravo očuvan okoliš. Te zemlje nastoje tu postojeću resursnu osnovu staviti u funkciju upravo plasmanom na turistička tržišta (npr. Maldivi, Kenija). Te nove turističke destinacije moraju uložiti puno znanja da bi iskoristile ekonomske koristi što im ih donosi turizam, a istovremeno zaštitile prirodu od neodgovornih turista.

Krippendorff navodi da najviši cilj politike turizma koja bi vodila računa o čovjeku i okolišu glasi:

“Osiguranje optimalnog zadovoljenja mnogostrukih turističkih potreba svih ljudi unutar sposobnih organizacija i u nenarušenom okolišu, vodeći računa o interesima stanovništva i turističkih područja.”²

1.2. Sociokulturna održivost

Sociokulturna održivost jamči kompatibilnost razvoja s očuvanjem kulture i sustava vrijednosti ljudi na koje taj razvoj utječe te trajno održanje i isticanje identiteta lokalne zajednice.

Sociokulturna održivost odnosi se na sposobnost zajednice, bilo lokalne ili nacionalne, da prihvati nove inpute, u slučaju turizma to su turisti, na kraće ili duže razdoblje te da unatoč tome nastavi funkcionirati bez društvene disharmonije do koje mogu dovesti ti inputi, ukoliko razvoj nije pažljivo planiran. Ukoliko i dođe do određene disharmonije potrebno je unaprijed ugraditi mehanizme da se ona ublaži na najmanju moguću mjeru.

Negativni utjecaji novih gospodarskih aktivnosti, uključujući turizam, na socijalnu sliku određene zajednice očituju se u stvaranju dotad nepostojećih razlika među skupinama ljudi ili do produblivanja već postojećih razlika.

Zadatak je instrumenata održivog razvoja (prihvatni potencijal, procjena utjecaja na okoliš i ostalih) da spriječe društvenu neodrživost određenih gospodarskih projekata.

² Krippendorff, J., Putujuće čovječanstvo, SNL, Zagreb, 1986., str. 106.

Turizam, budući da s njim dolazi i mnoštvo novih, lokalnoj sredini stranih ljudi koji imaju svoje kulturne običaje, način provođenja slobodnog vremena i slično, ima snažan utjecaj na kulturne vrijednosti lokalne zajednice. Stil života, običaji i tradicija lokalnoga stanovništva dolaskom turista doživljavaju bitne promjene. Kultura lokalne zajednice neizbježno i nepovratno se mijenja s razvojem turizma.

Budući da je kultura dinamičan proces, ne može se promjena kulturnog obrasca smatrati isključivo posljedicom utjecaja turizma. No, zadržavanje lokalnih specifičnosti i autohtonih obilježja opća je društvena vrijednost koju je potrebno održati.

U malim, zatvorenim zajednicama i mali broj turista može snažno utjecati na promjenu sociokulturnog okruženja i imati dalekosežne negativne posljedice. Stoga je potrebno razviti menadžment utjecaja posjetitelja (engl. visitor impact management) sa svrhom sprečavanja kontrole utjecaja turista na lokalno stanovništvo, odnosno negativnih utjecaja. To je iznimno bitno načelo održivog razvoja.

Stupanj društvene održivosti razlikuje se s obzirom na razvijenost i otvorenost lokalne sredine. Što je lokalna sredina razvijenija i otvorenija, to je razina društvene održivosti viša. Zatvorene lokalne zajednice, izraženih tradicionalnih vrijednosti teže prihvaćaju promjene u društvu.

Sociokulturna održivost mijenja se s razvojem ukupnog društva.

Promjene sociokulturnog miljea vidljive su s većeg vremenskog odmaka, budući da se i one postupno odvijaju. Stoga ih je teže uočiti i na njih pravovremeno reagirati.

1.3. Ekonomska održivost

Ekonomska održivost jamči da je razvoj ekonomski efikasan i da je upravljanje resursima takvo da će se njima moći koristiti i budući naraštaji. Cilj je tako koncipiranog razvoja blagostanje za sadašnje i buduće naraštaje.

Ekonomsku održivost ne treba zanemariti u odnosu na druga načela održivog razvoja. Ona se odnosi na održavanje zaliha kapitala. Prirodni kapital do danas se u pravilu nije vrednovao, no kako bi se ostvario održiv razvoj potrebno je i njegovu vrijednost uključiti u gospodarski sustav.

Riječ je o razini ekonomske dobiti od neke aktivnosti dovoljne da pokrije troškove posebne mjere u svezi s ublažavanjem utjecaja prisutnosti turista ili da ponudi dovoljan dohodak kao svojevrsnu naknadu za negativne utjecaje turizma na lokalnu zajednicu. Ova tvrdnja čini se kao svojevrsna isplata narušenih ostalih načela. Drugim riječima, ovo gledište smatra da je prihvatljivost postignuta ukoliko je ekonomska profitabilnost dovoljno visoka da nadoknadi štete, ublaži nezadovoljstvo ili spriječi prosvjede.³

Ekonomska održivost ne pretpostavlja se drugim načelima održivosti. Ona je jednako važna, no dostizanje koncepcije održivog razvoja nije opravdano promatrati isključivo kroz prizmu ekonomske održivosti, a neprihvatljivo ju je i ignorirati.

³ Mowforth, M., Munt, I., *Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third World*, Routledge, London, New York, 1998., str. 111.

Obrazlažući ekonomsko-ekološke temelje održivog razvoja Črnjar ističe tri važna makroekonomska cilja: punu zaposlenost, stabilnost cijena i ekonomski rast. Skupina ekonomista smatra da ekonomski rast utječe dugoročnije na bolju kvalitetu okoliša, jer iako se u početku osiromašuju prirodni resursi, s većim se razvojem zajednice razvija ekološka svijest i materijalne mogućnosti za očuvanje okoliša.⁴

“Pravila upravljanja zaštitom okoliša upućuju na to da ne smije doći do smanjenja zaliha resursa i smanjenja kapaciteta okoliša, odnosno da se to pravilo može djelomično nadomjestiti zamjenom prirodnog kapitala, kapitalom koji je stvorio čovjek, odnosno tehnološkim napretkom kao mogućnošću smanjenja korištenja prirodnih resursa.”⁵

1.4. Tehnološka održivost

Tehnološka održivost zahtijeva razvoj i primjenu tehnologije na način da se u proizvodnji koristi tehnologija koja uz ekonomske učinke ima i elemente, kojima se štiti okoliš. Nove tehnologije:

- trebaju pronaći supstitutivna rješenja za korištenje prirodnih (posebno neobnovljivih) resursa;
- primjenjuju se u postupcima pročišćavanja otpadnih voda, uklanjanja otpada, recikliranja i slično;
- trebaju biti okrenute čovjeku i boljitku čovječanstva.

Svjedoci smo iznimnog razvoja novih tehnoloških rješenja na svim područjima ljudskog djelovanja. Za oživljavanje koncepcije održivog razvoja bitno je da se nova tehnologija koristi isključivo u korist blagostanja čovječanstva.

Potreba za razvojem “sada i pod svaku cijenu” nažalost značila je za neke zemlje u razvoju privlačenje stare tehnologije koja, uz to što nije ekonomski učinkovita kao najnovija suvremena rješenja, ima za posljedicu i ugrožavanje okoliša i zdravlja ljudi. Tehnološka neodrživost takvih rješenja rezultira njihovom ekonomskom, ekološkom, te u krajnosti i socijalnom neodrživošću po države i lokalne zajednice. U kontekstu ranije iznesene tvrdnje da je održivost stvarno postignuta tek kada ukupno čovječanstvo prihvati načela koncepcije, takvi slučajevi su, dakle, i opće društveno neodrživi.

1.5. Načela održivog razvoja prema “Agendi 21”

Briga o čovjekovom okolišu i međunarodne inicijative na tom području intenzivnije se javljaju od Konferencije o čovjekovom okolišu Ujedinjenih naroda održane 1972. godine u Stockholmu.

⁴ Črnjar, M., *Ekonomika i politika zaštite okoliša*, Ekonomski fakultet i Glosa, Rijeka, 2002., str. 194-195.

⁵ *Ibidem*, str. 196.

Najvažnije je pri tome spomenuti Izvještaj Brundtlandove komisije iz 1987. godine u kojem Svjetska komisija za okoliš i razvoj - WCED ističe sljedeća načela održivog razvoja⁶:

- Sva živa bića imaju osnovno pravo na okoliš adekvatan za njihovo zdravlje i blagostanje.
- Države moraju poduzimati mjere očuvanja okoliša i koristiti okoliš i prirodne resurse na dobrobit današnjih i budućih naraštaja.
- Države moraju održavati ekosustave i ekološke procese nužne za funkcioniranje biosfere, trebaju čuvati biološku raznolikost i nadzirati ostvarenje održivog prinosa pri korištenju prirodnih resursa i ekosustava.
- Države moraju donijeti i poštovati adekvatne standarde zaštite okoliša i nadzirati promjene do kojih dolazi te javno objavljivati podatke o kvaliteti okoliša i korištenju resursa.
- Države trebaju zahtijevati izradu studije utjecaja na okoliš projekata koji bi mogli znatno utjecati na okoliš ili korištenje prirodnih resursa.
- Države moraju informirati sve osobe i subjekte na koje planirane aktivnosti mogu imati utjecaja.
- Države moraju osigurati da konzerviranje/očuvanje čini integralni dio planiranja i implementacije razvojnih aktivnosti i osigurati (ukoliko se radi o razvijenim, bogatim zemljama) pomoć pri primjeni mjera zaštite okoliša i održivog razvoja zemljama u razvoju.
- Države trebaju 'in bona fide' surađivati s drugim državama pri primjeni mjera zaštite.

“Agenda 21” predstavlja plan aktivnosti na svim područjima te i u svezi s održivim razvojem turizma na Zemlji. Ona upozorava na potrebu promjena u osmišljavanju razvoja, promjena koje su zasnovane na novom pristupu i shvaćanju utjecaja ponašanja čovječanstva na okoliš. “Agenda 21” usvojena je na Svjetskom summitu u Rio de Janeiru 1992. godine.

2. NAČELA ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

Na konferenciji “Globe ‘90” održanoj u Kanadi (Vancouver) skupina stručnjaka izradila je dokument “Strategija djelovanja za postizanje održivog razvoja turizma” (“An Action Strategy for Sustainable Tourism Development”), na temelju kojeg su kasnije zemlje donosile svoje temeljne dokumente razvoja turizma.

U navedenom dokumentu navodi se sedam osnovnih načela održivog razvoja turizma⁷:

⁶ World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford, 1987.

⁷ MacGregor, J.R.: *Sustainable Tourism Development*, VNR's Encyclopedia of Tourism and Hospitality, VNR, New York, 1991., str. 781-787; preuzeto iz Dulčić, A., Petrić, L., op. cit., str. 326-327.

- Ograničiti ljudski utjecaj na Zemlji (globalno) i u regiji (lokalno) na razinu koja je u okvirima nosivih kapaciteta; u slučaju turizma to znači da broj posjetitelja (turista) kao i njihova potrošnja ne smiju prelaziti granice podnošljivosti (nosive kapacitete) lokalnih ekosustava, odnosno njihovu sposobnost da bez većih šteta podnesu izvjestan broj turista i sve aktivnosti vezane uz turizam izravno i neizravno.
- Zadržati biološko bogatstvo u regiji; to se načelo sastoji u konzerviranju prirodnih raznolikosti i procesa koji omogućuju zemlji, vodi, zraku i uopće životu da budu produktivni, odnosno da se prilagode broju turista, a da se pri tome mogu nesmetano obnavljati.
- Minimizirati iskorištavanje nerazgradljivih materijala; upotrebu raznih nerazgradljivih materijala kao što su plastika, kemikalije i slično treba u turizmu svesti na razumnu mjeru i to ponajprije koristeći se njihovim prirodnim zamjenama ako i gdje god je to moguće, odnosno provodeći recikliranje ako je njihova zamjena prirodnim materijalom nemoguća.
- Promovirati dugoročni ekonomski razvoj koji povećava koristi iz dane količine resursa i zadržava prirodno bogatstvo; turizam je u mogućnosti da zadržava (štiti) prirodno bogatstvo na velik broj načina na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, i to na sljedeće načine:
 - a) promoviranjem tehnologija koje racionalnije koriste energiju, kao npr. sustavi za proizvodnju solarne energije,
 - b) uvođenjem tzv. zelenih poreza, odnosno iznosa uračunatog u cijene turističkih aranžmana koji će biti izdvojen isključivo za zaštitu prirodnih resursa,
 - c) uvođenjem instrumenata zakonske kontrole kojima će se subjekti turističkog gospodarstva primorati da plaćaju kazne za svako oštećenje prirodnih resursa,
 - d) organiziranjem takve turističke ponude koja će promovirati najrazličitije oblike iskorištavanja prirodnog i kulturnog naslijeđa područja, a da pri tome ne zahtijeva velike intervencije u prostoru (ekoturizam),
- Osiguranjem pravedne raspodjele troškova i dobiti od upotrebe resursa i uvođenje menadžmenta okoliša (engl. environmental management), tj. upravljanja prirodnim okolišem; budući da je turizam aktivnost u kojoj su uključeni i privatni i javni sektor, ali i razne neprofitne (društvene) organizacije, mora se voditi računa o tome kako na najracionalniji način gospodariti prirodnim resursima u službi turizma, a da pri tome svi budu uključeni u proces i da ravnopravno snose troškove, ali i dijele koristi od turističkog razvoja.
- Osiguranje efikasne participacije društva i interesnih skupina u odlukama koje se odnose na njih; to je načelo u uskoj vezi s prethodnim i zauzima se za ravnopravno sudjelovanje svih aktera u odlukama koje se odnose na provođenje koncepcije održivog razvoja turizma.
- Promoviranje vrijednosti koje potiču ostale da prihvate načela održivosti;

svaki subjekt unutar turističkog sektora mora pridonositi promoviranju turizma na načelima održivosti, odnosno treba eliminirati svaku aktivnost koja ne podupire ta načela.

Analizom definiranih načela održivog razvoja te načela prilagođenih turizmu smatramo da se mogu istaknuti načela održivog razvoja kako slijedi⁸:

- ✓ Menadžment i planiranje potrebno je usmjeriti k adekvatnom korištenju resursa u turizmu.
- ✓ Konceptija održivog razvoja nije “anti-razvojna” konceptija, ali ističe limite razvoja u skladu s čime je potrebno i razvijati turizam.
- ✓ Naglasak je na dugoročnom promišljanju razvoja turizma.
- ✓ Menadžment održivog razvoja turizma vodi računa, ne samo o problemu zaštite okoliša, već i o ekonomskim, društvenim, kulturnim, političkim i drugim pitanjima.
- ✓ Potrebno je voditi računa o jednakosti i pravdi među naraštajima ljudi.
- ✓ Svi zainteresirani subjekti iz okruženja (stakeholders) trebaju biti konzultirani, uključeni u donošenje odluka i informirani o problemima održivog razvoja turizma.
- ✓ Nužna je realna procjena mogućnosti primjene održivog razvoja u praksi i mogućih dosega u budućem razdoblju.
- ✓ Poduzeća trebaju iskoristiti tržišne prednosti primjene održivog razvoja.
- ✓ Zbog mogućih sukoba oko korištenja resursa nužni su ustupci i kompromisi.
- ✓ Pri ocjeni koristi i troškova održivog razvoja turizma treba uvažiti sve individue i skupine na koje tako promišljen razvoj ima utjecaj.

2.1. Menadžment i planiranje usmjereno k adekvatnom korištenju resursa u turizmu

Sve menadžerske odluke i aktivnosti moraju biti usmjerene k optimalnom, racionalnom korištenju raspoloživih resursa u turizmu. Potrebno je pronaći optimalnu kombinaciju resursa.

Za dugoročni razvoj turizma posebno je važno neiscrpljivanje prirodnog okoliša, kao primarnoga turističkog resursa te očuvanje prirodnih i izgrađenih atraktivnosti kao faktora turističke privlačnosti i dijela turističke ponude pojedine turističke destinacije ili regije. Ovo načelo trebaju uvažavati sve razine menadžmenta (od najniže do najviše); također ga trebaju uvažavati menadžment poduzeća i menadžment turističke destinacije.

Iz navedenog također slijedi da je potrebno u prvoj fazi djelovanja minimizirati negativne utjecaje na okoliš što možemo smatrati pasivnim oblikom djelovanja, da bi se u sljedećoj fazi pristupilo aktivnostima koje izravno pridonose očuvanju i unapređenju okoliša.

Ovo načelo uključuje ostvarenje konverzijske funkcije turizma koja predstavlja

⁸ Pripremljeno uz korištenje Bramwell, B. et al., Sustainable Tourism Management: Principles and Practice, Tilburg University Press, Tilburg, 1996., str. 44.

sposobnost turizma u pretvaranju negospodarskih resursa u gospodarske, koji, da nema turizma ili da nisu uključeni u turističke tokove, ne bi ostvarivali ekonomske učinke (ponajprije prihod). Kao primjer može se navesti kupanje u moru, boravak na snijegu, posjet samostanu, galeriji, ostacima dvorca, vodopadima na obližnjoj rijeci, jezerima, spiljama, kanjonima i drugim prirodnim i antropogenim resursima.⁹

Slobodan pristup resursima čimbenik je koji otežava mogućnost kontrole korištenja i očuvanja resursa. Primjer resursa sa slobodnim pristupom je more. S obzirom da je more dostupno, uvjetno govoreći svima, teško je spriječiti postupke kojima dolazi do njegova zagađenja. Ipak, kvalitetna zakonska regulativa i rigorozna kontrola njena poštivanja, uz sankcije, bitno bi pridonijela smanjenju ekscenčnih situacija.

U skladu s iznesenom tvrdnjom da je održivi razvoj potrebno promatrati globalno može se navesti primjer osobito osjetljivih zatvorenih mora, primjerice Sredozemlja.

2.2. Konceptija održivog razvoja i granice razvoja

Konceptija održivog razvoja turizma nije "anti-razvojna" konceptija, ali ističe granice razvoja u skladu s čime je potrebno i razvijati turizam. Unatoč činjenici da smo svjedoci intenzivnog razvoja novih tehnologija i ovladavanja novim saznanjima, ipak postoje strahovanja od iscrpljivanja raspoloživih resursa.

Održivi razvoj turizma polazi od pretpostavke da su resursi ograničeni te traži način za definiranje tih limita i u suglasju s time i mogućih granica razvoja. No pri tome se susrećemo s dva problema¹⁰:

- a) nemogućnost preciznog predviđanja posljedica pojedinih ljudskih aktivnosti;
- b) nemogućnost preciznog definiranja vrijednosti pojedinih resursa za buduće naraštaje.

Iako možemo zaključiti da je, zbog ograničenog znanja, teško sa sigurnošću postaviti granice razvoja, ipak je nužno u situacijama gdje posljedice mogu biti vrlo negativne i nepopravljive definirati određene limite, standarde.

2.3. Dugoročno promišljanje razvoja

S etičkog stajališta neprihvatljivo je nastojanje u kratkom vremenu ostvariti što veći profit od turizma te pri tome nekontrolirano iscrpljivati i degradirati prirodna i kulturna dobra. To znači ostvarenje profita na račun i štetu budućih naraštaja.

Politika razvoja turizma koja ne uzima u obzir štete koje dugoročno nastaju - iscrpljivanje prirodnih i antropogenih resursa, trajne posljedice na društvo i kulturu zajednice - dugoročno vodi ka propadanju turističke destinacije. Razvoj turizma potrebno je dugoročno planirati u skladu s tezom da je budućim naraštajima po-

⁹ Pirjevec, B., Kesar, O., Počela turizma, Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb, 2002., str. 158.

¹⁰ Prema Bramwell, B. et al., op. cit., str. 44-45.

trebno ostaviti barem onoliko koliko smo mi naslijedili od prošlih.

Kada govorimo o turizmu nužno je ispitati stavove lokalnog stanovništva, turista te predstavnika lokalne uprave, turističke zajednice i menadžmenta utjecajnih turističkih poduzeća na razini turističke destinacije.

Ovo je jedno od osnovnih načela održivog razvoja turizma. Pri tome se, predviđajući gospodarski (i turistički) razvoj, treba analizirati i utjecaje različitih razvojnih scenarija na lokalnu zajednicu i stanje prirodnog okoliša te na raspoložive resurse u dužem vremenskom razdoblju.

2.4. Integralni pristup - zaštita okoliša, ekonomija, društvo, kultura, politika, menadžment

Menadžment održivog turizma vodi računa ne samo o problemu zaštite okoliša, već i o ekonomskim, društvenim, kulturnim, političkim i drugim pitanjima.

Vrlo često se pojam održivog razvoja (ograničeno) veže samo uz zaštitu okoliša. No, treba naglasiti da održivi razvoj turizma ima mnogo šire značenje. Nastoji se uravnotežiti razvoj svih djelatnosti i grana gospodarstva na određenom području, a sa svrhom poboljšanja standarda i kvalitete življenja lokalnog stanovništva.

Dakle, održivi turizam nije isključivo proizvod razrađene turističke politike i strategije, već se razvija pod mnogobrojnim i raznolikim utjecajima ukupnog gospodarstva, društva, različitih skupina i pojedinaca. Cilj je, također, očuvati i revitalizirati kulturne stečevine, značajke i običaje kraja. Integralni pristup planiranju potaknut će procjenu relativnih koristi i troškova drugih ekonomskih aktivnosti kao i turizma te smanjiti ovisnost o samo jednoj gospodarskoj aktivnosti.

Integralno planiranje je "model planiranja u kojem se u jedinstvenom postupku planiranja usmjerava i usklađuje gospodarski, socijalni i prostorni razvoj na svim prostornim razinama. Integralno planiranje u turizmu je instrument ekonomske politike kojim se osigurava skladan i sinkroniziran razvoj turizma i svih grana i djelatnosti u kojima se neposredno ili posredno ostvaruje turistička potrošnja i koje sudjeluju u podmirenju turističkih potreba."¹¹

Integralni turistički razvitak je "oblik razvoja turizma u kojem turizam čini samo jednu zavisnu varijablu i ne promatra se kao izolirana pojava, već kao međusobni odnos brojnih komponenata društveno-ekonomske stvarnosti određene sredine. Turizam se od samih početaka razvijao uvijek naglašavajući svoju pripadnost pojedinoj užoj prostornoj jedinici. Najprije je to bilo turističko mjesto i lokalitet, pa zatim turistička zona i regija, turističko područje, turistički pravac, i naposljetku, turistička destinacija. Integralni razvitak podrazumijeva ukupni razvitak jednog kompleksnijeg prostora u kojem su moguće različite turističke aktivnosti, razvijajući se u međusobnoj suglasnosti, ali i s drugim gospodarskim aktivnostima, koje su uglavnom podređene koncepciji i politici turističkog razvitka takve prostorne jedinice."¹²

¹¹ Skupina autora (ured. Vuković, B., Čavlek, N.): Rječnik turizma, Masmedia, Zagreb, 2001., str. 140.

¹² Ibidem, str. 139.

Održivi razvoj turizma zahtijeva interdisciplinarni pristup.

2.5. Zadovoljenje ljudskih potreba, jednakost i pravda

Ljudske potrebe trebaju biti zadovoljene te treba voditi računa o jednakosti i pravdi.

Svi ljudi imaju jednako pravo zadovoljiti svoje potrebe i težnje, naravno ukoliko pri tome ne nanose štetu drugim ljudima i ne uništavaju prirodni okoliš. Dakle, potrošnja sa svrhom zadovoljenja potreba mora biti ekološki i društveno održiva, prihvatljiva. Unaprijediti kvalitetu života ljudi danas i sutra - suština je koncepcije održivog razvoja.

Ovo načelo održivog razvoja često se zanemaruje, a u svojoj suštini čini bit i osnovni preduvjet za oživljavanje svih ostalih načela. Jednakost i pravda trebaju biti ono čemu stremimo.

2.6. Informiranje i uključanje u proces donošenja odluka zainteresiranih subjekata iz okruženja (stakeholders)

Svi zainteresirani subjekti iz okruženja (engl. stakeholders) trebaju biti konzultirani, uključeni u donošenje odluka i informirani o problemima održivog razvoja turizma.

Ukoliko se žele zadovoljiti potrebe ljudi (i lokalnog stanovništva i turista) i svih subjekata nužno je razviti komunikaciju i razmjenu stavova između svih subjekata na koje razvoj turizma izravno ili neizravno utječe.

Konzultacije između turističkoga gospodarstva, lokalne zajednice, zaposlenih u turizmu, turista i ostalih nužne su ukoliko djeluju ka zajedničkom cilju, a kako bi se izbjegli sukobi interesa i pronašla područja zajedničkog interesa. Takvoj je praksi posljedica sinergijski efekt.

Uključivanje, tj konzultiranje lokalnog stanovništva pri donošenju bitnih odluka u turizmu pozitivno je, no treba imati u vidu moguće probleme koji se pri tome mogu javiti kao npr. relativna nezainteresiranost lokalne zajednice za dugoročne posljedice koje će odluke imati na ekološku komponentu prostora i kulturni identitet.

S obzirom da održivi razvoj implicira integralni pristup potrebno je konzultirati i gopodarske subjekte koji nemaju neposredne veze s turizmom, budući da posluju na istom teritorijalnom području i istom društvenom okruženju.

2.7. Procjena mogućnosti primjene održivog razvoja i mogućih doseg

Nužna je realna procjena mogućnosti primjene održivog razvoja u praksi i mogućih doseg u budućem razdoblju.

Održivi razvoj turizma počiva na dobrim idejama, no nameće se problem kako ih sprovesti u praksu i kako njima prilagoditi turistički menadžment. Dobro pola-

zište je analiza situacija gdje je održivi razvoj turizma zaživio te onih gdje su se javile prepreke.

Na donošenje strateških odluka u turizmu utječu mnogobrojni čimbenici, a u realnom se okruženju javljaju mnogi utjecaji koje je teško unaprijed točno predvidjeti, koji utječu na ekonomski sustav, kulturu poslovnog okruženja, moć vladinih institucija, društvene odnose među ljudima, sustav vrijednosti i ponašanja koji ograničavajuće djeluju na primjenu koncepcije održivog razvoja turizma. Posljedica toga je da, ma koliko bili ambiciozni po pitanju primjene koncepcije, postoje ograničavajući čimbenici i limitirani dosezi u praksi.¹³ Odluke i rad drugih ekonomskih djelatnosti mogu bitno utjecati na održivost turističkog sektora.

Navedeno nikako ne smije odvratiti od aplikacije koncepcije. To jednostavno upućuje da je potrebno pratiti ne samo ostvarenje konačnih ciljeva, već i učinaka u dosizanju tih ciljeva.

Jedna od prepreka u primjeni koncepcije održivog razvoja turizma nalazi se u ljudskoj svijesti; danas još mnogi, pa i turistički djelatnici, nisu svjesni nužnosti primjene ove koncepcije, bilo da sagledavamo njegovu važnost s aspekta zahtjeva tržišta, bilo da ga sagledavamo s egzistencijalnog stajališta, jer je očuvan okoliš preduvjet budućeg života ljudi na Zemlji. Stoga smo često svjedoci isključivo deklarativne potpore koncepciji održivog razvoja turizma onih koji nisu svjesni njegove istinske važnosti za budućnost turizma, već ga olako shvaćaju kao pomodarstvo.

2.8. Tržišne prednosti primjene koncepcije za poslovne subjekte

Potrebno je uvažiti saznanja o tržišnom djelovanju i menadžerskoj praksi u privatnim i javnim poduzećima te analizirati i uvažiti stavove javnosti.

Menadžment poduzeća prilagodit će aktivnosti održivom razvoju turizma samo ukoliko u tome pronade komercijalni interes ili ga na to prisili pravna regulativa. Menadžment mora uvidjeti tržišne prednosti do kojih će dovesti investiranje u zaštitu okoliša. Postupci kojima se smanjuje potrošnja energije (automatsko isključivanje, timer-i, fotoćelije, ugradnja izolacijskih materijala, dvostrukih prozora i sl.) mogu znatno smanjiti troškove poduzeća i ujedno pridonijeti njegovom boljem ugledu.¹⁴ Menadžment održivog turizma može, dakle, pružiti niz prednosti u poslovanju: povećati konkurentnost, poboljšati image poduzeća, smanjiti količinu otpada materijala i troškove gospodarenja otpadom, osigurati bolje uvjete (čistiji okoliš) zaposlenima, lokalnom stanovništvu i turistima.

2.9. Nužnost kompromisnih rješenja i ustupaka

Pri razvoju turizma na određenom području može doći do sukoba interesa različitih interesnih skupina. Turističkoj valorizaciji određenog kulturno-povijesnog

¹³ Bramwell, B. et al., op. cit., str. 49-50.

¹⁴ Green Globe u priručniku *Managing Energy for Hotels* iznosi podatak da uštede energije koje su moguće primjenom navedenih načina mogu dovesti do smanjenja troškova za energiju i do 10%.

spomenika mogu se suprotstaviti npr. konzervatori. Područje atraktivne prirode zasigurno će privući turiste, ali se istodobno mogu očekivati prosvjedi pokreta za zaštitu prirode ukoliko ocjene da turisti svojim ponašanjem umnogome narušavaju prirodu. Rješenja ovih ili sličnih problema, iako je do njih najčešće teško doći konzesusom, treba pronaći u zajedničkoj komunikaciji interesnih strana imajući pri tome u vidu, s jedne strane korisnost pojedinih aktivnosti, a s druge strane njihova štetna djelovanja.

Zbog mogućih sukoba oko korištenja resursa nužni su ustupci i kompromisi.

2.10. Adekvatna distribucija koristi i troškova

Budući da svaki pojedinac ima jednako pravo na zdraviji i kvalitetniji život, a odluke o turističkom razvoju različito utječu na pojedine skupine i pojedince, potrebno je pri ocjeni koristi i troškova održivog razvoja turizma obuhvatiti sve individue i grupe. Realno, odluke ne mogu jednako djelovati na svakog pojedinca ili gospodarski subjekt.

Distribucija koristi između pojedinaca, skupina te naraštaja ljudi vitalni je problem pri istraživanju relativnih troškova i koristi alternativnih projekata. Pri ocjeni koristi i troškova održivog razvoja turizma treba uvažiti sve individue i skupine na koje tako promišljen razvoj ima utjecaj.

Održivi razvoj turizma ne treba sagledavati kao jedan od selektivnih oblika turizma. Ova koncepcija treba predstavljati temelj za budući razvoj svih oblika turizma, čije je planiranje potrebno uz uvažavanje osnovnih načela održivosti. Pri tome je važno naglasiti da je, sagledavajući budući razvoj, nužno uvažiti sve promjene koje on sa sobom neizbježno donosi, kao cijena (i zasluga) napretka. No, minimiziranje negativnih učinaka razvoja turizma na ekološko i sociokulturno okruženje moguće je uvažavajući spomenuta načela. Strateški dokumenti, ali i zakonski akti moraju pružiti podlogu za uvažavanje ovih načela.

ZNANSTVENO NORMIRANJE PROPISA ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

Utjecaj turizma, kao procesa i odnosa međusobno povezanih ekonomskih, socijalnih, kulturnih i ekoloških elemenata, na gospodarstvo i na socijalno kulturno okruženje je velik. Razvijanje turizma zahtijeva prostor koji se tom djelatnošću potencijalno znatno devastira, a okoliš onečišćuje. Kada se pristupa izradi propisa (svih klasifikacija i sadržaja) moraju se postaviti standardi, a oni koji nastoje urediti te odnose moraju uvažavati znanstvena i stručna dostignuća u planiranju (pripremi), realizaciji (ostvarivanju) i nadzoru (kontroli) tih odnosa i subjekata koji te odnose stvaraju. Pored ostalog, moraju se uvažavati troškovi (klasični i skriveni, izravni i neizravni, manje vidljivi i društveno verificirani), pa će donošenje propisa, a napose njihova realizacija, biti izravno na njih oslonjeno.

Redaktor propisa o održivom razvoju i turizmu mora poznavati ta područja i njihove odnose, uvažavajući glavna načela održivog razvoja (ekološka, sociokulturna, ekonomska i tehnološka održivost), kumulativno i permanentno uvažavajući sudjelovanje javnosti u odlučivanju.

Osnovna prava na život i zdravlje ima svaki član svekolike ljudske zajednice. Čovjekovo pravo na zdravu životnu sredinu uzdignuto je u Republici Hrvatskoj na rang ustavnog prava. Uređivanje tih odnosa zahtijeva golemo nomotehničko znanje i kulturu, uvažavajući mnogobrojne subjektivne i objektivne pretpostavke znanstvenog normiranja općenito.

Proizvodnja i potrošnja hrane, vode i energije najveći je problem čovječanstva koje doživljava, kao nikada, eksploziju populacije. Naša se civilizacija permanentno razvija, u svim područjima i postižu se zavidni rezultati u medicinskoj znanosti i tehnologiji, znanstvene i humanističke discipline su u procvatu, a prirodne znanosti i tehnička kultura burno se razvijaju. Sve bi to trebalo biti osnova i jamstvo razvoja civilizacije na početku 21. stoljeća. Nažalost, povećavaju se kemijsko onečišćenje zraka, vode i tla uzrokovano emisijama štetnih industrijskih polutamata. Žrtve trovanja su sve češće i ima ih sve više. One zbog toga zahtijevaju visoke naknade štete. Malo je djelatnosti koje ne djeluju na ljudsku okolinu. Bitno je kakav je učinak tih djelatnosti i njihovog djelovanja. O tome se govori uvijek kada te djelatnosti štetno utječu na čovjekovu okolinu, a to znači da se njima

izazivaju promjene koje se (naknadno) ocjenjuju kao štetne. Nije odlučno koji je put nastajanja tih promjena, bitno je da su one u uzročnoj vezi s obavljanjem djelatnosti. Ta veza je bliža ili dalja, slabija ili jača, jednostruka ili mnogostruka. Zbog toga se govori o razlikama intenziteta utjecaja (obavljanja) djelatnosti na čovjekovu okolinu, što može biti važno za ocjenu stupnja odgovornosti za nastale posljedice i primjenu pravnih sankcija (imovinsko-pravnih, kaznenih, prekršajnih, upravnih i drugih), ali i onih političkih i socijalnih dimenzija.

Kada se odabere tema o nomotehničkom aspektu održivog razvoja i određene gospodarske djelatnosti, onda je to neizbježno u domeni ljudskih prava na život i zdravlje, koja ima svaki član ljudske zajednice. Zdravlje i život su permanentno i sve više ugroženi namjerno, ali i zbog neznanja ili nehata. Znanje nema samo jedan čovjek ili jedna skupina. Imaju ga i drugi pojedinci i timovi. Objedinjeno je korisnije i u stvaranju prava.

Čovjekovo pravo na zdravu životnu sredinu uzdignuto je u Republici Hrvatskoj na rang Ustavnog prava. Tu je ustavna norma precizna, složena, određena, zahtjevna i važi za svakog, jer “svatko ima pravo na zdrav život”, a “država osigurava uvjete za zdrav okoliš”. To je pravo, ali i dužnost svakoga, jer “svatko je dužan u sklopu svojih ovlasti i djelatnosti, osobitu skrb posvećivati zaštiti zdravlja ljudi, prirode i ljudskog okoliša.”¹⁵

Čovjekova životna i radna okolina zaštićena je mnogobrojnim pravnim normama u zakonima, podzakonskim i drugim heteronomnim propisima, koji onečišćenja okoliša određuju kao kazneno djelo ili prekršaj, ali uvijek kao protupravno ponašanje. Interes pojedinca i društva jest da budu zaštićeni. To čini pravna norma u području zaštite okoliša. Žrtve agresivnog ponašanja onih koji onečišćuju i ugrožavaju ljudski život i zdravlje traže zaštitu (individualnu i kolektivnu). Država to mora osigurati. Žrtva mora imati kompenzaciju svojih prava u svakom pravnom postupku.

Pravni je sustav u području zaštite okoliša nepotpun, a ovaj koji postoji pokazao se neučinkovitim. Zahtjev je izgradnja nove pravne grane ekološkog prava, koje će izučavati sve pravne norme u zaštiti okoliša. Ima svoje ime (naziv) i svoju specifičnu metodu, a što je najvažnije ima i poseban predmet izučavanja. To je i međunarodno i nacionalno (državno) pravo s naglašenim specifičnim načelima, sredstvima realizacije. S primarnom orijentacijom na prevenciju i energičnom nadzornom inspeksijskom i primjerenom represivnom politikom. Kazna bi bila krajnje sredstvo. Cilj je rješavanje problema onečišćenja, te obnova i kompenzacija oštećenog i oštećenih.

Temeljni zahtjevi i prava su pravo na znanje, pravo na rad i razvitak. Njih prati pravo na zdravo nasljeđe. Pravo je čovjeka kao subjekta ljudske obitelji da usvaja znanje tijekom cjelovitog obrazovanja i školovanja kako bi mogao raditi i živjeti harmonično u zdravoj okolini te svojim osmišljenim radom pridonositi razvitku obitelji i društva. Dužnost je usvajati i uvažavati nova znanja iz bogatog fonda

¹⁵ Ustav Republike Hrvatske, N.N. 41/01; 55/01., čl. 69.

svjetskog znanja i iskustva. Bez toga nema napretka ni čovjekove budućnosti. Zahtjev je stjecanje permanentnog znanja iz ekološke evolucije i primjena toga u svim sferama ljudske aktivnosti (zraka, vode, tla, mora i drugoga). Pravo na zdravo naslijeđe i reprodukciju, na obitelj i potomstvo je neotuđivo ljudsko pravo. Iz prava na zdravo naslijeđe izvire pravo na život i zdravlje u zdravoj sredini.

U svim djelatnostima, pa tako i u turizmu to se mora uvažavati, tim prije što je riječ o djelatnosti kojoj je primarna zadaća potpuniji život i zdravlje čovjeka.

Ova djelatnost uokvirena je u pravne norme mnogih donositelja propisa, koje se primjenjuju na još brojnije subjekte koji ulaze u svemogućće pravne i druge odnose, izravno ili neizravno vezane uz (i za) turizam. Zbog toga je potrebno naglašeno znanstveno normiranje pravnih propisa. Normiranje uzima u obzir znanstvene rezultate, ali je ujedno uvijek izraz političke volje.

Kada su u pitanju pravila nomotehnike, nema društvenih odnosa koji se pravnom normom uređuju (i tako postaju pravni odnosi) za koje se može reći da su jednostavni, nebitni i nezahtjevni. To se još naglašenije pokazuje u izradi propisa o održivom razvoju.

U turizmu se javlja veliki broj donositelja propisa na svim razinama što uvjetuje još veći broj propisnika različitoga prostornog i vremenskog važenja, uvažavajući (više – manje) različiti zemljopisni položaj, tradiciju, financijske mogućnosti, materijalnu i kadrovsku opremljenost i druge čimbenike u ovom multidisciplinarnom složenom području odnosa. Nužna je suradnja svih tih subjekata, razmjena iskustava i provjeravanje poslova.

U ovom se području javljaju sve vrste propisa i akata “usmjeravanja” (programa, planova, rezolucija, smjernica, strategija i sl.). Pored Ustava Republike Hrvatske, tu su zakoni i uredbе, provedbeni propisi, pravilnici, planovi, odluke i dr.¹⁶ Svaki od tih propisnika treba znanstveno pripremiti i donijeti, što znači realizirati pretpostavke pravilne (znanstvene) normativne djelatnosti: sva djelovanja, aktivnosti, pojave, elemente, znanja, vještine i sve drugo što pomaže pri osnovnom zadatku izrade pravnih akata.

Najizrazitije pretpostavke su: pravna svijest, znanje, priprema građe i timski rad.

Izrada pravnih propisa uopće, a posebno onih u području ekologije održivog razvoja i turizma, podrazumijeva znanja, primjenu i kontrolu znanstvenih

¹⁶ - Nacionalna strategija zaštite okoliša, N.N. 46/02;
- Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj N.N. 34/92;
- Nacionalna strategija zaštite okoliša, N.N. 46/02;
- Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj N.N. 34/92;
- Nacionalni plan djelovanja na okoliš, N.N. 46&92;
- Plan investicija u zaštiti okoliša, N.N. 82/99; 12/01;
- Zakon o zaštiti okoliša, N.N. 82/94; 128/99;
- Zakon o fondu okoliša i energetske učinkovitost N.N. 107/03;
- Zakon o zaštiti prirode, N.N. 162/03;
- Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti N.N. 49/03; 117/03.

pravila i suvremene pravne prakse u stvaranju takvih propisa koji će odgovarati zahtjevima modernog vremena i održivom razvoju.

To je poseban oblik stvaranja i zbog toga zahtijeva postojanje pretpostavki (za izradu i donošenje pravnih propisa), "koje moraju objektivno postojati prilikom donošenja bilo kojeg pravnog propisa kao jamstvo zakonitog i pravilnog donošenja" i one koje su "vezane uz ličnost redaktora", koje su subjektivne prirode.¹⁷ *Objektivne i subjektivne pretpostavke uzimaju se kumulativno.* Istina, u modernoj demokraciji ličnost redaktora igra manju ulogu, dok sudjelovanje javnosti igra najveću.

Pretpostavke pravnog normiranja su važne u pripremanju regula (odredbi) u propisniku (sadržaj i dr.) kao i u svijesti i znanju, potrebnih u davanju forme prava ekološkoj društvenoj stvarnosti.

1. NAČELA, POJMOVI I KATEGORIJE

Ključni pojam i ideja vodilja novog pristupa zaštiti i očuvanju okoliša postaje koncept tzv. održivog razvoja.¹⁸ Intenzivni industrijski razvoj doveo je do pojave tzv. druge generacije problema vezanih za okoliš (klimatske promjene, oštećenje ozonskog omotača, suše, uništenje šuma, prijetnje održavanju biološke raznolikosti), a koji do tada nisu bili pravno pokriveni.

Pojam održivog razvoja javlja se u Izvještaju svjetske komisije za okoliš 1987. g. ovako: "Učiniti razvoj održivim znači osigurati da on zadovolji potrebe sadašnjih generacija, a da ne dovede u pitanje mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe". Razvoj treba planirati samo do granica koje dopušta okoliš. U Rio de Janeiru 1992. godine usvojena je Deklaracija okoliša i razvoja koja se sastoji od 27 načela AGEND-e 21, koja sadrži preporuke tematski svrstane u 40 poglavlja te načela o gospodarenju, očuvanju i održivom razvoju šuma. Istovremeno su otvorene za potpisivanje dvije Konvencije. Konvencija o biološkoj raznolikosti i Okvirna Konvencija UN o promjeni klime. Od tada je uvedeno *načelo zajedničke, ali diferencirane odgovornosti država za degradaciju okoliša.*

Radi postizanja određenih učinaka svjesno se snosi rizik degradacije okoliša, ali to ima (mora imati) mjeru. Na jednoj strani je učinak i korist ekonomskog značaja, a na drugoj strani su štetne posljedice za čovjekovu okolinu. Ovo se nastavlja bez obzira što se zna da obavljanje određenih djelatnosti dovodi do nepopravljivih ili teško popravljivih posljedica za čovjekovu okolinu s mnogobrojnim i dugotrajnim učincima.

Opće vrijednosti moraju se zaštititi, a istovremeno se moraju obavljati određene

¹⁷ Borković, Ivo, Postupak i tehnika izrade pravnih propisa, Informator (drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje), Zagreb, 1987., str. 54.

¹⁸ Opća Skupština OUN sazvala je Konferenciju UN o okolišu i razvoju radi promicanja na globalnoj razini koncepta održivog razvoja i pretvaranja toga koncepta u konkretne planove djelovanja. Konferencija je održana u Rio de Janeiru od 3. do 14. lipnja 1992. godine.

djelatnosti. Najteži problem i zahtjev je naći mjeru u odnosima ljudskih sloboda i prava i čovjekovog opstanka. Da bi zadovoljili potrebe čovjeka i društva podnose se mnogi socijalni rizici. Ti rizici svjesno se podnose u određenom stupnju radi postizanja određenih učinaka.

U tom smislu organizirana država poduzima mnogobrojne mjere u okolišu (i u vezi s tim), ali tu su i mjere drugih kao i organizirana akcija svih i svakoga, jačanje pravne i društvene sigurnosti u okolišu; podizanje ekološke svijesti i kakvoće života u okolišu; izgradnja eko – pravnog sustava, primjena propisanog u zakonom određenom postupku, djelatnost, iako štetna može se obavljati pod precizno utvrđenim uvjetima.

Prvi međunarodni ugovori o zaštiti okoliša i očuvanju okoliša zaključeni su već u 19. stoljeću (a obuhvaćaju međunarodne rijeke i jezera) nakon Bečkog kongresa 1815. g. zaključen je niz ugovora o podjeli ribolovnih prava na rijekama, nadziranju plovidbe i o uređivanju drugih načina uporabe i iskorištavanja međunarodnih rijeka u kojima se nalazi i pitanje okoliša. Početkom 20. stoljeća zaključuju se ugovori o zaštiti međunarodnih rijeka i uređenju ribolova u njima, o zaštiti konvencionalno vrijednih vrsta na moru i kopnu te o očuvanju pojedinih ugroženih vrsta. Šezdesetih godina 20. stoljeća, pod utjecajem rastuće svijesti o potrebi zaštite i očuvanju okoliša, države usmjeravaju svoju međunarodnu aktivnost na zaštitu i očuvanje okoliša (kao posljedice trovanja živom ispuštenom u more u Japanu, uporabe DDT-a u poljoprivredi, rezultata utjecaja radioaktivnih tvari na okoliš i drugog).

Tek u novije vrijeme (od 1972. god. s konferencijom OUN-a o čovjekovu okolišu u Stockholmu) sustavno se razvija međunarodno pravo zaštite okoliša i očuvanja okoliša, kao dio međunarodnog prava.¹⁹ Ti akti imaju obilježje “mekog prava” (“soft law”). To su uglavnom smjernice, rezolucije, deklaracije, preporuke, kodeksi ponašanja, koji nemaju obveznu snagu, ali se pretaču u međunarodne ugovore i nacionalno zakonodavstvo.

¹⁹ 1971. god. u Francuskoj je održana međunarodna konferencija stručnjaka za pitanja ljudskog okoliša. Upućen je apel UN-a koji je potpisalo više od 2000 znanstvenika iz cijelog svijeta upozoravajući na veoma ozbiljnu situaciju u tom području.

- U Stocholmskoj Konferenciji (1972.), kao prvoj konferenciji OUN-a posvećenoj pitanjima ljudskog okoliša ističe se pravo pojedinca na zdrav okoliš. Program UN-a za okoliš UNEP (United Nations Environment Programme) postaje sastavnim dijelom redovitih aktivnosti tijela OUN-a, te drugih vladinih i nevladinih udruga i organizacija.

- 1979. god. u Hamburgu je održan Kongres Međunarodnog udruženja za kazneno pravo (AIDP) posvećeno aspektima zaštite i očuvanja ljudskog okoliša. – 1995. u Kairu je održan kongres OUN-a o sprečavanju zločina i tretmanu počinitelja, a jednim dijelom je bio posvećen kaznenopravnoj zaštiti okoliša.

- Posebno mjesto imaju Direktive (smjernice) EU (npr. EZ, EEC, Direktive No 82/51).

- Tim izvorima pripada i Konvencija o procjeni utjecaja na okoliš u prekograničnom kontekstu, 1991. usvojena u ESPOO-u (Finska) pod okriljem Gospodarske komisije za Europu. Republika Hrvatska je stranka te konvencije od 1999. god. – N.N. – Međunarodni ugovori 1/6 – 1996.

Istaknuta je opća dužnost država da štite okoliš i da ne uzrokuju štete okolišu drugih država koji je izvan granica nacionalne jurisdikcije. Naglašava se potreba poštivanja sklopljenih i sklapanje novih bilateralnih ugovora o zaštiti okoliša.

Potkraj 1972. OUN osniva UNEP (United Nation Environmental Programme) da bude središte i koordinator aktivnosti zaštite i očuvanja okoliša u okviru sustava sudova UN, ali još u rangu programa.

1.1. Načela zaštite okoliša

Ispred (i u) pravne norme su načela zaštite okoliša: na primjer, načelo preventivnosti; načelo očuvanja vrijednosti prirodnih izvora i biološke raznolikosti; načelo zamjene ili nadomještanja drugim zahvatom, načelo cjelovitosti i kooperacije, načelo uzročnosti ili odgovornosti počinitelja onečišćenja; načelo poštivanja prava (odnosno zakona).

Tradicionalna ekonomska načela nisu korekcija već kumulacija navedenih načela zaštite okoliša. To su: načelo racionalnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti, načelo komparativnih prednosti, načelo konkurencije; načelo gospodarske sposobnosti; načelo fiskalne neutralnosti; načelo korisnosti javnih projekata i načelo građanske slobode izbora.

Sve se to u jednoj situaciji manifestira u imidžu turističke destinacije. Taj imidž predstavlja: stavove, percepcije, iskustva, mišljenja, predodžbe i predrasude koje pojedina osoba ima o pojedinom određenom geografskom području, a formira se na temelju različitih spoznaja o određenoj turističkoj destinaciji.

2. PRETPOSTAVKE ZA IZRADU PROPISA U PODRUČJU TURIZMA I ODRŽIVOG RAZVOJA

Ne treba zanemariti niti jednu pretpostavku stvaranja prava, bez obzira na njihovu prirodu, važnost, ulogu i utjecaj (pravna svijest, kultura, znanje i obrazovanje, poznavanje društva, odnosno gospodarskoga, socijalnoga, političkog i drugih sustava, poznavanje jezika, materijalnog prava, principa i suštine sustava i pravnog poretka države).²⁰

Propisi o ekologiji rezultat su multidisciplinarnog rada i velikog broja "autora" različitih struka i zvanja. Vlast će svakodnevno tražiti da se pravnim propisima "uredi njezina volja i ciljevi", interesi i odnosi. Paušalni, neistraženi nepripremljeni, ishitreni i ad hoc "smišljeni" propisi u ovom području primjeri su neznanstvenog normiranja, kao rezultat nedostatka zadanih pretpostavki.

Uvjete za zaštitu okoliša osiguravaju mnogobrojni subjekti. Općine i gradovi to čine kao obvezu iz Zakona koji se odnose na njih.²¹

²⁰ Vuković, M. i Vuković Đ., Izrada pravnih propisa – Nomotehnika, III. dopunjeno i ispravljeno izdanje, Informator, Zagreb 1981.

²¹ Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, NN. 33/01., čl. 13. i dr.

Jedinica lokalne samouprave i uprave uređuje, organizira, financira i unapređuje poslove zaštite okoliša koji su regionalni ili lokalnog značaja.²²

Najizrazitiji (i evidentniji) problemi i odnosi su u općinama i gradovima pa i u županijama. Na tom prostoru propisi su različitog naziva i sadržaja, oni što su ih donijele zakonodavne i izvršne vlasti u Republici Hrvatskoj, ali i oni koje su donijela njihova tijela (o katastru emisije u okolišu, o procjeni utjecaja na okoliš, kakvoći mora na morskim plažama, donošenju prostornih planova, zaštiti od buke, istraživanju mineralnih sirovina, zaštiti zraka, otpadu, komunalnom gospodarstvu, vodama, zaštiti prirode, poljoprivrednom zemljištu, šumama i dr.) Svaki od njih se izravno ili neizravno odnosi i na turizam, kao posebnu gospodarsku granu.

Napose, u procesu donošenja prostornih planova, za kvalitetno prostorno planiranje i uređenje prostora, kao i opću ocjenu kakvoće okoliša, nedostaju objektivni pokazatelji, kao i rezultati mjerenja kakvoće okoliša. Zbog toga je nužno izraditi lokalni (općinski), a onda i gradski program zaštite okoliša, kako bi se istraživanjem došlo do saznanja o postojećem stanju okoliša, utvrdile mjere i akcije za sanaciju i unapređenje te osigurao dugoročan nadzor i stalno praćenje ostvarivanja utvrđenih zadatka i mjera.

I ovdje je financiranje poseban problem. Mnogobrojni projekti ostaju samo na razini plana zbog nedostatka financijskih sredstava.

2.1. Subjektivne pretpostavke za izradu i donošenje pravnih propisa o gospodarenju otpadom

Izrada i donošenje pravnih propisa o održivom razvoju i turizmu zahtijeva od svih pojedinaca koji u tom postupku sudjeluju (a posebno od redaktora i predlagatelja) zavidan stupanj društvene svijesti (kao izraz društvene stvarnosti). Redaktori i predlagatelji su dio društva u kojem se propis stvara. Oni su dio društva kojemu odgovaraju, ali od društva očekuju sugestije i potporu.

2.1.1. Pravna svijest

U ovome je području veoma važno razvijati i pravilno tumačiti svijest ljudi o pravu, tim više to vrijedi za one koji su bliže “stvaranju” novih pravnih normi. Pravna svijest ima jasnu ulogu i bitni je element društvene svijesti, ali je ne treba odvajati od drugih elemenata te svijesti. Svi ti elementi su u uzročno–posljedičnoj vezi (relaciji, odnosu) i razvijaju se kao koncentrični krugovi odnosa među mnogobrojnim subjektima (pravno manje – više uređenim).

Od predlagatelja (i redaktora) propisa se zahtijeva poznavanje pozitivnog prava i kritički odnos prema njemu. Pravna svijest je izrađen stav o temeljnim vrijednostima ustavnog uređenja Republike Hrvatske. Promjenom društvenih, političkih i ekonomskih odnosa mijenja se i pravna svijest. Ustavno-pravnim

²² Zakon o zaštiti okoliša, N.N. 82/94; 128/99 čl. 7. i dr.

normama zaštite okoliša i održivim razvojem smatramo ukupnost svih normi (sadržanih u Ustavu) koje su specifično usmjerene na tu materiju. Te se norme "obraćaju" svakome čije vlasništvo ili ponašanje opterećuje (onečišćuje ili ugrožava) okoliš. Ustavne odredbe osiguravaju građanima primjerene životne uvjete i dostojno življenje ljudi.²³

Pravo na zdrav život, osiguranje prava građana na zdrav okoliš i obveze svih društvenih subjekata utvrđeno je u odredbi članka 69. Ustava Republike Hrvatske.

Pravo na zdrav život i zdrav okoliš ljudska su prava i postavljena su u rang ustavnih načela i prava (načelo kakvoće življenja, načelo dužnosti prema budućim naraštajima i načelo održivog razvoja). Osobitu zaštitu uživaju stvari i dobra posebnoga ekološkog značenja koji su od interesa za Republiku Hrvatsku (more, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i prirodna bogatstva: zemljišta, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari osobitoga kulturnoga, povijesnoga, gospodarskoga i ekološkog značenja i sl.).

Stvaranje pravnih normi pretpostavlja svijest o pravu uopće, spoznaju sadržaja propisa i izgrađen stav o pravnom poretku. Pravna se svijest izražava ponajprije u svijesti o postojećem pravnom poretku, ali u svijesti o "zamišljenom" (željenom) pravnom poretku. U ekološkom pravu (pravo zaštite okoliša ili okolišno pravo) to je još zahtjevnije.

Ponašanje ljudi utječe na razvoj pravnih normi i ovoga i ovakvoga prava kakvo imamo. To pravo povratno utječe na raznovrsno ponašanje mnogih subjekata.²⁴ Te norme pišu ljudi određenih osjećaja društvenih i moralnih vrijednosti (odnosa među ljudima i njihovim dobrima, mjera za sebe, za druge, za društvo itd.).²⁵

Pravnu svijest čini i svijest o stalnom kretanju i stvaranju pravnog poretka, kao rezultat stalnih promjena odnosa među ljudima. Svijest je subjektivni izraz društvenog života.

U području zaštite okoliša "vladaju" određena pravila, određene pravilnosti, uzročno–posljedične veze i permanentni razvoj. Ne može predlagatelj (i redaktor) propisa živjeti u staklenoj boci "gledati, a ne vidjeti", "gledati, a ne slušati". On je dio socijalnih skupina, okruženja u kojem živi i radi, dio odnosa u kojem se stvara propis. To okruženje determinira ponašanja u društvu. Mijenja se sadržaj pravne svijesti. Izgradnja prava je trajan, nedovršen proces, kao i odnosi među ljudima. Na izgradnju pravne svijesti utječu: sudska praksa, znanost i "sve ustanove koje utječu na zakonodavnu praksu, a ova se opet u svom povratnom djelovanju reflektira na pravnim propisima".²⁶

²³ Ustav Republike Hrvatske – cit. čl. 3.

²⁴ "Norme su pravila koja se obraćaju na čovjekovu svijest, koja je relativno slobodna da ih poštuje ili prekrši", LUKIĆ, R., Teorija države i prava, Beograd, 1964., str. 114.

²⁵ Generalni parametar je koliko norma čini dobra za čovjeka, njegovu sreću, uspjeh, slobodu i zadovoljavanje njegovih sve većih i izbjirljivijih potreba.

²⁶ "Pravna svijest je uži pojam svijesti uopće i znači posebnu mentalnu sposobnost čovjeka da pojedine društvene odnose ocjenjuje po izvjesnom pravnom kriteriju i da je uvjeren u opravdanost te ocjene", Vuković Đ. i M., cit. st.125. i 121.

Prihvaćeni kriteriji o održivom razvoju i održivosti to još više traže. “Održivost je termin koji je na području ekonomske, ekološke i socijalne znanosti posljednje desetljeće najčešće upotrebljavan pojam kada se govori o mogućoj kvalitetnoj drugačijoj “ljudskoj” budućnosti čovječanstva. On je i postaje sve više izazov multidisciplinarnim timovima znanstvenika, stručnjaka i političara na makro i mikro razini”.²⁷

2.1.2. Znanje

”Znanja su određeni sadržaji koji se stječu učenjem (obrazovanjem), odnosno iskustvom (praktičnim radom), a odnose se na poznavanje određenih činjenica i okolnosti koje su nužne za izvršenje datog posla”.

Predlagatelj (i redaktor) propisa ima (treba imati) ukupna znanja – opća znanja, drukčija od ukupnih znanja drugih koji imaju druge zadaće. Zbog poslova koje obavlja, zbog originalnosti djela na kojemu radi, zbog mnogobrojnih odnosa u koje će ulaziti velik broj subjekata kada se propisi počnu primjenjivati: predlagatelj (i redaktor) nalazi se u takvom stanju da se te posebnosti od njega zahtijevaju.

Na prvom mjestu su stručna znanja (po prirodi, vrsti, stupnju i načinu stjecanja). Propise može s uspjehom redigirati samo onaj koji je stručnjak u materijalnom pravu i nomotehnici. On je stručnjak jer posjeduje stručna znanja (teorijska i praktična). Redigiranje propisa je odgovoran stručni rad. Pravno znanje je bitna subjektivna pretpostavka za izradu pravnih propisa.

Odgovarajuće znanje znači: opću naobrazbu, poznavanje državnog (ustavnog) uređenja i pravnog sustava, poznavanje načela izrade pravnih propisa (znanja iz nomotehnike) te sposobnost logičnog i jezičnog izražavanja. To zahtijeva poznavanje različitih znanstvenih i stručnih disciplina, koje pri normiranju propisa o zaštiti okoliša i održivom razvoju u najširem smislu, omogućavaju kreativan, konstruktivan i racionalan pristup ka humanijem, sigurnijem, jasnijem, principijelnijem, poštenijem, realnijem uređivanju odnosa u mnogim teško predvidivim praktičnim slučajevima i odnosima zaštite okoliša i održivom razvoju.

Izdvojimo ovdje samo znanje nomotehnike i timski rad u pripremi građe, ne umanjujući važnost ostalih “subjektivnih pretpostavki” za izradu propisa.

2.1.2.1. Znanje nomotehnike

Predlagatelj i redaktor propisa o održivom razvoju (a tako je uopće s pripremom propisa) mora poznavati pravila i tehniku izrade propisa, “principe i načela koje nomotehnika, kao znanost utvrđuje za izradu pravnih propisa”.²⁸

²⁷ Fućkan, Đurđica, Slobodno poduzetništvo, 5/02 Zagreb str.134.

²⁸ Borković, cit. str.107.

To, uglavnom znači:

- znanje pravnih propisa u pravnom sustavu u Republici Hrvatskoj,
- znanje pravnih propisa koji pripadaju “ekološkim propisima”,
- posebno znanje propisa o održivom razvoju,
- posebno znanje o turizmu i “srodnim” djelatnostima i područjima,
- pretpostavke za izradu i donošenje propisa,
- izražavanje u pravnim propisima (jezično, logično i političko),
- metode za izradu pravnih propisa,
- sadržaj pravnog propisa,
- plan “zakonodavne” (normativne) aktivnosti,
- izrada konačnog teksta propisa,
- objavljivanje, stupanje na snagu i primjena pravnih propisa.

Prvorazredna pitanja su što zapravo želi javnost (politička volja) i koja sredstva stoje na raspolaganju za učinkovitu realizaciju propisa (bez mogućnosti primjene pravni propisi daju praznu ljusku).

2.1.2.2. Priprema materijala i timski rad

Svjedoci smo mnogobrojnih propisa u Republici Hrvatskoj. Njihov broj povećavaju podzakonski i provedbeni propisi (pa i oni koji po svim obilježjima to i nisu), ali i česte izmjene i dopune propisa.

Jedan od razloga takvog stanja zasigurno je i neadekvatna priprema materijala i nepoštivanje timskog rada. Propisi o održivom razvoju imaju stvaralačko, regulativno, zaštitno i odgojno značenje.

Prije nego što se pristupi izradi propisa, predlagatelj (i redaktor), da bi ostvario cilj, treba pripremiti materijal bez improvizacije i praktičizma. Bez timskog rada to se ne može postići, a osobito pri izradi “kombiniranih” pravila, kakva su u području održivog razvoja. Pored poznavanja materijalnog prava, zahtijeva se golemo znanje prirodnih zakona struke i poznavanje tehnike redigiranja propisa.

U pripremu materijala ulazi i “prikupljanje građe” iz drugih disciplina:

- analiza pravnog i društvenog stanja u području održivog razvoja, zaštiti prirode okoliša, utvrđivanje činjeničnog stanja i ujedno ispitivanje kakva je društvena osnovica tog problema;
- utvrđivanje pravne situacije prema propisima koji vrijede u području turizma i drugima,
- široki istraživački rad tima,
- određivanje cilja koji se želi postići izradom propisa,
- evidencija pitanja koja “valja ugraditi” u propis,
- razgraničenje problema i područja,
- utvrđivanje odnosa budućeg propisa prema postojećim propisima,
- vrlo detaljna dokumentacija (komentari, sporovi, praksa, iskustva drugih i sl.).

Nužna je suradnja: inženjera, tehnologa, ekologa, ekonomista, liječnika, geografa, psihologa, sociologa, politologa, povjesničara, filozofa, ljudi iz prakse i mnogih drugih koji rade svoj posao, ali timski.

Duža priprema je pretpostavka kvalitetnijeg propisa.²⁹

Moraju se evidentirati, analizirati i vrednovati osnovni ili prioritetni elementi nadzora i zaštite okoliša: zrak, voda, tlo, buka i vibracije.

Izradu programa treba planirati fazno i to programski, a manje vremenski: prikupljanje podataka, obrada i vrednovanje podataka, nadopuna bitnih podataka, kratkoročna i dugoročna mjerenja te mjere sanacije. Tako bi se sanacijske mjere i nadzor predlagali i provodili čim njihova mogućnost i potreba, kao rezultat istraživanja, postane očita.

Nužna je i koordinacija svih potencijalnih institucija i kadrova u njima te uzajamna izmjena informacija. Radi se na terenu i u laboratorijima, uz korištenje goleme literature, s novim metodama i tehnikama u istraživačkom radu, poboljšavajući postojeću tehnologiju sa svrhom smanjenja onečišćavanja okoliša.

U pravilu, program istraživanja sadrži: popis onečišćivača s ciljem izrade katastra onečišćivača, procjenu emisija u okoliš (zrak, voda, tlo i otpad) s ciljem izrade katastra emisija; nadzor kakvoće okoliša (zraka, vode, tla, razine buke i stanja odlagališta otpada); nadzor izvora onečišćenja; formiranje baze podataka; izradu katastra emisija u okoliš; izradu prijedloga za sanaciju postojećeg stanja zaštite okoliša; izradu prijedloga propisnika i izvješćivanje javnosti o rezultatima nadzora i mjerama zaštite.

U ovom složenom poslu sudjeluju općine i gradovi, županije i državna tijela Republike Hrvatske. Ta "vertikalna veza" je bitna za svaki dio ovog "timskog rada".

Dakako, onda to prelazi i državne granice.

2.2. Objektivne pretpostavke za donošenje pravnih propisa

Objektivne pretpostavke su one "čije je postojanje nužno da bi pravni propis bio donijet na dopustiv način i da bi po svom sadržaju bilo pravilno gledano sa stajališta ustavnosti i zakonitosti."³⁰ To su: 1. da je donositelj pravnog propisa mjerodavan; 2. da je provedena određena procedura donošenja pravnog propisa; 3. da pravni propis ima odgovarajući sadržaj i 4. da je pravnom propisu osigurano vremensko i prostorno djelovanje.

To se odnosi na propise koji naređuju, zabranjuju i dopuštaju, bili oni univerzalni ili partikularni.

²⁹ "Neki od zakona i propisa (osobito oni o moru) nisu na potrebnoj stručnoj razini što je rezultat nepostojanja koordinacije stručnih i znanstvenih institucija pri donošenju podzakonskih akata", Nacionalna strategija zaštite okoliša, N.N. 46/02.

³⁰ Borković, cit. str.54.

2.2.1. Mjerodavnost donositelja pravnog propisa

Ova pretpostavka znači: utvrđivanje tijela koje je mjerodavno za donošenje pravnog propisa, utvrđivanje “vize” (pravne osnove), utvrđivanje koja pitanja i koliko široko mogu biti regulirana tim pravnim propisom (što istovremeno znači utvrđivanje vrste propisa kojim se to pitanje i odnos reguliraju), reguliranje u pravoj mjeri, stvarne i mjesne mjerodavnosti i mnogih drugih elemenata prihvaćenih u nomotehnici.

2.2.1.1. Brojnost propisa i organa

Na temelju članka 80. Ustava Republike Hrvatske i članka 18. stavka 4. Zakona o zaštiti okoliša “N.N.” 82/94. i 128/99., Hrvatski je sabor na sjednici 25. siječnja 2002. donio NACIONALNU STRATEGIJU ZAŠTITE OKOLIŠA.³¹

Hrvatski sabor (zakonodavno tijelo) prihvatio je 22. svibnja 1998. godine Izvješće o stanju okoliša, temeljem Zakona o zaštiti okoliša “N. N.” 82/94.³²

Pored Hrvatskog sabora, kao zakonodavne vlasti, u sustavu izvršne vlasti je Vlada Republike Hrvatske. U njenom djelokrugu su poslovi zaštite okoliša u Republici Hrvatskoj. U tijelima državne uprave: Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja i druga ministarstva, državne uprave (Državna uprava za vode, Državni hidrometeorološki zavod i Državni hidrografski institut).

Na području županije su županijski uredi: uredi za prostorno uređenje, stambeno-komunalne poslove, graditeljstvo i zaštitu okoliša te gradske ispostave županijskih ureda.

“Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja u svojoj ovlasti ima *poslove provedbe zakona, donošenje propisa za njihovu provedbu* te druge upravne i stručne poslove koji se odnose na opću politiku zaštite okoliša u ostvarivanju uvjeta za održivi razvoj, te pokriva općenita pitanja zaštite zraka, tla, voda, mora te biljnog i životinjskog svijeta u ukupnosti njihovog uzajamnog djelovanja.”

“Hrvatski sabor i narod neposredno odlučuju o očuvanju prirodnog i kulturnog bogatstva i o njegovom korištenju.”³³

“*Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj čvrsto je opredjeljenje za izgradnju pravnog sustava koji je sukladan međunarodnim ugovorima i standardima europske i svjetske zajednice. On mora u potpunosti osigurati trajnu, sustavnu i učinkovitu zaštitu okoliša.*”³⁴ “Skup svih zakona i propisa koji u Republici Hrvatskoj reguliraju vrlo široki spektar zaštite okoliša iznosi oko stotinjak propisa.”³⁵

³¹ Nacionalna strategija zaštite okoliša: “Okoliš se nikada ne smije zaboraviti, okoliš se ne smije ni zbog čega zanemariti”.

³² - Izvješće o stanju okoliša u Republici Hrvatskoj “N.N.” 88/98.
- Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj “N.N.” 34/92.
- Pravilnik o procjeni utjecaja na okoliš “N.N.” 59/00.

³³ Ustav Republike Hrvatske – cit.

³⁴ Deklaracija o zaštiti okoliša u RH – cit.

³⁵ Nacionalna strategija – cit., str. 2169.

2.2.1.2. Odnos prema međunarodnim vrelima

Shodno čl. 140. Ustava Republike Hrvatske, svi međunarodni ugovori (na snazi i prihvaćeni po propisanom postupku) čine dio pravnog sustava Republike Hrvatske i “po pravnoj su snazi iznad zakona”.³⁶ I zbog ovih dokumenata potreban je velik zahvat u zakonodavstvu, a posebno radi usuglašavanja sa zakonodavstvom EU “Korpus europskog zakonodavstva u području zaštite okoliša čini oko 300 pravnih dokumenata (direktiva, propisa i odluka), razvrstanih u 9 skupina”. Jedan je od ključnih ciljeva “Ostvariti harmonizaciju legislativnog korpusa u području zaštite okoliša s onim EU i u cijelosti ga implementirati”.³⁷

2.2.1.3. Prioriteti

Nacionalni prioritet Republike Hrvatske jest, otpad (jer “sustav gospodarenja vodama (funkcionira) bolje od sustava gospodarenja otpadom”). “Gospodarenje otpadom je najveći problem zaštite okoliša u Republici Hrvatskoj, s najvećim zaostajanjem (organizacijski i financijski) za standardima EU, ponajprije zbog...”, između ostalog: “a) nepoštivanja postojećih propisa Republike Hrvatske”.³⁸

To sve zahtijeva da se cjelokupna legislativa u Republici Hrvatskoj uskladi s onom u EU i nametne obveza da se u praksi striktno provode propisi.

2.2.2. Procedura donošenja pravnog propisa

Imajući u vidu da je mjerodavnost za donošenje propisa o održivom razvoju i turizmu “disperzirana” na mnoge subjekte, procedura složena, teško određiva, heterogena i neujednačena u primjeni.

Uređena je Ustavom i Poslovníkom Sabora, Vlade i ministarstava, statutima i poslovnicima županija, gradova i općina, ali i mnogim aktima još mnogobrojnijih subjekata koji na bilo koji način sudjeluju u reguliranju ovih odnosa. U turizmu su to trgovačka društva, turističke zajednice i drugi.

Značajni su elementi uglavnom ovi: mora se poštivati odgovarajuća procedura; radnje, rokovi i unaprijed određena tijela. Na njih se mora paziti tijekom cijelog postupka. Važnost ovih propisa je velika pa je i važnost postupka tim veća. Donositelj propisa mora ispuniti sve zahtjeve procedure (sve faze u procesu donošenja). Složeniji akt ima složeniji proces donošenja. Nepoštivanje postupka čini akt nezakonitim. Proces je u funkciji ostvarivanja cilja propisa (prikupljanje građe, izrada teza, prednacrt, nacrt, prijedloga, konačnog teksta i dr.).

³⁶ Mnoge Konvencije, sporazumi, ugovori i drugi akti obvezuju Republiku Hrvatsku, kao stranku (ili sudionika).

³⁷ Nacionalna strategija... str. 2173.

³⁸ Nacionalna strategija... str. 2175.

Kod ovih propisa valja izbjegavati hitan postupak.

Poseban je postupak ratifikacije međunarodnih izvora prava održivog razvoja, kao i akata društveno-ekonomskog usmjeravanja (rezolucija, npr.).

Postupak moraju uvažavati i sva tijela trgovačkih društava, ustanova i drugih subjekata u fazi donošenja autonomnih propisa.

2.2.3. Sadržaj pravnog propisa

Dati odgovarajući sadržaj jednom pravnom propisu znači obuhvatiti njegovim odredbama ono područje društvenih odnosa koje odgovara mjerodavnosti njegova donositelja.

Sadržaj mora biti pregledan, precizan i jasan s unutarnjom logičnom vezom. Svi dijelovi sadržaja su dio konzistentne cjeline.

2.2.4. Djelovanje pravnog propisa u prostoru i vremenu

Vrijeme i prostor su osnove za donošenje pravnog propisa.

Prostor (*spatium*) treba shvatiti relativno, kao poredak u društvenim odnosima. Prostor svojim značenjem određuje općinu, grad, županiju, Republiku, ali i mjerodavnost tijela u njima i u drugim subjektima što donose propise o održivom razvoju. Kada se uzimaju propisi po tome kriteriju, onda su: univerzalni (npr. Zakon o otpadu) ili partikularni.

Kod vremenskog važenja (kao relacije između zbivanja u kontinuitetu u rasponu između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti), treba uvažavati da je to mjerilo za početak i prestanak važenja pravnih propisa, s dva bitna termina: početak važenja i prestanak važenja pravnog propisa. Vremenski smjer djelovanja predviđen je za budućnost. To je još naglašenije kod propisa o održivom razvoju. Propisi moraju zadovoljiti potrebe sadašnjih subjekata (naraštaja koji žive), ali ne smiju dovesti u pitanje mogućnost budućih naraštaja, mnogobrojnih subjekata u pravnim odnosima da zadovolje svoje potrebe i da se dalje razvijaju.

3.1. Intenzitet utjecaja života i rada svakog subjekta na zemlji, a posebno onih koji realiziraju određene djelatnosti, na čovjekovu je okolinu različit. Različite su posljedice tih djelovanja, a samim tim i odgovornost za te posljedice. Čovjekovo pravo na zdravu životnu sredinu uzdignuto je u Republici Hrvatskoj na rang ustavnog prava. Čovjekova (radna i životna) sredina zaštićena je mnogobrojnim propisima različitog prostornog i vremenskog važenja koje su donijela različita tijela po posebnom postupku.

Međutim, to nije dovoljno, pa je potrebno zagovarati posebno "novo" pravo, novu pravnu granu - pravo zaštite okoliša, koje će uvažavati sredstva realizacije, subjekte i metode (s primarnom orijentacijom na prevenciju), a krajnjim ciljem rješavanje problema održivog razvoja (a u ovoj temi i razvoja

turizma). Time se naglašava važnost nomotehnike u izradi propisa u tim odnosima i uvažavanje mnogobrojnih subjektivnih i objektivnih pretpostavki za njihovo donošenje.

- 3.2.** Ovi propisi se ne mogu raditi bez znanja iz golemog fonda svjetske struke, znanosti i iskustva. Zahtjev je permanentno stjecanje znanja iz kompleksne problematike zaštite okoliša i održivog razvoja. Konceptija održivog razvoja, kao odnosa mjere ljudskih sloboda i čovjekovog opstanka, proizvodnje s onečišćenjem koje je prihvatljivo, ako se te slobode i prava “ostave” i sljedećim naraštajima.

Znanja se odnose i na uvažavanje osnovnih načela zaštite i očuvanja okoliša: načelo prevencije, načelo opreza i načelo “onečišćivač plaća”. Sve su to načela međunarodnog prava u zaštiti okoliša upisana u sve univerzalne dokumente i propise o zaštiti okoliša EU, s kojima treba uskladiti mnogobrojne propise u Republici Hrvatskoj.³⁹

- 3.3.** Posao koji čeka velik broj subjekata u donošenju propisa o održivom razvoju (o turizmu i drugim odnosima zaštite okoliša) nije “ples po lijepom vremenu”. To je projekt u kojem se angažiraju golemi nacionalni potencijali (znanje, novac, vrijeme) i koji obvezuje svakog građanina, svakog gospodarstvenika, svako državno tijelo, sve jedinice lokalne i regionalne samouprave da u jedinstvenom “mrežnom planu” ovaj projekt realiziraju.⁴⁰

- 3.4.** Da bi usklađivanje i donošenje propisa bilo kvalitetnije bitno je informiranje javnosti, edukacija, obrazovanje za zaštitu okoliša i dr.

Zakonodavstvo Republike Hrvatske u području zaštite okoliša polazi od načela održivog razvoja. Cilj je osigurati smanjivanje rizika za život i zdravlje ljudi, poboljšati kakvoću življenja u odgovarajućem okolišu za sadašnji i buduće naraštaje na putu zdravog i održivog razvoja.

³⁹ Nakon zaključivanja sporazuma iz Maastrichta omogućena je zemljama – članicama EU veća fleksibilnost u primjeni smjernica o zaštiti okoliša, jer svaka zemlja ima u tome svoje osobitosti.

- Environmental Action Programme, 1993 i PHARE COM (93) 47 Final “Zelena knjiga” (građanskopravna odgovornost za ekološke štete). Po “zelenoj knjizi prihvaćeno je načelo “onečišćivač plaća” (“polluter pays”). Jednako je i u Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment; Preporuka OECD, 1974.; Konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegova odlaganja, Bazel, 1992., vidi: Narodne novine – Međunarodni ugovori 3/94, Ugovor o Europskoj uniji, Maastricht, 1992., s četiri načela: načelo opreza, načelo prevencije, načelo suzbijanja štete okoliša na samom izvoru i načelo “onečišćivač plaća”; Direktiva EU o procjeni utjecaja na okoliš (85/337/EEC od 27.06.1985.); Direktive i norme – tehničke specifikacije europskih proizvođača (EEC) B.S. 2869; Smjernice EU o odlaganju otpada 93/C/212/01; 96/c/59/01.

⁴⁰ Direktiva EU 85/337/EEC od 27.06.1985. o procjeni utjecaja na okoliš obvezuje na izradu procjene utjecaja na okoliš prije nego što se izda odobrenje za obavljanje određenih djelatnosti i obvezuje na uključivanje javnosti u postupak izrade studije o utjecaju na okoliš (preuzeo i Zakon o zaštiti okoliša, NN 82/94; 128/99). (Dokument se oslanja na Deklaraciju iz Rio de Janeiro (1992) – AGENDA 21 o održivom razvoju). Strateška opredjeljenja Hrvatskoga akcijskog programa su i borba za kakvoću zdravlja, otpadne vode i njihova dispozicija kao trajan problem; zdravstvena sigurnost hrane i živežnih namirnica, stanovanje i ljudska naselja.

U zakonodavstvu Republike Hrvatske postoje opći ekološki zakoni kojima se određuje okvir institucionalnosti propisa i izvršenja u području zaštite okoliša, status i funkcije središnjih državnih tijela i agencija kao i lokalnih vlasti zaduženih za zaštitu okoliša, posebni programski instrumenti procjene utjecaja na okoliš te omogućavanje dostupnosti informacija koje se odnose na zaštitu okoliša,⁴¹ ali i posebni upravni zakoni iz različitih područja (o otpadu, o zaštiti od buke, o zapaljivim tekućinama i plinovima, o prijevozu opasnih tvari i dr.).⁴²

3.5. Nerazdvojni su ekološki propisi od propisa o pojedinim djelatnostima pa se posebno zahtijeva to uvažavanje u postupku znanstvenog normiranja u turizmu.⁴³ Tih propisa nema dovoljno, ako se izuzmu podzakonski (provedbeni) propisi. Projekti su zanimanje ad hoc rješenjima, a to zanemaruje permanentno korištenje znanja i prirodnih resursa u racionalnom korištenju vrijednosti u strateškoj odrednici Republike Hrvatske, kakav je turizam. Moraju se uvažavati ekološki i gospodarski standardi, a donosioci normi te standarde moraju što je moguće više pomiriti, misleći i pripremajući se za budućnost.

3.6. U cjelokupnom sustavu ovih odnosa jest čovjek i njegovo pravo i slobode, pa i pravo vlasništva. Pravo na zaštitu ima ne samo vlasnik nekretnine nego i sve osobe koje nekretninu posjeduju. Zahtjev može biti usmjeren na otklanjanje uzroka imisija, naknadu štete i povredu svrhovite mjere radi sprečavanja imisija. Zaštita okoliša može se ostvariti i posjedovnom tužbom.

Posebnu važnost za ostvarivanje zaštite okoliša imaju odredbe Zakona o obveznim odnosima, koje daju pravo svakome da podigne zahtjev kojim će sebe ili određeni broj osoba zaštititi od izvora opasnosti od kojega prijeti znatnija šteta ili od djelatnosti od koje proizlazi uznemiravanje ili opasnost štete. Tužba se naziva ekološkom tužbom. Svatko može podići tužbu. Tužen može biti svatko. Tužbeni zahtjev se sastoji ponajprije od zahtjeva da se poduzmu mjere za sprječavanje štete, odnosno prestanka uznemiravanja.⁴⁴ Naš pravni sustav naveo je objektivnu odgovornost za štetu nastalu onečišćenjem okoliša uz građansku – pravnu i kazneno-pravnu odgovornost (ugrožavanje okoliša bukom, otpadnim tvarima, unošenje opasnih tvari itd.).

3.7. Proces u kojem se živi traje u zahtjevnim tržišnim odnosima u kojima se često zanemaruju temeljni zahtjevi zdravog života i okoliša. Sredstva su ograničena, ali su i prostor i druga dobra neograničena. Odgovornost mora postati sastavni dio svakoga ljudskog djelovanja. Zbog toga se više cijene preventivne aktivnosti. U njih, u ovom radu, ubrajamo i znanstveno normiranje pravnih propisa o održivom razvoju i turizmu.

⁴¹ Zakon o zaštiti okoliša, NN 34/92; 128/99; Zakon o zaštiti zraka, NN 48/95 i dr.

⁴² Zakon o zaštiti od buke, NN 20/03; Zakon o zaštiti prirode, NN 162/03; Zakon o otpadu, NN 151/03; Zakon o fondu za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, NN 107/03 i dr.

⁴³ - Zakon o turističkoj djelatnosti, NN 8/96; 19/96; 76/98.

- KUŠEN, Eduard, Turistička atrakcijska osnova, Institut za turizam, Zagreb 2003.

- Odluka o osnivanju d.o.o. Argonaut, NN 52/03;

- Razvojna strategija hrvatskog turizma, NN 113/93.

⁴⁴ Zakon o obveznim odnosima, NN 53/91, 73/91.

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA U DESTINACIJAMA KOJE UGROŽAVAJU PRIRODNE NEPOGODE

Prirodne nepogode utječu na ekološka, sociokulturna i ekonomska načela održivosti dok je utjecaj na načelo tehnološke održivosti znatno manji. U novije vrijeme sve se više uočava da je manje nepogoda koje su isključiva posljedica procesa u prirodi, a da je sve više onih nepogoda koje su inicirane ljudskim utjecajem.

Kvalitativna obilježja prirodnih nepogoda variraju od onih koje kratko traju i koje su visokog intenziteta (potresi) do nepogoda koje se sporo razvijaju (snijeg). U prirodnim nepogodama stradavaju i turisti tako da se njihove posljedice brzo internacionaliziraju. Zamisao po kojoj bi na turističkoj karti svijeta bila označena prirodno nesigurna područja pogodovala bi jadranskom turističkom području na kojemu ne postoje prirodni preduvjeti za nastanak nepogoda većih razmjera.

1. OSNOVNE VRSTE PRIRODNIH NESREĆA

Prema karakteru uzroka, nesreće većih razmjera u turizmu mogu se podijeliti na prirodne i antropogene.

Prirodne nastaju djelovanjem prirodnih sila bez ljudske volje, a kod drugih čovjek je uzročnik nastanka pa se stoga zovu i antropogenim nesrećama. Prirodnim nesrećama pripadaju potresi, erupcije vulkana, poplave, vjetrovi, snijeg, led, suše, odroni i druge pojave, a antropogenim prometne nesreće, požari, epidemije, veći ekološki poremećaji i slično.

Osnovni geografski uzroci prirodnih nesreća koje ugrožavaju živote ljudi i uzrokuju štetu većeg opsega, određeni su globalnom tektonikom litosfernih ploča, endogenim i egzogenim pokretima i procesima te klimatskim i biogenim promjenama.

Prirodne nepogode su najrazornije u oceanskim i sredozemnim primorjima (manje u primorjima rubnih i unutrašnjih mora) na mjestima konvergentnog doticanja velikih litosfernih ploča. Epicentri registriranih ili potencijalnih nesreća nalaze se većim dijelom na obalama toplih mora koja su poznate turističke rivijere.

Najveće zabilježene nesreće nastale su djelovanjem potresa (tsunami), a najučestalije su nesreće uzrokovane vremenskim nepogodama. Povećanje broja prirodnih

nepogoda vezano je uz antropogene klimatske promjene (Marjanac, 2005).

U novijem statističkom razdoblju broj prirodnih nepogoda neprekidno se povećava (Glavač, 1999). Održivi razvoj turizma osobito je otežan u onim destinacijama u kojima pored resursa stradaju i turisti.

Tijekom nepogoda bitni su postupci i ponašanja turista jer o njima ovise posljedice nesreće⁴⁵. Fizička održivost receptivnih resursa destinacija ovisna je o odabiru njihove lokacije, urbanističkim rješenjima, oblicima turističkih objekata i njihovoj statički, kvaliteti korištenih građevinskih materijala, sustavima detekcija nesreća i drugom.

U destinacijama koje stradavaju u prirodnim nepogodama otežana je održivost broja gostiju zbog toga što stradavanja suzbijaju želju za posjećivanjem.

1.1. Potresi

Za razliku od ostalih prirodnih nesreća, koje dolaze više ili manje očekivano ili se sporije razvijaju pa dopuštaju izvjesne pripreme, potresi dolaze nepredvidivo tako da iznenađenja otežavaju snalaženje. Zbog psihološke nepripremljenosti efekti nesreća koje donose potresi veoma su izraženi pa se jači potresi izjednačavaju s najtežim ratnim razaranjima.

U pojavnom smislu potresi predstavljaju kratkotrajna podrhtavanja tla, a nastaju zbog naglog oslobađanja energije u litosferi⁴⁶. Podrhtavanja izazivaju kuglasti valovi koji prenose oslobođenu energiju u svim smjerovima. Zbog djelotvornije zaštite ili postupaka u spašavanju potrebno je upoznati osnovne odrednice potresa, a to su hipocentar, epicentar, intenzitet potresa i magnituda. Hipocentar je središte u unutrašnjosti Zemlje u kojem nastaje potres, a epicentar je okomica na hipocentar i nalazi se na površini Zemlje. Jačina oslobođene energije u hipocentru naziva se magnituda, dok se jačina potresa u epicentru naziva intenzitet. Jačina energije u hipocentru mjeri se seizmografom i iskazuje Richterovom ljestvicom. Za mjerenje jačine potresa u epicentru koristi se iskustvena ljestvica koja se zasniva na ljudskim opažanjima događaja na površini. Jačina potresa u epicentru iskazuje se Mercalli-Cancani-Siebergovom (MCS) ljestvicom od dvanaest stupnjeva. Za prilike na potresom zahvaćenom prostoru na površini Zemlje, važniji je intenzitet od magnitude. Što je hipocentar dublji, razlike su veće.

⁴⁵ Posljednja prirodna nesreća većih razmjera, uzrokovana potresnim valom (tsunamijem), zabilježena je 26. prosinca 2004. godine. Epicentar tsunamija bio je u Indijskom oceanu 46 Nm NW od Banda Aceha na Sumatri. U nesreći, koja je zahvatila Šri Lanku, Indiju, Indoneziju, Tajland, Bangladeš i Maldive poginulo je 268 tisuća osoba. Većina nastradalih bili su turisti te zaposleni na turizmu. U destinacijama pogođenim tsunamijem uništena je i većina turističkih resursa.

⁴⁶ Većina potresa nastaje na granicama litosfernih ploča. Potresi s dubinom hipocentra od 70 do 700 km najčešće su uzrokovani subdukcijom (podvlačenjem) litosfernih ploča, dok su potresi plićeg hipocentra od 70 km uzrokovani spredingom (razmicanjem) litosfernih ploča ili transkurentnim (horizontalnim) rasjedima.

Potresi su znatno učestaliji od broja koji se ustanovi zapažanjem. Do razlike dolazi zbog toga što čovjek osjetilima percipira potrese jače od 5 stupnjeva po MCS sustavu, a slabije potrese registriraju samo aparati (na području Primorskogoranske županije na godinu je prosječno 39 potresa, a njihova jačina varira od 1,0 do 6,5 stupnjeva MCS ljestvice).

Potresi jačine 5 stupnjeva MCS ljestvice mogu uzrokovati materijalnu štetu, a kod potresa veće jačine nastaju oštećenja objekata ili njihova urušavanja (potresi od 8 stupnjeva MCS ljestvice ruše oko 25% svih zgrada).

Osim rušilačke snage, potresi donose i ljudske nesreće jer pri rušenju mnogi ljudi

stradaju (samo u Kini u dva najrazornija potresa poginulo je 1.088.000 osoba). Tijekom jačih potresa ozljede i pogibije ljudi i životinja česta su pojava pa takvi momenti dodatno opterećuju ili vlastiti položaj ili kasnije spašavanje.

Saznanja koja su prikupljena na područjima pogođenim potresima govore o istovjetnosti ljudskih postupaka i ponašanja tijekom i nakon potresa. Postupci i ponašanja popraćeni su:

- osjećajem nesigurnosti
- prirodno nepoznatom situacijom koja stvara uvjete za pojavu straha
- instinktom samoodržanja koji otežava kontrolirano ponašanje.

Nakon prvog psihološkog šoka, u većini slučajeva, nekontrolirano ponašanje zamjenjuje;

- razumno ponašanje
- shvaćanje situacije.

Za održivost, s kojom se susreću osobe u smještajnim ili nekim drugim objektima za vrijeme potresa, važno je da poslije prvog potresnog udara napuste prostoriju te se udalje od mogućih urušavanja. U okolnostima kada građevinska situacija onemogućava napuštanje prostorija, relativna sigurnost postiže se sklanjanjem ispod nosivih konstrukcija (vrata). Statistički, najčešće su ruševine kod kojih su nosivi zidovi neoštećeni, a stropna i krovna konstrukcija, u obliku ruševine, ispunjavaju prostor između njih.

Pomoć sebi i osobama koje se nađu pod ruševinama pruža se na način da se:

- osigura dotok zraka kao osnovnog fiziološkog sastojka
- racionalno troši vlastita energija
- signalizira položaj spasiocima
- uspostavi organizirano ponašanje.

Istovremeno uz raščišćavanje ruševina i isključivanje energenata (osobito plina i struje) provode se mjere pružanja pomoći unesrećenima te asanacija terena. Asanacijom se suzbijaju neugodni mirisi organskog truljenja koje se brzo odvija u toplim klimama, kao i mogućeg širenja epidemija.

U mjerama spašavanja prvo sudjeluju turisti i domicilno stanovništvo, a nakon toga stručni timovi.

Ruševine koje nastaju u podjednakim seizmičkim uvjetima među sobom se razlikuju. Do razlike dolazi zbog toga što svi objekti nisu jednako dobro izgrađeni, a nesreću smanjuje i educiranost stanovništva, odnosno turista. Praćenjima učinka potresa ustanovljeno je da su maleni rušilački efekti u onim turističko-geografskim regijama u kojima prevladava armirana arhitektura kružnih ornamenata (kružni oblici amortiziraju podrhtavanje), a da su veliki rušilački efekti potresa na starijim objektima koji su građeni kao suhozidovi s minimumom veziva.

Prilikom izgradnje novih turističkih destinacija, ili obnove postojećih, potrebno je statiku objekata (utemeljenje, armaturu, nosivost zidova, građevinske materijale) prilagoditi mikrosezmičnosti lokacija. Višekatne hotele nužno je graditi na čvrstoj podlozi, a receptivne kapacitete manje tlačnosti (igrališta, bazene, hortikulturu, prodajna mjesta) na rastresitim materijalima.

1.2. Tsunami

Tsunami (od jap. tsun - luka i ami - val) najčešće nastaju podmorskim potresima, a mogu nastati i vulkanskim erupcijama, odronima leda i klizanjima morskog mulja⁴⁷.

U literaturi je navedeno (Riđanović, 2002.) da tsunamije mogu izazvati podmorski potresi kojima je hipocentar plići od 40 km i kojima je magnituda 6,5 i više Richtera. Pripadaju vrsti uzdužnih valova koji titraju okomito na smjer širenja. Za razliku od orbitalnih valova koji su u dovoljno dubokom moru uzrokovani vjetrom (plovila se na istom mjestu naizmjenice uzdižu i spuštaju), tsunamiji su translatorni ili prijenosni valovi. Na otvorenom moru visine tsunamija su do jedan metar i rijetko ugrožavaju plovidbu. Manja plovila (nautičare) na otvorenom moru jedino bi ugrozili ukrižani valovi (engl. cross sea) koji nastaju na mjestima susreta različitih valova.

Brzina tsunamija proporcionalna je drugom korijenu dubine dna. Pored dubine, brzina je ovisna i o konfiguraciji morskog dna te topografiji obale. Zbog veće sile trenja u plitkom priobalju ili reflektiranih niskih valova na strmim obalama dolazi do interferencije valova i valnog gibanja koje je jako nepravilno. Zbog nagomilavanja vode u plitkom moru valovi na obalu dolaze pod kosim kutom i velikih su visina (stereografski je zabilježena visina vodnog vala u Japanu 1993. godine od 30 m). Na otvorenom moru valovi se kreću brzinom od 560 do 720 km/h.

Sila valova (naziva se i viša sila, lat. vis major), zbog mase i akceleracije, najveća je na samoj obali, koju valovi često mijenjaju odnoseći otrgnuti materijal. Na obalama koje su ravne, zbog sile trenja, a koja je veća od sile trenja na morskome dnu, nagnuta strana vala prigušenim oscilacijama dolazi u položaj ravnoteže. Nakon toga sila vala pretvara se u relativno mirnu poplavu.

⁴⁷ Čitati kao cunami (Klaić, 1989.). Naziv potječe od opažanja da se val primjećuje u zaljevu, nedaleko od luke, a da na otvorenom moru nije bio uočen.

Na obalama koje su podložne razaranju, valovi koji se povlače otplavljuju erodirani i razoreni materijal ali i ljude te ih deponiraju dalje od obale.

Na turistički litoraliziranim obalama u tsunamijima stradava velik broj turista kao

i zaposlenika u turizmu. Stradavanja su uzrokovana:

- visokim pritiskom koji je često veći od 70 t/m²
- utapanjima
- mehaničkim ozljedama
- gušenjima u naplavinama mulja.

U tsunamijima je manje stradavanje životinja nego u potresima. Uglavnom stradavaju zavezane ili zatvorene životinje koje zbog toga nisu u stanju pobjeći (Hayden, 2005). Na receptivnim objektima tsunamiji stvaraju velike štete. Urbana devastacija je najveća na obalama u toplim klimama na kojima se rijetko grade objekti čvrste izvedbe.

Štete koje se nakon tsunamija teško saniraju, nastaju kontaminacijom poljoprivrednih kultura te stvaranjem slatina (slane zemlje) na obradivom tlu. Poplavljena područja mogu se protezati u unutrašnjost kopna i do nekoliko stotina metara.

Tsunamiji u podmorju smanjuju biološki diverzitet te razaraju morfostrukturu dna koja je retencija gibanju vala. Najčešće retencije su submarinske uzvisine i koraljni sprudovi. Promjene se u reljefu podmorja mogu ustanoviti usporedbom satelitskih snimaka koje su snimane prije i nakon tsunamija (Marjanac, 2005.).

Pored direktnih šteta koje stvaraju destinacijama, tsunamiji i indirektno utječu na promjene u turizmu. Promjene se očituju u preusmjeravanju turističkih kretanja, padu turističkog prometa, nestanku turističkih potreština, padu vrijednosti dionica, raseljavanju stanovništva i drugim nepogodnostima. Krize koje nakon nesreća nastaju osobito pogađaju države u kojima je turizam glavna gospodarska grana.

Zbog šteta koje uzrokuje, važno je pravovremeno uočiti nastanak tsunamija ili predvidjeti mogućnost njegovog nastanka te prethodno izračunati mogući razarajući efekt na određenom turističkom prostoru. Nastanak vala ponekad se može prepoznati kao povlačenje vode u blizini obale koja ogoljuje morsko dno. Nakon povlačenja vode pojavljuje se prvi val koji nije i najveći. Tsunamiji se sastoje od niza valova, a opasnost traje i po nekoliko sati nakon pojavljivanja prvog vala.

Znatno pouzdanija zaštita postiže se postavljanjem opažачkih uređaja (Tsunami Warning System, TWS) na granice litosfernih ploča. Prema novijim izvorima opažачkim je uređajima povezano 26 zemalja Tihooceanskog bazena, a uređaji upozoravaju na opasnost na temelju prepoznavanja magnitude potresa koji generira tsunami. Nepovoljan položaj u sustavu imaju ona područja do kojih detektirani valovi kratko putuju.

Instrumentalno ili znanstveno predviđanje nastanka tsunamija još nije moguće.

Prema najnovijim geofizičkim istraživanjima koja su provedena na sveučilištima u Tampi, St. Petersburgu i Daytonu moguće je jedino izračunati vjerojatnost pojavljivanja u razdobljima od 5 do 36 godina (tab. 1).

Tab. 1: PARAMETRI I INTERVALI POJAVLJIVANJA TSUNAMIJA⁴⁸

Lokacija	Vrijeme	Broj godina	Broj analiziranih slučajeva	C	α	Intervali ponavljanja za valove od 1 m	r_T (m)
Choshi	1918 - 1996	79	15	0.036	0.83	28	
Hachijo	1952 - 1995	44	11	0.048	0.97	21	
Island							
Hiroo	1961 - 1982	22	16	0.14	0.79	7.1	
Mera	1952 - 1998	47	17	0.028	1.32	36	
Ayukawa	1896 - 1998	103	17	0.073	1.34	14	
Ayukawa subset	1952 - 1998	47	19	0.076	1.12	13	
Hakodate	1952 - 1975	24	11	0.126	1.02	7.9	
Hakodate subset	1963 - 1975	13	7	0.173	0.89	5.8	
Miyako	1958 - 1996	39	11	0.052	0.82	19	
Tosa-Shimizu	1931 - 1995	65	22	0.067	0.90	15	
Hachinohe	1928 - 1996	69	40	0.20	0.62	5.0, 7.9	5.0
Hanasaki	1957 - 2001	45	24	0.19	0.62	5.3, 7.4	7.6

Izvor: Burroughs, Tebbens, 2005.

⁴⁸ Izračunato prema formuli $N(r)=Cr^{-\alpha}$ u kojoj je N broj objekata po jedinici vremena (s veličinom jednakom ili većom od r), C razina aktivnosti i α eksponent skale.

Primjetno veći broj tsunamija u 20. stoljeću (dekadni prosjek stoljeća je 57, dok su u posljednjem desetljeću zabilježena 83 tsunamija) geokolozi tumače izmjenom pritiska na litosferne ploče koji uzrokuje otopljeni led. Stručna i znanstvena literatura u svijetu (više od 1200 Internet adresa) ozbiljno razmatra mogućnost nastanka tsunamija i njihov mogući utjecaj na obalnu infrastrukturu.

Velike štete turističkoj regiji europskog Mediterana, koja ostvaruje oko 37% svjetskog turističkog prometa, nastale bi u slučaju da Sredozemno more postane epicentar tsunamija.

Realna je pretpostavka da bi epicentar tsunamija bila granica Euroazijske i Afričke litosferne ploče, odnosno granica Arapske i Afričke litosferne ploče. Granica Euroazijske i Afričke litosferne ploče sukladna je generalnoj konfiguraciji europske mediteranske obale, od koje nije udaljena više od 160 km, dok je granica između Arapske i Afričke litosferne ploče sredozemna obala Male Azije. Udaru vodnog vala bile bi najizloženije sredozemne obale Španjolske, Francuske, Monaka i Malte te ligurska, tirenska i jonska obala Italije kao i jonska obala Grčke. Utjecaj valova bio bi znatno manji na obalama koje štiti razvedenost a to su obale Egejskog, Mramornog, Crnog, Azovskog i Jadranskog mora.

Pretpostavka širenja tsunamija na području jadranskog bazena načinjena je na temelju pozicija potresa koji je registriran blizu barske obale 1979. godine (Orlić, 1984.). Numeričkim rješavanjem diferencijalnih jednadžbi gibanja i kontinuiteta ustanovljena su glavna obilježja širenja vala. Rezultati dobiveni širenjem vala bili su:

- izračunate teorijske vrijednosti u skladu su s empirijskim podacima
- u jednakim vremenskim razmacima val prevaljuje veće udaljenosti u srednjem negoli u sjevernom Jadranu
- val zaostaje u priobalnom području, a brže se giba na otvorenom moru
- srednji i sjeverni dio bazena od valova nastalih u južnojadranskoj kotlini štiti podmorski prag Pelješac – Gargano
- valu je potrebno 4-5 sati da bi prešao Jadran.

Koristeći se istim parametrima, ali znatno suvremenijom tehnologijom izračuna, do istih su rezultata došli i znanstvenici Nacionalnog instituta za biologiju iz Pirana (Malačić, Petelin, 2005)⁴⁹. Prema njihovom izračunu potres magnitude 6,8 po Richteru, koji bi imao hipocentar u Crnogorskom priobalju, izazvao bi u Tršćanskom zaljevu amplitudu morske vode od 4 mm.

1.3. Morski valovi

Morski valovi koje uzrokuje vjetar razlikuju se od valova izazvanih podmorskim potresima, konfiguracijom i energijom. Njihova destruktivnost na obali očituje se u sigurnosti sidrenja, razaranju obalnih objekata, modifikaciji obalnog reljefa i

⁴⁹ Simulacija valova je napravljena s trodimenzionalnim Princeton Ocean Modelom (POM). Metodologija je preuzeta od Istituto Nazionale di geofisica e Vulcanologia iz Bolonje.

sigurnosti kupača, a na otvorenom moru sigurnosti plovila.

Na pojavu i razvitak valova na površini mora bitno utječu:

- brzina, smjer i trajanje prevladavajućeg vjetera
- duljina privjetrišta (dio površine mora na kojoj puše vjetar)
- prostranstvo i dubina mora.

Povezivanje valovitosti s godišnjim dobima sve je nepouzdanije budući da se visoki valovi pojavljuju i tijekom nautičke sezone. Poremećaji su povezani s novijim zatopljenjem kopna i zagrijavanjem mora te time i razlikom u tlaku zraka. Sigurnost turista u manjim plovilima na otvorenom moru osobito ugrožavaju visoki valovi koji nastaju u okolnostima kada je vjetar prejak i brži od gibanja vala (Jadran za vrijeme bure). Na takvim valovima lomi se vrh (kresta) koji potapa palubu i pri tom stvara pjenu i morski dim. U slučaju da nepogoda potraje pjena i dim reduciraju kisik i uzrokuju gušenje (nesreća gušenjem u takvim okolnostima moguća je i na kopnenoj obali).

Za posade koje se nakon brodoloma nađu u vodi ili su to valovima dezorijentirani kupači konačna sigurnost ovisit će o temperaturi vode, odnosno podhlađivanju (hipotermiji) tijela kao i psihičkoj i fizičkoj kondiciji (tab. 2).

Tab. 2: UTJECAJI TEMPERATURE MORA NA TEMPERATURU LJUDSKOG TIJELA

Temperatura mora u °C	Vrijeme preživljavanja (h)	Temperatura tijela u °C	Posljedice
20>	neodređeno	33	mišići trnu
15-20	12,0	31	granična zona
10-15	6,0	30	mišići se grče
4-10	3,0	28	mišići se opuštaju
2-4	1,5	26	prividna smrt
0-2	0,45	24	smrt

Izvor: Car, 1990.

Uvjeti za pojave iznenadnih valova povećani su na morskim površinama koje se nalaze u blizini planinskih prijevoja.

1.4. Poplave

Poplave ugrožavaju održivi razvoj prirodnog i kulturnog krajolika. Unatoč velikom razvoju znanosti i tehnologije u domeni kontrole i zaštite od poplava u novije doba, štete ne samo da se nisu smanjile već su se osjetno povećale. Poplave su u razdoblju od 1971. do 1995. zahvatile područje na kojem živi više od 1 i pol milijarda stanovnika, prouzročivši smrt 318 000 ljudi i uništivši nastambe u kojima je živio 81 milijun stanovnika (Kos, 2005).

Prema svojstvima voda koje ugrožavaju održivi razvoj turističkih destinacija poplave se mogu podijeliti na:

- poplave morske vode
- poplave tekućica.

Poplavi morske vode izloženi su turistički gradovi niskoležećih areala poput Venecije i Amsterdama (ocjenjuje se da je povećanje poplavnih voda u Veneciji oko 30 cm). Povećanje broja i intenziteta poplava posljedica je topljenja leda. Dotok vode u oceane samo iz ledenjaka na Aljasci, jednak je dotoku svih rijeka na Zemlji. Povećanje razine mora najveći je pojedinačni čimbenik koji može bitno utjecati na povećanje broja mogućih poplava u priobalnim slijevovima te prouzročiti trajno potapanje niskoležećih otoka.

Poplave obala mogu biti uzrokovane i stojnim valovima (na Jadranu gajola, engl. basin oscillations). Uvjetuju ih, najčešće u zaljevima, velike razlike u barometarskom tlaku. Poplave tekućica nastaju nakon intenzivnih kiša ili naglog otapanja snijega. Turistički krajolik ugrožavaju erozivnim djelovanjem (erozivne brazde, odroni, razoreni gospodarski objekti i prometnice) te oštećivanjem ili uništavanjem turističkih kapaciteta koji su podignuti na riječnim obalama ili poplavljenom prostoru. Poplave maritimnih turističkih destinacija uzrokuju tekućice koje imaju morska ušća. Brojni znanstvenici pripisuju dio tih promjena antropogenim utjecajima na prirodni klimatski sustav, povišenom globalnom temperaturom, koja ubrzava hidrološke procese. Ubrzavanje hidroloških procesa uvjetovalo je znatno povećanje količine kiše kao i promjene u sezonskoj raspodjeli otjecanja. U izmijenjenom režimu otjecanja tekućica, velike vode (poplave) pojavljuju se ranije nego inače zbog ranijeg otapanja snijega, a manje količine snježnog pokrivača smanjuju protoke ljeti.

Poplave uzrokuje i urbanizacija. Urbanizirani prostori (krovovi, dvorišta, ceste, parkirališta) stvaraju nepropusnu podlogu na kojoj se odvija brzo površinsko, bez sporijeg podzemnog otjecanja (urbanizirana površina u Zapadnoj Njemačkoj iznosila je 1950. godine 6%, a 1995. godine 13%).

Za turistički prostor važno je da se od poplava zaštiti prirodnim načinima. To se može postići terasiranjem, pošumljavanjem, konturnim oranjem i održavanjem prirodnih retencija i močvara. Na mjestima gdje su nemoguće prirodne mjere, obrana od poplava se provodi izgradnjom hidrotehničkih objekata (rigoli, retencije, nasipi, akumulacije).

2. UTJECAJ ATMOSFERSKOG OMOTAČA NA ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Održivost atmosfere je funkcija različitih ekonomskih, okolišnih, ekoloških, društvenih i fizičkih ciljeva. Primarni cilj održivosti jest redukcija plinova koji uzrokuju efekt staklenika dok je održivost plinova koji izazivaju promjene u ekosustavu, kao cilj, odmah nakon stakleničkih plinova. Od svih plinova koji sudjeluju u sastavu atmosfere za sunčanje je najvažniji ozon zbog toga što utječe na

stalnost ultraljubičastih sunčevih zraka (UV-c i UV-b)⁵⁰. Na razgradnju ozona posebno utječe koncentracija CFC-spojeva i drugi plinovi koji potječu iz industrije. Godine 1985. dokazano je da su posljedice razaranja ozonskoga sloja ozonske rupe. Ustanovljeno smanjenje ozona u umjerenom geografskom pojasu, kojem pripada i Hrvatska, iznosi oko 6% zimi i na proljeće te oko 3% ljeti i na jesen.

Izlaganje tijela UV zrakama ubraja se među priznate metode prirodnog liječenja. UV zrake, u prirodnim iznosima, svojim zračenjem pretvaraju određene hranidbene sastojke u D vitamin, te bitno utječu na prerađivanje i iskorištavanje kalcija i fosfora u organizmu. Pod utjecajem UV zraka stvara se u koži zaštitna tamna boja (pigment), ubrzava optok krvi, poboljšava metabolizam i liječe neke bolesti (helioterapija).

UV-zrake koje zrače u većim dozama štete ljudskom zdravlju. Povećani priljev UV zraka na Zemljinu površinu posljedica je globalne razgradnje atmosferskog ozona. Prekomjerno zračenje apsorbiraju nukleinske kiseline, proteini i druge makromolekule pa se tako fotoreaktivno mijenja građa stanice. Posljedice stanične promjene različita su oboljenja od kojih su neka smrtonosna.

Zračenje uzrokuje:

- oštećenja imunološkog sustava, upalu i oštećenje kože te razne kožne bolesti
- naglo zračenje preduvjet je nastanka virusnih ili drugih infekcija
- rak kože kao najteži oblik oboljenja.

Zbog povećanog djelovanja UV zraka većina receptivnih resursa podvrgnuta je promjenama:

- biljke izložene zračenju odlikuju se nižim rastom, većom razgranjenošću, nižom produkcijom biomase i promijenjenim reproduktivnim osobinama
- akvatični sustavi izvrgnuti su promjenama zbog toga što ne uspijevaju izgraditi obrambene mehanizme
- UV zrake deformiraju predmete od plastike.

Iscrpljivanje ozona kao resursa jedino se može riješiti globalnim smanjenjem plinova u atmosferi koji ga razgrađuju. Globalna promjena u korist održivosti teško se ili sporo provodi zbog čega je i trend budućih promjena nepouzdan predviđati. U razdoblju koje će trebati za obnovu ozona štetno UV zračenje može se ublažiti sunčanjem ujutro i predvečer te boravkom u sjenovitim mjestima (suncobran, drveće, hotel) sredinom dana. Takvi termini prilagođeni su upadnom kutu sunčeve svjetlosti, jer što je kut upadanja veći više je i štetnih zračenja. Prema istoj prirodnoj zakonitosti povećavaju se i iznosi zračenja u smjeru od polova prema ekvatoru (na zračenje su osjetljivije depigmentirane osobe).

Od ostalih oblika zaštite osobito su korisne naočale za sunce i dermatološki ispitane kreme.

⁵⁰ Ozon (O₃) je alotropska modifikacija kisika s tri atoma u molekuli. Maksimalna količina ozona (90 %) nalazi se u stratosferi između 20 i 30 km visine. Fotokemijskim procesima stvaranja i razaranja ozona regulira se štetno prodiranje UV zraka na Zemlju.

3. ULOGA SNIJEGA U ODRŽIVOSTI PLANINSKIH DESTINACIJA

Snijeg je utjecao na održivost onih destinacija u kojima je bio glavni resurs. Ekonomski rentabilnima smatrane su destinacije koje su imale snijeg 90 i više dana tijekom sezone (zimski turistička sezona je razdoblje od 1. prosinca do 31. ožujka). Nakon početka globalnog zatopljenja isplativog snježnog pokrivača bilo je jedino na većim nadmorskim visinama tako da su zatvarana ili su dovedena na rub financijske održivosti skijališta na manjim nadmorskim visinama. Većina skijališta je pokušala zamijeniti pravi snijeg umjetnim, međutim ako je toplo i takav snježni pokrivač kratko se zadržava.

U turističkim središtima koja su na obalama toplih mora snijeg rijetko pada i kratko se zadržava. U ekstremnim godinama u kojima padne, najveće štete trpi vegetacija. To je zato što je primorski snijeg vlažan i lako se lijepi za velike plohe zimzelenih listova. Isti takav snijeg u gorskim područjima koje je prekriveno drvećem bez lista ili su listovi igličasti prouzročio bi minimalnu štetu.

Najveće poteškoće snijeg čini ako počne padati naglo i ako ga mnogo padne u kratkom razdoblju. Pored toga što takav snijeg usporava promet, pod njegovom se težinom često ruše i pojedini objekti.

U planinama koje su strme i imaju dosta snijega velike štete stvaraju snježne lavine. Uvjeti za nastanak lavina stvaraju se u okolnostima rahlog snijega. Takav snijeg pada pri niskim temperaturama zbog čega su snježne pahuljice sitne i teško ih je homogenizirati.

U samim turističkim gradovima prilikom zimskog održavanja ulice se posipaju soli. Tu sol ralice kasnije prebacuju na nogostup čime nastaje dojam gradske prljavosti.

II.
MENADŽMENT
ODŽIVOG RAZVOJA

MENADŽMENT ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

Najveći izazov gospodarskog i društvenog razvoja danas je usklađivanje dvaju naizgled sukobljenih zahtjeva; zahtjeva za kvalitetnim življenjem - što podrazumijeva i razvijeno gospodarstvo te zahtjeva za zaštitom okoliša. Pri tome su interesi pojedinca ili poduzetničkih skupina u suprotnosti sa zajedničkim interesima u istom prostoru, što često izaziva konflikte. Međutim, različiti interesi ne moraju uvijek voditi neredu u prostoru ili konfliktu u pogledu gospodarskog razvoja. Oni mogu pridonijeti prekidu stagnacije i pokrenuti novi kvalitetniji održivi razvoj koji pomiruje ekonomske i okolišne (a i razvojne) zahtjeve. Na to upućuju nove potrebe i očekivanja korisnika raznih proizvoda i usluga, a sve više i građana prema održivom razvoju koji se sve više shvaća i koristi kao konkurentna prednost određenih turističkih destinacija.

Turizam, kao jedna od najprofitabilnijih gospodarskih aktivnosti, u mnogim dijelovima svijeta bilježi takav procvat koji uz sve pozitivne učinke predstavlja i ozbiljnu prijetnju ekološkom sustavu. Dokaz tome je pretpostavka da će, do 2015. godine, turizam udvostručiti pa čak i utrostručiti svoje smještajne kapacitete na najljepšim prirodnim lokalitetima.⁵¹ To se uočava u ekspanzivnoj pa i nekontroliranoj izgradnji turističkih središta širom svijeta. Kao primjer posebno se ističe turističko središte Cancuna.⁵² Prije nego što je postao svjetsko turističko središte, tijekom 70-ih godina prošlog stoljeća, na otoku Cancun živjelo je samo 12 obitelji, a danas ga posjećuje 2,6 milijuna turista godišnje. Zbog toga su na otoku posječene šume i lokalno raslinje, a 75% obližnjih naselja još nema riješenu kanalizaciju. Slično je stanje u Laosu, Kambodži, Kini gdje je broj turista, u posljednjih desetak godina, povećan dva puta, zatim Brazilu, Nikaragvi i Salvadoru s rastom od tri puta te nekim zemljama u Južnoj Africi s rastom većim od pet puta. Ako se sve naznačeno temeljito sagleda postaje jasno da mnogo toga treba revidirati u projekciji razvoja hrvatskog turizma.

Turizam nije moguće razvijati bez utjecaja na okolinu, ali je moguće korektnim,

⁵¹ Program za zaštitu okoliša UN-a, NEP 5. Svjetski kongres o parkovima, održan u Durbanu, Južnoafrička Republika, 2000. god.

⁵² Ibid.

strateškim i integralnim planiranjem upravljati turističkim razvojem, tako da se negativni utjecaji svedu na minimum. Stoga se, nameće potreba da se na pretpostavkama održivog razvoja odmah počne sustavno raditi. Polazeći od ideje održivosti i raznolikosti kao i prepoznavanja određenih ekonomskih, kulturnih i ekoloških vrijednosti, treba uvažavati tri međusobno povezane skupine ciljeva: zaštita eko-sfere, stabilan gospodarski razvoj i jednakost u raspodjeli životnih šansi.⁵³

Usklađujući standarde, zahtjeve i projekcije globalnog eko-trenda turističkog tržišta i eko-turističkog proizvoda, međunarodno hotelijerstvo teži implementaciji menadžmenta održivog razvoja. Početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, u svijetu se počinju osnivati razni pokreti i udruge koje se bave poticanjem ekološke svijesti. To čine pružanjem savjeta, preporuka i stručne pomoći. Posebno se danas u turizmu svojim aktivnostima ističu: "Međunarodna hotelska inicijativa za očuvanje životne sredine"- IHEI, zatim "Inicijativa za očuvanje životne sredine hotela Azije i Pacifika", potom "Udruženje za eko turizam", "Prijatelji zemlje", "Zelena planeta", i "Udruženje zelenih hotela". Važan utjecaj na promicanje održivog razvoja ima i Međunarodna asocijacija hotela i restorana - IH&RA koja je 1991. godine pokrenula akciju proglašenja "Zelenog hotelijera godine" i to u tri kategorije - hotel u sastavu korporativnog lanca, nezavisni hotel i hotelijer. Desetogodišnja tradicija ovog natjecanja višestruko je dala pozitivne rezultate. Danas sve vodeće svjetske hotelijerske kompanije u svoju poslovnu strategiju uključuju i menadžment održivog razvoja, odnosno programe koji se odnose na zbrinjavanje otpada, uštedu energije, racionalno trošenje i očuvanje prirodnih resursa te edukaciju svih građana.

U ovom dijelu knjige razmatra se poimanje održivog razvoja i procesi implementacije ekološkog menadžmenta. Analiziraju se koncepti i zahtjevi sustava upravljanja zaštitom okoliša. Raspravlja se o strategiji i principima menadžmenta održivog razvoja. Upućuje se na smjernice djelovanja i metodološki obrazlaže pristup upravljanja okolišem te definiraju putovi i načini kako u turističkim destinacijama očuvati okoliš.

1. POIMANJE ODRŽIVOG RAZVOJA

Pojam održivog razvoja spominje se davne 1713. godine. Prvobitno je bio vezan uz održavanje šuma. Ovaj pojam prvi upotrebljava Karlo Carlivitz koji je održivo šumarstvo vezao uz posječenu i novozasađenu količinu drveća. Koncept ovog autora na području Hrvatske svojom uredbom o šumarstvu primijenila je carica Marija Terezija⁵⁴. Nažalost taj koncept nije uvijek poštivan u šumarstvu pa je do danas na zemlji nestalo gotovo 30% ukupne površine šuma. Veliki broj definicija temelji se na Brundtland izvješću, nazvanom po bivšoj norveškoj predsjednici Vlade Gro Harlem Brundtland koja je bila na čelu radne skupine za održivi razvoj Ujedinjenih naroda 1987. godine. Prema njoj održivi razvoj je onaj koji

⁵³ Huber, J.: Nachhaltige Entwicklung, Strategien für eine ökologische und soziale Erdpolitik Berlin Sigma 1995. str. 43.

⁵⁴ Glavač, H.: Politika zaštite okoliša u WCRP Croatia, Zagreb, 2002..

zadovoljava sadašnje potrebe bez ugrožavanja potreba budućih naraštaja.⁵⁵

Mnogobrojni autori definiraju razvoj koji je sposoban ostvariti dugoročno osposobljavanje ljudskih potreba i poboljšanje kvalitete ljudskog života. Neki autori koncept održivosti usmjeravaju na održavanje lokalne zajednice ili regije u okviru njenog prihvatnog potencijala. Ostali autori vide održivost kao stvaranje strateških saveza odnosno umrežavanje i harmonizaciju ekonomskoga, socijalnog i ekološkog sustava. Pristalice ovog koncepta održivog razvoja naglašavaju značenje ograničenosti ekološkog kapaciteta i njegovu interaktivnu povezanost s ostalim komponentama koje su značajne za kvalitetu života i ljudski prosperitet.

Održivi razvoj u ovoj knjizi definiramo kao proces promjena u kojem su iskorištavanje resursa, vrsta ulaganja, usmjeravanje tehničkog razvoja, stalne promjene u političkom, obrazovnom, pravnom, financijskom i drugom međusobnom skladu raznih potreba i očekivanja sadašnjih i budućih naraštaja. Dakle, održivi razvoj treba počivati na istovremenom rješavanju i usuglašavanju zahtjeva okoliša i ostvarivanju zadovoljavajućega gospodarskog razvitka. Za istraživanje i ostvarivanje preduvjeta održivog razvoja potrebno je primjenjivati postupak integriranog planiranja, upravljanja i gospodarenja okolišem i razvojem. Integralno planiranje održivog razvoja uključuje pronalaženje, raščlanjivanje i vrednovanje svih čimbenika, odnosa, mogućih konflikata i optimalnih rješenja.

Održivi razvoj upućuje na putove i načine kojima se gospodarstvo razvija, a onda kada počne stagnirati, treba ga napustiti i pronaći druge putove i modele, jer bi zadržavanje postojećih dovelo do štetnih posljedica za cjelokupno društvo. Stagnacija razvoja za društvo ima štetne posljedice poput nezaposlenosti, nižeg životnog standarda, propadanja i zapuštenosti prirodnih resursa. Održivi razvoj nije samo problem razvoja određene destinacije ili nacionalne razine razvoja, nego ovisi i o nekim vanjskim čimbenicima koji utječu na definiranje razvoja i njegovih dugoročnih ciljeva. Polazeći od ideje održivosti i raznolikosti kao i prepoznavanja određenih ekonomskih, ekoloških i kulturnih vrijednosti treba uvažavati tri skupine međusobno povezanih ciljeva "magičnog trokuta", zaštita eko-sfere, stabilan gospodarski razvoj i jednakost u raspodjeli životnih šansi.⁵⁶

Održivi razvoj turizma dio je novog, integralnog promatranja ukupnih društvenih odnosa prema okruženju koji objašnjavaju i promiču ekonomske, ekološke i socijalne aspekte turizma. Upravljanje održivim razvojem sve više postaje prioritet gotovo svake turističke destinacije (države, regije, poslovnog sustava). Ustvari, održivi razvoj turizma podrazumijeva ravnotežu između potrošnje resursa i sposobnosti prirodnih sustava da zadovolje potrebe budućih naraštaja. Drugim riječima, održivi razvoj podrazumijeva održavanje kapaciteta zemlje da omogući život svakom njenom sadašnjem i budućem stanovniku. Menadžment održivog razvoja postaje sastavni dio poslovne strategije međunarodnih hotelskih korporacija. Na razini centrala i regionalnih podružnica formiraju se centri za

⁵⁵ Breutel, B.: Agenda 21., Nachhaltige Entwicklung kampus, 2000.

⁵⁶ Huber, J.: Nachhaltige Entwicklung, Strategien für eine ökologische und soziale Erdpolitik Berlin Sigma 1995. str. 43.

zaštitu životne sredine i provođenje korporativne “zelene politike”. Izrađuju se programi za uvođenje ekoloških standarda u sva područja poslovanja i nadzor nad njihovim provođenjem.

U tom smislu održavanje uvjeta za gospodarski razvoj nije samo materijalna pretpostavka opstanka današnjeg naraštaja, nego je i etičko pitanje obrane civilizacijske časti pred budućim naraštajima. Ustvari, održivi razvoj podrazumijeva ravnotežu između potrošnje resursa i sposobnosti prirodnih sustava da zadovolje potrebe budućih naraštaja⁵⁷. Drugim riječima, održivi razvoj turizma predstavlja onaj razvitak koji ne dovodi do propadanja i iscrpljivanja resursa što razvoj čine mogućim i dopustivim. Takav rast uvjetovan je i praćen razvojem svijesti o potrebi čuvanja i unapređivanja okoliša koji pridonosi održivom gospodarskom razvoju.

Menadžment održivog razvoja podrazumijeva inicijativu i partnerstvo svih aktera na globalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini u pogledu implementacije prostornih i ekoloških standarda. Turizam ponajprije predstavlja područje regionalne i lokalne odgovornosti. Mjere povezane s turizmom uglavnom se moraju lokalno primjenjivati kako bi se udovoljilo specifičnim potrebama i ograničenjima koja postoje u određenom okruženju. On je u potpunosti poduzetnički i humanocentrični koncept poslovnog upravljanja, što ga znatno razlikuje od svih drugih menadžerskih pristupa i sustava. Isto tako, on nije samo vještina efektivnog i efikasnog ponašanja i postizanja ciljeva na pravi način, nego je novo znanje i praksa postizanja poduzetničkih ciljeva, dakle onih koji se tiču opstanka čovjeka i kvalitete njegovog života. Ni u jednom području primjene menadžmenta ne potvrđuje se tako snažno i uvjerljivo dominacija principa efektivnosti nad principom usko definirane efikasnosti, odnosno nemogućnost da se nedostatak efektivnosti (nehumano i neekološki odabranih ciljeva) nadomjesti najvećom efikasnošću u kojoj su integrirani okolni efekti. U tom smislu ekološki menadžment može (u perspektivi) bez iznimke postati svojevrsna upravljačka infrastruktura i alat poduzetničke uspješnosti.

Menadžment održivog razvoja ulazi u svaku turističku destinaciju kao jedan od vrlo važnih čimbenika poslovanja. Poslovni sustavi u menadžmentu održivog razvoja vide svoju bolju poziciju na tržištu, odnosno konkurentne turističke destinacije nastoje što bolje organizirati svoj menadžment jer znaju da potrošači očekuju bolji odnos prema okolišu. Kroz koncept održivog razvoja dolazi se do potrebne simbioze ključnih kategorija i kriterija poduzetništva i okoliša, jer su u uvjetima ograničenih prirodnih resursa istovremeno okrenuti prema razvojnim ciljevima i zahtjevima sve većeg broja ljudi.

Gospodarski subjekti u održivom razvoju imaju važnu ulogu i društvenu odgovornost. Njihova društvena odgovornost ogleda se u aktivnostima menadžmenta održivog razvoja koji postaje sve veći prioritet svake turističke destinacije.

⁵⁷ Črnjar, M.: *Ekonomika i politika zaštite okoliša*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2000.

Ovaj trend će zbog porasta opsega pravnih vrela o okolišu vjerojatno rasti, prije svega zbog razvoja svijesti političkih vođa i menadžera o mogućim posljedicama kršenja utvrđenih standarda. Korisnici raznih proizvoda i usluga, a sve više i građani, očekuju bolji odnos prema održivom razvoju koji se sve više koristi i kao konkurentna prednost određenih turističkih destinacija. Zbog toga poslovni sustavi širom svijeta kreiraju razne programe i poduzimaju inicijative za unapređenje menadžmenta održivog razvoja.

2. KREATIVNA INDUSTRIJA U SUSTAVU ODRŽIVOG RAZVOJA

Pojam kreativna industrija nastaje potkraj 20. stoljeća. Svoj početni zamah bilježi u Velikoj Britaniji, procvat u Novom Zelandu i SAD-u, a početkom 21. stoljeća i u kontinentalnom dijelu Europe. Ono što karakterizira kreativnu industriju današnjice u koju ubrajamo dizajn, likovnu umjetnost, glazbu, film, multimedije, modu, arhitekturu, kazališnu umjetnost, turizam i industriju događaja jest dinamičan rast.

Prava vrijednost ovakvog načina strateškog promišljanja sadržana je u intenzivnoj i pulsirajućoj sinergiji raznih sastavnica kreativnih industrija s postojećim tradicionalnim gospodarskim granama. Ona rezultira novim profilom gospodarskoga održivog razvoja u vidu novih kreativnih industrija i poslovnih interesnih grupacija kao što su primjerice digitalna ekonomija, elektronsko izdavaštvo, glazbena i medijska poduzeća, tvrtke za programiranje, dizajnerski studiji na području grafičkog i industrijskog dizajna, filmski studiji i producerske kuće, tvrtke za branding, butik marketinške agencije, arhitektonski birovi. Kreativna industrija svoju svrhovitost iskazuje u svim relevantnim gospodarskim granama od proizvodnje namještaja i suvenira, eko-prehrambenih proizvoda do eko-turizma.

Turistički sustav se vrlo intenzivno počeo razvijati sredinom 20. stoljeća. Prema podacima Svjetske turističke organizacije (WTO), u međunarodnoj trgovinskoj razmjeni turizam zauzima treće mjesto, odmah iza automobilske i telekomunikacijske industrije.⁵⁸ Udio turizma u svjetskom brutto domaćem proizvodu 1989. godine iznosio je 10%. Iste godine WTO procjenjuje da je u svijetu ukupno realizirano više od 5 milijardi turističkih dolazaka, od kojih je 426 milijuna bilo međunarodnih.⁵⁹ Pri tome je samo u Europi te godine ostvareno 273 milijuna međunarodnih turističkih dolazaka.

Mediteransko europsko područje, kojem pripada i Hrvatska, najvažnije je receptivno područje svijeta s 31% svjetskih i 51% europskih dolazaka gostiju. Ovo područje ostvaruje 27% svjetskog i 56% europskog prihoda od turizma.⁶⁰ Gotovo cijelo područje Mediterana je postalo omiljena turistička destinacija koju

⁵⁸ Tourism economic report (1998). Madrid: World Tourism Organization.

⁵⁹ Global tourism forecasts to year 1995., Madrid: World Tourism Organization.

⁶⁰ Hendija, Z., Čižmar, S.: Utjecaj aktualnih društvenih promjena na svjetska turistička kretanja Turizam br. 3- 4/1992. god. str. 82-89.

karakterizira povoljan geoprometni položaj, ugodna klima, te bogata povijesna i kulturna baština.

Stručnjaci WTTC-a (World Travel and Tourism Council) procjenjuju da udio turizma u svjetskom brutto društvenom proizvodu iznosi 11,7%, s očekivanjem njegovog daljnjeg rasta. WTTC također procjenjuje ukupnu zaposlenost u turizmu na gotovo 200 milijuna ili 8% svih zaposlenih u svijetu, iz čega slijedi da je u ovom trenutku svako deveto radno mjesto u svijetu vezano na turizam⁶¹. Prema podacima WTO-a, dinamičan rast međunarodnog turizma dosegnuo je svoj vrhunac 2000. godine kada je u svijetu ostvareno 699 milijuna turističkih dolazaka i 476 milijardi USD prihoda, od kojih se u Europi ostvarilo 403 milijuna turističkih dolazaka i 232 milijarde USD prihoda⁶².

Prema satelitskoj bilanci (koja sadrži i okvirnu procjenu udjela po gospodarskim djelatnostima) u ukupnoj turističkoj potrošnji u Hrvatskoj 2000. godine, hoteli i restorani sudjeluju samo s 30%, dok poljoprivreda i prehrambena industrija sudjeluju s 20%, promet i veze s 15%, trgovina s 10%, proizvodnja naftnih derivata s 5% i ostale gospodarske djelatnosti zajedno s 20%. Naznačeni pokazatelji zorno pokazuju veličinu učinka turizma na cjelokupno hrvatsko gospodarstvo, a ne samo na hotelijerstvo i restoraterstvo.⁶³ Ekonomski i drugi učinci turizma te njegovo značenje u svjetskom gospodarstvu, u izravnoj su korelaciji s poduzetničkim i menadžerskim strategijama koje sve više dobivaju na značenju u okviru održivog razvoja ukupnog gospodarstva, prostornog uređenja i zaštite okoliša.

3. KONCEPT MENADŽMENTA ODRŽIVOG RAZVOJA

Menadžment održivog razvoja podrazumijeva inicijativu i partnerstvo svih struktura i aktera na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini u pogledu implementacije prostornih i ekoloških standarda. On u svakoj turističkoj destinaciji postaje vrlo važan čimbenik poslovanja. Održivi razvoj možemo shvatiti kao sintagmu za uspostavljanje novoga društvenog i prirodnog stanja odnosno sklada između izvorno prirodnog i kultiviranog prostora i utjecaja novih antropogenih struktura koje o okolišu ne misle odvojeno nego integralno i kompleksno. Svaku strukturu (ekološku, ekonomsku i socijalnu) potrebno je konkretizirati u strategiji gospodarskog razvoja imajući na umu različite razine, lokalnu, regionalnu, nacionalnu pa i globalnu.

Svaki poslovni sustav trebao bi:

- učinkovitije proizvoditi i trošiti manje sirovine, energije i materijala;
- poboljšati proizvodnost rada uvođenjem novih tehnologija;
- smanjiti troškove plaćanja ekoloških šteta, kazni i ekološkog osiguranja;
- razviti nove marketinške strategije radi osvajanja novih ekološki prihvatljivih proizvoda i tržišta.

⁶¹ Hendija, Z.: Turizam u svijetu i Europi, Turizam br. 1/1999. god. str. 78-79.

⁶² Tourism highlights 2002. Internet: <http://www.word-tourism.com> 15.4.2004.

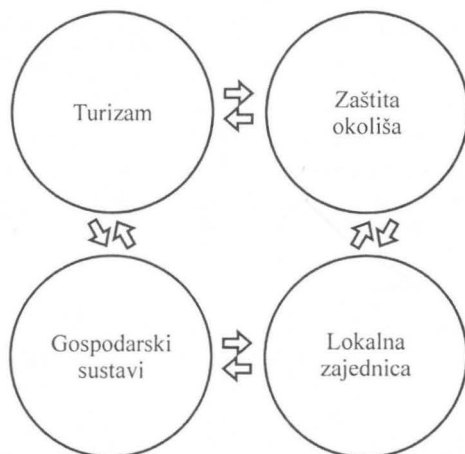
⁶³ Šalamon, B.: Hrvatski turizam 2000. i prognoza do 2005. Turizam br. 2/2001.god. str. 192-201.

Prema međunarodnom konceptu u projektima održivog razvoja trebaju biti uključeni⁶⁴:

- politički sustav, koji osigurava učinkovito sudjelovanje lokalne zajednice u procesu donošenja odluka i prostornom planiranju;
- ekonomski sustav, koji je sposoban generirati nove vrijednosti;
- znanstveni sustav, koji nudi rješenja za prevladavanje napetosti koje proizlaze iz disharmoničnog razvoja;
- poduzetnički sustav, koji poštuje obvezu očuvanja ekološke osnove za budući razvoj;
- tehnološki sustav, koji kontinuirano pronalazi nova napredna rješenja;
- građanski sustav odnosno individualne inicijative i nevladine udruge;
- međunarodni sustav, koji podupire održive modele u trgovini, financiranju i ostalim projektima.

U posljednja dva desetljeća putem kontrole ekoloških rizika koji ugrožavaju opstanak tih sustava konceptualizira se menadžment održivog razvoja kao znanost i vještina upravljanja različitim razinama poslovnih sustava (poduzeća, grada, regije, države itd.). Razumije se da, zbog toga što je osnovni cilj menadžmenta opstanak poslovnih sustava (oni se uvijek sastoje, pored ostalih elemenata i od ljudi). Ovako definiran menadžment nije samo postizanje ciljeva pomoću ljudi, nego je prije svega novi koncept gospodarskog i svakog drugog razvoja i postizanja ekonomskih ciljeva zbog ljudi. Stari i novi koncept razvoja turizma prikazuje se na shemi 1. i 2.

Shema 1. STARI KONCEPT RAZVOJA TURIZMA

⁶⁴ U najopćenitijem smislu oni su dati u akcijskom programu iz Rija 1992. godine, pod nazivom Agenda 21.

Shema 2. NOVI KONCEPT RAZVOJA TURIZMA

U starom konceptu razvoja turizma, prikazanom na shemi 1., zainteresirane strane međusobno su bile slabo povezane. U novom konceptu međusobni utjecaj i čvrsta povezanost i međuovisnost su temelj razvoja svakog od njih pojedinačno.

Menadžment održivog razvoja je u potpunosti humanocentričan koncept poslovnog upravljanja, što ga znatno razlikuje od svih drugih menadžerskih pristupa i sustava. Isto tako, on nije samo nova znanost i vještina učinkovitog ponašanja i postizanja poslovnih ciljeva, nego je istinsko znanje i praksa postizanja globalnih humanih ciljeva, dakle onih koji se tiču opstanka čovjeka i kvalitete njegovoga življenja.

4. SMJERNICE I ZAHTJEVI SUSTAVA UPRAVLJANJA ODRŽIVIM RAZVOJEM

Svrha upravljanja održivim razvojem u poduzeću jest smanjivanje negativnih utjecaja njihovih procesa i aktivnosti na okoliš, uz istodobno stvaranje mogućnosti za njihovo unapređenje. Povezivanje utjecaja na okoliš i unutarnjih procesa poduzeća rezultiralo je promjenom modela za sustavno upravljanje brigom o okolišu koji su slični onima za upravljanje kvalitetom.

U zakonu o zaštiti okoliša pod okolišem se podrazumijeva prirodno okruženje: zrak, tlo, voda i more, klima, biljni i životinjski svijet u ukupnosti uzajamnog djelovanja i kulturne baštine kao dio okruženja koje je stvorio čovjek⁶⁵. Negativna djelovanja poduzeća na okoliš smatraju se poremećajima kvalitete okoliša koja se označavaju kao onečišćenja ili devastacija. Isti zakon definira onečišćenje okoliša kao promjenu stanja okoliša, koja je posljedica štetnog djelovanja ili izostanka potrebnog djelovanja. S tim u vezi Črnjar iznosi sljedeće: narušavanje kvalitete okoliša može se jednostavnije odrediti kao dodavanje okolišu tvari ili energije u većoj količini nego što ih ona na osnovi samopročišćivanja može podnijeti,

⁶⁵ Zakon o zaštiti okoliša NN br. 82/94. i NN 128/99.

odnosno dodavanje tvari kojih inače nema u određenom ekološkom sustavu.⁶⁶

Pod aspektom okoliša razmatra se sveukupnost djelovanja poduzeća (proces, aktivnosti, proizvodi i usluge) u interakciji s okolišem koje ima ili može imati utjecaja na okoliš odnosno koji izazivaju bilo kakve promjene kao rezultat njihovog djelovanja. Mogući utjecaj na okoliš su onečišćenje zraka, vode i tla, generiranje industrijskog i komunalnog otpada, uništavanje staništa, iscrpljivanje neobnovljivih resursa i druga štetna djelovanja. Temeljni principi na kojima se temelji sustav upravljanja održivim razvojem su sljedeći:

- Upravljanje okolišem predstavlja prioritet poduzeća i dio poslovne politike poduzeća.
- Planiranje, općih i pojedinačnih ciljeva vezanih uz okoliš uvjet je strateškog ekološkog usmjerenja poduzeća i temelj za postizanje poslovne izvrsnosti.
- Implementacija zahtjeva zakonske regulative bitan je impuls za utvrđivanje procesa sustava upravljanja okolišem.
- Sprečavanje i ukidanje djelatnosti koje imaju ili mogu imati štetne utjecaje na okoliš.
- Osiguravanje resursa za uspješno upravljanje okolišem i poticanje stalnog poboljšanja u svjetlu odrednica održivog razvoja poduzeća.

Planirano upravljanje okolišem na strateškoj razini i integralno čini suštinu sustavne brige poduzeća o okolišu i temelj za razvoj i uspostavljanje integralnog sustava upravljanja okolišem. Sustav upravljanja okolišem predstavlja strukturirani pristup za ocjenu utjecaja na okoliš te sredstvo koje omogućuje sustavno praćenje rezultata upravljanja okolišem.

Uvođenjem i funkcioniranjem sustava upravljanja okolišem, poduzeća mogu ostvariti znatne prednosti.⁶⁷ Ekonomski interesi, odnosno profitna orijentacija, uvijek su za poduzeće predstavljali najjači motiv prihvaćanja odnosno odbijanja inovacija u svakodnevnoj praksi. Sustavno upravljanje utjecaja na okoliš omogućava bolju organizaciju procesa rada u poduzeću. Efikasnost procesa i aktivnosti u poduzeću moguće je postići kroz jasno definirane postupke, odgovornosti i ovlaštenja, djelotvornu komunikaciju i participaciju svih aktera tijekom životnog ciklusa proizvoda i usluga.

Uključivanjem «novih» ekološki prihvatljivijih tehnologija, korištenjem materijala i sirovina prihvatljivih za okoliš, ostvaruje se promjena smjera prema ekološki održivom poslovanju. Time se stvaraju uvjeti za zadovoljenje «ekološki-zelene» potražnje i ostvarivanje konkurentne prednosti te formiranje ugleda ekološki odgovornog partnera u sve zahtjevnijem okruženju.

Pravna vrela i javno mnijenje inzistiraju na (ne)posrednom načinu stimuliranja ekološke prihvatljive proizvodnje, odnosno na smanjenju one neprihvatljive. Raznim poticajima u kvantitativnom i kvalitativnom smislu, utječe se na poslovnu izvrsnost. Suprotno tome, destimulacija u obliku izdvajanja dodatnih troškova

⁶⁶ Črnjar, M.: Ekonomija i zaštita okoliša, Zagreb, 1997., str. 94-99.

⁶⁷ Zoyd R. Luce: The integrated management approach to environmental protection, health and safety, Professional Safety; Jan 1990 Vo. 35, Iss. 1, str 30.

ekološki neprihvatljive proizvodnje smanjuje prihode i poslovnu izvrsnost.

Na temelju serije ISO normi za kvalitetu te njihovom širom primjenom u poslovnom svijetu Svjetska organizacija za kvalitetu formira 1993. godine Tehnički odbor 207 za upravljanje okolišem⁶⁸, čiji je zadatak da standardizira praksu upravljanja okolišem. Ideja vodilja jest unaprijediti ophođenje svih interesnih partnera prema okolišu za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja. Norme iz serije ISO 14000 za upravljanje okolišem pripadaju dvjema glavnim skupinama normi:

- norme usmjerene na organizacije – osiguravaju uspostavljanje, održavanje i procjenu sustava za upravljanje okolišem;
- norme usmjerene na proizvode – bave se određivanjem utjecaja proizvoda i usluga na okoliš tijekom njihovoga životnog ciklusa te označavanjem i deklariranjem proizvoda glede njihove prilagođenosti okolišu.

Svrha međunarodnih normi koje obuhvaćaju upravljanje okolišem jest pribaviti organizacijama smjernice djelotvornog upravljanja okolišem koji može biti objedinjen s drugim normama i zahtjevima sustava upravljanja. Istovremeno one ispunjavaju i ove uvjete:

- služe kao pomoć organizacijama u ostvarivanju poslovne izvrsnosti;
- rezultiraju boljim upravljanjem okolišem;
- primjenjive su u svim državama i gospodarskim djelatnostima;
- promiču široko zanimanje javnosti za održivi razvoj;
- prikladne su za unutarnju i vanjsku verifikaciju i prosudbu;
- znanstveno su praktične, korisne i lake za implementaciju.⁶⁹

Sveukupni cilj ISO normi 14000 jest pomoć u zaštiti okoliša i sprečavanju onečišćenja te postizanje usklađenosti s društveno-gospodarskim potrebama.⁷⁰ Norme ISO 14001 traže od organizacija usvajanje i primjenu odgovarajućih propisa i regulative u svezi sa zaštitom okoliša.⁷¹ Njihova osnovna uloga je u tome da osiguraju jedinstvene smjernice za zaštitu okoliša; definiraju strateške i operativne ciljeve: identificiraju i vrednuju ekološke učinke; uspostave načine interne i eksterne provjere; uspostave principe komuniciranja i definiraju obveze za inoviranje znanja i usvajanje važećih zakona i propisa u vezi sa zaštitom okoliša. Procesi i zahtjevi sustava upravljanja održivim razvojem koji se temelje na normi ISO 14000:94 prikazani su na shemi 3.

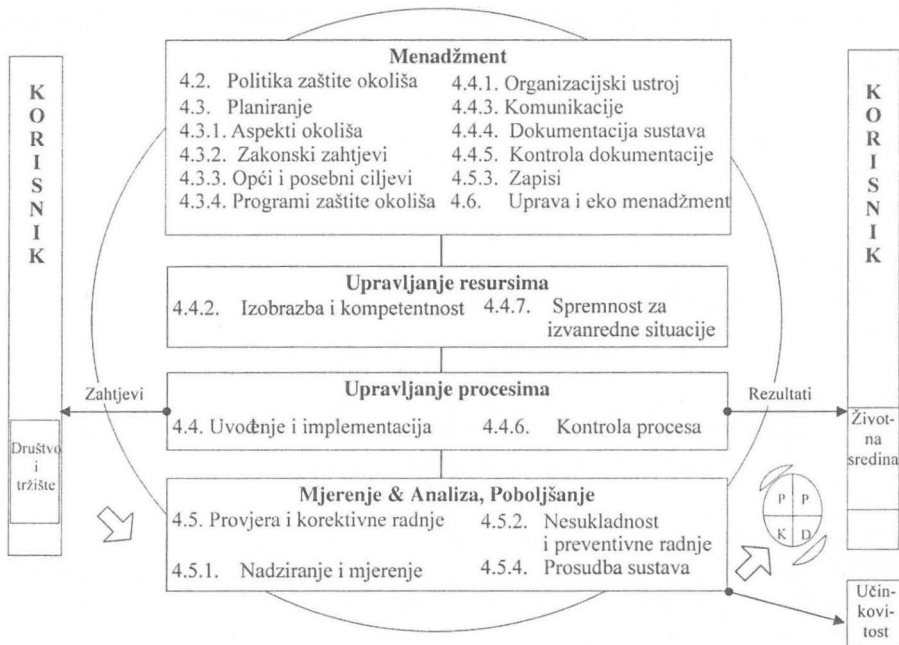
⁶⁸ Tehnički odbor 207 (ISO/TC 207) za upravljanje okolišem krovnja je institucija za normizaciju na području alata i sustava za upravljanje okolišem iz serije normi ISO 14000. Obuhvaća 6 pododborna i dvije radne skupine koje sudjeluju u radu na razvoju međunarodnih normi.

⁶⁹ Bijele, M.: ISO 14000, međunarodne norme za okoliš, Telekomunikacije i okoliš, listopad 1999., str. 84-85.

⁷⁰ Sustav upravljanja okolišem – specifikacija s uputama za uporabu (ISO 14001:1996:EN ISO 14001:1996).

⁷¹ Bijele, M.: ISO 14000, međunarodne norme za okoliš, Telekomunikacije i okoliš, listopad 1999., str. 84-85.

Shema 3. PROCESI I ZAHJTJEVI SUSTAVA UPRAVLJANJA ODRŽIVIM RAZVOJEM

Izvor: Norma ISO 14000 : 94, Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo, Zagreb 1996. godine.

Shema 3. prikazuje ključne elemente sustava upravljanja okolišem. To su politika zaštite okoliša, planiranje, organizacija rada, upravljanje resursima i procesima te mjerenje, analiza i poboljšanje. Koncept stalnog poboljšanja je ključna komponenta sustava upravljanja okolišem. On zaokružuje ciklički proces planiranja, implementacije, provjere, pregleda i stalnog poboljšanja.

Odgovornost najviše uprave ogleda se u postavljanju smjera i svrhe poslovanja koji čine okvire razvoja i poboljšanja sustava upravljanja okolišem. Ključna stavka u osiguranju «zelenog» smjera poduzeća jest politika upravljanja okolišem, čime se najviša uprava obvezuje na djelotvorno upravljanje okolišem.

Tri su kriterija koja politika, prema okolišu, mora ispunjavati: sukladnost, poboljšanje i prevenciju. Politika poduzetnika mora biti sukladna s prirodom i opsegom djelatnosti, proizvodima i uslugama poduzeća i njihovom utjecaju na okoliš te odgovarajućim zakonima i propisima lokalne uprave i samouprave. Neprekidno poboljšanje je načelo koje mora biti uključeno u politiku odnosa prema okolišu, kao i sve namjere koje čine okvir za postavljanje i ocjenjivanje općih i pojedinačnih ciljeva upravljanja okolišem. Sastavni dio politike okoliša jest i načelo preventivnog djelovanja u sprečavanju onečišćenja.

Proces planiranja obuhvaća analizu svih oblika utjecaja poduzeća na okoliš. Temeljem dobivenih informacija uz poštivanje načela politike zaštite okoliša postavljaju se opći i pojedinačni ciljevi te programi za njihovo ostvarivanje. Programi upravljanja okolišem obuhvaćaju raspored izvršenja određenih aktivnosti, resurse i odgovornosti za ispunjavanje postavljenih ciljeva. Kontrola i poboljšanje procesa u poduzeću ostvaruje se:

- postavljanjem optimalne organizacijske strukture za upravljanje okolišem;
- osiguranjem potrebnih ljudskih, tehničkih i financijskih resursa;
- uspostavljanjem i provođenjem programa inoviranja znanja zaposlenika i poticanjem njihovog sudjelovanja u zaštiti okoliša;
- učinkovitom internom i eksternom komunikacijom te
- dokumentiranjem sustava upravljanja održivim razvojem.

Dokumentacija sustava upravljanja okolišem predstavlja opis kako se definirani zahtjevi i kriteriji sustava primjenjuju u poduzeću. Tipičnu strukturu dokumentacije čine poslovnik upravljanja okolišem, postupci, upute, razni priručnici, obrasci i sl. Kontrola rada predstavlja praćenje i analizu sukladnosti svih procesa sa zahtjevima sustava upravljanja okolišem kako bi se osiguralo ispunjavanje postavljenih ciljeva i politike te uočile slabe točke procesa i moguća mjesta za poboljšanje.

Proces osiguranja spremnosti poduzeća na brzo reagiranje u slučaju izvanrednih situacija uključuje:

- redovitu kontrolu procesa rada;
- identificiranje mogućih rizika i opasnosti;
- plan djelovanja u slučaju opasnosti.

Provjera i popravna radnja uključuju praćenje, mjerenje, zapisivanje i vrednovanje značajki i aktivnosti koje mogu imati znatan utjecaj na okoliš. Time se osigurava korektno funkcioniranje sustava sukladno zahtjevu kontinuiranog poboljšanja. Isto tako norma definira zahtjeve za postojanjem procesa za upravljanje svim nesukladnostima koje su utvrđene u sustavu te poduzimanjem popravnih i zaštitnih radnji za njihovo uklanjanje, odnosno sprečavanje.

Jedan od mehanizama otkrivanja neusklađenosti jest provođenje nezavisnog ocjenjivanja sustava kako bi se kontinuirano pratila njegova prikladnost i učinkovitost u ispunjavanju postavljene politike i ciljeva. Ocjena koju donosi poslovodstvo jest kontinuirana obveza u skladu sa zahtjevom kontinuiranog poboljšanja kojom se osigurava neprekidna pogodnost, primjerenost i djelotvornost sustava upravljanja okolišem te otkrivaju mjesta za promjene i poboljšanja.

Sažeto, najvažnije koristi sustava za upravljanje okolišem prema normi ISO 14001 su sljedeće:⁷²

- Uvjerjenje kupca da je organizacija dokazano posvećena upravljanju okolišem;

⁷² Norme ISO 14000 Zavod za normizaciju RH, Zagreb, 1997.

- Održavanje dobrih odnosa s javnošću i lokalnom zajednicom;
- Zadovoljenje kriterija ulagača i poboljšanje pristupa kapitalu;
- Dobivanje usluga osiguranja po razumnoj cijeni;
- Poboljšanje imidža i udjela na tržištu;
- Zadovoljavanje kriterija dobavljača za certifikaciju;
- Smanjivanje incidenata koji rezultiraju odgovornošću;
- Poboljšanje kontrole troškova;
- Prikazivanje razumne brige za stanje okoliša;
- Očuvanje sirovine i energije;
- Olakšanje dobivanja dopuštenja i ovlasti;
- Poticanje razvoja i dijeljenje rješenja za zaštitu okoliša;
- Poboljšanje odnosa između gospodarstva i državne uprave.

U tom smislu zahtjevi sustava ekološkog menadžmenta predstavljaju daljnju razradu i konkretizaciju poznate Povelje za održivi razvoj (Business Charter of Sustainable Development) koja je 1991. godine usvojena u okviru Međunarodne trgovinske komore. Tada je proglašeno da je menadžment ključna odrednica održivog razvoja i da mora biti prioritetni zadatak poduzeća; da ekologija mora biti integrirana u menadžment poduzeća i da njezino unapređenje mora biti stalan proces; da se zaposleni moraju stalno motivirati i obrazovati; da se mora obavljati stalna ocjena ekoloških posljedica svakoga novog procesa i proizvoda; da poduzeće mora preuzeti odgovornost za ponašanje svojih kooperanata i dobavljača; da poduzeće mora biti otvoreno za dijalog rizicima za okoliš i angažirano u zajedničkim naporima za unapređenje ekološke svijesti i redovito informiranje svih zainteresiranih strana.

U Rio de Janeru 1992. godine, održan je svjetski samit - konferencija UN-a o okolišu i razvoju na kojoj je usvojena glasovita Agenda 21. U tom se dokumentu još preciznije razrađuju principi za jačanje uloge poduzeća u očuvanju životne sredine. Također, zauzet je eksplicitan stav da djelatnost menadžmenta održivog razvoja mora biti jedan od prioriteta svakog poduzeća. Iste godine u zemljama Europske unije, započinje intenzivna aktivnost na implementiranju ekološkog menadžmenta i svih njegovih alata od kojih je posebno važan tzv. Ekoaudit. U svijetu je u međuvremenu razvijeno više koncepata ekoaudita koji integriraju više dimenzija čovjekove radne prisutnosti u organizaciji koja mora optimalizirati više ciljeva: ekonomske, ergonomske, energetske, ekološke i druge. Velik broj poslovnih sustava, koji su implementirali normu ISO 14001 razvili su, uz politiku i određena pravila za unapređenje ekološkog menadžmenta. Ona se odnose na:

1. **Kadrove.** Edukacija zaposlenih o ekološkom menadžmentu i poboljšaju kvalitete rada i odnosa. Komunikacija sa zaposlenima, korisnicima i lokalnom upravom i samoupravom o ekološkom radu, ciljevima i aktivnostima poslovnih sustava.
2. **Zaštitu okoliša.** Ispuštanja u atmosferu, u tlo ili u vodu, u količinama koje mogu štetiti ljudskom zdravlju ili okolišu nisu dopuštena.
3. **Zbrinjavanje otpada.** Minimalizirati količinu i toksičnost otpada koji nastaje

- u poslovnom sustavu ili drugdje; provoditi interne programe recikliranja; postaviti recikliranje kao prioritet u praksi upravljanja otpadom; omogućiti ekološki sigurno postupanje s otpadom i ekološki sigurne usluge uklanjanja otpada.
4. **Biološku različitost.** Posvećivanje očuvanju prirode ili drugih bioloških raznolikosti na zemljištu poslovnog sustava.
 5. **Održivo korištenje prirodnih resursa.** Koristiti obnovljive prirodne resurse na održivi način; ponuditi načine za obnavljanje smanjenih resursa tako da postanu održivi; očuvati neobnovljive prirodne resurse kroz efikasnu uporabu i pažljivo planiranje.
 6. **Racionalno korištenje energije.** Koristiti ekološki sigurne i održive izvore energije; unaprijediti efikasno korištenje i očuvanje energije u procesima.
 7. **Smanjenje rizika.** Inovirati tehnologiju i radne procese; omogućiti dostupnost informacijama vezanim uz procese koji uzrokuju štetnost po okoliš ili prijetu zdravlju i sigurnosti zaposlenih i javnosti; poticati izvješćivanje o opasnostima i rizicima te se osposobiti za hitne intervencije.
 8. **Naknadu štete.** Preuzeti odgovornost za štetu koju poslovni sustav nanese okolišu; ukloniti štetu nanесenu ljudima ili eko-sustavu.
 9. **Istraživanje i razvoj.** Istraživati, razvijati i implementirati tehnologije za cjelovito upravljanje otpadom.
 10. **Informiranje i edukaciju javnosti.** Pomoći da javnost razumije ekološke utjecaje i aktivnosti poslovnog sustava; provoditi javno razgledavanje i surađivati s lokalnim zajednicama da bi se potaknuo dijalog i razmjena informacija; podupirati i sudjelovati u razvoju regionalne politike i iniciranje edukacije; težiti suradnji s državnom upravom, ekološkim udrugama, obrazovnim institucijama i drugim javnim organizacijama.
 11. **Sudjelovanje u ekološkim udrugama.** Potaknuti zaposlene da sudjeluju i podupru rad ekoloških udruga; pružiti izravnu potporu ekološkim udrugama za unapređenje zaštite okoliša.
 12. **Procjenu ekološke politike.** Uprava poslovnog sustava će ocijeniti i obratiti pozornost na ekološke implikacije svojih odluka i obaviti procjenu utjecaja na okoliš svih aktivnosti poslovnog sustava i implementacija mjera za reduciranje takvih utjecaja.
 13. **Uvjete nabave roba.** Od dobavljača kupovat će se najpogodnija roba, sirovine, usluge, i sl., u skladu s internim ekološkim standardima.
 14. **Godišnji izvještaj o ekologiji.** Razvijati standard poslovnih sustava i obavljati periodičnu kontrolu (reviziju) da bi se osiguralo poštivanje tih standarda. Pripremiti i napraviti javnosti dostupan godišnji izvještaj (samocjena) vezan uz ekološke aktivnosti poslovnog sustava.

Naznačena pravila primjenjuju se u većini tvrtki koja su implementirala Normu ISO 14000, odnosno sustav upravljanja zaštitom okoliša. Uz naznačena pravila

i zahtjeve, Međunarodna gospodarska komora, utemeljila je osnovne smjernice za unapređenje rada i poboljšanje globalne ekologije za poslovne sustave. One se odnose na:

- **Korporacijski prioritet.** Prepoznati ekološki menadžment kao jedan od najviših korporacijskih prioriteta i kao ključ održivog razvoja; utemeljiti politiku, programe i praksu za provođenje ekološki sigurnih procesa.
- **Integrirani menadžment.** Potpuno integrirati ovu politiku, programe i praksu u sve oblike posla kao važan dio svih funkcija menadžmenta.
- **Proces unapređenja.** Nastaviti unapređivati korporacijsku politiku, programe i ekološki rad, uzimajući u obzir tehnološki razvoj, znanstveno razumijevanje, potrebe potrošača i očekivanja zajednice.
- **Edukaciju zaposlenih.** Educirati, osposobiti i motivirati zaposlene da provode svoje aktivnosti na ekološki siguran način.
- **Procjenu kvalitete okoliša.** Procijeniti ekološke učinke prije početka nove aktivnosti ili napuštanja objekta ili destinacije.
- **Proizvodi i usluge.** Razviti i pružiti proizvode ili usluge koje nemaju negativne ekološke posljedice i sigurni su u primjeni kojoj su namijenjeni, štedljivi su u uporabi energije i prirodnih resursa i koji mogu biti reciklirani, ponovno upotrebljivi ili sigurno uklonjeni.
- **Savjetovanje potrošača.** Savjetovati i educirati potrošače, distributere i javnost o sigurnoj uporabi, transportu i skladištenju ponuđenih proizvoda, a slično primijeniti i kod nuđenja usluga.
- **Objekti i procesi.** Razviti, dizajnirati i raditi u objektima i provoditi aktivnosti tako da se uzme u obzir efikasna uporaba energije i sirovina, održiva uporaba obnovljivih resursa, minimalizacija nepovoljnog utjecaja na okoliš i gomilanje otpada te sigurno i odgovorno otklanjanje otpadnih ostataka.
- **Istraživanje.** Provoditi i podupirati istraživanja o utjecaju sirovina, proizvoda, procesa i otpada na okoliš.
- **Preventivni pristup.** Modificirati proizvodnju ili korištenje produkata ili obavljanje aktivnosti, u skladu sa znanstvenim i tehnološkim pristupom.
- **Poduzetnike i dobavljače.** Promovirati usvojene principe i kod dobavljača poslovnog sustava, potičući i, gdje je prikladno, zahtijevajući unapređenje njihove prakse da postane sukladna praksi poslovnog sustava.
- **Pripravnost na "hitnoće".** Razviti i održavati, gdje postoje znatni rizici, planove spremnosti za "hitne slučajeve" u suradnji s odgovarajućim instancama vlasti i s lokalnom zajednicom, prepoznavajući potencijalne posljedice širih razmjera.
- **Doprinos razvoju** javne politike i edukacijskim inicijativama koje bi obogatile ekološku svijest i zaštitu okoliša.
- **Otvorenost prema ekološkoj tematici.** Njegovati otvorenost i dijalog sa zaposlenima i javnošću, predvidjeti i reagirati na njihovo zanimanje o

potencijalnim rizicima i posljedicama procesa, proizvoda, otpada ili usluga, uključujući one širih razmjera ili globalnog značaja.

- **Ponašanje u skladu s pravilima i izvješćivanje.** Mjeriti rad vezan uz ekologiju; provoditi redovito ekološke revizije i ponašati se u skladu sa zahtjevima poslovnog sustava; periodično pružiti odgovarajuće informacije dioničarima, zaposlenima, institucijama vlasti i javnosti.

Ove smjernice uvjetuju redovito provođenje samo-ocjenjivanja sustava upravljanja okolišem i ponašanje u skladu sa zahtjevima poslovnog sustava i pravnim vremenima. Temeljni ciljevi ekološkog ocjenjivanja ogledaju se u pravovremenom identificiranju utjecaja aktivnosti poslovnog sustava na okoliš i implementaciji mjera za unapređenje funkcioniranja ekološkog menadžmenta. Glavni cilj samoprocjene jest prikupiti dokaze i potvrditi ponašanje u skladu s pravilima i standardima.

5. STRATEGIJA I ELEMENTI MENADŽMENTA ODRŽIVOG RAZVOJA

Pod strategijom se općenito podrazumijeva utvrđivanje dugoročnih ciljeva te izbor putova i sredstava njihova ostvarivanja. Projektiranje strategije održivog razvoja ima osam faza⁷³.

1. Istraživanje potreba i zahtjeva korisnika i okruženja.
2. Anticipiranje promjena i vlastitih mogućnosti.
3. Definiranje općih i posebnih ciljeva.
4. Osiguranje resursa za ostvarivanje strateških ciljeva.
5. Projektiranje procesa i organizacije rada.
6. Razvoj i promocija kadrova.
7. Koncipiranje poduzetničkog upravljanja.
8. Implementiranje poslovne strategije.

Sve naznačene faze tvore međusobni sklad koji omogućava ostvarenje planiranog cilja. Strategijom se određuju granice u skladu s raspoloživim potencijalima, odnosno s prirodnim i društvenim mogućnostima. Strategijom se kreira i kultura organizacije u smislu kodeksa, poslovne etike, kvalitete proizvoda i usluga, imidža, poduzetničkih odnosa i tome slično. Strategija poduzeća sadrži poslovni rizik kao njezin nerazdvojni dio, uz nju su vezane poslovne politike, organizacija i upravljanje procesima, stratejski koraci, interakcije i stvaralačka praksa.⁷⁴ Strategija se može odnositi i na poduzeće u cjelini i na pojedine djelatnosti,

⁷³ Menadžment ljudskog kapitala Sveučilište u Rijeci – Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija 2004., str. 105.

⁷⁴ V. Vujić: Poduzetničke strategije i politika kvalitete, u zborniku radova 2. simpozija o kvaliteti, Put je cilj - kako do europske kvalitete, Oskar, Zagreb, 1998., str. 11-19.

odnosno funkcije poduzeća. S obzirom na to, strategija se pojavljuje u više vrsta i oblika, ovisno o tome na koja se područja odnosi, što je preduvjet njezina sadržaja; tko je nositelj strategijskog odlučivanja i ostvarivanja strategije u praksi, tko je za nju odgovoran, tko suodgovoran, a tko je o njoj samo informiran.

Hrvatski Sabor je usvojio “Nacionalnu strategiju zaštite okoliša” u kojoj se izrijeком kaže da: “Koncept održivog razvoja mora postati dominantna strategija razvoja RH. RH želi ostvariti socijalni i gospodarski napredak, ali uz dugoročno očuvanje stanja okoliša. To znači uvođenje okoliša kao jedne od dimenzija u sve velike teme ekonomskog i socijalnog razvoja koje su u 21. stoljeću pred nama: od gradnje prometne infrastrukture, restrukturiranja i privatizacije energetskog sektora, do drugačijeg oblikovanja turističkog proizvoda, prilagodbe poljoprivrede, očuvanja jadranske obale, otoka i mora te politike zapošljavanja”⁷⁵.

Unatoč donesenoj Nacionalnoj strategiji zaštite okoliša i unatoč tome što se radi o jednom od preduvjeta za integriranje u Europu, održivi je razvoj još vrlo nisko na listi prioriteta nositelja odlučivanja na svim razinama – od lokalne do nacionalne. Razlog tome može se tražiti u slabom poznavanju kompleksne problematike održivog razvoja u cijelom društvu kao i neshvaćanju posljedica koje će nastati stoga što se neodrživo razvijamo.

Činjenica je da Hrvatska do sada nije provela nacionalnu kampanju za održivi razvoj, pa se nedostatak kampanje do daljnjega mora kompenzirati pojačanim angažmanom na nižim razinama, prije svega na regionalnoj razini. Osnovni problem je što ima vrlo mali broj stručnjaka za različite aspekte održivog razvoja, pa akcijski planovi, i kada se donesu u nekoj jedinici lokalne samouprave, ovisе o raspoloživosti i entuzijazmu najčešće samo jedne osobe – što u jednom trajnom procesu (kao što je održivi razvoj) znači da će prije ili kasnije doći do zastoja. Na razini županija i države trenutаčno nedostaju:

- **menadžeri održivog razvoja**, osposobljeni metodološki ispravno i stručno voditi jedinicu lokalne samouprave u proces održivog razvoja;
- **metodološki priručnici** za vođenje različitih aspekata procesa održivog razvoja;
- **obrazovni programi** za profesionalne djelatnike i izabrane predstavnike u županijama i jedinicama lokalne samouprave, kojim bi se oni bolje upoznali s načelima održivosti i svojom ulogom u tom procesu;
- **stručno i profesionalno prikupljanje indikatora održivosti**, uz pomoć kojih bismo procjenjivali poboljšava li se ili pogrošava stanje u određenim sferama života naše županije;
- **znanstveno-stručna jezgra**, koja bi na osnovi indikatora održivosti istraživala trendove i međuovisnosti različitih pojava u županiji i predlagala koje akcije bi trebalo poduzeti (sa stajališta znanosti) da se stanje usmjeri na bolje;
- **punkt za kontakte/pitanja** svake vrste iz domene održivog razvoja – jedinice lokalne samouprave nemaju od koga zatražiti savjet iz područja održivosti;

⁷⁵ Nacionalna strategija zaštite okoliša, Narodne novine.

- **umreženost** s hrvatskim, europskim i svjetskim organizacijama koje promiču održiv razvoj;
- **katalizator suradnje** na međunarodnim i domaćim projektima.

Za uspješno implementiranje standarda ekološkog menadžmenta korisno je načiniti klasifikaciju faktora okolišnih rizika⁷⁶. U skupinu tzv. **endogenih** (unutarnjih) **rizika**, na koje poduzeće može aktivnije utjecati, odnosno upravljati njihovim nastankom, dinamikom i intenzitetom njihova javljanja, pripadaju svi procesi u poduzeću, tehnologije, materijali i prije svega ljudski potencijali⁷⁷. Skupina tzv. **egzogenih** (vanjskih) **rizika** dolazi iz vanjskog okruženja poduzeća i tu prije svega ulaze okolišne značajke same lokacije poduzeća (klima, reljef, topografija, itd.), demografsko okruženje (gustoća naseljenosti, dobne skupine stanovništva, itd.), infrastruktura (ceste, komunalni objekti, telekomunikacije, itd.), zatim stupanj obrazovanja stanovništva, razina okolišne svijesti i kulture, stavovi političkih subjekata o okolišnim pitanjima, pravna rješenja okolišnih problema, itd. Križanjem djelovanja ovih dviju skupina okolišnih rizika, kao i mogućeg intenziteta njihovog manifestiranja, dobivamo četiri vrste okolišnih strategija. To su:

- **menadžerske strategije**; rješavaju složene situacije s velikim i endogenim i egzogenim ekološkim rizikom u vezi s poslovanjem, organizacijom, primjenom odabranih rješenja i stilom odlučivanja;
- **proaktivna strategija**; rješava i daje odgovor na male egzogene i velike endogene ekološke rizike;
- **reaktivna strategija**; nudi rješenje za situacije u kojoj prevladavaju mali egzogeni i endogeni ekološki rizik;
- **preventivna strategija**; nudi rješenje za situaciju kada prevladavaju veliki egzogeni i mali endogeni ekološki rizici.

Prednost ekološkog menadžmenta za koncipiranje valjane ekološke strategije poduzeća leži prije svega u činjenici da poduzeće mora svakodnevno isticati odgovornost u korištenju svih raspoloživih resursa, a prije svega ljudskih i prirodnih. Naravno, ono mora uvažavati i zahtjeve svojih klijenata, a prije svega kupaca, čiji zahtjevi nisu samo ekonomski ili tehnički, već sve više ekološki, a to znači da su neposredno u funkciji optimalizacije kvalitete života⁷⁸.

Unapređivanje sustava upravljanja okolišem uključuje strogu primjenu nacionalnih, regionalnih i lokalnih zakona te internih standarda poslovnog sustava određenih djelatnosti. Okvir za implementaciju sustava menadžmenta održivog razvoja uključuje sljedeće elemente:⁷⁹

- Samoocjenjivanje ekoloških komponenti.
- Definiranje i implementiranje ekološke politike.

⁷⁶ Injac, N.: Mala enciklopedija kvalitete, III dio, Oskar, Zagreb, 2002.

⁷⁷ Kelly M. J.: Upravljanje ukupnom kvalitetom, Potecom, Zagreb 1997.

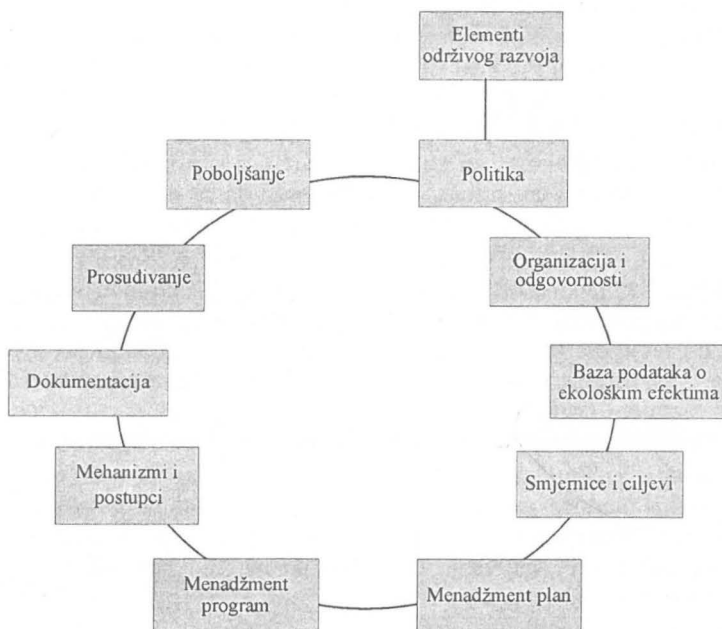
⁷⁸ Leonardi, E.: The Management of quality in services, ISO NEWS, 6/96.

⁷⁹ Vujić, V.: Menadžment ljudskog kapitala, Sveučilište u Rijeci – Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija 2004.

- Stvaranje organizacijskog sustava za održivi razvoj.
- Održavanje baze podataka o ekološkim efektima
- Programiranje smjernica i ciljeva za održivi razvoj.
- Određivanje mehanizama za ostvarenje smjernica i ciljeva.
- Implementiranje i održavanje standardnih pravila.
- Prosuđivanje prilagođavanja pravilima, smjernicama, standardima, itd.
- Permanentno poboljšavanje sustava upravljanja okolišem

Naznačeni elementi pokazuju korisnicima, dobavljačima i drugim zainteresiranim stranama da je poslovni sustav ili određena turistička destinacija implementirala menadžment održivog razvoja. Država sa svoje strane može i mora, u cilju zaštite životnih interesa svojih građana, propisati odgovarajuće standarde i norme ponašanja koje će biti obavezne za sve privredne subjekte⁸⁰. Pored zakonskih normi poželjno je da svaka turistička destinacija u sadržaju svoje poslovne kulture ima ugrađene kvalitetne pristupe i elemente menadžmenta održivog razvoja koji su prikazani na shemi 4.

Shema 4. ELEMENTI MENADŽMENTA ODRŽIVOG RAZVOJA

⁸⁰ Avelini-Holjevac, I.: Upravljanje kvalitetom u turizmu i hotelskoj industriji, Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija, Opatija 2002.

Broj okolišnih incidenata koji se događaju širom svijeta, unatoč (ili možda upravo zbog toga) visokoj tehnologiji, dramatično upozoravaju sve sudionike privrednog života da se svaki ekološki propust višestruko plaća. Najskuplja je naravno ona cijena koja se zove – ugroženo zdravlje (zagađena voda, zrak, zemljište, genetski modificirana hrana itd.), strah i osjećaj da nam životni prostor izmiče ispod nogu. Uz naznačene elemente menadžmenta održivog razvoja važne teme u poslovnom sustavu mogu uključivati: upravljanje proizvodom, pakiranje i ambalaža, kontrola zagađenja voda i zraka, zbrinjavanje otpada, zaštita tla i voda, upravljanje štetnim materijalima, upravljanje rizicima u slučaju eko incidenta, upravljanje energijom i kontrola buke. U svakoj destinaciji potrebno je kontinuirano obavljati kontrolu ekološkog opterećenja. Kontrola zagađenja traži odgovor na sljedeća pitanja:

1. Što je izvor zagađenja (stvarni ili slučajni)?
2. Koji je tip zagađenja (zrak, voda, tlo, buka, miris, estetski efekti i slično)?
3. Kakav je utjecaj na okolinu (stanovništvo, flora, fauna i drugi resursi)?

Izvor i tip zagađenja, njihovu količinu i toksičnost mogu detektirati i procijeniti kompetentni djelatnici koji su uspješno završili izobrazbu iz sustava upravljanja održivim razvojem. Menadžment održivog razvoja i njegov tim mora poznavati zakonske odredbe i standarde vezane za okolišni aspekt koji se prati i ocjenjuje⁸¹. Nakon toga analizira se dokumentacija, inventar i javnosti dostupne informacije. Potom se identificiraju propusti i upućuje na područja koja trebaju unapređenje. Ocjenjivanje okoliša se obavlja u šest koraka.

Prvi korak u provođenju ocjenjivanja govori da treba identificirati prošle, tekuće i planirane poslovne aktivnosti koje imaju, ili bi mogle imati, utjecaj na okoliš. Za veliki poslovni sustav pribjegava se rješenju da se ono organizira u manje jedinice kako bi se podaci mogli lakše i jednostavnije prikupljati i analizirati.

Drugi korak u provođenju ocjenjivanja govori da nakon identifikacije mogućih utjecaja poslovnih aktivnosti na okoliš, treba procijeniti njihovu važnost. Cijena ispravljanja potencijalnih loših utjecaja na okoliš može biti velika i zbog toga treba utjecaje postaviti prema njihovoj važnosti koji ovise o postojanju zakonskih i inih zahtjeva o utjecajima; postojanju zakonskih i inih zahtjeva vezanih uz kvalitetu okoliša; razmjenu znanstvenih dokaza o poznatim utjecajima i o utjecajima za koje se sumnja da postoje te o percepciji javnosti o utjecajima na okoliš.

Treći korak u provođenju ocjenjivanja govori da treba identificirati postojeće i potencijalne buduće radne standarde. Bitno je znati koje standarde treba zadovoljiti, a ti standardi mogu uključivati zakonske regulative, interne standarde poslovnog sustava i očekivanja onih koji su na bilo koji način uključeni u djelovanje poslovnog sustava.

Četvrti korak u provođenju ocjenjivanja govori da treba analizirati pripadajuće rizike i mogućnosti. Prijetnje i mogućnosti prisutne su u svakom ekološkom

⁸¹ Juran, J. M.: Planiranje i analiza kvalitete (treće izdanje), Mate, Zagreb, 1999.

pitanju. Ako se ne prepoznaju i ako im se ne posveti odgovarajuća pažnja, može doći do zakonskih sankcija.

Peti korak u provođenju ocjenjivanja govori da treba definirati trenutačne procese. Da bi se odredilo trenutačno stanje u poslovnom sustavu moraju se ustanoviti elementarni rizici aktivnosti, obaviti mjerenje adekvatnosti sustava upravljanja tim rizicima te rangirati poboljšanje na osnovi rizika i sustava koji njima upravljaju.

Šesti korak u provođenju ocjenjivanja govori da treba planirati i implementirati poboljšanja. Rezultati ocjenjivanja ekologije od velike su pomoći menadžerima jer pomoću njih oni mogu formirati politiku, standarde i ciljeve koji će unaprijediti rad cijeloga poslovnog sustava. Unapređenje bi prioritetno trebalo biti tamo gdje je potencijalni rizik visok, a sustav menadžmenta preslab da bi se nosio s tim rizikom.

Menadžment održivog razvoja polako, ali sigurno ulazi u svaku turističku destinaciju kao jedan od vrlo važnih faktora poslovanja. Iz godine u godinu ekološki zakoni postaju sve rigorozniji. Poduzeća u menadžmentu održivog razvoja vide i svoju bolju poziciju na tržištu, tj. konkurentna poduzeća nastoje što bolje organizirati svoj ekološki menadžment jer znaju da potrošači očekuju bolji odnos prema ekologiji. Dio menadžmenta održivog razvoja jesu i revizije koje trebaju biti redovite kako bi se ispravile eventualne pogreške i definirala strategija daljnjeg razvoja vezana uz održivi razvoj. Revizija utvrđuje posluje li poslovni sustav u skladu s ekološkim zakonima koji se razvrstavaju u tri razine: nacionalnu, regionalnu i lokalnu. Nakon ocjenjivanja ekologije definiraju se interni standardi koji variraju između država, djelatnosti i samih poslovnih sustava.

UPRAVLJANJE OKOLIŠEM I EKOLOŠKI STANDARDI U TURIZMU

Razvoj turizma temelji se na sigurnosti turista i zaštiti okoliša iz čega proizlazi i potreba uspostavljanja ravnoteže ekonomije, ekologije i zaštite okoliša u turizmu. Očuvanje prirode je uvjet za kvalitetan život čovjeka, a putniku – turistu pruža mogućnost za zadovoljenje želja, potreba i očekivanja od turističkog putovanja. U radu se upućuje na važnost ekoloških standarda u upravljanju potpunom kvalitetom turističkog proizvoda.

Svrha rada je upozoriti na potrebu uspostavljanja ravnoteže ekonomije i ekologije u turizmu.

Turizam će biti jedna od najvećih industrija u 21. stoljeću. Njegov razvoj temelji se na sigurnosti turista, ekologiji i zaštiti okoliša.

1. EKONOMIJA, EKOLOGIJA I OKOLIŠ U TURIZMU

Povezanost ekologije i čovjeka proizlazi iz definicije ekologije kao znanosti:

“**Ekologija** (grč.), znanost o mnogostrukim odnosima između živih organizama i okoline u kojoj oni žive (ekologija bilja, ekologija životinja). Ekologija se često pogrešno poistovjećuje samo sa zaštitom okoline.”⁸²

Čovjek je dio prirode i treba u životu i radu poštivati prirodu. On živi od prirode, čuvanjem prirode čovjek štiti svoj život.

Kao instrumentarij u zaštiti prirode koriste se ekološki standardi koji imaju zakonsku snagu i obvezuju sve ljude.

“**Ekološki standard**, numerička vrijednost (op. za koncentraciju neke tvari ili vrste) koja se radi očuvanja kvalitete okoliša ne smije prijeći. Propisani standardi imaju zakonsku snagu.”⁸³

Ekološki standardi trebaju spriječiti ekološke štete.

⁸² Natuknica ekologija, Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1996., str. 234.

⁸³ Natuknica: ekološki standard, Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1996., str. 234.

“**Ekološka šteta**, dugotrajna promjena u nekom ekosustavu s obzirom na broj vrsta (do nestanka) i njihovu učestalost kao posljedica vanjskih utjecaja (zagađivanje, prekomjerno iskorištavanje).”⁸⁴

Uz pojam ekologije veže se i pojam okoliša i zaštite okoliša.

“**Okoliš**, okolina, sredina, (biol.) sve što okružuje neki organizam; neki posebni tipovi okoliša: genetski, fiziološki, društveni, tehnički, radni itd. Čovjekov okoliš, priroda sa svim promjenama i objektima koji su posljedica života i djelovanja ljudi.”⁸⁵

“**Zaštita okoliša**, sveukupnost mjera za očuvanje prirodnih dobara (u prvom redu vode, tla i zraka) za ljudske potrebe ili interese, prije svega gospodarstvene i zdravstvene.”⁸⁶

Zakonska regulativa - Zakon o zaštiti okoliša:⁸⁷

“Ovim se Zakonom uređuje zaštita okoliša, radi očuvanja okoliša, smanjivanja rizika za život i zdravlje ljudi, osiguravanja i poboljšavanja kakvoće življenja za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.

Zaštitom okoliša osigurava se cjelovito očuvanje kakvoće okoliša, očuvanje prirodnih zajednica, racionalno korištenje prirodnih izvora i energije na najpovoljniji način za okoliš, kao osnovni uvjet zdravog i održivog razvoja.”

“**Okoliš** je prirodno okruženje: zrak, tlo, voda i more, klima, biljni i životinjski svijet u ukupnosti uzajamnog djelovanja i kulturna baština kao dio okruženja koje je stvorio čovjek.”

“**Kakvoća okoliša** je stanje okoliša izraženo fizikalnim, kemijskim, estetskim i drugim pokazateljima”

“**Ekološka stabilnost** je sposobnost okoliša da prihvati promjene prouzročene vanjskim utjecajem i da zadrži svoja prirodna svojstva”

“**Ekološka nesreća** je izvanredni događaj ili vrsta događaja prouzročena djelovanjem, ili utjecajima koji nisu pod nadzorom i imaju za posljedicu ugrožavanje života ili zdravlja ljudi i u većem opsegu nanose štetu okolišu.”

Globalizacija svjetskog tržišta je ubrzala proces razvoja sustava upravljanja potpunom kvalitetom i kvaliteta kao strategija razvoja obilježiti će u 21. stoljeću ne samo sve gospodarske djelatnosti već i sve ostale ljudske djelatnosti (politiku, kulturu, komunikacije, obrazovanje, umjetnost i dr.) jer će čovjek i kvaliteta tj. humanizacija života i rada biti temeljne vrijednosti.

Uslužne djelatnosti i turizam će biti dominantni u gospodarskoj strukturi razvijenih zemalja svijeta. Prema WTO, očekuje se da će 2010. godine biti

⁸⁴ Natuknica: ekološka šteta, Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1996., str. 234.

⁸⁵ Natuknica: okoliš, Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1996., str. 700.

⁸⁶ Natuknica: zaštita okoliša, Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1996., str. 1101.

⁸⁷ Narodne novine broj 82/94, str. 2373. – 2383.

milijardu turista, a 2020. godine broj turista će doseći brojku od 1,6 milijardi putujućeg čovječanstva, predviđa se godišnja stopa rasta broja turista od 4,3%. U turističkoj potražnji najveći porast bilježit će krstarenja, zdravlje i avantura kao motivi putovanja.

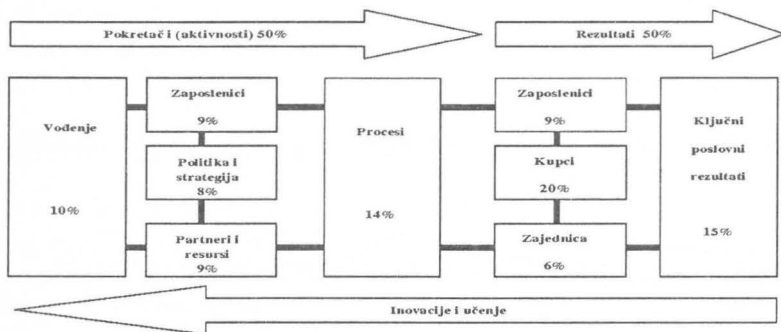
Upravljanje potpunom kvalitetom turističkog proizvoda složeno je, ali nužno, jer je broj turista sve veći, a konkurencija sve jača. Turisti žele svoje slobodno vrijeme provesti maksimalno ugodno i korisno, za svoj novac žele dobiti kvalitetan proizvod i uslugu.⁸⁸

Razvoj turizma uvjetovan je zaštitom prirode i okoliša jer suvremeni turist želi i traži sve više i sve kvalitetniji turistički proizvod. Ekološki standardi postaju dio integralnog sustava upravljanja ukupnom kvalitetom turističke destinacije.

Mjerenje i ocjenjivanje poslovne izvrsnosti obuhvaća sve više elemenata (dimenzija) kvalitete. Uz poslovni rezultat i tržište, element kvalitete postaje i društvena odgovornost u koju se ubraja i ekologija. Kao primjer navodi se Europska nagrada za kvalitetu.

Slika 1. EFQM MODEL POSLOVNE IZVRSNOSTI

Model se odnosi na aktivnosti u svim djelatnostima.

Izvor: Introducing Excellence, The European Foundation for Quality Management, Brussels, 1999, p. 14.

Od ukupno 1.000 bodova, 6% bodova odnosi se na poslovnu izvrsnost s naslova društvene odgovornosti, odnosno odgovornosti u odnosu na zajednicu i to lokalnu, nacionalnu i međunarodnu, a obuhvaća i aktivnosti u očuvanju okoliša i održivosti resursa.

⁸⁸ Avelini Holjevac, Ivanka, Kvaliteta kao strategija razvoja zdravstvenog turizma, Zbornik radova znanstvenog skupa "Zdravstveni turizam za 21. stoljeće", Opatija, 19-21. lipanj, 2000.

Društvena odgovornost prati se kroz sljedeće aktivnosti:

Slika 2. PRAĆENJE DRUŠTVENE ODGOVORNOSTI

<p><i>Odgovornost prema zajednici:</i></p> <ul style="list-style-type: none">- objavljivanje informacija važnih za zajednicu,- osiguranje jednakih uvjeta,- utjecaj na lokalnu i nacionalnu ekonomiju,- odnosi s predstavnicima vlasti,- etičko ponašanje.	<p><i>Uključivanje u rad zajednice:</i></p> <ul style="list-style-type: none">- uključivanje u izobrazbu,- potpora zdravstvenoj i socijalnoj skrbi,- potpora sportu,- dobrovoljni rad.
<p><i>Aktivnosti smanjivanja i prevencije onečišćenja i drugih šteta nastalih iz poslovanja:</i></p> <ul style="list-style-type: none">- zdravstveni rizici i nezgode,- buka i neugodni mirisi,- opasnosti (sigurnost),- onečišćenje i emisija toksičnih tvari.	<p><i>Izvršavanje o aktivnostima koje pomažu u očuvanju i održivosti resursa:</i></p> <ul style="list-style-type: none">- izbor transporta,- ekološki utjecaj,- smanjivanje i uklanjanje otpada i ambalaže,- zamjena sirovina i drugih inputa,- korištenje komunalnih usluga (npr. plin, voda, struja, novi i reciklirajući materijali).

Izvor: Model Scorebook: European Communications S.A., EFQM, Brussels, 1999, p. 65.

Dobar primjer ekologije i ekonomije turizma su i četiri skupine kriterija europske Plave zastave za plaže:⁸⁹

1.1. Kakvoća mora i obale

- Pridržavanje normi i zahtjeva sukladnih onima navedenim u Naputku EU o vodi za kupanje, posebno dijela koji se odnosi na ukupne i fekalne koliforme i fekalne streptokoke (obvezno mjerilo);
- Nikakav industrijski ili kanalizacijski otpad ne smije utjecati na područje plaže (obvezno mjerilo);
- Trebaju postojati lokalni ili regionalni planovi intervencija kod iznenadnih onečišćenja mora i obale (obvezno mjerilo);
- Na plaži se ne smije dopustiti nakupljanje i truljenje algi niti drugoga raslinja (preporučeno mjerilo);

⁸⁹ Europska Plava zastava u Republici Hrvatskoj za 2001., Pokret prijatelja prirode "Lijepa naša", Hrvatsko povjerenstvo zaklade za odgoj i obrazovanje za okoliš u Europi, Povjerenstvo za Plavu zastavu i turizam, Zagreb, prosinac 2000.

- Lokalna zajednica mora postupati u skladu sa zahtjevima za obradu komunalnih otpadnih voda i kakvoću efluenta sadržanima u Naputku EU o gradskim otpadnim vodama (obvezno mjerilo).

1.2. Odgoj i obrazovanje za okoliš i obavješćivanje javnosti

- Treba izdati neposredna javna upozorenja u slučaju trenutalnoga ili očekivanog onečišćenja ili smanjenja sigurnosti na cijeloj plaži ili na jednom njezinom dijelu. Postupci izdavanja javnih upozorenja u takvim slučajevima moraju biti obuhvaćeni planom hitnih intervencija (obvezno mjerilo);
- Treba javno istaknuti i uključiti u turističke obavijesti i obavijesti o zaštićenim područjima i rijetkim i zaštićenim vrstama. U ove obavijesti treba uključiti i kodeks ponašanja (obvezno mjerilo);
- Upravitelj plaže dužan je: (a) na plaži javno istaknuti najnovije podatke o kakvoći vode za kupanje u obliku lako razumljive tablice ili brojki; (b) istaknuti što je moguće bliže Plavoj zastavi informacije o Plavoj zastavi uključujući mjerila Plave zastave i odgovorna tijela na lokalnoj i nacionalnoj razini; (c) ukloniti Plavu zastavu ako neki obvezni kriterij nije više ispunjen (obvezno mjerilo);
- Lokalna zajednica i upravitelj plaže zajedno bi trebali dokazati kako se nudi najmanje pet aktivnosti odgoja i obrazovanja za okoliš (obvezno mjerilo);
- Zakoni vezani uz uporabu plaže i odgovarajući kodeksi ponašanja moraju biti lako dostupni javnosti u turističkim i općinskim uredima (obvezno mjerilo);
- Postoji središte za tumačenje stanja okoliša ili slično stalno središte namijenjeno odgoju i obrazovanju za okoliš, smješteno u okviru plaže i na usluzi posjetiteljima (preporučeno mjerilo).

1.3. Gospodarenje područjem plaže, sigurnost i usluge na plaži

- Mora postojati dovoljan broj odgovarajućih kanti za otpatke, propisno osiguranih i redovito održavanih i pražnjenih. Uz to, zajednica mora imati primjerene spremnike za smeće, alge i druge otpatke skupljene na plaži (obvezno mjerilo);
- Dnevno čišćenje plaže tijekom sezone kupanja, prema potrebi (obvezno mjerilo);
- Na plaži ne smije biti: (a) neovlaštene vožnje, (b) biciklističkih niti automobilskih utrka, (c) odlaganja otpada, (d) nedopuštenog logorovanja;
- Plaže na kojima je dopušten prilaz automobilom moraju odrediti područja namijenjena parkiranju te područja zabranjena za automobile, uz to što kod samih ulaza u more automobila uopće ne smije biti (obvezno mjerilo);
- Mora postojati siguran prilaz plaži (obvezno mjerilo);
- Plaža ima objekte namijenjene prihvatu uporabivih otpadnih materijala poput staklenih boca i limenki (preporučeni kriterij);

- Lokalna zajednica promiče održive oblike prometa u području plaže, poput biciklizma, hodanja i javnoga prijevoza (preporučeni kriterij);
- Moraju postojati primjerene i čiste sanitarije spojene na kontrolirani kanalizacijski sustav čije su granične vrijednosti isputa u skladu Naputka EU o otpadnim vodama (obvezno mjerilo).

1.4. Sigurnost i usluge

- Spasioci moraju biti na dužnosti tijekom ljetne sezone i/ili trebaju postojati primjerene sigurnosne mjere, uključujući opremu za spašavanje (obvezno mjerilo);
- Na raspolaganju moraju biti jasno označena mjesta za pružanje prve pomoći (obvezno mjerilo);
- Na plaži treba strogo provoditi nacionalne propise glede pasa, konja i drugih životinja (obvezno mjerilo);
- Jasno označen i zaštićen izvor pitke vode (preporučeno mjerilo);
- Javni telefoni, lako pristupačni s plaže (preporučeno mjerilo);
- Najmanje jedna od plaža u okviru općine mora imati prilazne rampe i nužnike za hendikepirane osobe, osim ako topografija terena to ne dopušta. Kada u općini postoji samo jedna plaža s Plavom zastavom, ta plaža mora imati prilaz i objekte za hendikepirane osobe osim ako topografija terena to ne dopušta (obvezno mjerilo);
- Sve građevine i opremu na plaži treba propisno održavati (obvezno mjerilo).

Čistoća plaža postaje element ukupne kvalitete turističke destinacije u primorskim mjestima.

Za turističku destinaciju upravljanje potpunom kvalitetom (TQM) znači podizanje kvalitete upravljanja prirodnim resursima (očuvanje okoliša), povećanje ekonomske efikasnosti gospodarstva, podizanje kulturnog i životnog standarda stanovništva.

Pod okolišem se podrazumijeva sve ono što okružuje čovjeka, čini mu život mogućim i određuje kvalitetu života. To je priroda u najširem smislu: svjetlost, zrak, voda, životinje, bilje, planine, jezera, rijeke i mora, ali i čovjek (biblijska priča o stvaranju svijeta). Sve navedeno podliježe promjenama i može biti onečišćeno.

Ono što se ne spominje kao dio okoliša jesu **čovjek i onečišćenje odnosa među ljudima**: čovjek – čovjek, skupina – skupina, narod – narod, i druge kombinacije odnosa.

Ima mnogo izvora onečišćenja međuljudskih odnosa. Navodimo samo tri: predrasude, nacionalizam i terorizam. To su trajni izvori onečišćenja odnosa među ljudima koji kvare i uništavaju kvalitetu života čovjeka. Ljudi se štite od toga propisima i zakonima, ali izvori ljudskih nevolja i zala uvijek će postojati.

Najbolja je zaštita od ljudskih onečišćenja obrazovanje i vjera. Turizam je ljudska djelatnost koja uključuje veliki broj ljudi, turista i turističkih djelatnika.

2. EKOLOŠKI STANDARDI I ZAŠTITA OKOLIŠA U HOTELSKOJ INDUSTRIJI

Upravljanje ukupnom kvalitetom u hotelu temelji se na hotelskim standardima. Oni pokrivaju cjelokupno poslovanje hotela, ima ih mnogo i mogu se svrstati u sljedeće skupine:

1. standardi u izgradnji hotelskih objekata,
2. standardi opreme i uređenja soba i ostalih prostorija u hotelima,
3. standardi procesa rada u hotelu (nabava, proizvodnja, servis, prodaja),
4. standardi kvalitete ugostiteljskih proizvoda i hotelskih usluga,
5. standardi komuniciranja i poslovne etike,
6. standardi hotelskoga informacijskoga sustava,
7. kadrovski standardi (standardi rada),
8. standardi hotelske terminologije i simbola,
9. standardi upravljanja hotelom,
10. ekološki standardi,
11. standardi sigurnosti i zaštite zdravlja,
12. ostali standardi.

Primjer važnosti ekoloških standarda u hotelima kojima se štiti okoliš su oni koji se odnose na korištenje vode i energije.

Problemi kvalitete vode u hotelskoj industriji mogu se razvrstati u sljedeće kategorije:

- Biološka:
 - biološki lako razgradljivi spojevi i hranjive supstancije,
 - nebiološki razgradljivi organski spojevi,
 - mikrobiološke supstancije;
- Kemijska:
 - bitni elementi i soli,
 - nebitni elementi i otrovne supstancije;
- Trošenje topline;
- Radionukleidi.

Svaka se od ovih kategorija razlikuje po učinku na ljudsko zdravlje i ekološki sustav.

Program djelovanja u vezi s kvalitetom vode obuhvaća:

- identifikaciju standarda i spremnosti prihvaćanja;
- djelovanja koja pomažu kvaliteti vode, uključujući izdvajanje netekuće hrane, velikog sadržaja soli, željeza, kiselosti, korozije i kamenca, tvrdoće, visoke temperature, bakteriološke kontaminacije, mirisa i ukusa;
- identifikaciju i redukciju štetnih supstanci uključujući popis zabranjenih kemikalija;

- procjenu fizičkoga postrojenja;
- procjenu radnoga procesa.

Svrha poboljšanja kvalitete vode jest osigurati da ne bude onečišćenja okoliša ili da ono barem bude minimalizirano. To će smanjiti rizik od bolesti kod gostiju, posjetitelja i djelatnika te poboljšati udobnost.

Daljnji je cilj da se smanje na minimum drugi štetni efekti, kao što su korozija, kamenac, otpadi, što produžuje vijek trajanja hotelske opreme i vodovodnog sustava.

Sljedećih “deset zapovijedi” opisuju opće potrebne radnje koje se trebaju poduzeti kako bi se poboljšala kvantiteta i kvaliteta vode. Iako je lista zapovijedi općenita, većina je izravno primjenjiva na hotelsku industriju.⁹⁰

1. Očuvanje vode;
2. Potpuna zaštita podzemnih voda;
3. Očuvanje kvalitete pitke vode;
4. Zaštita vode od štetnih tvari;
5. Ekološki osjetljivi projekti za vodu;
6. Usklađivanje s okolišem vodene apstrakcije, korištenja i prerade otpadnih voda;
7. Učinkovita zakonska i regulativna zaštita voda, rijeka, jezera i oceana;
8. Usklađivanje ekonomskih interesa s ekološkim zahtjevima;
9. Istraživanje i razvoj očuvanja vodenih zaliha;
10. Poboljšanje informiranosti o problemu koji se odnosi na vodu.

Standardi i mjere zaštite okoliša u hotelima štede energiju, smanjuju potrošnju deterdženta za pranje, smanjuju potrošnju vode, ali i njezino onečišćenje.

Mali primjer velike uštede i zaštite okoliša jest isticanje natpisa u kupaonicama kako slijedi:

Za zaštitu našeg okoliša!

Dragi klijente (gostu), možete li zamisliti koliko se tisuća ručnika svakodnevno bez potrebe opere u svim hotelima cijeloga svijeta?... I kolika, zbog toga, golema količina deterdženta onečišćuje našu vodu?

Pomognite nam da zaštitimo svoj okoliš:

- Ručnik položen na nosač ručnika znači: “Ponovno ću se njime koristiti”
- Ručnik položen na kadu ili umivaonik znači: “Molim da ga zamijenite”.

Suvremene strategije u upravljanju kvalitetom označene su ekologijom i zaštitom okoliša te povećanom društvenom odgovornošću kompanija i poduzeća. U 21. stoljeću traži se uspostavljanje ravnoteže između ekonomije, ekologije i zaštite okoliša u svim djelatnostima pa tako i u turizmu i hotelskoj industriji.

⁹⁰ International Hotels Environment Initiative: Environmental Management for Hotels: The industry guide to best practice, Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, 1993., str. 70-71.

STRATEŠKI MENADŽMENT – PRETPOSTAVKA ODRŽIVOM RAZVOJU TURIZMA

Iskustva turističkih zemalja i Hrvatske su pokazala da sagledavanje turističke razvojne problematike kroz isključivo gospodarske učinke nije dovoljno. Stoga se paralelno s razvojem spoznaje o potrebi suživota s prirodnim okruženjem, razvija potreba za strateškim menadžmentom u turizmu, koji je iznimno važan zbog razvoja turizma, ali i zbog zaštite okoliša te kvalitetnog razvoja u cjelini. Važnost strateškog menadžmenta u turizmu proizlazi iz dugoročnosti procesa kojim se osiguravaju i provode načela održivog razvoja na svim razinama upravljanja. Kvaliteta dugoročnih razvojnih ciklusa u turizmu ovisi o kvaliteti strateškog menadžmenta. Zbog svoje dorečenosti i obvezujućeg značaja prostorno planiranje je bitan i do sada nedovoljno iskorišten instrument strateškog menadžmenta. Strateška procjena utjecaja na okoliš (SPUO) kao novi postupak i instrument najavljuje novu kvalitetu strateškog menadžmenta u turizmu.

Industrijska revolucija je otvorila goleme mogućnosti za razvitak novih tehnologija i ubrzani rast materijalne proizvodnje. Taj se proces nastavlja i u današnjem postindustrijskom društvu. Dvadeseto je stoljeće obilježeno naglim rastom industrijske proizvodnje i potrošnje energije, povećanjem prometa i turizma te izgradnjom krupnih infrastrukturnih objekata. Kao posljedice intenzivnog materijalnog razvoja, ali i pomanjkanja institucionalnih okvira, nastale su nekontrolirana industrijalizacija i urbanizacija, neracionalna eksploatacija prirodnih resursa, nemar pojedinaca i nedovoljna intervencija države, regionalnih i lokalnih vlasti.

Rast proizvodnje i daljnji tehnološki napredak neizbježan je i u sagledivoj budućnosti, što može imati za posljedicu izravno ugrožavanje postojećeg stanja okoliša. Potkraj prošlog stoljeća ljudi počinju intenzivnije ugrožavati Zemlju, ali i razvijati spoznaju o potrebi suživota s prirodnim okruženjem. Rastuća svijest o potrebi zaštite okoliša rezultira prihvaćanjem više dokumenata globalnoga značaja koji su osnovica za izradu nacionalnih strategija zaštite okoliša. Strategija zaštite okoliša Republike Hrvatske polazi od nedvojbene potrebe da se stanje okoliša unaprijedi i usmjeri k održivom razvoju.

Turizam kao novija gospodarska grana intenzivnije se razvija od sredine prošlog

stoljeća. Iskustva mnogih turističkih zemalja i Hrvatske pokazala su da sagledavanje turističke razvojne problematike kroz isključivo gospodarske učinke nije dovoljno. Da bi se uspješno rješavalo mnogobrojna i složena pitanja koja razvojno usmjerenje na turizam samo po sebi nameće, potrebno je jasno definirati kriterije i racionalnost korištenja vrlo osjetljivoga turističkog resursa, prostora. Također je potrebno voditi brigu o odgovarajućoj infrastrukturnoj opremljenosti i osiguranju ostalih temeljnih razvojnih uvjeta koji omogućavaju kvalitetan razvoj turizma.

Paralelno s razvojem spoznaje o potrebi suživota s prirodnim okruženjem razvija se potreba za strateškim menadžmentom. Kako postići održivi razvoj ako on nije rezultat svjesnog i kontinuiranog djelovanja koji usklađuje potrebe ljudi i mogućnosti prirodnog okoliša. Menadžment održivog razvoja počinje se razvijati u vremenu kada ljudske aktivnosti negativno djeluju na prirodne procese, a održivi razvoj prerasta okvire znanstvenih rasprava i razvija se kao politički i društveni proces 21. stoljeća (3, 186).

Strateški je menadžment u turizmu iznimno važan zbog razvoja turizma, ali i zbog zaštite okoliša te kvalitetnog razvoja u cjelini. Važnost strateškog menadžmenta u turizmu proizlazi iz dugoročnosti procesa kojim se osiguravaju i provode načela održivog razvoja na svim razinama upravljanja.

1. TEORIJSKE OSNOVE STRATEŠKOG MENADŽMENTA

Menadžment je proces oblikovanja i održavanja okruženja u kojemu pojedinci, radeći zajedno sa skupinama, efikasno ostvaruju odabrane ciljeve.

Kao trajan proces usmjeren je na ostvarivanje ciljeva organizacije na najefikasniji mogući način. On je zaokupljen pitanjima angažmana materijala, ljudskih i financijskih resursa, strukturom organizacije, njihovim razvojem, postavljanjem ciljeva te izborom kriterija za prosudbu uspješnosti organizacije. Menadžment postavlja standarde, određuje proračune, planira, koordinira i kontrolira. Menadžment također motivira svoje osoblje i u konačnosti donosi odluke na bazi mnogobrojnih informacija te znanstvenih i stručnih činjenica i saznanja.

Menadžment – upravljanje, kao i svaka druga praksa – jest umijeće. To je know-how («znati kako»). Ipak, da bi menadžeri mogli bolje upravljati oni se moraju koristiti znanjem. Prema tome, upravljanje kao praksu možemo nazvati – umijećem, a organizirano znanje na kojemu se zasniva ta praksa možemo nazvati – znanošću.

Jedna od mnoštva definicija koju smatramo primjerenom za određivanje strateškog menadžmenta govori da je «strateški management određivanje temeljnih dugoročnih ciljeva, prilagođavanje smjerova aktivnosti, odnosno određivanje koncepcija i izbor resursa potrebnih za postizanje zacrtanih ciljeva» (2, 21). U razradi definicije se «strateški menadžment vidi kao proces koji se sastoji od pet temeljnih aktivnosti: 1) određivanje i izbor ciljeva, 2) određivanje i izbor strategije, 3) razrađivanje strategije, 4) određivanje organizacijske strukture, sustava i procesa, i 5) kontrola strategije» (2, 23). Interakcija između

5 faza podrazumijeva dinamički proces kojim se teži stalnom prilagođavanju i definiranju sustava uspješnog upravljanja kojim se osigurava definiranje strategije i njezine promjene.

Strateški menadžment objedinjava strateško planiranje i strateško upravljanje. Pri tome se pod *strateškim planiranjem* podrazumijeva određivanje temeljnih dugoročnih ciljeva, kreiranje koncepcije i izbor potrebnih resursa za postizanje zacrtanih ciljeva, dok je *strateško upravljanje* proces kojim se provodi dugoročna politika. Strateški menadžment obuhvaća i strateško upravljanje okolišem. To je skup upravljačkih odluka i akcija koje određuju dugoročnu ekološko-ekonomsku politiku upravljanja i korištenja prirodnih resursa. Upravljanje prirodnim resursima je proces istraživanja sadašnjeg i budućeg okruženja, strateško formuliranje ciljeva korištenja zaštite prirodnih resursa te načina kontrole donesenih odluka (2,21). Iako strateški menadžment ima nekoliko temeljnih aktivnosti, sigurno je strateško planiranje aktivnosti koja će utjecati i na druge aktivnosti menadžmenta.

Kada se govori o menadžmentu okoliša onda valja podsjetiti da je «*menadžment okoliša*» novija čovjekova tvorevina koja svoju aktivnost usredotočuje na aktivnosti čovjeka i odnose s fizičkom okolišem te biološke sustave na koje čovjek djeluje» (3,110). Strateški menadžment okoliša objedinjava navedene definicije pa ga prepoznajemo kao određivanje temeljnih dugoročnih ciljeva i planova te politike njihove realizacije uz potporu fizičkog okoliša i bioloških sustava u kojem djeluju. Razradom kroz pojedinačne programe približe se određuju ciljevi razvoja, kriteriji i smjernice za postizanje ciljeva održivog razvoja kao i prijedlozi prioriteta za ostvarivanje tih ciljeva.

Sintagma "održivi gospodarski razvoj" predstavlja takve oblike razvoja koji zadovoljavaju potrebe sadašnjice ne ugrožavajući mogućnosti budućih naraštaja da udovolje svojim potrebama. No, to isto znači da održivi razvoj u jednom sektoru ne smije ići na račun održivosti u drugim sektorima. Pojam održivog razvoja obuhvaća ekonomsku uspješnost i društvenu odgovornost uz istovremenu zaštitu prirodnih i ljudskih resursa.

S tim u vezi, društvena odgovornost strateškog menadžmenta proširuje se i na lokalni, regionalni i međunarodni prostor, kako zbog globalnih ekoloških problema tako i zbog međunarodnih propisa i sporazuma.

U posljednjih dvadesetak godina, zbog sve većih ekoloških problema strateškom menadžmentu prirodnih resursa (vode, tla, šume, atmosfera, životinja, biljka) počela se posvećivati velika pažnja. Mnogobrojni međunarodni kongresi, simpoziji i specijalizirane publikacije upozoravaju na važnost i značaj međusektorskog upravljanja prirodnim resursima obuhvaćajući tako ekološku, ekonomsku, kulturološku, političku, sociološku, itd. dimenziju i međusobnu interakciju. Bio-ekonomski model menadžmenta prirodnih resursa novi je ekonomski pristup korištenju prirodnih resursa koji se suprotstavlja klasičnom pristupu.

Kapacitet održivosti prirodnih resursa kojim se određuje dopušteni opseg razvoja, odnosno korištenja resursa, a da se ne dogode neprihvatljivi ekološki i društveni

utjecaji postaje važna ekološko-ekonomska norma upravljanja prirodnim resursima. Zalihe prirodnog kapitala na globalnom i na regionalnom, odnosno lokalnom planu trebaju se zaštititi i njima treba upravljati na način da kvaliteta i kvantiteta resursa bude osigurana i za buduće naraštaje barem na razini kakva se danas koristi ako ne na višoj. Kako su prirodni resursi u pravilu javna dobra, to su pitanja upravljanja resursima i utvrđivanje optimalne cijene resursa ključna pitanja kojima se treba baviti međunarodna zajednica, ali i država, odnosno vlasnici i korisnici pojedinih prirodnih resursa.

Sve navedeno upućuje da se ekonomika i menadžment prirodnih resursa danas razvijaju u posebnu znanstvenu granu ekonomije sa zadatkom da se osnovna ekonomska načela prilagode ekološkim sastavnicama radi osiguranja održivog razvoja gospodarstva i cijeloga društva. Najteži i najveći poslovni izazov strateškog menadžmenta prirodnih resursa je kako definirati i odabrati najbolju strategiju upravljanja prirodnim resursima koja će ujedno zadovoljiti gospodarske i ekološke kriterije razvoja. Međutim i privatna dobra mogu biti ograničena zakonima.

Prije početka strateškog planiranja profitne i neprofitne organizacije poželjno je da sebi postave tri pitanja i da nastoje stručno na njih odgovoriti, a to su:

- a) Kojim se glavnim poslovima danas bavimo?
- b) Kojim se poslovima želimo baviti u budućnosti?
- c) Što moramo poduzeti da bismo stigli tamo gdje želimo biti?

Odrediti strategiju tj. opći smjer koji mora slijediti organizacija te točno precizirati kroz planove kako će se pretpostavljena strategija ostvariti, pretpostavlja veliko znanje, kreativnost i iskustvo strateškog menadžmenta. Strateški menadžment bitne odluke treba donijeti bez žurbe uz korištenje mnogobrojnih podataka i analiziranje različitih opcija razvoja. Pri svemu tome, strateški menadžment razvija timski rad i nastoji utvrditi realne i dosljedne ciljeve razvoja koji moraju biti hijerarhijski postavljeni tako da se na vrhu nalaze općenitiji, a iza njih detaljniji ciljevi. Valja utvrditi tko je odgovoran i u kojem roku za realizaciju pojedinih ciljeva ili planova. Kada govorimo o strateškom upravljanju razvojem – tada se treba podsjetiti da su načelni zahtjevi sljedeći:

1. Pojedine rezultate treba zbrojiti, ali ukupni rezultat treba biti veći od «pukog» zbroja pojedinačnih rezultata
2. Kratkoročne zahtjeve i dugoročne ciljeve treba usklađivati tako da se taj sklad odrazi na sve odluke i aktivnosti. U pravilu ne smiju se donositi kratkoročne, odluke koje će biti u suprotnosti s dugoročno postavljenim ciljevima.

Strateški menadžment treba voditi računa i o tzv. «trokutu uvjetovanosti» gdje se strateški razvojni programi ne mogu postavljati na uštrb ili u suprotnosti s bilo kojim elementom iz navedenoga trokuta.

Grafikon 2. TROKUT UVJETOVANOSTI

Strateški menadžment se brzo mijenja, a novi prioriteti i pitanja stalno izviru kao i nove metode kojima se menadžment služi. Aktualna literatura iz područja menadžmenta osobitu pozornost pridaje danas, a posebno za budućnost, sljedećim pitanjima:

- a) Komparativnom studiju međunarodnog menadžmenta i potrebom menadžera da usvajaju međunarodne tehnike i standarde u svome radu;
- b) Etičkim i ostalim pitanjima menadžmenta okoliša;
- c) Posebno naglašavanje menadžmenta kvalitete proizvoda i okoliša;
- d) Sve većom ulogom menadžmenta u neprofitnim organizacijama pa i u sustavima državne uprave, itd.

Iz navedenog je vidljivo da će se zahtjevi glede važnosti i uloge strateškog menadžmenta profitnih i neprofitnih organizacija u budućnosti povećavati, a strateški menadžment održivog razvoja razvijat će se sve više kako rastu ekološki problemi na planetu Zemlji.

2. KAKO STRATEŠKI MENADŽMENT RAZMIŠLJA O PLANIRANJU I ZAŠTITI OKOLIŠA?

Republika Hrvatska novijom zakonskom regulativom nastoji uskladiti gospodarsku i ekološku politiku. Ona stvara pretpostavke za brže usvajanje ekoloških standarda Europske unije, a time i pretpostavke za integraciju u europski integracijski sustav. Doneseno je više važnih dokumenata koji naglašavaju potrebu održivog razvoja uključujući i održivi razvoj turizma. Zakon o turističkim zajednicama i promicanju hrvatskog turizma usmjeren je na jačanje svijesti o očuvanju i obnavljanju kulturne i povijesne baštine te očuvanju i korištenju okoliša u skladu s njegovim kapacitetom, što znači da je primarno ustanoviti racionalni odnos između okoliša i razvoja.

U «Načelima razvoja Republike Hrvatske» što ih je Vlada donijela u lipnju 2001. godine kao temeljni razvojni dokument, postavljen je ukupni razvojni okvir

za preobražaj Hrvatske u suvremeno i uspješno društvo, koja će među ostalim osigurati: «ekološki održiv ubrzan gospodarski rast u uvjetima globalnih povezivanja» (9, 1). Načela su dio još nezavršenog projekta strategije razvoja «Hrvatska u 21. stoljeću». Koncept održivog razvoja Načelima se određuje kao ključni razvojni princip. On polazi od stajališta da se samo uravnoteženim djelovanjem može istodobno upravljati proizvodnim resursima, ostvariti ekonomski razvoj, sačuvati socijalnu koheziju i sigurnost, osigurati integraciju u globalno društvo uz visoke standarde zaštite.

Elementi strateškog menadžmenta prisutni su u većoj mjeri u strateškim planovima Države i regija i nešto manje u planovima lokalnih sredina. Među njima posebnu snagu imaju prostorni planovi svih razina jer su oni obvezujući dokumenti. Veći problemi nastaju kod realizacije tih planova s obzirom da je praćenje njihove provedbe zakonski nedorečeno i neučinkovito.

U razvojnim planovima na razini Hrvatske mogu se prepoznati osnovne značajke održivog razvoja. Tako u Strategiji razvitka «Hrvatska u 21. stoljeću» nalazimo afirmaciju održivog razvoja u svim područjima, kao i u već spomenutim «Načelima razvitka Republike Hrvatske» koja su uvodni dio Strategije Hrvatska u 21. stoljeću. U separatu Makroekonomija koji je Vlada usvojila u studenom prošle godine, u poglavlju Prostorno-ekonomska politika pod glavnim porukama stoji :

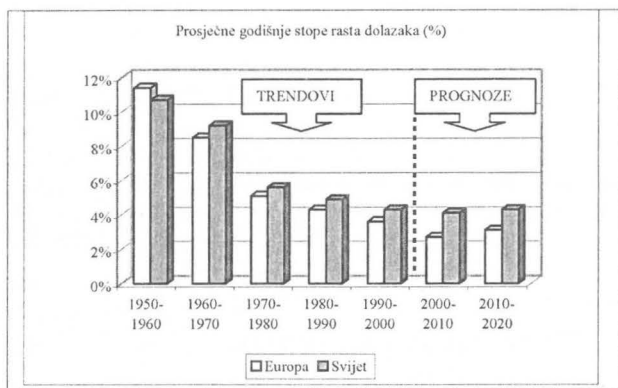
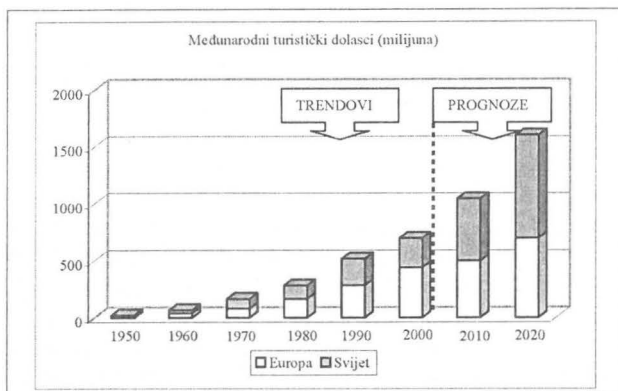
- Politika zaštite okoliša i unapređivanja okoliša treba ostvariti primjereni odnos restriktivnih i poticajnih mjera kojima će utjecati na onečišćivače i korisnike resursa, izjednačavati njihove interese s javnim interesom i usmjeriti ih k održivom gospodarenju resursima u skladu sa standardima EU.
- Okoliš se čuva održivim korištenjem svih raspoloživih hrvatskih resursa; politika zaštite i unapređivanja okoliša stoga mora obuhvatiti i poticanje ulaganja u održivi razvoj (8, 6829).

3. STRATEŠKI MENADŽMENT TURIZMA

Turizam je relativno mlada gospodarska grana koja se intenzivno počela razvijati sredinom 20. st. da bi do polovice osamdesetih godina zauzela treće mjesto u međunarodnoj trgovinskoj razmjeni iza automobilske i telekomunikacijske industrije.

Turizam je društveno ekonomska pojava koja međusobno povezuje ekonomske, socijalne, kulturne i ekološke elemente i aspekte pa je njihov utjecaj na gospodarstvo i na socijalno-kulturni okoliš velik. On ima pozitivan utjecaj na razvoj, ali istovremeno ugrožava kvalitetu okoliša o kojoj izravno ovisi. Visoka kvaliteta okoliša osnovni je preduvjet kvalitetnog razvoja turizma. Stoga se u njegove razvojne bilance mora uključiti i ekološka bilanca, koja bi pomoću metode “cost-benefit”, trebala izraziti ne samo opće koristi i troškove od razvoja turizma nego i ekološke štete i izdatke za zaštitu okoliša koji će turizam degradirati (13, 87).

Grafikon 3. TRENDOVI I PROGNOZE RASTA TURIZMA U SVIJETU I EUROPI PO DESETLJEĆIMA (1950-2020.)

Izvor: Hendija, Z. (1999) Turizam u svijetu i Europi 1950-2020../Turizam. Vol.47 br.1. str 78-79

Stručnjaci WTTC-a (World Travel and Tourism Council) procjenjuju da udio turizma u svjetskom bruto društvenom proizvodu iznosi 11,7%, s očekivanjem njegova daljnjeg rasta. WTTC također procjenjuje ukupnu zaposlenost u turizmu na gotovo 200 milijuna ili 8% svih zaposlenih u svijetu, iz čega slijedi da je u ovom trenutku svako deveto radno mjesto u svijetu vezano uz turizam (Hendija, 2000). Dinamičan rast međunarodnog turizma dosegno je svoj vrhunac 2000. godine kada je u svijetu ostvareno 699 milijuna turističkih dolazaka i 476 milijardi USD prihoda, od kojih se u Europi ostvarilo 403 milijuna turističkih dolazaka i 232 milijarde USD prihoda.

Intenzivni rast turizma u svijetu dosad nije ništa uspjelo narušiti, što potvrđuju i najnoviji podaci o njegovu brzom oporavku, čak i nakon najnovijega dramatičnoga terorističkoga napada na SAD. Dugoročno, stručnjaci i nadalje čvrsto stoje pri prvobitno zacrtanim prognozama predviđenoga dinamičnog rasta turizma po stopi višoj od 4% u prosjeku na godinu, čime bi se on do 2020. godine trebao udvostručiti i dostići impresivnih 1,6 milijardi međunarodnih turističkih dolazaka (6, 2).

Takvim dugoročnim i globalnim trendovima nužno je upravljati kako bi se izbjegle negativne posljedice koje na prostor i okoliš može učiniti turizam. To drugim riječima znači da se strateškim menadžmentom i strateškim planiranjem mora baviti država i županija kako bi se stvorile pretpostavke za uspješan i kvalitetan razvoj turizma uz minimalan negativan utjecaj na okoliš.

Strategija razvitka turizma Hrvatske ostvarenje razvojne vizije turizma vidi kao dugoročan proces koji se uglavnom temelji na konsenzualno prihvaćenom globalnom konceptu održivog razvoja zemlje. Najvažnija pitanja budućeg razvoja turizma vezana su uz učinkovitije upravljanje turističkom destinacijom od nacionalne do lokalne razine. Stoga je sadržaj aktivnosti u svakoj turističkoj destinaciji među ostalim i:

- trajna te potpunija zaštita, ali i dugoročno održiva valorizacija turističkih resursnih potencijala;
- izrada i usvajanje temeljnih razvojnih dokumenata; dugoročne razvojne koncepcije i strategije na načelima održivog razvoja (7, 34).

Strateški menadžment turizma treba osigurati da Hrvatska tijekom sljedećih 15-20 godina dostigne poziciju jedne od najuglednijih i najuspješnijih europskih destinacija (7, 30). Prioriteti su:

- uravnotežen i osmišljen razvoj uz zaštitu svih resursnih potencijala te njihovo što potpunije valoriziranje;
- jačanje i razvoj različitih vrsta novih oblika turizma;
- vremensko bolje raspoređeni turizam, sa sadržajima u što većem dijelu godine.

Turizam se može razvijati samo uz minimalne negativne ekološke učinke održavajući prirodne i antropogene ekosustave u skladu s Poslovnom poveljom za održivi razvoj koju je prihvatila Svjetska konferencija industrije o ekološkom upravljanju (Rotterdam, travnja 1991. godine). Za održivost razvoja brinu se javni organi primjenom odgovarajućeg zakonodavstva i kontrole, međunarodne organizacije te nevladine organizacije koje razvijaju ekološku svijest stanovništva. Hrvatska u 21. stoljeću - Strategija razvoja turizma upućuje na potrebu kvalitativnih transformacija osnovnih elemenata turističke ponude sa svrhom potpune valorizacije i zaštite turističkih potencijala.

Po prihvaćanju Strategije održivog razvoja turizma ili paralelno s njezinom završnim fazama izrade bit će potrebno razraditi regionalne i lokalne planove razvoja turističkih područja. U tom cilju je Primorsko-goranska županija u suradnji s Riječkim sveučilištem prišla izradi Glavnog plana razvoja turizma Županije. Plan će biti obogaćen regionalnim i lokalnim specifičnostima, a dat će posebno značenje:

- očuvanju okoliša u kojem posebnost biljnih i životinjskih vrsta postaje konkurentna prednost;
- dominaciji kreativne industrije i novih tehnologija;
- obrazovanju i znanosti neposredno u funkciji održivog razvoja turizma (prezentacija projekta u Rijeci 15.10.2003).

Izrada Glavnog plana razvoja turizma u PGŽ omogućit će strateškom menadžmentu u državi i županiji te na lokalitetu pojedinih destinacija da, koristeći znanja i iskustva menadžmenta, usmjerava svoje aktivnosti prema dugoročnim ciljevima uz istovremenu razradu taktičkih planova i aktivnosti. Strateški menadžment ne smije zaboraviti činjenicu da turizam izravno djeluje na okoliš, a te pritiske možemo sažeti na:

- iscrpljivanje prirodnih resursa (zauzimanje najkvalitetnijih prostora kopna i mora, povećano korištenje pitke vode, plodova mora, destrukcije uslijed požara i sl.);
- vizualnu degradaciju prostora zbog neodgovarajućeg i neprihvatljivog načina građenja;
- onečišćenje voda (mora, slatke vode) otpadnim vodama te utjecaj plovila, pretovara tereta i nesreća na kakvoću mora i voda;
- neodgovarajuće zbrinjavanje komunalnog i drugog otpada;
- onečišćenje zraka i buka zbog povećanog prometa;
- onečišćenje prirodne i kulturne baštine zbog neplanskog razvoja turizma;
- napuštanje tradicionalnih djelatnosti (poljoprivreda, ribarstvo) i ugrožavanje lokalnog načina života i sociokulturnog identiteta;
- nekontrolirana i nezakonita gradnja vikendica (apartmana) koje zauzimaju velika područja namijenjena turizmu;
- nestašica pitke vode (osobito na otocima) (11, 35).

Većina postojećih problema rezultat je nerazvijenosti sustavnih oblika integralnog planiranja i upravljanja, odnosno strateškog menadžmenta, posebno u najeksploatiranijem obalnom području. Prisutna je neusklađenost cjelovitoga društvenog i granskog planiranja s prostornim planiranjem. To ima za posljedicu neplansku i nepravovremenu izgradnju komunalne infrastrukture (odvodnja i pročišćavanje otpadnih voda, zbrinjavanje otpada itd.). Također su često granice građevinskih područja, (kao jedan od najučinkovitijih instrumenata zaštite prostora unutar kojih se mogu graditi ugostiteljski objekti), stručno neutemeljene. Nužno je postići veću individualizaciju i humanizaciju boravka turista i njihov bolji odnos prema prirodnom i društvenom okolišu. Također je bitno izgraditi prepoznatljivu turističku destinaciju, kao i novo pozicioniranje pojedinih turističkih regija.

4. PROSTORNO PLANIRANJE KAO INSTRUMENT STRATEŠKOG MENADŽMENTA

Zbog činjenice da strateški menadžment obuhvaća planiranje i upravljanje, u ovom slučaju održivog razvoja turizma, želimo pojasniti ulogu planiranja i mogućnosti

da se kroz planske dokumente utječe na turizam. Ne umanjujući važnost ostalih vrsta planova u turističkoj djelatnosti kao velikom «potrošaču» prostora, presudnu ulogu prostornog planiranja vidimo u njegovom obvezujućem značaju temeljem Zakona o prostornom uređenju. To znači da bi svi ostali planovi (granski, strukovni) i aktivnost morali biti usklađeni s važećim prostornim planovima svih razina na određenom području. Kako to često nije slučaj, dolazi do sukoba interesa i sukoba sadržaja u prostoru, a često i do njegove degradacije i devastacije.

Prostornim uređenjem osiguravaju se uvjeti za gospodarenje zaštitom i upravljanje prostorom države, županije, gradova i općina kao osobito vrijednim i ograničenim nacionalnim dobrom. Izrada i donošenje prostornih planova mora se temeljiti na načelu:

- integralnog pristupa u planiranju
- ravnomjernog gospodarskoga, društvenog i kulturnog razvoja prostora države, uz njegovanje i razvijanje regionalnih prostornih datosti,
- održivog razvoja i racionalnog korištenja i zaštite prostora,
- zaštite integralnih vrijednosti prostora te zaštite i unapređenja stanja okoliša,
- zaštite spomenika kulture i osobito vrijednih dijelova prirode,...(1,167).

Osnovna uloga sustava prostornog planiranja je planiranje i uređivanje prostora države (na svim razinama), čime se osiguravaju uvjeti za gospodarenje, zaštitu i upravljanje prostorom kao osobito vrijednim i ograničenim nacionalnim dobrom. Time se ostvaruju uvjeti za društveni i gospodarski razvoj, zaštitu okoliša te racionalno korištenje prirodnih i povijesnih dobara (1, 166). Obvezu osiguranja izrade i provođenja prostornih planova ima jedinica lokalne samouprave, to jest grad ili općina, dok za planove koji obuhvaćaju više jedinica lokalne samouprave, županija. Instrumenti provođenja prostornih planova su i dvogodišnje Izvješće o stanju u prostoru i dvogodišnji Program mjera za unapređivanje stanja u prostoru.

Međutim, svjedoci smo učestalih kritika na neefikasno prostorno planiranje, neracionalno iskorištavanje zemljišta, posebno u obalnom području, stihijske i bespravne izgradnje te narušavanja osnovnih pravila izgradnje. Nedvojbeno je da bi trebalo ispraviti ili ublažiti pogreške u građevinskom oblikovanju obalnih prostora i izrazite sukobe korisnika prostora. U Primorsko-goranskoj županiji najizraženiji su sukobi na uskom litorarnom prostoru obalnog dijela Županije, između brodogradnje (3. maj, V. Lenac), prerade nafte (INA rafinerije Urinj i Mlaka), Termoelektrane (Urinj), prometa (lučki bazeni, JANAF) s jedne strane te turizma, stanovanja i rekreativnih djelatnosti s druge.

Prostor, posebno na obalnom području, najvredniji je prirodni resurs za razvoj turizma. On je zadan, ograničen i neobnovljiv, ali i djeljiv na veći broj korisnika, odnosno može se koristiti u različite svrhe. Neki su prostori prirodno predodređeni za turističke namjene (npr. za sunčališta i kupališta, luke i marine itd.).

Poteškoće nastaju i zbog nedostatka prostornih planova posebno na razini jedinica lokalne samouprave kao i nepoštivanja prostornih planova ondje gdje postoje. Građenje izvan građevinskih područja rezultira bespravnom izgradnjom koja je najizraženija upravo u izgradnji turističkih kapaciteta (apartmanska izgradnja).

Stoga je potrebno osigurati donošenje realnih prostornih planova, kontrolirati i usmjeravati njihovo ostvarenje. Na taj način bi se postigla ravnomjernija izgradnja objekata, obogatila struktura turističke ponude i veće sudjelovanje ostalih gospodarskih i društvenih djelatnosti u funkcioniranju kompleksnoga turističkog proizvoda. Također je bitno prostornim planovima utjecati na kvalitetu nove turističke izgradnje, određujući prihvatljiv odnos između pojedinih vrsta smještajnih kapaciteta (manji hoteli, manji postotak apartmana i vikendica).

5. STRATEŠKA PROCJENA UTJECAJA NA OKOLIŠ – TEMELJNI DOKUMENT ZA UPRAVLJANJE RAZVOJEM

U novije vrijeme se u Hrvatskoj koristi novi pristup u upravljanju razvojem, koji je u razvijenim zemljama već provjeren, kroz izradu Strateških procjena utjecaja na okoliš (SPUO). Strateška procjena utjecaja na okoliš je svrshodan proces analize utjecaja na okoliš neke politike, plana ili programa, sa stajališta unapređenja kvalitete zaštite, smirivanjem ili smanjivanjem negativnih posljedica, i ključni je input za donošenje odluka. Osnovni je cilj procjene utjecaja na okoliš u poticanju razvojnih procesa da budu što održiviji (10, 31). Strateška procjena utjecaja na okoliš nastala je kao posljedica porasta svijesti o važnosti i ugroženosti okoliša i jedan je od novijih dokumenata kojima ljudska aktivnost nastoji pozitivno utjecati na okoliš.

Strateška procjena utjecaja na okoliš nastaje kao dopuna Procjene utjecaja na okoliš (PUO), zbog toga što uključuje višedisciplinarnu procjenu učinaka strateških odluka u skladu s načelima održivog razvoja. U odnosu na Procjenu utjecaja na okoliš Strateška procjena utjecaja na okoliš ima snažniju argumentaciju jer proširuje granice vremenskoga, sadržajnoga i prostornog okvira. Ona sadrži vrednovanje posljedica utjecaja na okoliš pretpostavljenih inicijativa, politika, planova i programa pa je nužno njezino uključivanje u sveobuhvatne političke okvire.

Primorsko-goranska županija je u cilju objedinjavanja i usklađivanja interesa gospodarskih subjekata i jedinica lokalne samouprave, pokrenula inicijativu za izradu Strateške procjene utjecaja na okoliš za područje Kvarnera, u povodu razvojnih planova tvrtke JANAF u sklopu projekta Družbe Adria. Strateškom procjenom će se odrediti i ocijeniti svi mogući onečišćivači okoliša koji već posluju ili će poslovati na području Kvarnera te sagledati posljedice njihovog djelovanja. Strateška procjena utjecaja na okoliš bi kao svrshodan i transparentan dokument trebala biti ključna odrednica strateškog menedžmenta i osnovica za donošenje odluke o mogućnosti provedbe JANAF-ova projekta, odnosno za pozicioniranje turizma i drugih djelatnosti na širem prostoru Kvarnerskog zaljeva.

Promjene u suvremenom društvu su vrlo dinamične i nije ih moguće pratiti bez prihvaćenih strateških dokumenata s jasno zacrtanim dugoročnim ciljevima, planovima i politikom njihove realizacije uz uvažavanje okoliša i subjekata koji u njemu djeluju. Strateški menadžment turizma kao sinteza sustavnog i kontinuiranoga strateškog planiranja i upravljanja, usuglašava razvoj turizma na

ekološki održivim osnovama. Sintagma «sagledavaj globalno, a djeluj lokalno» za turizam znači da strateški menadžment mora imati regionalni ili županijski značaj, s obzirom da se lokalne razine identificiraju s jedinicama lokalne samouprave, gradovima i općinama, što je sa stajališta zaštite okoliša preusko područje.

Dosadašnja praksa pokazala je da spoznaja o potrebi strateškog planiranja nije dovoljno prisutna. Na razini države nedostaje političke volje i osposobljenih kadrova da se proces upravljanja dugoročnim razvojem pokrene. Za upravljanje regionalnim razvojem Hrvatska nije spremna ni zakonodavno ni kadrovski. Procesi planiranja često se odvijaju stihijski u okviru određenih institucija ili interesnih skupina koje međusobno ne komuniciraju.

Dugoročni razvojni ciklusi u gospodarstvu, a posebno u turizmu, ovise o kvaliteti strateškog menadžmenta, što znači da nekvalitetan strateški menadžment ili njegovo nepostojanje imaju nepovoljan utjecaj na okoliš (ili čak znače njegovu degradaciju), a time i na ekonomske rezultate poslovanja.

Zbog svoje dorečenosti i obvezujućeg značaja prostorni planovi su bitan instrument strateškog menadžmenta u turizmu. Kvalitetan prostorni plan sadrži dugoročne ciljeve, izbor i razradu strategije te prijedlog strukture za provođenje. Kontrola strategije, odnosno kontrola provođenja plana jest onaj segment koji nije dobro sustavno riješen i gdje se događaju najveća odstupanja. Poteškoće nastaju i zbog nedostatka prostornih planova posebno na razini jedinica lokalne samouprave kao i nepoštivanja prostornih planova ondje gdje postoje. Strateška procjena utjecaja na okoliš (SPUO) kao nov postupak najavljuje novu kvalitetu strateškog menadžmenta.

RAČUNOVODSTVO OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

U praksi su sve naglašeniji zahtjevi hotelskog menadžmenta za informacijama o financijskim učincima uvođenja programa zaštite okoliša, toliko važnog u realizaciji zadataka vezanih uz održivi razvoj turizma. To je i bio poticaj za pristup istraživanju mogućnosti računovodstvenoga informacijskog sustava koji bi udovoljio ovim zahtjevima i osigurao vrijednosno izražene informacije, koje će, povezane s ostalim informacijama, osigurati podlogu za uspješno upravljanje okolišem. U tu će se svrhu predstaviti u teoriji prisutna stajališta o pojmu i sadržaju računovodstva okoliša te mogućnosti njihove primjene u praksi turističkih i hotelskih poslovnih sustava uz uvažavanje standarda (ISO 14000) i propisa kojima je ovo područje regulirano. Provedena empirijska istraživanja u hotelijerstvu Hrvatske⁹² potvrđuju da je postojeći računovodstveni informacijski sustav još previše orijentiran eksternim korisnicima (financijsko računovodstvo), koje ne može udovoljiti zahtjevima koji proizlaze iz međunarodnih propisa i normi za zaštitom okoliša kao preduvjetu za održivi razvoj turizma. Stoga je potrebno razviti specifičnu metodološku podlogu u menadžerskom računovodstvu koja će osigurati planiranje, praćenje i kontrolu svih relevantnih troškova okoliša da bismo se mogli sučeliti s očekivanom koristi.

Ovo je područje prvi put zakonski regulirala EPA (Environmental Protection Agency) 1995. godine donošenjem dokumenta «Uvod u računovodstvo okoliša» (742-R-95-001)*, nakon čega su uslijedile mnogobrojne studije, s ciljem da se procijene ulaganja i koristi na nacionalnoj, regionalnoj i poslovnoj razini. Navedene spoznaje su bile polazište nekim zemljama za postavljanje zakonske obveze sastavljanja i predstavljanja izvješća o okolišu (Japan, Velika Britanija, Nizozemska, Danska). No da bi ti podaci bili usporedivi, pristupilo se njihovu usklađivanju sa svrhom oblikovanja međunarodnih standarda izvješćivanja (ISO, GRI...) u okviru kojih se

⁹² Peršić, M., Turičić, M.: A research on the accomplished development level of the managerial accounting in the Croatian hotel industry, *Tourism and Hospitality Management*, FTHM, WIFI, Wien, Opatija, Vol. 7. No.1-2, p. 133 – 150.

* EPA 742-R-95-001: United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention and Toxics (MC 7409) Washington DC 20460, June 1995.

posebno naglašavaju i izvještaji računovodstva okoliša (environmental accounting reports). Uz navedene izvještaje za eksterne korisnike, važno je ustrojiti i sustav računovodstvenih izvještaja o troškovima okoliša za interne korisnike, a u pripremi informacija treba uvažavati metodološku podlogu obračuna po ciljnim troškovima i troškovima aktivnosti tijekom cijeloga životnog ciklusa proizvoda (Target Costing, Activity Based Costing, Life Cycle Costing...). Relevantna empirijska istraživanja stoga treba provoditi uz uvažavanje navedenih polazišta i praktičnih iskustava s naglaskom na oblikovanje specifične softverske osnovice koja će osigurati obuhvaćanje i razvrstavanje svih specifičnih troškova okoliša već u trenutku njihova nastanka te ih usmjeravati u za to posebno oblikovane izvještaje. Ovakvim pristupom moguće je osigurati da informacije računovodstva okoliša postanu integralni dio resursne osnovice menadžmenta informacijskog sustava i temelj sastavljanja relevantnih izvještaja o koristima od ulaganja u održivi razvoj turizma, a sukladno važećim propisima.

Očuvanje ekoloških vrijednosti jedna je od temeljnih pretpostavki održivog razvoja turizma što je uvijek povezano s troškovima ulaganja u zaštitu, ali i s financijski pozitivnim učincima kao posljedice tih ulaganja. Ulaganja i učinke treba na odgovarajući način prepoznati, evidentirati, obračunavati te predstaviti u obliku relevantnih izvještaja za interne i eksterne korisnike (na nacionalnoj, regionalnoj i poslovnoj razini). Priprema relevantnih informacija o specifičnim troškovima i učincima povezanim s aktivnostima poslovnog sustava na očuvanju i unapređenju okoliša, zadatak je računovodstva okoliša. Svrha je računovodstva okoliša osigurati vrijednosno izražene informacije i učiniti ih dostupnima u okviru menadžment informacijskog sustava gdje se povezuju s ostalim (nefinancijskim) informacijama i postaju podlogom donošenja poslovnih odluka. Dakle, računovodstvo okoliša ima zadatak osigurati metodološku podlogu koja će omogućiti da se u poslovnom sustavu zabilježe svi relevantni troškovi i učinci ulaganja u zaštitu okoliša i održivi razvoj. Obuhvaćanje troškova okoliša nije jednostavno, iz razloga što ih je često teško prepoznati, budući da se rijetko pojavljuju kao ostali klasični troškovi, često su skriveni, povezani s vjerojatnošću nastanka određenog događaja ili su neopipljivi, s time da neki nastaju prije početka samih aktivnosti, a neki će eventualno tek nastati u budućnosti.

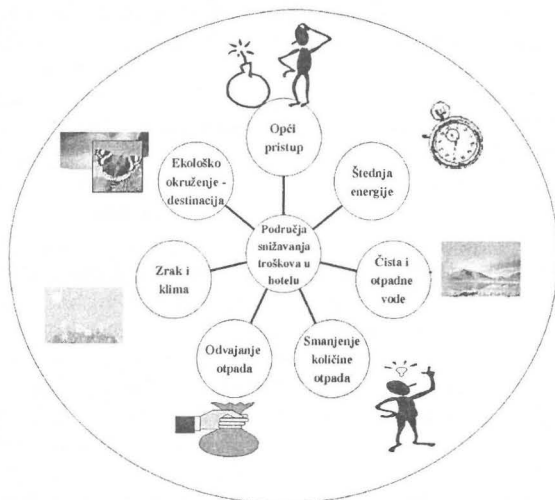
Obuhvaćanje troškova zaštite okoliša je u osnovi povezano s ulaganjima nužnim da bi se poštivali odgovarajući propisi ili mjere, odnosno nastaju kao posljedica nepoštivanja tih istih propisa ili mjera. U računovodstvu troškova okoliša (kao segmentu menadžerskog računovodstva) naglasak se stavlja na procjenu troškova povezanih s ulaganjem u zaštitu i unapređenje okoliša, što odstupa od klasičnog pristupa u kojem se naglasak stavlja na korektnost klasificiranja i obuhvaćanja već nastalih troškova. Stoga informacije o troškovima okoliša postaju sve važniji instrument odlučivanja o isplativosti ulaganja u različite aktivnosti na unapređenju ekoloških performansi, o potrebi investiranja u čiste tehnologije te o razvoju «zelenih» tj. ekološki prihvatljivih procesa i proizvoda, što za turizam ima posebno značenje.

1. MOGUĆNOSTI SNIŽAVANJA TROŠKOVA U HOTELU PRIMJENOM MJERA ZAŠTITE OKOLIŠA

Priprema informacija o troškovima zaštite okoliša pripada menadžerskom računovodstvu odnosno njegovom podsustavu računovodstvu troškova zaštite okoliša, čija se učinkovitost temelji na što boljem prilagođavanju specifičnostima djelatnosti. Stoga će se obradi ove problematike pristupiti iz pogleda hotelijerstva kao resursne osnove turizma, odnosno hotela kao važne jedinice u tom sustavu. Računovodstvo ima zadatak osigurati metodološku osnovicu obuhvaćanja troškova i učinaka, proizišlih iz odluka menadžmenta hotela povezanih s ekološkim pristupom potrošnji resursa u internim radnim procesima, ali i onih koji su posljedica aktivnijeg odnosa prema užem i širem okolišu.

Na polazištima istraživanja provedenih u okviru članica Udruge hotelijera i restoratera Njemačke (DEHOGA), predstaviti će se relevantna područja i mogućnosti snižavanja troškova povezanih s «ekološkim» odlukama u hotelu (ekotroškovi), a kao polazišta i nužne pretpostavke za aktivno uključivanje menadžerskog računovodstva hotela, u pripremu informacija o učincima aktivnog odnosa prema okolišu (slika 1). Menadžment hotela zahtijeva da mu računovodstveni informacijski sustav omogući uvid u elemente troškovnih ulaganja u eko-akcije, da bi se isti sustavno mogli sučeljavati s očekivanim koristima, a radi optimiranja odnosa s ekološke i ekonomske točke gledišta. Pritom ne smije biti ustupaka kod

Slika 1. MOGUĆA PODRUČJA SNIŽAVANJA EKO-TROŠKOVA U HOTELU

Izvor: Prilagođeno prema Müller,T.: *Kosten senken durch Umwelthschutz – So führen Sie einen umweltorientierten Betrieb*, DEHOGA, Deutscher Hotel-und Gaststättenverband, Bonn, 1997. str. 11-44

bitnih odrednica zaštite okoliša, čiji vrijednosni odraz treba učiniti dostupnim kroz sustav računovodstvenih izvještaja, koji predstavljaju odraz učinaka eko-odluka određene razine menadžera i njihova utjecaja na rezultat.

Računovođa treba usko surađivati sa svim razinama menadžmenta, a posebno s osobom odgovornom za okoliš. Njezin je zadatak da se brine za postizanje definiranih ciljeva vezanih uz okoliš te da uključi sve zaposlene, goste i partnere u program očuvanja okoliša. Računovodstvo treba djelovati i preventivno te sustavno izražavati vrijednosni učinak rezultata dobivenih ispitivanjem zaposlenih o unapređenju mjera zaštite okoliša, jer predložene mjere mogu imati veliko značenje za internu i eksternu uporabu. Upućivanjem na financijske učinke poduzetih mjera ulaganja u okoliš daje se potpora osobi odgovornoj za koordinaciju aktivnosti na zaštiti okoliša, čime ona postaje i promotorom uspješnih i isplativih eko-aktivnosti. Njezin je zadatak također promicanje, poticanje i organiziranje aktivnosti u području obrazovanja za okoliš, kao temeljne pretpostavke postizanja ciljeva, što potvrđuje i praksa mnogih zemalja gdje se troškovi obrazovanja porezno priznaju⁹².

Obrazovati i motivirati zaposlenike znači eko-aktivnosti uskladiti sa zajedničkim ciljevima poslodavca i zaposlenika te apelirati na zaposlenike da vlastite ideje ugrade u planove za održivi razvoj, čime se postiže njihova veća odgovornost za zaštitu okoliša. Viziju treba razvijati, a ciljeve jasno definirati u pismenoj formi. Nova znanja valja primijeniti i u praksi na način da se svi zaposleni aktivno uključe u štednju vode, energije, razvrstavanje otpada i sl. stalno imajući na umu njihov utjecaj na moguće uštede u postojećoj strukturi troškova; visinu ulaganja u permanentno obrazovanje povezivati s visinom ostvarenih ušteda ostvarenim ekološkim akcijama. Treba djelovati timski, na način da se obuhvate sve hijerarhijske razine i interesne sfere, a programom permanentnog obrazovanja treba pokriti po mogućnosti sva navedena područja⁹³:

- kako prepoznati aktivnosti vezane uz zaštitu okoliša
- kakvo je značenje «zelenog oglasnika» i «zelenog sandučića» za provođenje eko-akcija
- kako sučeljavati ideje o unapređenju zaštite okoliša te kako najbolje ideje učiniti dostupnima javnosti
- kako razviti interni sustav informiranja zaposlenih i nove ideje ugraditi u razvojne akte

⁹² Izmjenama Pravilnika o porezu na dohodak potkraj 2003. godine regulirani su uvjeti pod kojima poslodavci mogu ostvariti porezne olakšice po osnovi izdataka za školovanje i stručno usavršavanje zaposlenika, ali se i detaljno navodi kada se posloprincima primici za školovanje i stručno usavršavanje ne smatraju poreznom osnovicom za obračun dohotka od nesamostalnog rada (N.N. br. 163/03 - čl 11. i čl. 43.).

⁹³ Prilagođeno prema "Umweltschutz im Gastgewerbe-Kosten senken durch Umwelt-schutz"- DE-HOGA - Deutscher Htel- und Gastst teverband, CD-verzija, Berlin, Unterstützt durch das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, INTERHOGA, GmbH, Bon, www.interhoga.de

- kako poticajno djelovati i na razini lokalne zajednice (npr. korištenje javnog prijevoza, promicanje proizvođača zdrave hrane, nagrađivanje prikupljanja starog papira i sl.) radi pridobivanja eko-svjesnih gostiju
- kako postupno obrazovanje za okoliš uključiti u sustav redovitog obrazovanja.

Ekološki svjesni zaposlenici u hotelu svoje djelovanje proširuju i prema hotelskim gostima, koje treba ne samo informirati, već i uključiti u sve eko-akcije, osobito one kojima je cilj snižavanje troškova i stvaranje kvalitetnije radne i životne okoline. Informirati hotelske goste znači na primjeren im način učiniti dostupnim ponajprije one informacije koje se odnose na interne aktivnosti hotela vezane uz zaštitu okoliša. Na taj će način ekološki svjestan gost, ali i onaj koji to treba postati, stvoriti određenu sliku o stanju eko-svijesti zaposlenih u samom objektu, a posredno i u destinaciji. Temeljno načelo svih akcija i mjera na zaštiti okoliša mora biti aplikativnost, jer niti jedna spektakularna akcija neće dovesti do uspjeha ukoliko nije timski postavljena i provedena, a podrazumijeva⁹⁴:

- upoznavanje gostiju s mogućim područjima uštede
- educiranje gostiju za pravilno zbrinjavanje otpada
- otvoriti «zeleni oglasnik» za prikupljanje ideja gostiju
- goste uključiti u nadmetanje radi prepoznavanja novih mjera zaštite okoliša te u tu svrhu osigurati primamljive nagrade
- razraditi vlastiti interni katalog mjera zaštite okoliša, tiskati ga na više jezika te ga učiniti dostupnim gostima
- poticati korištenje javnog prijevoza (popust za dolazak autobusom, vlakom..), osigurati prijevoz gostiju s kolodvora do hotela i nazad
- popularizirati korištenje eko-proizvoda te javno obznaniti podatke o ekodobavljačima i partnerima
- upozoriti na ekološki najprihvatljiviji oblik pranja rublja
- stalne goste informirati o postignutim uštedama temeljem poduzetih mjera zaštite okoliša

Ovakvim i sličnim akcijama cilj je educirati hotelske goste za eko-ponašanje u hotelu, ali i u svakodnevnom životu, kako bi se zaštitili temeljni turistički resursi, kao što su voda, zrak, energija i sl. Tako će se u hotelima naići na upozorenja o racionalnoj potrošnji vode, o gašenju svjetla nakon izlaska iz sobe, o štednji energije u vrijeme grijanja (zatvaranje balkona, prozračivanju kratkim otvaranjem prozora, reguliranjem termostata...), o korištenju formulara za prijavu kvarova osobito ako oni izazivaju veću potrošnju vode ili energije. Pored toga, veoma je popularno na zidu izvijestiti popis ekodobavljača, njihovu lokaciju, dobivene nagrade i priznanja i druge relevantne eko-informacije, kako bi se naglasilo da je hotel smješten u eko-destinaciji. Za sudjelovanje gostiju u unapređenju i popularizaciji eko-akcija treba predvidjeti primamljive nagrade i svečano ih dodijeliti⁹⁵. Danas je velik problem u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, vezan uz zbrinjavanje otpada, što

⁹⁴ Prilagodeno prema "Umweltschutz ... op. cit. INTERHOGA, GmbH, Bon, www.interhoga.de

⁹⁵ Npr. 1. nagrada meni od 6 gangova za 6 osoba + piće; 2. nagrada meni od 3 ganga za 3 osobe + piće; 3. nagrada meni od 2 ganga za 2 osobe + piće...

zahtijeva podizanje ekološke svijesti zaposlenih u hotelu i hotelskih gostiju, radi upoznavanja problematike smanjenja i razdvajanja otpada (staklo, papir, aluminij, bio-otpad i sl.). (Slika 2).

Slika 2. UPUTE ZA ODVAJANJE ISKORISTIVOG OTPADA

Upotrebljivo:	Gdje odložiti:	Na što treba paziti:
Staklo (bez boje, sortirano...)	Kontejner za staklo	Molimo bez zatvarača
Čašice od jogurta	Umjetne materije (PP,PS,PE..)	Molimo očistite, bez poklopaca
Ostaci voća, ljuštenja, guljenja..	Bio otpad	Bez posebnih napomena
Ostaci jela	Bio otpad	Bez posebnih napomena
Vrećice od bombona, čipsa...	Umjetne materije	Bez posebnih napomena
Vrećice od mlijeka	Kutije od ljepenke za pića	Molimo isprati
Aluminijske doze, poklopci, folije	Čisti aluminij	Samo ako je čisti aluminij
Papir od čokolade	Povezano s aluminijem	Bez posebnih napomena
Stiropor	Stiropor	Bijel, čist, ne lijepljen
Novine, časopisi	Stari papir	Bez posebnih napomena
Ostali papir	Stari papir	Bez posebnih napomena
Ulošci kemijske olovke	Poseban otpad	Bez posebnih napomena
Baterije	Poseban otpad	Bez posebnih napomena

Izvor: Prilagođeno prema "Umweltschutz im Gastgewerbe- Kosten senken durch Umweltschutz"- DEHOGA - Deutscher Htel- und Gaststättverband, CD-verzija, Berlin, Unterstützt durch das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, INTERHOGA, GmbH, Bon, www.interhoga.de

Potrebno je dobro upoznati sve elemente iskoristivog i neiskoristivog otpada te o tome gostu pružiti pismene upute oko odvajanja iskoristivog od neiskoristivog otpada, kao i mogućnosti njegovog iskorištavanja. To nameće potrebu na odgovornije akcije na razini društvene zajednice kako bi ovo bio samo prvi korak na putu do konačnog zbrinjavanja otpada. Naime, navedene aktivnosti moraju biti podržane na nacionalnoj razini, ponajprije kroz organizaciju otkupa sekundarnih sirovina, čijom se preradom koriste prirodni resursi i smanjuje ukupan obujam otpada, a time i troškovi. Djelovanje hotelskog menadžmenta u kratkom roku treba ići u pravcu povezivanja s proizvođačima i dobavljačima, koji bi trebali preuzimati otpad vlastitog asortimana ponude i time hotelu smanjiti ukupnu količinu otpada. Upućivati treba i na potrebu ponude određenog asortimana namirnica i pića u što većim pakovanjima povratne ambalaže, što također smanjuje obujam otpada. Na širem planu i na dugi rok, korisno je poticati proizvođače na sustavnu zamjenu sada sve prisutnije biološki nerazgradive ambalaže. Jedan od ciljeva korištenja bio-otpada treba biti i osiguranje komposta - za oplemenjivanje poljoprivrednih površina na razini destinacije, kao eko okruženja, koje sukladno mogućnostima mora osigurati proizvodnju zdrave hrane, koja će se koristiti u hotelskoj ponudi,

a koja danas, za ekološki osvještenog gosta, ima iznimno veliku promotivnu vrijednost.

Slika 3. ISKORISTIVI OTPAD I EKO-OKRUŽENJE

NE MOŽE U KOMPOST	MOŽE U KOMPOST
pepeo, čađa	ostaci voća i povrća
vrećice od usisavača za prašinu, smeće	južna voća, također agrumi
drveni otpad i strugotina	kore od jaja
tkanine, koža	talog od kave, vrećice filter kave, vrećice od čaja
guma, pluto	ostaci jela i živežnih namirnica
opušci	salvete i papirnati ručnici
strvine životinja, izmetine	uvenulo cvijeće
pelene, ulošci	korov, ostaci biljaka
tapete, punjeni papir, časopisi	odstranjeni dijelovi bolesnih biljaka
velika količina papira ili kartona	pokošena trava, lišće
kozmetička sredstva, lijekovi	ostaci iz lonaca za cvijeće i balkonskih nasada
staklo, umjetni materijali, metali	papirne maramice
kamen, glina, keramika i porculan	male količine novinskog papira koje će upiti tekućine
kemikalije, baterije	

Izvor: Prilagođeno prema "Umweltschutz im Gastgewerbe- Kosten senken durch Umweltschutz"- DEHOGA - Deutscher Htel- und GaststättEVERBAND, CD-verzija, Berlin, Unterstützt durch das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, INTERHOGA, GmbH, Bon, www.interhoga.de

2. OBVEZNOST IZVJEŠĆIVANJA O TROŠKOVIMA OKOLIŠA

Troškovi okoliša (eko troškovi) su uvjetovani prirodnom djelatnosti, pristupom u kreiranju asortimana ponude, izborom tehnološkog procesa i korištene opreme na putu ostvarenja ciljeva održivog razvoja, pri čemu treba voditi računa o sustavnom smanjivanju negativnih utjecaja na okoliš, što mora biti u ravnoteži s ostvarenjem težnji za profitabilnim poslovanjem. Stoga se troškovi okoliša moraju promatrati s polazišta «njihova utjecaja na kvalitetu zaštite okoliša kako na razini društva, tako i na razini poslovnog sustava odnosno svakoga pojedinoga poslovnog procesa te prezentirati u novčanim, ali i odgovarajućim nenovčanim terminima»⁹⁶. Ovakav pristup troškovima okoliša zahtijeva ustrojavanje «računovodstva troškova okoliša» kao podsustava menadžerskog računovodstva okoliša, čiji će zadatak biti prepoznati, obuhvatiti, obraditi i predstaviti relevantne informacije o troškovima.

Zbog značenja koje ima kvaliteta okoliša za održivi razvoj turizma i zbog uloge koja se u tom pogledu nameće hotelijerstvu kao njezinoj resursnoj osnovici,

⁹⁶ Graff, R.G., Reiskin, E.D., White, A.L., Bidwell, K.: Snapshots of Environmental Cost Accounting, United States Environmental Protection Agency Office of Pollution Prevention & Toxics Environmental Accounting Project, 1998., p.2 - <http://www.epa.gov/cgi-bin/clprint?Range=Pages&StartPage=5&EndPage=25&Res>

potrebno je izgraditi specifičan pristup u oblikovanju informacija o troškovima okoliša koje će biti relevantna resursna osnovica menadžmentu u procesu planiranja i kontrole, od razine hotela do razine svjetske hotelske industrije. To nameće potrebu oblikovanja «menadžerskog računovodstva okoliša» koje će uvažavati specifičnosti hotelijerstva kao djelatnosti (Environmental hotel management accounting - EHMA) te osigurati relevantne informacije koje će biti pogodne za objavljivanje po općeprihvaćenim kriterijima izvješćivanja o okolišu i dostupne na razini svjetske hotelske industrije. Naime, poznato je da svaki pojedini hotel teži postati prepoznatljivim segmentom svjetske turističke ponude, da to često ovisi o komparativnim prednostima uže i šire destinacije gdje je lociran, ali i da se u suvremenim uvjetima nagrađuju napori menadžmenta hotela ako svjesno i organizirano poduzima mjere zaštite okoliša te upućuje na racionalizaciju troškova koja iz tih mjera rezultira. Tendencija je da ove informacije postanu obvezna stavka sve prisutnijih izvještaja o okolišu, koji su u nekim zemljama (Japan, Velika Britanija, Danska, Nizozemska) i zakonska obveza.

2.1. Računovodstvo okoliša kao pretpostavka

Pod pojmom «računovodstvo okoliša» (environmental accounting) u literaturi se i praksi podrazumijevaju “sva ona područja računovodstva, koja se moraju prilagoditi novim zahtjevima u poslovnom sustavu, zbog njegove orijentacije na zaštitu okoliša sve do najniže razine eko-računovodstva, odnosno zelenog računovodstva”⁹⁷ (slika 4). Naravno da će se eko-bilanca nacionalnog bogatstva sastavljati korištenjem metodološke osnovice sustava društvenih računa, što predstavlja nacionalno računovodstvo okoliša. Na razini poslovnog sustava uvodi se financijsko i menadžersko računovodstvo okoliša. Kako se financijsko računovodstvo uvijek temelji na propisima (u Hrvatskoj Zakon o računovodstvu⁹⁸) i međunarodnim računovodstvenim standardima, biti će potrebne prilagodbe i u tom smislu. Predmet interesa ovog istraživanja jest menadžersko računovodstvo okoliša sa svim njegovim podsustavima.

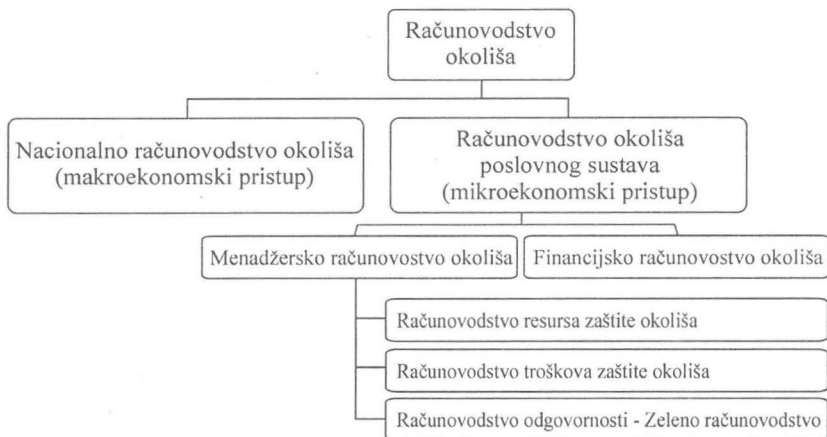
Naglasak se stavlja na područje računovodstva troškova okoliša, za koje treba osigurati takvu metodološku osnovicu koja će omogućiti da se prepoznaju i pre-zentiraju konvencionalni troškovi vezani uz okoliš, ali i mnoge još do tada nepoznate kategorije, što traži “šire shvaćanje troškova, budući da su u troškove okoliša uključene i one skrivene kategorije koje su definirane specifičnostima prakse”⁹⁹. Ono mora osigurati da se sagledaju relevantni odnosi utjecaja mjera zaštite okoliša na troškove i učinke poslovnih procesa i aktivnosti, a rezultat su novih odnosa prema dobavljačima, kupcima, lokalnoj zajednici i drugim interesnim skupinama.

⁹⁷ Gray, R., Bebbington, J: Accounting for the Environment, SAGE Publications, London, 2003 p. 7.

⁹⁸ Zakon o računovodstvu, N.N. br. 90/92.

⁹⁹ Graff, R. G., Reiskin, E. D., White, A. L., Bidwell, K.: Snapshots of Environmental Cost Accounting, United States Environmental Protection Agency Office of Pollution Prevention & Toxics Environmental Accounting Project, 1998., p. 9 <http://www.epa.gov/cgi-bin/clprint?Range=Pages&StartPage=5&EndPage=25&Res=>

Slika 4. POLOŽAJ I SADRŽAJ MENADŽERSKOG RAČUNOVODSTVA OKOLIŠA

Izvori: Graff, R.G., Reiskin, E.D., White, A.L., Bidwell, K.: Snapshots of Environmental Cost Accounting, United States Environmental Protection Agency Office of Pollution Prevention & Toxics Environmental Accounting Project, 1998. p.9 <http://www.epa.gov/cgi-bin/cliprint?Range=Pages&StartPage=5&EndPage>, Environmental Management Accounting, international website hosted by EMARIC-Environmental Management Research and Information Center, p.1- http://www.emawebsite.org/about_ema.htm (17.07. 2003); Environmental Reporting Guidelines 2001 - With Focus on Stakeholders, The Ministry of Economy, Trade and Industry, Environmental Reporting Committee, Japan Environmental Management Association for Industry, Environmental Policy Division, Industrial Science and Tehnology Policy and Environment Bureau, Tokio, 2001, p. 29-38.

Suvremeno menadžersko računovodstvo okoliša poseban naglasak stavlja na podsustav računovodstva odgovornosti, orijentiran na pojedine procese i aktivnosti, što se povezuje i s definicijama «zelenog računovodstva»¹⁰⁰ čiji je zadatak priprema informacijske osnovice za ocjenu odgovornosti menadžmenta za akcije poduzete u području poboljšanja odnosa prema okolišu, unapređenja upravljanja troškovima ekologije, investiranja u čiste tehnologije, razvoja zelenih procesa i proizvoda te u oblikovanju asortimana ponude, koji će se temeljiti na ekološkim osnovama i osigurati optimalan odnos na relaciji vrijednost za novac. Dakle, zeleno računovodstvo preuzima podatke o troškovima okoliša, iste selekcionira i povezuje s drugim relevantnim informacijama specifičnosti procesa i aktivnosti proizvodnje i pružanja usluga, kako bi se isti mogli u okviru menadžment informacijskog sustava koristiti za potrebe planiranja, ocjenjivanja i kontrole poslovnih odluka koje je pojedini menadžer donio.

¹⁰⁰ Više o tome: Boje, D. M.: What are Green Accounting Concepts and Measures? <http://web.nmsu.edu/~dboje/TDgreenconcepts.html> (03.11.2003), str. 2/3.

Danas već razgranati sustav računovodstva okoliša ima svoje korijene u knjigovodstvenom bilježenju poslovnih promjena povezanih s unapređenjem i zaštitom okoliša, o čemu je već 1978. godine tiskana prva knjiga¹⁰¹, nakon čega su uslijedili mnogi radovi iz područja računovodstva okoliša¹⁰², ali i iz sustava izvješćivanja, koji se u praksi susreće pod pojmom “eco-balance”¹⁰³. Donošenjem dokumenta “EPA Action Agenda 1993. godine”¹⁰⁴, potaknut je razvoj računovodstva troškova ekologije, sa svrhom oblikovanja informacija nezaobilaznih za kvalitetno poslovno odlučivanje. To je bilo i polazište na kojem Agencija za zaštitu okoliša - EPA gradi cjelovit dokument koji objavljuje dvije godine kasnije pod nazivom “An Introduction to Environmental Accounting As A Business Management Tool: Key Concepts And Terms”¹⁰⁵ i koji je danas nezaobilazna podloga za ustrojavanje računovodstva okoliša na svim razinama.

2.2. Norme važne za izvješćivanje o okolišu

Porast svijesti o potrebi zaštite okoliša pokazuje da je sve veći broj poslovnih sustava zainteresiran za utjecaj svojih aktivnosti na šire i uže okruženje, o čemu

¹⁰¹ Müller, W., Wenk, R.: Die ökologische Buchhaltung: eine Informations- und Steuerungsinstrument für umweltkonforme Unternehmenspolitik, Frankfurt/Main, New York, 1978.

¹⁰² Baum W.J.: Environmental protection at minimum cost: the Pollution Tax, in L.J. Seidler and L.L. Seidler (eds), Social Accounting: Theory, Issues and Cases, Los Angeles, Melville, 1975; Braunschweig, A., Britt, P., Herren-Siegenthaler, M., Schmid, R.: Ökologische Buchhaltung für eine Stadt – Pilotstudie Saarbrücken, St. Gallen, 1984; Braunschweig, A.: Die ökologische Buchhaltung für die Stadt St.Gallen, St. Gallen, 1987; Braunschweig, A.: Die ökologische Buchhaltung als Instrument der städtischen Umweltpolitik, St. Gallen, 1988; Bebbington, K.J., Gray, R.H.: The greening of accountancy: the profession and the environment, “Accountants” Journal, NZ, 1990; Schaltegger, S., Sturm, A.: Methodik der ökologischen Rechnungslegung in Unternehmen, Forschungsbeitrag und Anleitung für den Praxisgebrauch, WWZ Studien Nr.33, Wirtschaftswissenschaftliches Zentrum der Universität 3. erweiterte Auflage, Basel, 1992; Wagner, G.R.: Rechnungswesen und Umwelt, Wittmann, W. (Hrsg.) Handwörterbuch der Betriebswirtschaft, 5. Auflage, (p.3644.3677), Stuttgart, 1993.

¹⁰³ Günther, K.: Die Ökobilanz – Aus Sicht der Praxis, in „Förderkreis Umwelt future, e.V.; IÖW (p.49-61), 1988; Hallay, H.: Ökobilanz, Ein betriebliches Informationssystem, Schriftenreihe des IÖW 27/87, 1989; Günther, K.: Öko-Bilanzen als Grundlage eines Umwelt-Auditing, in: Steger, U. (Hrsg.), Umwelt Auditing (p.59-80), 1991; Wagner, B.: Vom Öko-Audit zur betrieblichen Öko-Bilanz, in Lehmann, S., Clausen, J. (Hrsg.): Umweltberichterstattung von Unternehmen, Schriftenreihe des IÖW, p. 57/92, p. 3-31. Berlin; Böning, J.A.: Methoden betrieblicher Ökobilanzierung, Marburg, 1994.

¹⁰⁴ Four overarching issue areas that require attention to advance environmental accounting are: (1) better understanding of terms and concepts; (2) creation of internal and external management incentives; (3) education, guidance, and outreach; (4) development and dissemination of analytical tools, methods and systems.); A Report of the Workshop on Accounting and Capital Budgeting for Environmental Costs, December 5-7, 1993. EPA (Environmental Protection Agency) 742-R-94-003, May 1994., supported by U. S. Chamber of Commerce and conclusions of the Business Roundtable, The American Institute of Certified Public Accountant, the Institute of Management Accountants with AACE International – the Society of Total Cost Management.

¹⁰⁵ EPA 742-R-95-001 -United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention and Toxics (MC 7409) Washington, D.C. 20460, June 1995.

žele dobiti pravovremenu i potpunu informaciju. Ova se informacija može osigurati samo u okviru odgovarajućih izvještaja o stanju u okolišu koji se sustavno trebaju pripremati po unaprijed poznatoj i opće prihvaćenoj metodologiji koja će osigurati praćenje utjecaja pojedinih mjera na unapređenje zaštite okoliša. To je posebno važno za turizam koji se u suvremenim uvjetima može i mora razvijati samo po načelima održivog razvoja. Pojedine zemlje su i zakonskim putem regulirale obvezu sastavljanja izvještaja o okolišu. Pri tom su uvažavane norme specijaliziranih interesnih skupina. To za nove korisnike znači potrebu da se detaljnije upoznaju s problematikom izvješćivanja o okolišu, kako bi to mogli implementirati i u okviru specifičnosti vlastite djelatnosti.

U okviru ovog istraživanja norme izvješćivanja o okolišu sagledavaju se samo na polazištima zahtjeva kojima može udovoljiti menadžersko računovodstvo, posebno u dijelu koji se odnosi na prepoznavanje, razvrstavanje, obuhvaćanje i predstavljanje podataka i informacija o troškovima okoliša. To znači da je potrebno računovodstvo troškova okoliša, kao podsustav menadžerskog računovodstva, prilagoditi svim zahtjevima normi koje reguliraju područje po kojima bi se ovi podaci trebali javno publicirati i uspoređivati. Naime, jednom kada je izvještaj o okolišu publiciran, on služi kao vodič daljnjeg ponašanja svih sudionika u izvješćivanju te u sustavu povratne veze utječe na unapređenje menadžerskog računovodstva okoliša. Kako su se kriteriji izvješćivanja razvijali neovisno jedan o drugom, najčešće unutar raznih interesnih skupina ili ministarstava, izvještaje o utjecaju mjera na zaštiti okoliša često nije moguće međusobno uspoređivati. Stoga se nameće potreba standardizacije njihove forme i sadržaja (slika 5)¹⁰⁶.

No, ma koliko ti podaci bili usporedivi, samo njihovo uvrštavanje u izvještaje i publiciranje "neće samo po sebi smanjiti korištenje resursa ili račune za materijal, vodu ili energiju, ali će inicirati da se već i u fazi pripreme podataka za izvještaj pozornost menadžmenta u poslovnom sustavu usmjeri na određene sadržaje, čime mu se pruža i pomoć u prepoznavanju mogućnosti za efikasniju štednju... a praksa je pokazala da se i na toj najnižoj razini prepoznavanja i pravovremenim uvođenjem mjera, uspijeva smanjiti troškove vode i energije od 15 do 20%."¹⁰⁷

Dakle, standardizacijom izvještaja o okolišu otvara se mogućnost iskazivanja sveukupnosti utjecaja svih poduzetih mjera od najniže do najviše razine, vezanih za smanjenje štetnih utjecaja na okoliš u okviru kojih će svaki poslovni sustav prepoznati svoju poziciju i moguće pravce djelovanja.

¹⁰⁶ Kratice korištene na slici imaju sljedeće značenje: CERES - Coalition for Environmentally Responsible Economics; PERI - Public Environmental Reporting Initiative; UNEP - United Nations Environment Program; WBCSD - World Business Council for Sustainable Development; EMAS - Eco-Management Audit Scheme; DIN - Deutsches Institut für Normierung; ISO/TC207 - Technical Committee regarding environmental management at International Organization for Standardization.

¹⁰⁷ Environmental Reporting - General Guidelines, Department for Environment, Food and Rural Affairs and the Department of Trade and Industry; Scottish Executive and the National Assembly for Wales, DEFRA Publication, London, www.defra.gov.uk, p. 8.

Slika 5: POVIJESNI RAZVOJ ODREDBI KOJE OBVEZUJU NA IZVJEŠĆIVANJE O OKOLIŠU

1990.	2000.	...
CERES (1989., 2000.) PERI (1993.) UNEP (1994.) WBCSD (1994., 2000.) EMAS (1993., 1998.) DIN (1997.) Ministry of Economy, Trade and Industry Voluntary plan (1992., 1995.) Ministry of the Environment, Environmental Activities Evaluation Program (1996.)	GRI - Global Reporting Initiative (1999., 2000.) Ministry of the Environment (1997., 1991.) Ministry of Economy, Trade and Industry (2001.)	ISO / TC 207 Prijedlog međunarodnih standarda izvješćivanja o okolišu (2001...)

Izvor: Environmental Reporting Guidelines 2001 - With Focus on Stakeholders, The Ministry of Economy, Trade and Industry, Environmental Reporting Committee, Japan Environmental Management Association for Industry, Environmental Policy Division, Industrial Science and Tehnology Policy and Environment Bureau, Tokio, 2001, p. 2.

Slijedom iznietog vidljivo je tko je i kada dao izravan ili neizravan doprinos¹⁰⁸ operacionalizaciji spoznaje o potrebi izvješćivanja o utjecaju poduzetih mjera na okoliš, da bi se u samo 15-ak godina spoznalo kako je i to nedostavno te da je potrebno uložiti dodatne napore u cilju oblikovanja jedinstvenih kriterija (na polazištima već ranije razrađenih i poznatih normi GRI-a i ISO-a), kako bi predloženi standard ISO/TC207 mogao biti jedinstveno podržan i operativno prihvaćen na međunarodnoj razini. U tom procesu treba uvažavati već u praksi dobro prihvaćene odredbe standarda ISO 14001¹⁰⁹ i na njima temeljene EMAS sheme (EU Eco-Management and Audit Scheme). To će omogućiti da se uskladi pristup donošenju politika zaštite okoliša kako bi se osigurale relevantne pretpostavke za uspoređivanje. Naime, izvješćivanje o okolišu trebalo bi:¹¹⁰

¹⁰⁸ U rješavanje ove složene problematike uključili su se još: ACBE - Advisory Committee on Business and the Environment; ACCA - Accociation of Chartered Certified Accountants; AEA - Anglo American Technology; AWG; BA; BAA; Bank of Scotland; Barclays; British Bankers Association; BG Group; Business in the Environment; British Energy; CGNU; Cable & Wireless; Chemical Industry Association; CIWEM; Earthwatch Institute; ENDS; EEF - Electrical Engineers Federation; EIC - Environmental Industries Commission; EIRIS - Ethical Investment Research Service; ERM - Environmental Resource Management; ETSU; Food & Drink Fedration; ICA - Institut of Chartered Accountants; Institute ofEnergy; Institution of Civil Engineers; KPMG i drugi.

¹⁰⁹ www.bsi-global.com

¹¹⁰ Environmental Reporting - General Guidelines, Department for Environment, Food and Rural Affairs and the Department of Trade and Industry; Scottish Executiveand the National Assembly for Wales, DEFRA Publication, London, www.defra.gov.uk, p. 7.

- poboljšati ugled poslovnog sustava na tržištu
- osigurati kvalitetniju komunikaciju s različitim interesnim skupinama
- omogućiti kvalitetniji pristup upravljanju rizicima
- pomoći da se otkriju dodatne mogućnosti ušteda u korištenju resursa, ali i u operativnim troškovima.

Izvještaji namijenjeni eksternim korisnicima trebaju zadovoljiti potrebe različitih interesnih skupina, koje se pojedinačno razvrstavaju prema odredbama norme ISO 14031¹¹¹ na: financijske institucije, investitore, kupce i dobavljače, partnere, administrativna tijela, regulatorna tijela, regionalna tijela, nevladine organizacije (NGO), zeleno orijentirane potrošače, javnost, medije i zaposlene. Njihovi su interesi različiti pa se i informacije iskazane u izvještajima različito promatraju, stoga treba voditi računa da u prezentiranom izvještaju svaka interesna skupina pronade ono što je predmetom njezina interesa¹¹². Jedinstveni pristup sastavljanju izvještaja računovodstva okoliša treba se temeljiti na sljedećim polazištima:

Slika 6: INTENZITET KORIŠTENJA ELEMENATA RAČUNOVODSTVA OKOLIŠA KOD RAZLIČITIH INTERESNIH SKUPINA

	Kupci i do- bavljači	Finan- cijske institucije	Javna uprava	Regio- nalne zajednice	Javnost	Zapo- slenici
1. Predmet i sadržaj računovodstva okoliša	+	++	++	++	+	++
2. Temeljem informacije kao što su ciljne odrednice, ciljna razdoblja i računovodstvena metoda	+	++	++	++	+	++
3. Investicije i troškovi za zaštitu okoliša	++	+++	++	++	+	++
4. Učinci koji su rezultirali ulaganjem troškova u aktivnosti zaštite okoliša	++	+++	++	++	+	++

Izvor: Environmental Reporting Guidelines 2001 - With Focus on Stakeholders, The Ministry of Economy, Trade and Industry, Environmental Reporting Committee, Japan Environmental Management Association for Industry, Environmental Policy Division, Industrial Science and Tehnology Policy and Environment Bureau, Tokio, 2001, str. 37

¹¹¹ www.bsi-global.com

¹¹² Više o tome u: Environmental Reporting - General Guidelines, Department for Environment, Food and Rural Affairs and the Department of Trade and Industry; Scottish Executive and the National Assembly for Wales, DEFRA Publication, London, www.defra.gov.uk, str. 13.

2.3. Troškovi zaštite okoliša hotela kao izvještajna kategorija

Da bi se osigurale relevantne informacije o okolišu kao input u sustav izvješćivanja o okolišu potrebno je ustrojiti «računovodstvo troškova zaštite okoliša» kao podsustava u okviru menadžerskog računovodstva okoliša. Zadatak je računovodstva troškova okoliša da prepozna, prikupi, razvrsta i zabilježi sve one troškove, koji su nastali kao posljedica mjera ulaganja u zaštitu i unapređenje okoliša te štednju i zamjenu resursa. To je prisutno u svim djelatnostima, pa tako i u hotelijerstvu, gdje je potrebno pravovremeno i sveobuhvatno obuhvatiti i predstaviti informacije o «korištenju materijala i energije, o promjeni u strukturi troškova okoliša, ali i o drugim s njima povezanim kategorijama koji postaju podlogom za donošenje klasičnih poslovnih odluka, a posebno onih koje su rezultat eko-akcija menadžmenta u poslovnom ustavu»¹¹³.

U odnosu na klasično računovodstvo troškova, računovodstvo troškova ekologije ima znatno teži zadatak jer mora obuhvatiti troškove, ali i prihode, koji su primarno skriveni pa ih treba procjenjivati te alocirati ovisno o tijeku materijalnih resursa ili poslovnih operacija, što znači da je usko orijentirano na specifične radne procese u poslovnom sustavu. Dakle, troškovi okoliša su uvijek povezani s proizvodom i procesom, ali i uvjetima u kojima se proizvod ili usluga pružaju, promatrano kroz ciljeve i zadatke koji moraju biti na tragu smanjenja rashoda i povećanja prihoda, uz sustavno unapređenje odnosa prema okolišu. No, treba imati na umu da nije uvijek lako prepoznati troškove okoliša, jer su mnogi skriveni u tzv. «sivoj zoni», neki su samo djelomično uzrokovani akcijama u okolišu, neki su posljedica prošlih događaja, a neki će eventualno tek nastati, što je vidljivo i na slici br. 7.

Ovi troškovi odražavaju utjecaj pojedinih poslovnih aktivnosti na moguću strukturu troškova, koja je u svakom poslovnom sustavu različita. Stoga je velika odgovornost na menadžerskom računovodi, koji treba prepoznati te troškove sukladno specifičnostima djelatnosti, obuhvatiti ih internim kontnim planom i osigurati da izabrani softver omogući obavljanje ovih složenih zadataka. Važno je osigurati da se podaci koji su kao input ušli u sustav obuhvate na mjestu i u vremenu njihova nastanka, kako bi se mogli višestruko koristiti i usmjeravati u određene izvještaje. To znači da softver treba osigurati da podaci o troškovima slijede tijek aktivnosti u poslovnim procesima, na način da se tijekom naturalnih veličina inputa, sadržaja i outputa množe odgovarajućim vrijednostima (slika 8). Tek ako se ove pretpostavke ispune, bit će moguće osigurati relevantne informacije koje traži interni i eksterni sustav računovodstvenih izvještaja, osobito ako se želi uvažavati polazišta norme ISO 14031.

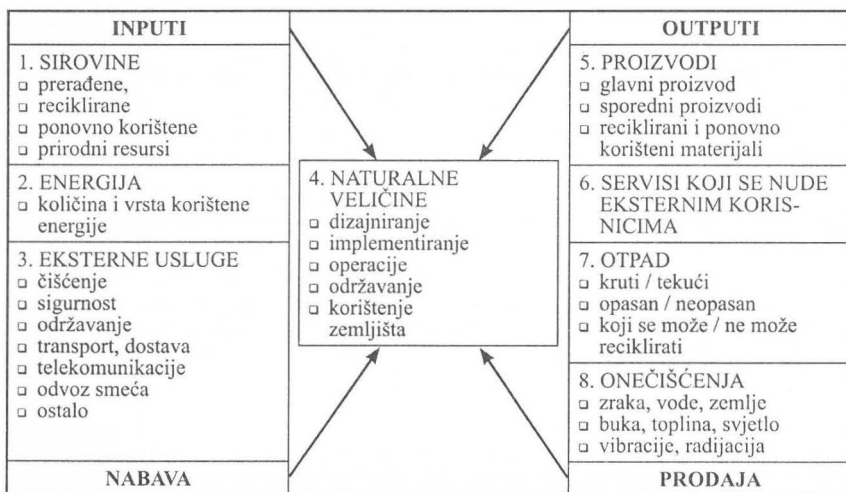
¹¹³ Environmental Management Accounting, international website hosted by EMARIC – Environmental Management Research and Information Center, str. 1 – http://www.emawebsite.org/about_ema.htm (17.07.2003).

Slika 7: MOGUĆE RAZVRSTAVANJE TROŠKOVA OKOLIŠA

Konvencionalni troškovi (troškovi kapitala, imovine, materijala, zaliha, komunalija, investicija...)		
Potencijalno skriveni troškovi		
Uobičajeni (planiranje, trening, ispitivanje, informiranje, ciljni nadzor, testiranje, modeliranje, ispravljanje, bilježenje, obilježavanje, osiguranje, porezi, naknade ciljnom menadžmentu...)	Anticipativni (I&R, dozvole ispitivanje i priprema lokacije, dozvole, inženjering...)	Posljedični (zaustavljanje ili zatvaranje, uništavanje opreme, zaštita lokaliteta...)
	Dobrovoljni ("feasibility" studije, recikliranje, zaštita, odnosi sa zajednicom, testiranje...)	
Nepredvidivi troškovi		
Troškovi prilagodbe budućim zahtjevima; Penalizacija; Globe; Odgovornost za buduće štete; Mjere poboljšanja; Moguće štete na nacionalnim resursima, štete od gubitka imovine, od umanjenja osobnih prava, ostali troškovi narušavanja okoliša uslijed neplaniranih onečišćenja i nezgoda; Zakonski izdaci...		
Troškovi imidža i odnosa s interesnim skupinama		
Troškovi stvaranja imidža korporacije. Troškovi odnosa s kupcima, investitorima, osiguravateljima, rukovodećim strukturama, zaposlenima, dobavljačima, zajmodavcima, društvenom zajednicom, zakonodavcem...		

Izvor: An Introduction to Environmental Accounting – As a business management tool – Key concepts and terms, EPA 742-R-95-001 -United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention And Toxics (MC 7409) Washington, D.D.20460, 1995., str. 9

Slika 8: STANDARDIZIRANA POLAZIŠTA USTROJAVANJA RAČUNOVODSTVA TROŠKOVA OKOLIŠA

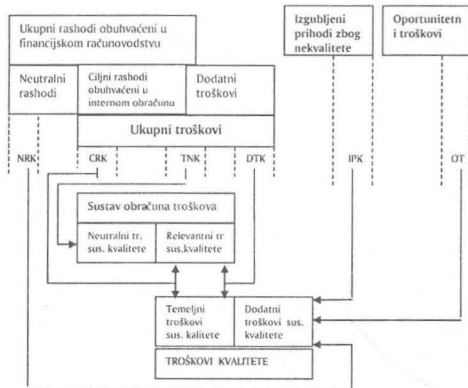

Izvor: ISO 14031 Environmental Performance Evaluation - Guidance

Navedena su i polazišta za daljnja istraživanja strukture troškova od razine hotela do razine turističke destinacije, uz uvažavanje općih polazišta opće klasifikacije troškova (slika 7) i specifičnih tokova u hotelu i sl. koje treba promatrati uz uvažavanje temeljnih postavki iz input-output odnosa koji vrijede za poslovni sustav ili njegove segmente (slika 8). To nalaže menadžerskom računovodi da dobro upozna specifične odnose unutar i između pojedinih aktivnosti i procesa važnih za zaštitu okoliša te da ih troškovno obuhvati.

Izvještaji o okolišu namijenjeni eksternim korisnicima bit će vjerodostojni samo ako budu sadržavali informacije o troškovima pripremljenim uz uvažavanje svih navedenih načela, što je zadatak računovodstva troškova zaštite okoliša. Da bi eksterno prezentirani izvještaji zadovoljili interese «kupaca i dobavljača, financijskih institucija, javne uprave, regionalnih zajednica, javnosti i zaposlenih»¹¹⁴ moraju uvažavati temeljna polazišta vezana uz računovodstveno obuhvaćanje štednje resursa i unapređenja stanja u okruženju. To će se moći ostvariti samo ako se odgovorno pristupi svakom utrošku i trošku te sustavno prate uštede od poduzetih akcija njihove racionalizacije. To je i temeljna pretpostavka za vjerodostojnost i realnost eksterno prezentiranih izvještaja, na način da se ulaganja u okoliš priznaju kao «troškovi za kvalitetu», rezultati nebrige za okoliš kao «troškovi nekvalitete», što se u internom obračunu prizna kroz oportunitetne troškove (slika 9).

Slika 9: TROŠKOVI ULAGANJA U ZAŠTITU OKOLIŠA KAO TROŠKOVI ZA KVALITETU U INTERNOM OBRAČUNU

Legenda:

- NRK - neutralni rashodi programa kvalitete
- CRK - ciljni rashodi programa kvalitete
- TNK - troškovi neutralni na program kvalitete
- DTK - dodatni troškovi programa kvalitete
- IPK - izgubljeni prihodi zbog nekvalitete
- OT - oportunitetni troškovi

Izvor: Prijedlog autora

¹¹⁴ Environmental Reporting Guidelines 2001 - With Focus on Stakeholders, The Ministry of Economy, Trade and Industry, Environmental Reporting Committee, Japan Environmental Management Association for Industry, Environmental Policy Division, Industrial Science and Tehnology Policy and Environment Bureau, Tokio, 2001, str. 31.

Da bi se navedeno moglo implementirati i u praksi, u nastavku se u formi modela¹¹⁵ predstavljaju neke mogućnosti u pristupu snižavanja troškova u hotelu, kao prvog koraka u postupcima računovodstvenog obuhvaćanja troškova okoliša, što se tretira kao područje ulaganja u bolju kvalitetu ponude u okvirima zdravog okoliša.

Model 1: JE LI POTREBNO NABAVITI VLASTITI MALI POGON ZA ZAGRIJAVANJE PROSTORA ILI KORISTITI USLUGE TOPLANE?

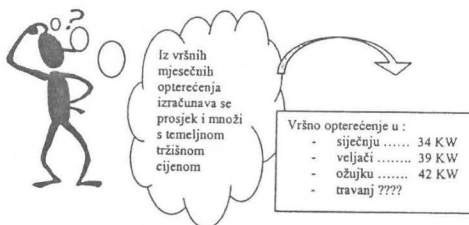
	Nabava energije izvana	Vlastito rješenje
Godišnja potrošnja struje u kwh	172000	172000
Cijena struje po kwh	0,25	0,07
Troškovi nabave postrojenja	20 000	
Kalkulacija cijene zagrijavanja	0,08	0,08
Godišnja ušteda troškova		35 960
Godišnja amortizacija		0,55

Model 2: JE LI POTREBNO UVESTI CENTRALNO ZAGRIJAVANJE TOPLE VODE I TIME SNIZITI UKUPNU TEMPERATURU POTROŠENE VODE?

	Sada:	Ubuduće:
Potrebe za toplom vodom u m ³	172000	172000
Cijena tople vode po m ³	0,25	0,07
Temperatura u stupnjevima	70	60
Godišnja ušteda		208

Model 3: JE LI OPRAVDANA INVESTICIJA U NABAVU UREĐAJA ZA NADZOR VRŠNOG OPTEREĆENJA POTROŠNJE ELEKTRIČNE ENERGIJE?

Snižavanje vršnog opterećenja u kw	10
Cijena učinka prosječno godišnje po kw	300
Troškovi nabave manjeg uređaja	4500
Troškovi nabave velikog uređaja (potpuno automatiziran s elektroničkim upravljanjem)	20 000
Godišnja ušteda (cijena učinka x sniženje u kw)	3000
Godišnja amortizacija malog uređaja	1,5
Godišnja amortizacija velikog uređaja	6,66

¹¹⁵ Prilagodeno prema "Umweltschutz im Gastgewerbe- Kosten senken durch Umweltschutz"- DE-HOGA - Deutscher Htel- und Gastst ttenverband, CD-verzija, Berlin, Unterstützt durch das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, INTERHOGA, GmbH, Bon, www.interhoga.de.

Izračunavanje prosjeka: $34 + 39 + 42 = 115 : 3$ mjeseca = 38,34 KW
 Temeljna tržišna cijena struje 11 923,74 : 12 mj = 993,65
 Cijena učinka za TRAVANJ = 993,65

Model 4: ZAMIJENITI ILI NE KLASIČNE, ŠTEDLJIVIJIM SIJALICAMA
 (opravdano kada je dužina neprekidnog osvjetljenja više od 12 sati)

Područje primjene	Dužina osvjetljenja u satima	Potrošna mjesta
Stubišta/katovi	24	10
Prolazi	24	15
Ulaz, hol	16	30
Restoran	16	30
Vanjski uređaji	12	25
WC i drugi prostori za goste	16	15
Hotelske sobe	24	60
Skladišta	24	20
Ostalo	24	0
Cijena instalirane sijalice		
(klasična sijalica od 60W = štedljiva sijalica od 9 W)		10
Cijena struje po kwh		0,25
Broj dana rada hotela (kada je hotel otvoren)		330
Godišnja ušteda (raniji troškovi osvjetljenja)		
broj sati godišnje x 60W x cijena struje :		
1000/ (-) novi troškovi osvjetljenja /		
broj sati godišnje x 9 W x cijena struje : 1000/)	16.914,15	
Troškovi nabave		2050
Amortizacija godišnje		0,12

Dužina osvjetljenja godišnje = (dužina osvjetljenja u h x broj potrošnih mjesta /za svako potrošno mjesto posebno/ = dužina osvjetljenja u satima po danu x broj dana u kojima je hotel otvoren).

Navedeni i drugi primjeri su samo polazišna metodologija za konkretna istraživanja koja bi trebalo provesti u hrvatskom hotelijerstvu. Naime, uvođenju novih tehnoloških rješenja za štednju energije i zaštitu okoliša poklanja se sve veća pozornost, no to istovremeno nije imalo odraza i u pronalaženju boljih računovodstvenih rješenja. Stoga se nameće potreba jednog svestranijeg istraživanja, čiji će cilj biti uvođenje računovodstva okoliša u hotelska poduzeća u Hrvatskoj. To nameće užu suradnju Udruge hotelijera i restoratera Hrvatske sa Zajednicom računovodstvenih i financijskih djelatnika Hrvatske te relevantnih obrazovnih i znanstvenih institucija, uz financijsku potporu Ministarstva obrazovanja, znanosti i sporta, sa svrhom da se digne na razinu nacionalnoga istraživačkog projekta.

Ekološke akcije hotela moraju biti koordinirane na razini destinacije, jer eko-hotel može profitirati samo u eko-okruženju. Ekološki živjeti, znači naučiti živjeti za okoliš. Tako će se na razini hotela eko-ulaganja na razini destinacije računovodstveno ponajprije prepoznati kao «troškovi imidža» i «troškovi odnosa s interesnim skupinama» ali i drugi, a ovisno o poduzetim akcijama. Menadžment hotela se treba uključivati u sve relevantne ekološke akcije na zaštitu i štednji vode, na zbrinjavanju otpadnih voda, na zaštiti zraka, na promoviranju akcija smanjivanja

i odvajanja otpada, stimuliranja korištenja proizvoda lokalne proizvodnje, korištenja javnog prijevoza i drugo. Rezultati ovih akcija donose novu vrijednost destinaciji i bolje valoriziraju hotelsku ponudu, podižu njegov imidž te privlače nove ciljne skupine, osobito tzv. «zeleno» osviještene goste.

Veoma je važno u hotelskoj ponudi osigurati primamljiv asortiman lokalnih eko-proizvoda, što nalaže i široj zajednici da poticajnim mjerama na razini turističke destinacije stimulira obradu zemlje uz uvažavanje ekološkog gledišta. Korisno je graditi nove i održavati stare cisterne i spremišta za kišnicu, kao koristan izvor vode za zalijevanje vrtova; zemljište prihranjivati prirodnim putem, stvaranjem komposta iz bio-otpada i koristiti ga kao ekološko gnojivo umjesto kemijskih sredstva, koje treba eliminirati i iz područja zaštite biljaka. Treba postići konsenzus o maksimalnoj ponudi takvih proizvoda na razini destinacije, što donosi koristi, ali ima i promidžbeno značenje. Zaradom od prodaje lokalnih eko-proizvoda osiguravaju se sredstva za ulaganje u infrastrukturu, što je daljnji poticaj održivom razvoju. Destinacija koja je sposobna proizvesti i u okviru vlastitih granica ponuditi takvu ponudu, ima u suvremenim uvjetima sve pretpostavke da postane prepoznatljivom i bogatom regijom, a u vlastitoj regiji ostvareni profit ponovno će se investirati.

Opredjeljenje hotelskog menadžmenta za korištenje poljoprivrednih eko-proizvoda iz regije, ali i druge lokalne proizvodnje ostvaruje višestruke koristi. Manji su troškovi prijevoza i skladištenja. Moguć je osobni kontakt s dobavljačima i opskrbljivačima u nabavi namirnica nužnih u ponudi «regionalne kuhinje», čime postaju suodgovorni za kvalitetu i profitabilnost ponude. Moguće je organizirati natjecanja te goste uključiti u ocjenjivački sud za izbor najboljega domicilnog recepta i sl. Navedeni i drugi primjeri potvrđuju da kvaliteta podataka iskazanih u standardiziranim izvještajima o okolišu ovisi o dosljednoj primjeni metodologije prepoznavanja i obuhvaćanja troškova. Uspješnost aktivnosti na racionalizaciji troškova okoliša ovisi ponajprije o dobrom poznavanju specifičnih okolnosti u kojima troškovi okoliša nastaju te o pravovremenoj pripremi i prezentaciji informacija koje će poticati menadžment na akciju.

Dakle, primamljivost destinacije ovisi o stanju opće situacije u okolišu, što danas u sferi općeg zagađenja ima veliku marketinšku vrijednost. Dakle, ulaganje u okoliš donosi velike indirektno koristi, koje se trebaju priznati u kalkulacije u obliku oportunitetnih troškova, kako ne bi sustavno opterećivali sustav u obliku «izgubljenih prihoda zbog nekvalitete». Dakle, računovodstvo dobiva novu društvenu zadaću osigurati informacijsku osnovicu odlučivanja po cost-benefit metodi, na način da sustavno upućuje na odnos potrebnih ulaganja u zaštitu okoliša u odnosu na moguće štete koje mogu nastati zbog nepodužimanja mjera zaštite, posebno kada se mogu predvidjeti katastrofe poput tankerskih, industrijskih, prometnih i drugih oblika onečišćenja okoliša koje se moglo pravovremeno predvidjeti i spriječiti.

III.
PRIHVATNI POTENCIJAL
U TURIZMU

UTVRĐIVANJE PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE – ASPEKTI I PROBLEMI

Primjena održivog razvoja zahtijeva definiranje prihvatnog potencijala turističke destinacije koji ovisi o sljedećim aspektima: fizičkom, psihološkom, biološkom, sociološkom i ekonomskom.

Analiziraju se bitni čimbenici koji određuju prihvatni potencijal te zaključuje da je prihvatni potencijal menadžerska odluka donesena na razini turističke destinacije nakon provođenja opsežnog i interdisciplinarnog istraživanja. Prihvatni se potencijal određuje na temelju odabranog razvojnog scenarija turističkog razvoja, a uz uvažavanje zadanih limita.

Prihvatni je potencijal jedan od, istina najčešće korištenih, čimbenika važnih pri primjeni koncepcije održivog razvoja turizma. Iako se u posljednjih nekoliko godina veći broj znanstvenika bavi ovom problematikom, ipak još nije pronađena jedinstvena “formula” kako na najjednostavniji način utvrditi prihvatni potencijal turističke destinacije. Štoviše, novija istraživanja upućuju i na nove momente i probleme koji se javljaju pri njegovu određivanju. Stoga svaka primisao da se prihvatni potencijal može izraziti jednostavnim, mehaničkim uvrštavanjem podataka u određenu formulu treba biti odbačena. Riječ je kompleksnom području koje zahtijeva opsežno interdisciplinarno istraživanje u koje moraju, uz ekonomiste biti uključeni sociolozi, psiholozi, tehnolozi, tehničari, prostorni planeri, biolozi, ekolozi, a u zavisnosti od konkretnog slučaja i stručnjaci drugih profila.

Prihvatni potencijal¹¹⁶ može se promatrati s više različitih aspekata, a na njegovu utvrđenu vrijednost utječe niz faktora koje je potrebno istražiti kvantitativno i kvalitativno.

1. DEFINIRANJE PRIHVATNOG POTENCIJALA

Analizirajući problematiku upravljanja turističkom destinacijom Cooper, Fletcher, Gilbert i Wanhill iznose tvrdnju da će “pojam održivog razvoja i prihvatnog

¹¹⁶U znanstvenim i stručnim radovima domaćih autora i prijevodima stranih izvora kao sinonimi za pojam “prihvatnog potencijala” koriste se termini “prihvatni kapacitet”, “granice nosivosti”, “nosivi kapacitet”.

potencijala biti u središtu interesa menadžmenta turističke destinacije.”¹¹⁷ Konceptija održivog razvoja je dugoročni pristup kojim će se ostvariti mogućnost turističke destinacije da bude konkurentna na tržištu i udovolji zahtjevima turističke potražnje. Da bi se odredila destinacija budućnosti, sve više treba uzimati u obzir dva čimbenika: okoliš i stil života.¹¹⁸

Prihvatni potencijal turističke destinacije predstavlja njezinu sposobnost da prihvati turiste i razvoj turizma, a da se pri tome u većoj mjeri ne narušava ukupno okruženje - prirodno, izgrađeno i sociokulturno. Ono podrazumijeva prisutnost turista, što u svakom slučaju ima utjecaja na okruženje, ali koje je prihvatljivo za lokalno stanovništvo i turiste te koje je održivo i u budućnosti.

Određivanje prihvatnog potencijala prvobitno se koristilo u menadžmentu područja divljina, kao maksimalan broj životinja na ispaši koja neće izazvati negativne utjecaje na lanac hranjenja ili na tlo. Kasnije se njime počinju koristiti i menadžeri rekreacijskim područjem, kao maksimalan broj ljudi koji se mogu koristiti rekreacijskim područjem bez da dođe do narušavanja bitnih kvalitativnih obilježja prostora te se definira kao “razina korištenja određenog područja u rekreacijske svrhe uz istodobno osiguranje kvalitete rekreacijskih sadržaja, kvalitete okoliša i kvalitete doživljaja turista”¹¹⁹. Definira se i kao “karakter korištenja prostora tijekom dužeg vremena, razvoj područja do određene razine, bez nanošenja trajne štete bilo prirodnom okolišu, bilo smanjenju kvalitete doživljaja turista”¹²⁰.

Od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća shvaćanje prihvatnog potencijala razvilo se od gledišta da se pronalazi optimalni broj korisnika (turista) do kompleksne metode koja uključuje resursni menadžment i fizičke parametre resursa te analizu očekivanja i preferencija turista.

Mathieson i Wall definiraju prihvatni potencijal kao “maksimalni broj ljudi koji se mogu koristiti jednim područjem bez da neprihvatljivo narušavaju fizičko okruženje i bez neprihvatljivog pada kvalitete turističkog doživljaja”¹²¹.

U dokumentima Programa za okoliš Ujedinjenih naroda (United Nations Environment Programme - UNEP) i Svjetske turističke organizacije (World Tourism Organization - WTO) prihvatni potencijal definira se kao “maksimalni

¹¹⁷ Cooper, C., Fletcher, J., Gibert, D., Wanhill, S.: *Tourism – Principles & Practice*, Longman, Harlow, 1993, str. 78.

¹¹⁸ Magaš, D.: *Razvoj turističke destinacije i megatrendovi u turizmu, Razvojni problemi turizma hrvatskog Jadrana, Tržište*, Vol.7, Br. ½, Cromar i Školska knjiga, Zagreb, 1995, str. 412.

¹¹⁹ Wagner, J.A.: *The Carrying Capacity of Wildlands for Recreation*, Forest Service Monograph 2, Society of American Foresters; citirano iz Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B. (1995) *Towards Visitor Impact Management: Visitor Impact, Carrying capacity and Management Responses in Europe's Historic Towns and Cities*, Avenbury, Aldeshot, str. 44.

¹²⁰ LimeD.W., Stankley, G.H.: *Carrying capacity: maintaining outdoor recreation quality*, *Proceedings 1971 Forest Recreation Symposium*, Syracuse, New York, pp. 174-184; citirano iz Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B. (1995) *Towards Visitor Impact Management: Visitor Impact, Carrying capacity and Management Responses in Europe's Historic Towns and Cities*, Avenbury, Aldeshot, str. 44.

¹²¹ Mathieson, A., Wall, G.: *Tourism: economics, physical and social impacts*, Longman, Harlow, 1993, str. 21.

broj turističkih korisnika koji simultano posjećuju turističko mjesto bez neprihvatljivih poremećaja fizičke, ekonomske i sociokulturne okoline, kao i bez neprihvatljivog smanjenja kvalitete zadovoljstva posjetitelja”¹²².

2. ASPEKTI PRIHVATNOG POTENCIJALA

Analizirajući literaturu i navode pojedinih autora, aspekte (tipove) prihvatnog potencijala moguće je klasificirati kako slijedi:

- a) fizički;
- b) psihološki;
- c) biološki;
- d) sociološki;
- e) ekonomski.

Fizički aspekt prihvatnog potencijala odnosi se na količinu raspoloživog zemljišta za izgradnju potrebnih objekata. Stoga je potrebno definirati veličinu i kapacitete svakog pojedinog objekta i u skladu s time planirati i upravljati razvojem. Na fizički aspekt prihvatnog potencijala bitno utječu prostorni planovi, odnosno distribucija različitih sadržaja. Kad je o primorskim destinacijama riječ to se odnosi na dubinu prostora koja se turistički aktivirala u pojedinoj destinaciji.¹²³ Budući da su interesi turista danas mnogo širi od “sunca i mora”, moguće je (i potrebno!) disperzirati sadržaje. Takvom organizacijom ponude plaža ne bi bila isključivi element procjene fizičkog kapaciteta priobalnih turističkih destinacija, odnosno determinirala njezin limit (kako se to ranije gotovo redovito uzimalo). Kad je riječ o urbanim kulturno-povijesnim sredinama ili kulturno-povijesnom spomeniku, fizički aspekt prihvatnog potencijala označava razinu korištenja u turističke svrhe, a da se pri tome ne nanosi šteta objektu ili cjelini.

Psihološki aspekt prihvatnog potencijala premašen je kada je doživljaj turista znatno umanjen zbog saturiranosti turističke destinacije. Budući da različiti ljudi različito doživljavaju gužvu (neki je izbjegavaju, neki toleriraju, a neki čak preferiraju), radi se o individualnom i subjektivnom pristupu i stoga je ovaj aspekt prihvatnog potencijala teško odrediv. Za njegovo definiranje potrebno je analizirati stavove ciljanih tržišta potražnje i dovesti ih u vezu s prisutnim i očekivanim trendovima. Potrebno je također ispitati i stavove lokalnog stanovništva prema razvoju (i posebno obliku razvoja) turizma, budući da održivi razvoj ističe nužnost uvažavanja stavova stanovništva i planiranja razvoja u skladu s njihovim preferencijama, a na ekonomski utemeljen način.

Biološki aspekt prihvatnog potencijala premašen je kada je zabilježeno ili prijeto onečišćenje i narušavanje okoliša. Ovu problematiku potrebno je sagledavati kroz

¹²² Klarić, Z.: “Određivanje prihvatnog potencijala na Sredozemlju i njegov utjecaj na poimanje održivog razvitka turizma”, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb, 1994, str. 19.

¹²³ Vukonić, B.: Turizam – u susret budućnosti, Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 1994, str. 90.

održanje ravnoteže cjelovitog ekosustava.

Sociološki aspekt prihvatnog potencijala izvodi se iz ideje da ukupna lokalna zajednica sudjeluje u procesu planiranja turističkog razvoja i njegove održivosti. Svrha je definirati razinu razvoja koja je prihvatljiva lokalnom stanovništvu i razvoju gospodarstva na tom području. Razmatramo li ovaj aspekt s gledišta turista on predstavlja razinu napučenosti turistima koja ne umanjuje stupanj zadovoljstva drugih turista (tipičan primjer su prenapučena mjesta uz more tijekom sezone u kojima vlada velika gužva i buka). Sociološki aspekt potrebno je široko shvaćati pa on znači i mogućnost održanja društvenih i kulturnih specifičnosti lokalne zajednice, unatoč razvoju turizma te mogućnost prihvaćanja komunikacije s ljudima različitih kulturnih, vrijednosnih, etničkih i inih obilježja (turisti).

Ekonomski aspekt prihvatnog potencijala jest sposobnost da se razvije turizam i njemu prateće djelatnosti, a da pri tome nema pritiska na druge dugoročno profitabilne i lokalnom stanovništvu prihvatljive ekonomske aktivnosti. Vukonić i Keča definiraju ekonomski prihvatni potencijal kao “mjerilo kojim se utvrđuje razina moguće zasićenosti nekog prostora turističkom izgradnjom, nakon čega dolazi u pitanje ekonomska isplativost te izgradnje odnosno poslovanja objekata turističke ponude.”¹²⁴

3. ODREĐIVANJE RAZINE PRIHVATNOG POTENCIJALA

Prihvatni potencijal i njegovo značenje razumljivo je i lako shvatljivo na teoretskoj razini, no najveći problem na koji nailazimo jest teško konkretiziranje njegove veličine za određenu turističku destinaciju, budući da ona ovisi o mnogobrojnim, međusobno zavisnim i tijekom vremena promjenjivim čimbenicima. Planirajući razvoj turizma na određenom području (ili već poznatoj turističkoj destinaciji) potrebno je odrediti njegovu veličinu u smislu prihvata turista i novih objekata te usluga namijenjenih turistima.

Prihvatni potencijal predstavlja menadžersku odluku donesenu na razini turističke destinacije nakon provođenja opsežnog i interdisciplinarnog istraživanja.

Navodimo više različitih klasifikacija čimbenika koji utječu na prihvatni potencijal.

Prema Zoranu Klariću potrebno je prilikom određivanja prihvatnog potencijala razmatrati sljedeće parametre: fizičko-ekološko-infrastrukturne; sociodemografske; političko-ekonomske.

Fizičko-ekološki parametri obuhvaćaju fiksne i elastične komponente. U fiksne komponente Klarić svrstava fizički kapacitet, ekološki kapacitet, kapacitet prirodnog nasljeđa, duljinu obale, klimatske elemente i drugo. Potrebno je utvrditi njihove brojčane vrijednosti koje služe kao osnova za određivanje ukupnog prihvatnog potencijala. Elastični elementi odnose se na infrastrukturu. Kapacitet

¹²⁴ Vukonić, B., Keča, K.: Turizam i razvoj: pojam, načela, postupci, Mikrorad, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 2001, str.112.

infrastrukture lako je mjerljiv te ga je investicijama moguće povećavati. Potrebno je imati u vidu ekonomsko-političke čimbenike koji mogu utjecati na podizanje limita prihvatnog potencijala.

Sociodemografski parametri odnose se na lokalno stanovništvo, turiste i njihov međusobni odnos. Demografski elementi lakše su mjerljivi (raspoloživa radna snaga i njezine značajke), a sociokulturni teže (kulturni identitet lokalnog stanovništva, turistički doživljaj i drugo). Na sociodemografske parametre također mogu utjecati političko-ekonomski čimbenici. Vrlo su važne razlike u mentalitetu i normama ponašanja između lokalnog stanovništva, s jedne, te radne snage i turista s druge strane, te stav lokalne zajednice glede razvoja turizma.

Političko-ekonomski parametri odnose se na donošenje ekonomskih mjera u svezi s turizmom i planiranim investicijama. Pri procjeni je potrebno uzeti u obzir planirane investicije, primjerice u infrastrukturu, jer one bitno mogu povećati prihvatni potencijal u ovom segmentu. Političko-ekonomski parametri koriste se kao korektiv fizičko-ekoloških i sociodemografskih parametara. Ipak, oni mogu imati i ključnu ulogu, jer se upravo na temelju političko-ekonomskih parametara obavlja izbor za određeni razvojni scenarij, a time i prihvatni potencijal.¹²⁵

Isti autor također razmatra problem kvantifikacije scenarija održivog razvoja turizma u svezi s planiranjem količine i vrste turističkih kapaciteta i turističkog prometa, što ovisi o stanju u konkretnoj lokaciji ili turističkoj destinaciji. Ističe da je "nužno maksimalno objektivno utvrditi vrijednost uglavnom fiksnih komponenti prihvatnog potencijala (fizički kapacitet, ekološki kapacitet, kapacitet resursa, demografski kapacitet) te raspon vrijednosti elastičnijih komponenti kao što su infrastruktura i sociokulturni kapacitet lokalne zajednice. Ključni mehanizam korekcije leži u sferi ekonomsko-političkog kompleksa, odnosno spremnosti države da zakonskom regulativom ili izravnim ulaganjima, stimulira ili destimulira određeni turistički projekt. Uzimajući u obzir ove elemente, scenarij održivog turizma može nuditi više alternativnih vrijednosti prihvatnog potencijala, odnosno koncepta turističkog razvoja, a može se opredijeliti i za jednu varijantu. Hoće li ta varijanta biti bliža scenariju intenzivnog razvoja ili umjerenom scenariju alternativnog turizma, ovisi ponajprije o situaciji u konkretnoj lokaciji."¹²⁶

Nakon utvrđivanja optimalnog razvojnog scenarija pristupa se definiranju prihvatnog potencijala, budući da njegova veličina nije jednaka za različite razvojne scenarije.

Nužno je uputiti na vrlo čestu pogrešku pri kvantitativnom određivanju prihvatnog potencijala koja se sastoji u činjenici da se koristi vrlo pojednostavljena metoda određivanja prihvatnog potencijala kao odnosa između broja lokalnog stanovništva i broja turista, a da se pri tom zanemaruju ostali bitni elementi koje je potrebno uzeti u obzir. Budući da je korištenje odnosa između broja lokalnog stanovništva i broja turista neadekvatno, ono se može opravdati isključivo u slučaju kada se

¹²⁵ Prema Klarić, Z.: Op. cit., str. 19-21.

¹²⁶ Prema Klarić, Z.: Op. cit., str. 25.

nakon sveobuhvatne analize odredio prihvatni potencijal i zatim izrazio ovim odnosom kako bi bio jasniji široj javnosti i time prihvaćen kao zadana (ali ipak fleksibilna) veličina.

Lindsay iznosi stav Američke asocijacije nacionalnih parkova, koji su prihvatni potencijal izrazili kao funkciju sljedećih čimbenika:¹²⁷

$$CC = f(Q, T, N, Ut, DM, AB)$$

CC - prihvatni potencijal (*engl. carrying capacity*)

Q - fizička veličina (prostranstvo) resursa (*engl. quantity of the park's resources*)

T - tolerancija prema korištenju resursa (*engl. tolerance of its resources to use*)

N - broj posjetitelja (*engl. number of visitor*)

Ut - tip korištenja resursa (*engl. type of use*)

DM - izgradnja i menadžment objekata turističke ponude (*engl. design and management of the visitor facilities*)

AB - stav i ponašanje posjetitelja i menadžera (*engl. attitude and behaviour of visitors and managers*)

Glasson veličinu prihvatnog potencijala izražava sljedećom formulom:¹²⁸

$$TCC = f(Ecol, Phys, Econ) (TC, RA, Pol)$$

Prihvatni potencijal u turizmu (TCC), navodi ovaj autor, funkcija je:

Ecol - ekološkog sustava (*engl. ecological systems in a destination*)

Phys - fizičke infrastrukture i razvijenosti objekata za turizam (*engl. physical infrastructure and tourist facility development*)

Econ - ekonomskih značajki (*engl. economic characteristics of tourist investment and expenditure*)

TC - značajka turista (*engl. tourists' characteristics in social-cultural and behavioural terms*)

RA - prihvatljivosti razvoja turizma za lokalno stanovništvo (*engl. residents acceptance of tolerance of tourism activity*)

Pol - politička sposobnost i moć za donošenje efektivnih menadžerskih odluka (*engl. political capability and authority to take effective management decisions*)

¹²⁷ Vukonić, B., Keča, K.: Op. cit., str. 112.

¹²⁸ Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B. (1995) Towards Visitor Impact Management: Visitor Impact, Carrying capacity and Management Responses in Europe's Historic Towns and Cities, Avenbury, Aldeshot, str. 54.

Razmatrajući problematiku određivanja prihvatnog potencijala turističke destinacije, Inskip ističe da je na razini turističkog odredišta potrebno analizirati niz čimbenika, od kojih se neki procjenjuju kvantitativno, a neki kvalitativno. Svrstava ih u dvije osnovne skupine:¹²⁹⁰

1. fizičko i socioekonomsko okruženje;
2. turistički imidž i turistički proizvod.

Ad 1. Prva se skupina odnosi na sposobnost okoliša (prirodnog i izgrađenog), sociokulturnog okruženja i ekonomsku sposobnost prihvaćanja razvoja turizma, od kojeg treba imati koristi ponajprije lokalna zajednica i koji se mora razvijati u ravnoteži s okruženjem. Premašaj razine saturacije doveo bi do trajnih šteta u fizičkom i/ili socio-kulturnom okruženju. Kriteriji za određivanje optimalnog kapaciteta s ovog aspekta jesu sljedeći:¹³⁰

Fizički

- ✓ prihvatljiva razina utjecaja na vizualni identitet i prenapučenost
- ✓ točka na kojoj ekološki sustav još ne bilježi oštećenja
- ✓ očuvanje flore i faune
- ✓ prihvatljiva razina buke, zagađenja zraka i vode

Ekonomski

- ✓ razina razvoja turizma koja će osigurati optimalne ekonomske koristi
- ✓ razina zaposlenosti u turizmu koja odgovara lokalnoj zajednici

Sociokulturni

- ✓ razina turističkog razvoja koja je prihvatljiva i koja bitno ne narušava stil života i aktivnosti lokalnog stanovništva
- ✓ razina razvoja turizma kojom se osigurava održavanje kulturnih spomenika, umjetnosti i obrta, sustava vrijednosti, običaja i tradicije, a nema štetnih utjecaja

Infrastrukturni

- ✓ transportna sredstva i usluge
- ✓ opskrba vodom, električnom energijom, telekomunikacije, odlaganje krutih i tekućih otpadnih tvari.

Ad 2) Druga skupina, turistički imidž i turistički proizvod, odnosi se na broj turista i turističku razvijenost koja je kompatibilna s identitetom turističkog proizvoda i s očekivanjima turista. Ukoliko se premaši razina saturacije, doživljaj turista bit će umanjen ili uništen te će se zadovoljstvo turista smanjiti, čime destinacija gubi na kvaliteti i privlačnosti. "Danas se u suvremenom turizmu saturacijom najčešće smatra zasićenje, stanje u kojem se kao rezultat određene razine turističkog razvoja stvaraju povećani negativni učinci. Pojam prihvatnog potencijala nastao je upravo iz potrebe preciznijeg određenja pojedinih opcija turističkog razvoja

¹²⁹ Inskip, E.: National and Regional Tourism Planning: methodologies and case studies, Routledge, London-New York, 1994, str. 64-65.

¹³⁰ Ibidem, str. 64.

u nekoj destinaciji odnosno, kao potpuniji i mjerodavniji izraz za turističku saturaciju.”¹³¹

Kriteriji za određivanje optimalnog kapaciteta sukladno ovom gledištu jesu sljedeći:¹³²

Fizički

- ✓ čistoća i nezagađenost destinacije
- ✓ odsutnost prenapučenosti destinacije, uključujući atraktivnosti
- ✓ atraktivnost krajolika, uključujući kvalitetu i značajke izgrađenih objekata
- ✓ očuvanje ekološkog sustava, flore i faune te prirodnih atraktivnosti uopće

Ekonomski

- ✓ vrijednost za novac, cijena putovanja

Sociokulturni

- ✓ interes za lokalnu zajednicu i autohtonu kulturu
- ✓ kvaliteta umjetnosti, obrta i kulturnih priredbi te tipična gastronomska ponuda
- ✓ arheološka nalazišta, povijesni i kulturni spomenici
- ✓ srdačnost lokalnog stanovništva

Infrastrukturni

- ✓ adekvatni standardi prijevoznih usluga i sredstava
- ✓ adekvatni standardi ostalih roba i usluga.

Prihvatni potencijal ovisi o mnogo čimbenika koji se razlikuju od destinacije do destinacije, s obzirom na njezine specifičnosti. Temeljem analize dosadašnjih istraživanja i sakupljenih spoznaja, čimbenike koji bitno utječu na razinu prihvatnog potencijala pojedine turističke destinacije možemo svrstati u dvije osnovne skupine:

- Obilježja turista
- Obilježja turističke destinacije

Obilježja turista podrazumijevaju bitne značajke stranaca koji dolaze u destinaciju, posebno njihova socioekonomska obilježja (godine, spol, dohodak), njihov motiv, stavove i očekivanja, etničku pripadnost i stil života (ponašanja).

Turisti različitih obilježja različito utječu na destinaciju. S obzirom na njihovo obrazovanje i pripadnost određenom kulturnom krugu razlikuje se i njihov odnos prema okruženju. Za određene skupine turista dovoljno je istaknuti diskretna upozorenja o šteti koja se može počiniti neprikladnim ponašanjem i/ili korištenjem određenih sadržaja, dok je za drugu ekstremnu skupinu potrebno

¹³¹ Vukonić, B., Keča, K.: Op. cit., str. 106-107.

¹³² Inskeep, E.: Op. cit., str. 65.

uvesti kontrole/nadzor kako bi se spriječili neprihvatljivi oblici ponašanja. Pri tome se otvara pitanje može li turistička destinacija sebi dopustiti da, uvjetno rečeno, kontrolira svoje posjetitelje. Odgovor je: kontrola ne (jer koji će turist odlučiti svoje dragocjeno vrijeme odmora provesti u turističkoj destinaciji gdje će ga "kontrolirati"), ali diskretan nadzor i definiranje određenih normi ponašanja – da. Suvremeni turisti iskazuju poštovanje prema destinaciji gdje putuju. Stoga, ukoliko su norme ponašanja predstavljene tako da se njihovim pridržavanjem donosi dugoročna dobrobit lokalnoj zajednici, nema razloga ne očekivati da ih turisti neće dobro prihvatiti.

Uz to je vrlo bitna razina korištenja različitih usluga, broj turista koji istovremeno borave u destinaciji, dužina boravka i tip turističkih aktivnosti.

Pri određivanju broja turista koji mogu boraviti u turističkoj destinaciji bez da se prijeđe prag prihvatnog potencijala, treba definirati maksimalnu dnevnu prisutnost turista. Dakle, ukupan godišnji broj turista ima kao podatak sekundarnu važnost, a primarnu važnost ima maksimalno dnevno opterećenje prostora. Nakon definiranoga prihvatnog potencijala turističke destinacije potrebno je odrediti maksimalno prihvatljivu (ili dopuštenu) istovremenu prisutnost ljudi (turista); ova je veličina osobito važna za osjetljive prirodne fenomene (npr. špilje) i kulturno-povijesne spomenike koji mogu podnijeti ograničen pritisak (npr. Kosi toranj u Pisi).

Prosječna dužina boravka turista u turističkoj destinaciji važna je pri dovođenju u vezu prihvatnog potencijala destinacije i maksimalne istovremene mogućnosti boravka turista u/na određenom objektu. Naime, za pojedine objekte ili područja posebnih prirodnih vrijednosti u okviru turističke destinacije, neprikladna je tendencija da turisti ondje borave 1-2 dana, upravo zato što svi tijekom svojeg boravka u destinaciji žele posjetiti njezine najpoznatije vrijednosti, a to su upravo navedeni objekti/područja. Dužim boravkom turista i proširenjem ponude disperzira se njihovo kretanje na šire područje destinacije i time smanjuje pritisak na najatraktivnije točke. Drugi način za smanjenje pritiska turista jest uvođenje relativno visokih cijena ulaznica, čime se utječe na turiste da opetovano ne posjećuju područje/objekt tijekom jednog posjeta turističkoj destinaciji.

Turističke destinacije moraju danas imati sveobuhvatnu ponudu koja može zadovoljiti različite zahtjeve turističke potražnje. Turisti se tijekom svog boravka u destinaciji bave različitim aktivnostima. Nadalje, različite aktivnosti imaju različite utjecaje na okoliš. Primjerice, pješačenje je manje štetno za prirodu od vožnje bicikla, a bicikl je manje štetan od motorkotača ili osobnih automobila. Svi ovi atributi utječu na važnost, frekvenciju i svojevrsnu interakciju s fizičkim atributima destinacije i njezinih stanovnika.

Druga skupina – *obilježja turističke destinacije* i stanovništva opisuje:

- Obilježja prirodnog okoliša
- Ekonomsku strukturu i ekonomski razvoj
- Politički ustroj
- Socijalnu strukturu
- Turistički razvoj.

Obilježja prirodnog okoliša iznimno su važna za procjenu prihvatnog potencijala. Pri planiranju razvoja turizma ona se najčešće sagledavaju kao ograničavajući čimbenik. Na procjenu prihvatnog potencijala bitno utječe namjena prostora. Tako primjerice park koji ima zaštićeni status podnosi mnogo manji pritisak ljudi od parka namijenjenog razonodi i rekreaciji. Korajlni grebeni predstavljaju najatraktivnije, ali i najosjetljivije dijelove podmorja. U isto vrijeme upravo su korajlni grebeni izražen motiv posjeta mnogim tropskim destinacijama (iznimno zanimljivi ronocima).

Politički ustroj utječe na organizaciju turističke ponude i mogućnost prihvata turista. Ova obilježja odnose se na vladajući društveni sustav, političku otvorenost zemlje, sigurnost, institucionalnu organiziranost turizma.

Ekonomska struktura i ekonomski razvoj područja utječu na turističku destinaciju, na njezinu ponudu te na ekonomski status lokalnog stanovništva. Uz to se može vezati i socijalna struktura stanovništva. Razvijenije društvo je (gotovo u pravilu) i otvorenije prema drugačijim kulturama i drugim ljudima – turistima. Kada su u pitanju nerazvijene sredine i sredine posebnih kulturnih obilježja, religije i načina ponašanja, tada socijalne prilike mogu bitno determinirati razinu prihvatnog potencijala. Bolja ekonomska razvijenost trebala bi uz sebe vezivati i bolju infrastrukturnu opremljenost, što je bitan čimbenik koji može pozitivno djelovati na smanjenje onečišćenja, a često je prepreka daljnjem održivom razvoju.

Pod ovim se obilježjem analizira radi li se u određenoj turističkoj destinaciji o turizmu kao monokulturi ili je razvijen više gospodarskih djelatnosti.

Pod pojmom socijalne strukture podrazumijevamo opća demografska obilježja lokalnog stanovništva, lokalnu kulturu, društvenu organizaciju, problematiku radne snage, zapošljavanje žena, moralna i religiozna uvjerenja, razinu higijenskih standarda i zdravstveno stanje populacije, jezik, tradiciju, autohtonost i običaje te stavove stanovništva prema turistima.

Dosegnuta razina turističkog razvoja utječe na psihološki, (dijelom) fizički, sociološki i ekonomski aspekt prihvatnog potencijala. S psihološkog aspekta prihvatljivost turista za lokalno stanovništvo veća je u višim, no u početnoj fazi razvoja turizma, jer lokalni stanovnici postaju otvoreniji na dolazak turista. Ovaj utjecaj se bitno ne manifestira ukoliko je riječ o razvijenoj urbanoj sredini gdje su stanovnici već ranije pripremljeni na komunikaciju s drugim, nepoznatim ljudima. Na fizički aspekt prihvatnog potencijala razina razvijenosti turističke destinacije utječe s obzirom na već izgrađene prihvatne kapacitete i druge raspoložive usluge za turiste. Kad govorimo o fizičkom aspektu kao prostoru, prirodnim resursima, prihvatni potencijal se ne mijenja sa stupnjem razvoja destinacije. U odnosu turizma i lokalne kulture, običaja i tradicije danas se javljaju dvojake tendencije. Turizam donosi nove kulture, traži određene standarde, utječe na životni stil lokalnog stanovništva. U tom okruženju postoji opasnost da zamru tradicionalni način života i običaji kraja. S druge pak strane, turistička potražnja prednost daje upoznavanju sa specifičnim tradicijama, autohtonim obilježjima. Sukladno tome turistički razvoj trebao bi djelovati kao poticaj održanju ili čak obnavljanju starih tradicija. Turistička razvijenost djeluje na ekonomski aspekt

prihvatnog potencijala. Razvojem gospodarstva (i onog turističkog) povećavaju se ekonomske mogućnosti za prihvat turista i obogaćivanje turističke ponude. Navedeno će potaknuti infrastrukturne zahvate.

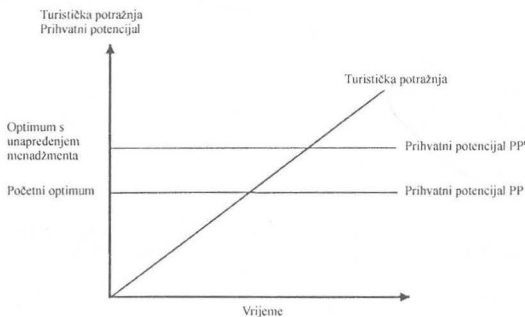
Biološki je aspekt prihvatnog potencijala nepromjenjiv. Ukoliko dođe do njegova narušavanja, on se i smanjuje.

Prihvatni potencijal vodi računa o turističkim resursima i stoga posebno dobiva na važnosti danas kada smo zbog razvoja masovnog turizma na razini turističkih destinacija svjedoci golemog iscrpljivanja resursa.

Navedena obilježja turista i turističke destinacije predstavljaju osnovu za daljnju analizu koja treba utvrditi prihvatni potencijal u određenom razvojnom ciklusu destinacije.

Prihvatni potencijal nije fiksna veličina, budući da se s vremenom mijenjaju stavovi i lokalnog stanovništva i turista. (Valja izdvojiti slučajeve gdje je iznimno osjetljiva priroda limitirajući čimbenik razvoja). To je također jedan od razloga složenosti njegova definiranja. Primjerice, područje na kojem turizam nije bio razvijen u pravilu nije "otvoreno" prema dolasku turista. No, ukoliko se turizam ipak počne razvijati te lokalno stanovništvo uvidi prednosti i koristi njegova razvoja, tada će se i prihvatni potencijal sa sociološkog aspekta povećati. (Ostaje razmatrati limite s drugih aspekata.) Budući da, kao što je već rečeno, turizam ima utjecaj na društvo, kulturu, okoliš i gospodarstvo moguće je (i vrlo vjerojatno) da se dosegne prag prihvatnog potencijala na samo jednom od navedenih područja. Moguće je, dakle, da prisutni turisti negativno utječu na prirodni okoliš, iako se još ne bilježi njihov negativan utjecaj na kulturni identitet, autohtonost i druge segmente života na području turističke destinacije. U tom slučaju prihvatni potencijal turističke destinacije bit će upravo onaj uočen zbog djelovanja na okoliš, dakle gdje je iskazana najniža vrijednost te time određen prag prihvatnog potencijala.

Slika 1. MENADŽMENT TURISTIČKE DESTINACIJE I POVEĆANJE PRIHVATNOG POTENCIJALA

Izvor: Steele, P.: Ecotourism: An Economic Analysis, Journal of Sustainable Tourism, Vol.3, No.1, 1995, str. 34.

Menadžment turističke destinacije može djelovati na povećanje njezinog prihvatnog potencijala, ponajprije djelujući na smanjenje sezonalnosti i koncentraciju turista oko/u pojedinih turističkih atraktivnosti, dok ostale zanimljivosti (koje bi trebale, barem dio njih, prerasti u atrakciju) ostaju neposjećene i neotkrivene.¹³³

Sezonalnost umnogome utječe na određivanje prihvatnog potencijala. Najveći broj turista posjećuje određenu turističku destinaciju tijekom glavne sezone, dok je ostalih mjeseci broj turista mnogo manji. Za određivanje prihvatnog potencijala relevantan je podatak o broju turista u vrijeme glavne sezone, kada je njihov broj najveći, dakle vršno opterećenje. Tom opterećenju potrebno je prilagoditi sve funkcije prostora i infrastrukturnu opremljenost turističke destinacije.¹³⁴

Analitičari turizma nastojali su definirati okvirne prihvatne potencijale, standarde za pojedina prirodna područja, a koje je naravno potrebno korigirati i prilagoditi specifičnostima konkretnog primjera.

Radi lakšeg razumijevanja možemo navesti određene indikatore za izražavanje prihvatnog potencijala:

1. **Volumen** godišnji, tjedni, dnevni, na sat, u vršnom razdoblju
2. **Gustoća** broj osoba/hektaru ili broj osoba/m² za različite aktivnosti na različitim tipovima lokacija (npr. ljudi/hektar plaže, turista/m², ugostiteljskog objekta i sl.)
3. **Odnosne vrijednosti** broj jedinica koje se odnose na posjetitelje u odnosu na broj jedinica koje se odnose na lokalno stanovništvo (npr. broj posjetitelja u odnosu na broj stanovnika, korištenje javnih objekata od strane stanovništva u odnosu na korištenje javnih objekata od strane posjetitelja i sl.)

Upotreba ovih simplificiranih indikatora moguća je u određenim, ali ne i u svim slučajevima, budući da je prihvatni potencijal kompleksna veličina, s određenih svojih aspekata podložna primjenama. Ipak, navedene indikatore koristi se radi lakšeg i širij javnosti razumljivijeg predstavljanja.

Standardi primijenjeni u slučaju NP Brijuni:¹³⁵

- duljina morske obale uz plažu – 2 m po osobi
- duljina morske obale uz nudističku plažu – 5 m po osobi
- duljina staze za jahanje – 100 m po jahaču
- duljina ceste za vožnju kočijom – 200 m po kočiji
- duljina staze za vožnju biciklom – 50 m po biciklistu
- duljina staze za jogging – 20 m po osobi
- duljina obalne šetnice – 10 m po osobi
- površina mora za veslanje – 1 ha po čamcu

¹³³ Steel, P.: "Ecotourism: An Economic Analysis", Journal of Sustainable Tourism, Vol. 3., No. 1, 1995, str. 33.

¹³⁴ Magaš, D., Smolčić Jurdana, D.: Metodološki aspekti utvrđivanja prihvatnog potencijala turističkih područja, Tourism & Hospitality Management, WIFL/Faculty of Tourism and Hospitality Management, Wien/Opatija, Vol.5, No. 1-2, 1999, str.102.

¹³⁵ PPA/CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, Centar regionalnih aktivnosti Programa prioritetnih aktivnosti, Split, 1997, str. 23.

- površina mora za jedrenje – 0,5 ha po čamcu (daska za jedrenje ili manja jedrilica).

U navedenom slučaju koristi se duljina morske obale u metrima, budući da je riječ o većim dijelom žalu i stjenovitoj obali relativno male dubine. Za razliku od toga za velike plaže, velikih dubina (potez između linije morske vode i kraja prostora plaže), a većinom su to pješčane plaže ili velike šljunčane plaže, prihvatni se potencijal izražava u četvornim metrima po osobi.

Do danas se najčešće proučavao prihvatni potencijal plaža, budući da je morska obala ekološki vrlo osjetljiva, a bilježe se mnogi primjeri njezine prevelike korištenosti (preopterećenosti) tijekom glavne sezone. Pri tome se uzimaju u obzir značajke plaže, topografija, čistoća mora, kvaliteta ponude i drugo. Kapacitet plaže varira od 1,7 m² po osobi u Nizozemskoj, 3 m² u Španjolskoj, pa do 30 m² u tropskim područjima. Kao standard za kvalitetno ljetovalište uzima se 10 m² područja plaže po osobi koja se njome koristi.¹³⁶ Na istom mjestu plaže prosječno se dnevno izmijeni 1,5 - 3 osobe, najmanje se 25% njih kupa, dok preostali provode vrijeme ležeći na plaži. Koristeći ove podatke može se izračunati mogući kapacitet plaže.¹³⁷ Pearce navodi da je prihvatni potencijal plaža za masovni turizam 3-5 m² po osobi, dok za kvalitetniji turizam okrenut čovjeku to iznosi 12-25 m² po osobi.¹³⁸

Standarde za niže navedena područja ustanovila je Svjetska turistička organizacija (WTO)¹³⁹. Izraženi su u broju posjetitelja na dan po hektaru:

• park šuma	do 15
• park u predgrađu	15-70
• popularno izletničko područje	300-600
• manje popularno izletničko područje	60-200
• sport/ekipne igre	100-200
• golf	10-15
• aktivnosti na vodi:	
ribarenje/jedrenje	5-30
glisiranje	5-10
skijanje na vodi	5-15

¹³⁶ U zaljevu Brittas u Irskoj provedeno je istraživanje stavova i zadovoljstva turista u odnosu na gužvu (preopterećenost) plaže. Učinjene su zračne snimke plaže i to u nedjelju u sezoni, kada je najviše ljudi. Istovremeno anketirali su se kupaći i tako prikupili njihovi stavovi. Ustanovljeno je da se gustoća od 1000 ljudi na hektar ili 10 m² plaže po osobi smatra pragom nakon kojeg se percipira gužva i preopterećenost prostora koja umanjuje zadovoljstvo kupaća.

¹³⁷ Prema Inskeep, E.: *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1991, str. 150.

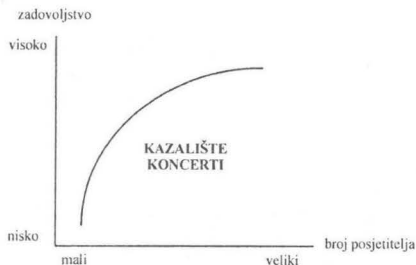
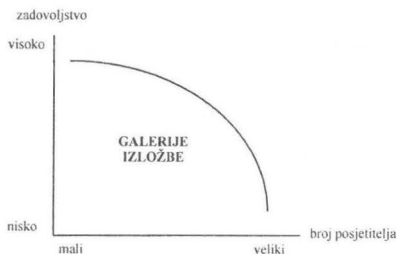
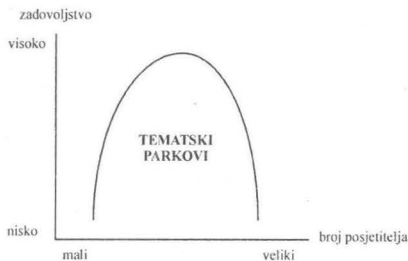
¹³⁸ Pearce, D., Kirk, R.: *Carrying capacities for Coastal Tourism, Industry and Environment*, Vol.7, No.1, str. 3-7; preuzeto iz Howard, M.W.: *Održivi turizam na otocima Old Providence i Santa Catalina: analiza prihvatnog kapaciteta*, Turizam, Vol. 49, Br. 4, 2001, str. 344.

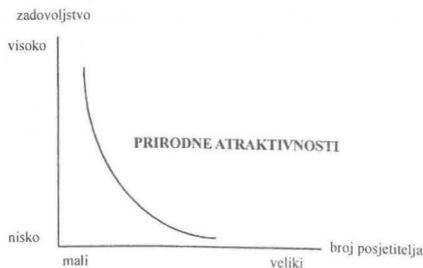
¹³⁹ Preuzeto iz Inskeep, E., op. cit., str. 150.

- staze u prirodi i broj osoba na dan po kilometru:
 - pješačenje 40
 - jahanje 25-80
- skijališta 100 skijaša po hektaru uređenog skijališta-staze

Standardi vezani uz izradu prihvatnog potencijala mogu biti raznorodni i mnogobrojni. Oni se često međusobno znatno razlikuju.

Slika 2. ZADOVOLJSTVO POSJETITELJA I RAZINA KORIŠTENJA (BROJ ISTOVREMENIH POSJETITELJA) RAZLIČITIH SADRŽAJA TURISTIČKE PONUDE

Izvor: Veal 1973, Hall 1974, Wager 1964; preuzeto iz Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B.: *Towards Visitor Impact Management: Visitor Impacts, Carrying Capacity and Management Responses in Europe's Historic Towns and Cities*, Avebury, Oxford, 1995, str. 50

Na slici su prikazani različiti sadržaji turističke ponude. Njihova obilježja određuju odnos između zadovoljstva posjetitelja i broja istodobno prisutnih posjetitelja koji se znatno razlikuju po pojedinim sadržajima.

Područja prirodnih ljepota privlače danas velik broj turista i istaknuti su motiv putovanja. U tim područjima razina zadovoljstva posjetitelja snažno opada s povećanjem broja istodobnih posjetitelja, što je razumljivo budući da čovjek odlaskom u prirodu želi pobjeći od svakodnevnice i uživati u prirodi.

U slučaju galerija i izložbi zadovoljstvo posjetitelja polako opada, s rastom njihova broja. Krivulja pada nije tako izražena kao kod prirodnih atrakтивности, budući da nazočnost određenog broja ljudi u galeriji ili na izložbi neće bitno umanjiti zadovoljstvo posjetitelja, dok ne dođe do "zagušenja" prostora prevelikim brojem istodobnih posjetitelja. Ovaj problem rješava se zabranama na ulazu u takve prostore, gdje se kontrolira ulazak posjetitelja u određenim vremenskim razmacima. Uz to što se time sprječavaju gužve u prostoru, takve su mjere potrebne i zbog zaštite eksponata. Mnogo je primjera potrebe primjene takvih mjera u svijetu, a ovom prigodom možemo navesti primjer muzeja Louvre u Parizu, koji je nezaobilazna meta svih turista koji posjete taj grad. U podzemlju muzeja i njegovom okruženju izgrađeni su mnogobrojni sadržaji i postaja podzemne željeznice kako bi se olakšala mobilnost i protok ljudi.

Drugi sadržaj kulturne ponude – kazališta i koncerti imaju drugačiji odnos zadovoljstva i posjećenosti. Jasno je da nitko ne želi sjediti sam u publici i promatrati predstavu ili slušati koncert. Puna dvorana na određeni način sugerira kvalitetu i atraktivnost predstave. Stoga je u tom slučaju zadovoljstvo posjetitelja tog kulturnog sadržaja veće što je popunjenost veća.

U slučaju tematskih parkova zadovoljstvo posjetitelja je najveće kod optimalne posjećenosti tematskoga parka. Tematski park gubi na atraktivnosti ukoliko je slabo posjećen ili ima prevelik broj posjetitelja.

Ukupnu turističku ponudu neke destinacije čini više različitih elemenata turističke ponude, a s obzirom na navedene primjere različitih odnosa zadovoljstva

posjetitelja i pojedinog elementa ponude, potrebno je osim o prihvatnom potencijalu turističke destinacije, voditi računa o primjerenosti opterećenosti pojedinih elemenata i kapaciteta ponude.

Važno je naglasiti da prihvatni potencijal nije određena apsolutna nepromjenjiva vrijednost, već da je on skup vrijednosti koje moraju biti usklađene s posebnim ciljevima menadžmenta na određenom području.

Prihvatni potencijal objedinjava mrežu različitih elemenata: onih objektivnih dimenzija, koje je moguće kvantificirati i onih subjektivnih perspektiva koje imaju kvalitativnu dimenziju.

Pri formuliranju turističke politike na razini turističke destinacije nedvojbeno je, dakle, potrebno uvažavati njezin prihvatni potencijal.

Oblikujući razvojnu politiku u turizmu s naglaskom na održivi razvoj potrebno je analizirati mnogo različitih elemenata. Formulira se više različitih alternativa te se procjenjuje kako svaka od njih dovodi do ispunjenja ciljeva razvoja turizma i optimalne ekonomske koristi, a da su pri tome negativni utjecaji na okoliš i socio-kulturno okruženje svedeni na najmanju mjeru da bi se približilo ostvarenju održivog razvoja.

Utvrđivanje prihvatnog potencijala u načelu se može odvijati u četiri osnovne faze:¹⁴⁰

1. Faza prikupljanja dokumentacije i izrade karata;
2. Faza analize;
3. Opcije razvitka turizma;
4. Faza formulacije prihvatnog potencijala.

U prvoj se fazi određuju granice područja destinacije, iznose se opće značajke destinacije i njezina razvitka, naglašavaju se turističke privlačnosti i atrakcije, analizira se odnos turizma, gospodarstva i stanovništva te se daje ocjena stanja dokumentacije i obavlja eventualno dopunsko prikupljanje podataka.

U fazi analize obavlja se tipologija slučaja (destinacije), definiraju se odnosi destinacije sa širim okruženjem, iznose se propisana ograničenja, ocjenjuju se turistički resursi, turistička potražnja i turistički proizvod i daju alternativna rješenja.

U trećoj fazi izrađuju se alternativni scenariji, obavlja se njihova analiza te izabire najpovoljniji.

U fazi formulacije prihvatnog potencijala oblikuje se model turističkog razvitka, izračunava se prihvatni kapacitet i daju se upute za njegovu primjenu.

Na kraju dolazi do primjene koju prati kontinuirani monitoring.

Prihvatni potencijal je jedan od instrumenata planiranja turističkog razvoja. Stoga,

¹⁴⁰PPA/CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, op. cit., str. 14-32.

kada se prihvatni potencijal izražuje u okviru turističkoga razvojnog plana, tada će se iz tog sustava preuzeti.¹⁴¹

- Granice područja destinacije;
- Opće značajke destinacije i njezina razvitka;
- Značajke turističkoga razvitka (pojedini dijelovi);
- Elementi scenarija integralnog razvitka.

Složenosti određivanja prihvatnog potencijala pridonosi nužnost uvažavanja svih njegovih aspekata: fizičkoga, psihološkoga, biološkoga, sociološkog i ekonomskog. Pri tome se prihvatni potencijal nakon analize svih njegovih aspekata definira sukladno najnižoj procijenjenoj vrijednosti (bez obzira o kojem je aspektu riječ). Iako prihvatni potencijal treba u konačnici brojčano izraziti, javili su se i određeni problemi koji prate njegovu implementaciju.

Element koji determinira najnižu vrijednost prihvatnog potencijala, definira ukupni prihvatni potencijal lokacije. Ukoliko se radi o elementu koji u dužem vremenu doživljava promjene (npr. otvorenost lokalnog stanovništva prema dolasku turista) taj se prag prihvatnog potencijala može podizati.

Nakon kvantifikacije prihvatnog potencijala njegov utvrđeni "brojčani" iskaz često postaje sam sebi svrhom. Zanimaruje se činjenica da je i prihvatni potencijal promjenjiva veličina koja se više ili manje mijenja s obzirom na razvojni ciklus. Prije njegova određivanja moraju prije svega biti jasno definirani ciljevi razvoja turizma. Dakle, prihvatni potencijal nije nepromjenjiva apsolutna vrijednost, već njegova vrijednost varira u zavisnosti od postavljenih menadžerskih ciljeva na određenom području i razvojnog ciklusa destinacije za koju se utvrđuje. Sljedeći problem koji se javlja pri korištenju prihvatnog potencijala u turističkom planiranju i menadžmentu jest teza da svaka destinacija ima strogo određen maksimalni kapacitet. Ova se tvrdnja može osporiti. Ukoliko je određeno (turističko) područje namijenjeno specifičnom obliku turizma moguće je korištenje područja na niskoj razini, a da se ne uoče negativni utjecaji. Isto područje namijenjeno nekom drugom obliku turizma koji podrazumijeva koncentraciju smještajnih kapaciteta i ostalih turističkih sadržaja može podnijeti znatno veće opterećenje prije no što se pojave negativni utjecaji. Dakle, adekvatan menadžment turističke destinacije sukladno postavljenim ciljevima razvoja može znatno povećati prihvatni potencijal određenog područja. Pogrešno je i gledište da koncentracija velikog broja turista automatski znači umanjene kvalitete doživljaja turista. Odnos između intenziteta upotrebe i zadovoljstva korisnika (turista) može znatno varirati za različite atrakcije i/ili dijelove turističke ponude. Kao što je već navedeno, kod prirodnih atraktivnosti (npr. Kornati) zadovoljstvo turista u velikoj mjeri opada s porastom broja simultanih korisnika tog jedinstvenoga prirodnog područja. Zadovoljstvo posjetitelja zabavnog parka raste do određenog broja posjetitelja, no nakon toga, zbog nastale gužve, počinje opadati.

¹⁴¹ PPA/CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, op. cit., str. 15.

Kako je već rečeno, prihvatni potencijal mora biti usklađen s razvojnim scenarijima za budućnost određene turističke destinacije. Dakle, iako određeni aspekti za određivanje njegove vrijednosti nameću stroge limite, neki su pomaci mogući u zavisnosti od ciljeva razvoja turizma u destinaciji.

Pri tome razvojne scenarije možemo podijeliti u četiri osnovna tipa:¹⁴³

- a) Potpuno slobodni razvoj bez ograničenja;
- b) Intenzivni turistički razvoj, ali s određenim elementima kontrole;
- c) Razvoj alternativnog ili ekoturizma;
- d) Održivi turistički razvoj.

Scenarij potpuno slobodnog razvoja bez ograničenja

Scenarij slobodnog razvoja bez ograničenja smatra se neprihvatljivim i u praksi bi značio prekoračenje limita prihvatnog potencijala sa svih aspekata. Ovaj scenarij može donijeti kratkoročne visoke profite poduzetnicima, ali će posljedice za okoliš i ukupno okruženje biti pogubne. Uobičajeno se ovakvom razvojnom scenariju opire lokalno stanovništvo, a niti državama nije prihvatljiv osim u situacijama kada je jedini cilj punjenje proračuna. Elaboracija ovakvog scenarija potrebna je ako se radi o pokušaju njegove implementacije u turistički nerazvijenom području te u područjima gdje je on već bio primijenjen, dakle prilikom sanacije saturiranih prostora. Treba istaknuti da smo nažalost i danas svjedoci implementacije ovakvog scenarija (npr. Turska, Tunis). Kao primjere visokosaturiranih prostora možemo navesti Costa Bravu i Mallorcu u Španjolskoj, regije Veneto i Emilia-Romagna u Italiji, sjever Rhodosa u Grčkoj, Floridu i Kaliforniju u SAD-u, Karipsko otočje itd.

Scenarij intenzivnoga turističkog razvoja

U ovom modelu također se bilježe veliki zahvati u prostoru s ciljem ostvarenja visokih profita, no u njegovoj implementaciji država ima važnu ulogu i nameće određene kontrolne mehanizme. Djelomično ovaj scenarij vodi računa o prihvatnom potencijalu iako se njegove vrijednosti nastoje prikazati što višim. Ovaj scenarij vodi računa o ekonomsko-političkom kompleksu, ali s druge strane minimizira važnost sociokulturnoga prihvatnog potencijala, koji u određenim slučajevima ima i niže vrijednosti od kapaciteta prirodnog okoliša. Mišljenje lokalnog stanovništva se marginalizira. Ovaj se scenarij nudi kao alternativa u svim turističkih planovima i traži elaboraciju (posebno međuodnos turista i lokalnog stanovništva), osim kad su u pitanju posebno osjetljiva i vrijedna područja gdje

¹⁴³ Klarić, Z.: Određivanje prihvatnog potencijala u Sredozemlju i njegov utjecaj na poimanje održivog razvitka turizma, Zbornik radova Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam Zagreb, 1994, str. 22-25.

on nije ni u kom slučaju prihvatljiv. Kao primjere ovakvog scenarija razvoja možemo navesti regiju Languedoc-Roussillon u Francuskoj, Poreč u Hrvatskoj itd.

Scenarij razvoja alternativnog ili ekoturizma

Ovi su se scenariji razvili kao reakcija na koncept masovnog turizma. U svojim krajnostima ovakav se koncept počeo degenerirati u smjeru rigidne antropološke i ekološke kritike turizma kao takvog, zbog čega su ga počele odbacivati upravo sredine kojima je izvorno namijenjen. Najčešće se nastojao nametnuti u srednje i slabo razvijenim zemljama, stavljajući zajednice pod "stakleno zvonu", a zanemarujući potreban gospodarski razvoj. Pri implementaciji koncepta alternativnoga turističkog razvitka, vrijednosti prihvatnog potencijala iskazuju se što je moguće nižim, te se prenaplašava važnost sociokulturne i ekološke sfere, a zanemaruje ekonomsko-politički aspekt. Razmatranje ovakvog scenarija potrebno je kada se radi o iznimno osjetljivim područjima, područjima bogate kulturno-povijesne baštine i sa specifičnim identitetom lokalnog stanovništva. Primjer za ovaj scenarij su izdvojeni otoci u Tihom i Indijskom oceanu, Libija, Sirija, Alžir (vjersko-ideološki razlozi) te ranije Albanija (politički razlozi).

Scenarij održivoga turističkog razvitka

Scenarij održivog turističkoga razvitka zauzima prostor između maksimalnog i minimalnog prihvatnog potencijala, odnosno između scenarija intenzivnog i umjerene varijante alternativnog turizma. Kvantifikacija scenarija održivog turizma glede planiranja količine i vrste turističkih kapaciteta, kao i turističkog prometa, izravno ovisi o stanju u konkretnoj lokaciji. Utvrđuje se vrijednost relativno fiksnih komponenti prihvatnog potencijala (fizički kapacitet, ekološki kapacitet, kapacitet resursa, demografski kapacitet) te raspon vrijednosti elastičnijih komponenti (infrastruktura, sociokulturni kapacitet lokalne zajednice). Za implementaciju i odluku o razvojnoj opciji bitan je ekonomsko-politički kompleks, tj. spremnost države da zakonskom regulativnom ili izravnim ulaganjima stimulira ili destimulira određeni turistički projekt. S obzirom na izrečeno, scenarij održivog turizma nudi više alternativnih vrijednosti prihvatnog potencijala, odnosno koncepcije turističkog razvoja, a može se opredijeliti i za jednu varijantu. Na kojoj granici prihvatnog potencijala će biti model održivog razvoja turizma ovisi o specifičnostima konkretnog prostora, odnosno o zahtjevima na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini.

Slika 3. ODNOS ALTERNATIVNIH SCENARIJA I PRIHVATNOG POTENCIJALA

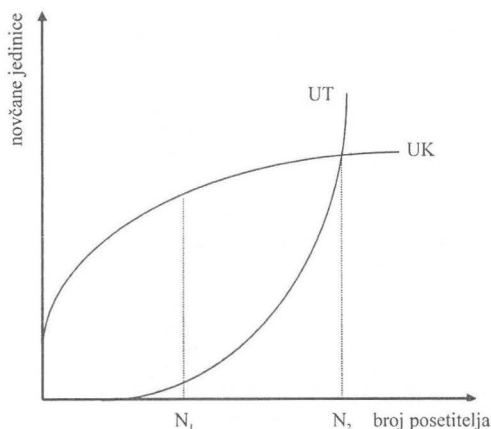
puno zasićenje	SLOBODNI RAZVOJ	Vrijednost prihvatnog potencijala
maksimum	INTENZIVNI RAZVOJ	
	ODRŽIVI RAZVOJ	
minimum	UMJERENA VARIJANTA ALTERNATIVNOG TURIZMA	
bez turizma	EKSTREMNA VARIJANTA ALTERNATIVNOG TURIZMA	

Izvor: Prilagođeno prema PPA/CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, Centar regionalnih aktivnosti Programa prioritetnih aktivnosti, Split, 1997, str. 26.

Postavlja se pitanje na koji način ograničiti dolazak turista kako se ne bi premašio postavljeni prihvatni potencijal. Ukoliko je riječ o turistima (koji dakle i noće u turističkoj destinaciji) broj smještajnih kapaciteta svakako je limit koji će determinirati maksimalan broj turista. No, poseban problem su područja atraktivna izletnicima, i u tom slučaju, potrebne su posebne mjere za ograničenje pritiska turista (ukoliko premašuje postavljeni limit) - primjerice ograničenja na ulazu ili naplaćivanje ulaznica. Čak ni u tom slučaju nema jamstva da će se poštivati razina prihvatnog potencijala. Svaki posjetitelj iznad prihvatnog potencijala povećava ukupne troškove (vidi grafikon 1). Kako korištenje premašuje točku N_1 , granične koristi za korisnike opadaju. Gužve i zakrčenost umanjuju zadovoljstvo posjetitelja, a granični troškovi počinju proporcionalno rasti. Točka N_1 predstavlja maksimizirajuću točku u kojoj je razlika između troškova i koristi najveća. Premašajem te točke situacija postaje nepovoljnija te se konačno dosiže točka N_1 gdje su ukupne koristi jednake ukupnim troškovima. Nakon toga ulazi se u područje gdje su koristi manje od troškova.

Metodologija prihvatnog potencijala ponajprije je inicirana za potrebe menadžmenta prirodnih atraktivnih turističkih sadržaja. U tom slučaju moguće je odrediti granice navedenog područja i menadžment može kontrolirati njegovo korištenje te ga po potrebi redistribuirati. Kada to primijenimo na turističku destinaciju otvorenog tipa to nije jednostavno provesti u praksu. Različite interesne skupine imaju različita mišljenja o prihvatljivoj razini korištenja u turističke svrhe.

Grafikon 1. ODNOS KORISTI I TROŠKOVA POSJETA PRIRODNOJ TURISTIČKOJ ATRAKCIJI

Izvor: Gartner, W.C.: Tourism Development: Principles, Processes and Policies, Van Nostrand Reinhold, New York, 1996, str.142.

Potrebno je istaknuti da se ekološke štete javljaju već pri niskom stupnju korištenja prirodnog resursa. Primjerice, nije potrebno da mnogo pješaka-rekreativaca prođe stazom da bi na toj stazi bila uništena vegetacija. Prvi korisnici čine u relativnom odnosu najveću štetu. Kada je vegetacija već uništena, velik broj kasnijih korisnika iste staze čini relativno malu dodatnu štetu.

Sumirajući problematiku, temeljem analize možemo istaknuti sljedeća osnovna načela metodologije prihvatnog potencijala:¹⁴³

1. Prihvatni potencijal za određeno područje može biti definiran samo u skladu s ciljevima menadžmenta. Mora postojati definirano zemljopisno područje i istaknuta njegova obilježja da bi se moglo pristupiti određivanju prihvatnog potencijala.
2. Mogu se koristiti razni okviri za planiranje prihvatnog potencijala. Pri tome treba uvažavati sve indikatore i standarde te pratiti uvjete na odabranom području.
3. Prikupljanje mišljenja i preferencija turističkih korisnika (i onih koji to nisu) može pomoći pri formuliranju ciljeva i sugerirati moguće promjene u dosadašnjoj turističkoj politici.
4. Na raspolaganju korisnicima mora biti cijeli niz rekreacijskih sadržaja sa svrhom zadovoljenja njihovih potreba, a koji trebaju biti vođeni na način da trajno bitno ne narušavaju prirodni okoliš.

¹⁴³ Gartner, W.C.: Tourism Development: Principles, Processes and Policies, Van Nostrand Reinhold, New York, 1996, str.140-141.

5. Mora biti odabrana menadžerska tehnika za upravljanje turističkom destinacijom u skladu s njezinim prihvatnim potencijalom te ciljevima turističkog razvoja i značenjem samog područja.
6. Menadžment nakon niza konzultacija i analiza mora donijeti odluku o optimalnoj razini korištenja određenog područja u turističke svrhe (prihvatni potencijal u turizmu).

Teškoće koje se javljaju pri određivanju prihvatnog potencijala postoje, no one ne umanjuju njegovu važnost za planiranje budućeg razvoja turističke destinacije. Ističemo važnije:¹⁴⁴

- ✓ Multidimenzionalnost;
- ✓ Poteškoće pri identifikaciji kritičnih limitirajućih resursa kao osnove za procjenu prihvatnog potencijala;
- ✓ Broj posjetitelja koje može prihvatiti određeno područje ovisi o tipu i intenzitetu turističke aktivnosti i tehnološkim faktorima;
- ✓ Uobičajeno postoji više različitih objašnjenja za degradaciju okoliša, a jedan od njih može biti utjecaj turizma.

D. Getz zastupa tezu po kojoj se prihvatni potencijal ne može smatrati formulom niti mehaničkim pristupom determiniranju pripadajućih ili optimalnih granica rasta. Prije se može reći da je koristan u okviru cjelovitoga sustavnog procesa planiranja kao sredstvo za identificiranje praga koji zavređuje pozornost. Osnovni je cilj potaknuti kontinuiranu prilagodbu procesa planiranja putem detaljne ocjene utjecaja. Ono što je nužno jest određivanje kauzalnih mehanizama i međuodnosa.¹⁴⁵

Ograničenja metodologije prihvatnog potencijala nametnula su potrebu da se mehanizmi procjene opterećenja prostora/sredine iskažu uz pomoć korištenja dodatnih indikatora. U tom kontekstu potrebno je uz određivanje prihvatnog potencijala koristiti tzv. određivanje limita prihvatljivih promjena (engl. limits of acceptable change), procjenu utjecaja na okoliš (engl. environmental impact assessment) i menadžment utjecaja posjetitelja (engl. visitor impact management).

¹⁴⁴ Briassoulis, H., Van der Straten, J.: *Tourism and the Environment: Regional, Economic and Policy Issues*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1992, str. 13.

¹⁴⁵ Getz, D.: *Capacity to absorb tourism: Concepts and implication for strategic planning*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 10, Br.2, 1983, str. 260.

ANALIZA PRIHVATNOG KAPACITETA TURISTIČKIH DESTINACIJA - MEDITERANSKA ISKUSTVA

Procjena prihvatnog kapaciteta u turizmu postala je upravljačko sredstvo koje se sve više koristi u definiranju scenarija turističkog razvoja, izradi strateških planova turističkog razvoja te provedbi planova turističkog razvoja na regionalnoj i lokalnoj razini. Koncept prihvatnog kapaciteta u turizmu zasniva se na definiranju maksimalnog broja posjetitelja neke turističke destinacije u isto vrijeme, uz očuvanje fizičkog, ekonomskog i sociokulturnog okoliša te destinacije, kao i zadržavanje kakvoće zadovoljstva posjetitelja. Bez obzira na opću univerzalnost postupka procjene, svaka turistička destinacija je pri izračunu prihvatnog kapaciteta entitet za sebe.

Reagirajući na stanje Sredozemnog mora, zemlje u regiji su 1975. godine osnovala Mediteranski akcijski plan (MAP), a 1976. godine potpisale Barcelonsku konvenciju o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja. Konvencija je revidirana 1995. godine pri čemu su u nju integrirani osnovni principi konferencije UN-a o okolišu i razvoju održane u Riu 1992. godine, odnosno principi održivog razvoja usvojeni na istoj konferenciji.

Osnovni instrument za provedbu Barcelonske konvencije je MAP, koji predstavlja široko razgranatu mrežu mediteranskih institucija i centara. Svaki od tih centara zadužen je za provedbu jedne od komponenti Barcelonske konvencije i to na području cijele regije. Splitski centar koji provodi Program prioritetnih akcija (djeluje od 1979. godine), među najistaknutijim aktivnostima ima integralno upravljanje obalnim područjima (IUOP) i u tome komplementarnu izradu studija prihvatnog kapaciteta za turizam (PKT). U provedbi obiju aktivnosti, centar je postignuo vrlo visoku razinu međunarodnog ugleda. Te se aktivnosti smatraju vrlo važnim elementima provedbe Barcelonske konvencije, posebno nakon njezine revizije, kada se fokus aktivnosti znatnije prenosi na saniranje i/ili uklanjanje kopnenih izvora onečišćenja, odnosno uklanjanje smetnji održivom razvoju u obalnim područjima regije.

Veza između razvoja obalnih područja i turizma je jasno definirana i ne treba je ovdje detaljnije objašnjavati. No, ipak bismo naglasili da analiza prihvatnog kapaciteta za turizam u nekom području mora početi od analize razvojnih i prostornih procesa u obalnom području za koje se računa prihvatni kapacitet.

1. PRITISCI I KONFLIKTI U OKOLIŠU OBALNOG PODRUČJA SREDOZEMLJA

Postoji više definicija obalne regije Mediterana. U najširem smislu, obalna regija obuhvaća državu koje imaju barem dio svoje obale u Sredozemlju. Potpisnice su Barcelonske konvencije 21 zemlja i Europska unija. No, takva definicija regije nije previše operativna u upravljačkom smislu, iako se ona koristi u institucionalnom smislu kao osnova za okupljanje mediteranskih zemalja u realizaciji zajedničkog cilja očuvanja okoliša u regiji te kao osnova za statističku bazu. Mnogo korisnija je definicija koja u obzir uzima one sub-nacionalne administrativne regije koje graniče sa Sredozemnim morem. U tom slučaju dobivamo mnogo uže područje koje je po mnogočemu homogeno, ali i upravljački iznimno podobno. I napokon, u praksi se koristi određeni broj regionalizacija temeljenih na prirodnim parametrima kao što su npr. slijevna područja rijeka, zona rasta masline, i sl.

1.1. Pritisци na obalni okoliš

Temeljni pritisci na okoliš sredozemnog obalnog područja koji proizlaze iz socio-ekonomskog okruženja, mogu se svesti, među ostalim, na sljedeće:

- Ukupni rast stanovništva gdje se očekuje porast s današnjih oko 430 milijuna stanovnika na više od 520 milijuna u 2025. godini. (1) Gotovo cjelokupni rast odnosit će se na jug regije, dok će stanovništvo sjevera u cjelini stagnirati. Rast obalnog stanovništva se procjenjuje sa 145 milijuna (1995.) na 160-210 milijuna u 2025. godini.(2)
- U devedesetim godinama prošlog stoljeća proces urbanizacije je pojačan. Stopa urbanizacije porast će sa 62% na 72%, opet uglavnom u južnim dijelovima regije. Urbano stanovništvo će porasti s 274 milijuna u 2000. godini na 378 milijuna u 2025.(3) Broj obalnih naselja s više od 10.000 stanovnika se udvostručio u razdoblju od 1950-1995.
- Pomorski promet, a posebno promet naftom, iznimno je rizičan. Računa se da se oko 25% svjetskog prometa naftom odvija u Mediteranu, što znači da je oko 200 velikih tankera stalno u plovidbi tim malim zatvorenim morem. Rizici za mora poput Jadranskog još su veći. Iako je Mediteran imao tu sreću da do sada nije imao većih incidenata i izlivanja nafte, kao što je to bio slučaj s tankerima "Erika" ili "Prestige", specijalizirani MAP-ov centar za incidentne situacije u pomorstvu – REMPEC, je utvrdio da je u razdoblju od 1975. – 1995. bilo 268 incidenata u kojima je došlo do većeg izlivanja nafte u more.(4)
- U zemljama Sredozemlja utvrđeno je više od 100 tzv. "vrućih točaka", odnosno područja s visokom koncentracijom ekoloških problema, posebno onečišćenja mora. Važno je da su ova područja identificirale same zemlje. U Hrvatskoj ima 10-tak takvih točaka (Pula, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split, Ploče, Dubrovnik itd.). Riječ je uglavnom o većim obalnim urbanim aglomeracijama.
- Sredozemlje karakteriziraju krhki ekosustavi koji su većim dijelom ugroženi

obalnim razvojem. Računa se da je od rimskih vremena do danas površina močvarnih područja smanjena s 3 milijuna ha na oko 200 tisuća ha.

- Poljoprivredne površine se stalno smanjuju pod pritiskom obalne urbanizacije. Šume pokrivaju samo oko 5% površine sredozemnog obalnog područja, a i one su svakog ljeta izložene opasnostima šumskih požara.
- Povećana potražnja za pitkom vodom osobito je izražena u južnim dijelovima regije, koja uz to pripadaju i u najsušnijim područjima u svijetu.
- Neodrživi koncept ribarstva znatno pridonosi smanjenju ribljeg fonda, (5) dok novi oblici marikulture znatno remete stanje morskih ekosustava na mnogim lokalitetima.

1.2. Konflikti u obalnim područjima

Kao posljedica socioekonomskih pritisaka u obalnim područjima dolazi do pojave mnoštva konfliktnih situacija, koje se mogu sažeti u sljedeće:

- Želja da se bude što bliže obalnoj crti, što se ne odnosi samo na djelatnosti koje po svojoj prirodi moraju ondje biti smještene (marine, luke, brodogradilišta i sl.) već i na one djelatnosti za koje to nije nužno. Dominantni motiv je ekstraprofit koji se stvara lociranjem u blizini obalne crte.
- Inkompatibilnost između pojedinih oblika korištenja zemljišta koji su posljedica aglomeriranja uz obalnu crtu.
- Uzurpiranje zemljišta uz obalnu liniju čime se sprječava slobodni pristup moru.
- Dugoročni ciljevi očuvanja i zaštite te racionalnog korištenja obalnih resursa često su u neskladu s kratkoročnim ciljevima generiranja profita. Takvi slučajevi su česti u turizmu i marikulturi.
- Kakvoća “ekoloških” usluga (odlaganje krutog otpada, odvodnja otpadnih voda i sl.) često zaostaje za stupnjem ekonomskog razvoja kao, na primjer, u tipičnom slučaju kada je stopa urbanizacije brža od stope izgradnje prateće infrastrukture.(6)
- Rastuća pitanja sigurnosti u obalnom području, što se posebno odnosi na rizike od incidentnih situacija, terorizam, unošenje invazivnih vrsta te utjecaja tih događaja na obalne gospodarske sektore.
- Neodrživi oblici prometa, kako na kopnenom tako i u morskom dijelu obalnog područja. Posljedice neadekvatnih prometnih rješenja mogu znatno umanjiti obalnu kvalitetu življenja.

2. TURIZAM U OBALNOM PODRUČJU SREDOZEMLJA

Mediteran je prva svjetska turistička destinacija, s procijenjenih 220 milijuna turističkih dolazaka u 2000. godini.(7) Stopa turističke koncentracije iznimno je visoka u obalnim područjima, a uz to ima i izraženi sezonski značaj. Turistička djelatnost danas je dominantno locirana u sjeverozapadnom dijelu Sredozemlja,

ali se očekuje da će ona ubrzano rasti i u ostalim dijelovima regije. Procjene Plavog plana govore da se u 2025. godini, prema određenim scenarijima, može očekivati dolazak i do 350 milijuna turista.(8)

Turizam je vrlo važna ekonomska grana, bilo da je to već danas u većini zemalja Sredozemlja, bilo da se to očekuje u budućnosti u ostalim zemljama regije. Godišnja stopa turističkog rasta je redovito 5 ili više posto. Turizam je važan doprinositelj društvenom proizvodu (Španjolska 8%, Tunis 7,5%, Grčka 7%, Cipar 22%, Malta 24%),(9) odnosno bilanci tekućih plaćanja u mnogim zemljama (Grčka 28%, Tunis 70-80%, Cipar 74%, Malta 102%). Za Hrvatsku ovi se pokazatelji mogu procijeniti na oko 25% doprinosa u društvenom proizvodu te oko 50% pokrivanja tekuće bilance plaćanja.

Sredozemni turizam je najvećim dijelom koncentriran u obalnom području. To ne začuđuje jer su dobiti od višeg dohotka, veće zaposlenosti i investicija, izgradnje infrastrukture i sl. znatno povoljnije nego u drugim dijelovima nacionalnog teritorija. No, pritom se najčešće bespovratno iskorištavaju obalni prirodni i stvoreni resursi najviše kvalitete. U mnogim područjima, nosivi kapacitet je odavno prešao dopuštene granice.

Prevelik broj turista, zapravo, smanjuje mogućnosti resursne osnove za održivi turistički razvoj. Turistički rast često predstavlja dodatni pritisak na već ionako preopterećena obalna područja. Turizam je intenzivni korisnik prostora, vode, traži prostore za odlaganje krutog otpada, a velike količine tekućeg otpada ispuštenog u more smanjuju asimilativni kapacitet ekosustava mora. Sezonski rast je dodatni problem. Tako na primjer, gustoća stanovanja tijekom ljeta raste za 765% u Monaku, 383% na Malti, 207% u Francuskoj i 157% u Italiji. Nisu zanemarivi ni negativni socijalni utjecaji kao što su gubitak lokalne tradicije, napuštanje tradicionalnih gospodarskih djelatnosti, razbijanje socijalne strukture, povećana emigracija, ali i imigracija itd. U posljednje vrijeme sve je više nagovještaja da turističke prostorne grupacije mogu biti ciljevi terorističkih napada i to zbog efekta koje takvi akti mogu izazvati (slučaj Mombase u Keniji).

3. OBALNA PODRUČJA I INTEGRALNO UPRAVLJANJE

Za potrebe upravljanja turističkim razvojem važno je definirati što podrazumijevamo pod obalnim područjima i obalnim zonama, odnosno integralnim upravljanjem obalnim područjima. Ova područja predstavljaju žarišta turističkog razvoja u Sredozemlju. "Obalna zona" se definira kao relativno uzak pojas zemljišta pod utjecajem blizine mora, odnosno onaj uski pojas obalnog mora pod utjecajem blizine kopna. "Obalno područje" je geografski širi prostor od obalne zone, i u većini definicija ono uključuje prijelazne i kopnene ekosustave, kao i teritorijalno more do 12 nm. Obalno područje može obuhvatiti prostor do najbližeg planinskog lanca, ali se isto tako može protegnuti i dublje u teritorij (u slučaju slijevnih područja, na primjer). "Dubina" se obalnog područja definira prema potrebama integralnog upravljanja socijalnim, ekonomskim, prirodnim, administrativnim i drugih procesima.(10)

Mnogostruko je potvrđena činjenica da sektorske obalne aktivnosti (urbanizacija, turizam, marikultura, promet) stvaraju negativne utjecaje na okoliš (onečišćenje mora, voda, zraka, gubitak morskih resursa, gubitak zemljišta, uništavanje povijesnog nasljeđa, itd). Stanje u Sredozemlju govori da su politike pojedinih vlada, sa svrhom zaustavljanja ili usporavanja degradacije obalnih područja, imale samo ograničene učinke, zato jer su se temeljile uglavnom na sektorskom pristupu, odnosno na rješavanju problema u okolišu samo unutar pojedinog sektora, bez namjere da se sagledaju trans-sektorski, kumulativni učinci tih problema.(11) Danas je opće prihvaćen stav da su obalni sustavi previše kompleksni da bi se njima moglo upravljati na "tradicionalan", sektorski način. Zato integralno upravljanje obalnim područjem (IUOP) sve više postaje standardan pristup koji provode mnogi akteri aktivni u obalnim područjima širom svijeta.

IUOP se definira kao trajan, pro-aktivan (problemi se anticipiraju i rješavaju prije nego što nastanu, za razliku od reaktivnog pristupa kojim se problemi rješavaju tek kada nastanu) i prilagodljiv (vodi se računa o promjenama u socioekonomskom okruženju) proces upravljanja resursima sa svrhom ostvarivanja održivog razvoja obalnih područja. Temeljna odrednica IUOP-a jest spoznaja da postoji vrlo bliska veza između stanja obalnih resursa, načina njihovog korištenja i, shodno tome, ukupnih utjecaja na ekonomski razvoj. U operativnom smislu, IUOP-om se omogućava dijalog svih partnera u obalnom razvoju kako na horizontalnoj tako i na vertikalnoj osi, uz sporazumijevanje i stvaranje kompromisa gdje god je to nužno sa svrhom izbjegavanja konfliktnih situacija. IUOP je participatorni proces koji uključuje strateško planiranje, ali i uvažavanje lokalnih vrijednosti, tradicija, potreba i prioriteta.(12) Važno je naglasiti nekoliko značajki IUOP-a koje su bitne za razumijevanje odnosa između obalnog planiranja i upravljanja i održivoga turističkog razvitka:

- Proces integralnog upravljanja ne znači da je svaka aktivnost moguća te da svaki interes treba uvažavati. IUOP je proces optimalne alokacije resursa u vremenu i prostoru.
- Rana definicija prioriteta je nužna. U obalnim područjima, realizacija održivog turizma svakako pripada tim prioritetima.
- IUOP ima znatno izraženu prostornu komponentu. Shodno tome, prostorno se planiranje još smatra jednim od najpotentnijih instrumenata za regulaciju optimalnoga obalnog razvoja.
- U granice zahvata IUOP-a nužno je uključiti obalne ekosustave u njihovu cijelosti. Jedino se na taj način može osigurati integralna zaštita i razvoj najvrednijih obalnih resursa koji su i temelj razvoja turizma.
- IUOP je efikasni instrument integracije politike obalnoga turističkog razvoja.

4. DEFINICIJA I RAZVOJ POJMA PRIHVATNOG KAPACITETA ZA TURIZAM

Pojam "prihvatni kapacitet" (*carrying capacity*) posuđen je iz ekoloških studija, ponajprije iz područja poljoprivredne ekologije. Pojam se koristi za definiranje

maksimalne veličine određene populacije koju određeno područje može podržavati bez smanjivanja kapaciteta za održavanje slične populacije u budućnosti. No, korištenje ovoga pojma s vremenom se znatno proširilo i danas ga nalazimo kao standardnog u mnogim znanstvenim disciplinama, od kojih su neke dominantno društvene.

Evolucija pojma "prihvatni kapacitet" u području turizma slijedila je sličan put kao i u drugim disciplinama. Od čisto numeričke tehnike (za primjer možemo uzeti izračun kapaciteta plaža u planovima koje je UNDP radio koncem 60-tih i početkom 70-tih godina u obalnom području Jadrana), do unošenja socio-ekonomsko-kulturnih varijabli u postupak definiranja prihvatnog kapaciteta tijekom 90-tih godina prošlog stoljeća. Svjetska turistička organizacija (WTO) je tada definirala prihvatni kapacitet za turizam kao:

...maksimalan broj ljudi koji mogu posjetiti određenu turističku destinaciju u isto vrijeme, a da to ne izazove degradaciju fizičkog, ekonomskog i sociokulturnog okoliša i ne dovede do neprihvatljivog srozavanja kakvoće zadovoljstva posjetitelja.(13)

Ovu definiciju je, kao radnu, prihvatio i PAP/RAC i ona je postala osnova za izradu metodološkog pristupa, priručnika i procedure za izradu PKT te za praktičnu provedbu studija na nekoliko lokaliteta u Sredozemlju. U definiranju pojma PKT i njegove praktične razrade i provedbe ključnu ulogu je igrala skupina eksperata iz Instituta za turizam u Zagrebu.

Iako sam koncept izgleda dosta privlačno, trebalo je dosta vremena da ideja PKT-a počne dobivati širu potporu svih aktera u turističkoj industriji (međunarodne organizacije, lokalne i regionalne vlasti u turističkim destinacijama, turoperatori, hotelske kuće te uprave nacionalnih parkova i zaštićenih područja), poglavito kroz izradu konkretnih studija. Sada se može kazati da koncept PKT dugo vremena nije bio percipiran kao upravljačko sredstvo. On se, gotovo isključivo, tretirao kao jednostavna kvantitativna tehnika od koje se očekivalo da daje točan broj turista koje određena destinacija može prihvatiti, a to je i bio jedan od temelja njegove privlačnosti. No, kako je stvarnost bila mnogo kompleksnija nego što se to dalo naslutiti iz jednostavno izračunatog kapaciteta, odnosno broja turista, shvatljivo je da su u realizaciji ti izračuni počesto bili daleko od stvarnog stanja. Među poteškoćama koje se ističu kao razlog sporom prihvaćanju PKT-a, najčešće susrećemo sljedeće:

- PKT je kompliciran i dugotrajan postupak bez vidljivih koristi od njegove provedbe;
- Prihvatni kapacitet može biti limitirajući faktor za ekonomski razvoj i otvaranje radnih mjesta;
- Prihvatni kapacitet može reducirati mogućnosti turističke industrije kao pokretača razvoja;
- Prihvatni kapacitet može reducirati kompetitivne težnje privatnog sektora i njegovu želju za kratkoročnim profitom koji je čest pokretač turističke industrije.(14)

No, koncept prihvatnog kapaciteta za turizam danas postaje sve više i više prihvaćen, dok analiza PKT postaje standardna tehnika koju počinju primjenjivati

i neke od najrazvikanijih i najvećih turističkih destinacija u Sredozemlju (Calvia i Rimini, na primjer). Ova se tehnika, osim u Sredozemlju, počinje koristiti i u drugim obalnim regijama svijeta (Bermuda, Djevičanski Otoci, Galapagos, Kostarika, Australija, otoci La Reunion, Sejšelski otoci), doduše najčešće u posebno zaštićenim obalnim područjima. Zato možemo govoriti da je procjena PKT definitivno postala upravljačko sredstvo koje se sve više koristi u definiranju scenarija turističkog razvoja, izrade strateških planova turističkog razvoja te izrade i provedbe planova turističkog razvoja na regionalnoj i lokalnoj razini. Pritom treba istaknuti sljedeće:

- PKT je upravljački, a ne znanstveni koncept;
- Numeričke reference koje se definiraju procjenom PKT korisne su ponajprije kao okvir za turistički razvoj, a ne kao parametar detaljnoga turističkog planiranja;
- PKT je instrument monitoringa turističkog razvoja koji omogućava brze intervencije u slučaju pojave negativnih trendova;
- PKT nije statična kategorija, već se mijenja s vremenom i s promjenom parametara turističkog razvoja.

5. POSTUPAK IZRADA I KORIŠTENJE REZULTATA STUDIJA PROCJENE PRIHVATNOG KAPACITETA ZA TURIZAM

Centar za regionalne aktivnosti za Program prioriternih akcija (CRA/PPA), od početka 90-ih godina aktivno razrađuje i provodi metodu izrade studija procjene PKT. Kao odgovor na rastuće potrebe u Sredozemlju, najprije je 1997. godine napravljen priručnik za izradu studija,(15) a potom 2003. godine i priručnik s iskustvima iz primjene.(16) Ovi su dokumenti bili namijenjeni ponajprije donositeljima odluka, ali isto tako i osobama koje su profesionalno bile angažirane na izradi samih studija te u manjem dijelu i široj javnosti. Dokumenti su posebno trebali poslužiti prostornim planerima i stručnjacima za obalno upravljanje, koji su bili i zamišljeni kao “krajnji korisnici”, odnosno oni koji su rezultate procjene PKT trebali integrirati u prostorne planove i planove upravljanja obalnim područjem.

Izrada procjene PKT uzima u obzir tri temeljne skupine parametara:

- Fizičko-ekološki parametri, koji se odnose na sve komponente prirodnog okoliša kao i sustave infrastrukture i drugih “man-made” elemenata (ekosustavi, atraktivni krajobrazi, vodoopskrba, odvodnja otpadnih voda, električni sustavi, sklanjanje krutog otpada, promet, itd.). Budući da se ovi parametri mogu lako izmjeriti, potrebno je odrediti njihove numeričke vrijednosti, odnosno fizičke kapacitete pojedinih prirodnih i infrastrukturnih sustava.
- Socioekonomski parametri, koji se odnose na karakteristike lokalne zajednice i turističke populacije te odnose između tih dviju skupina (kulturno-povijesno nasljeđe, sociokulturni aspekti). Dok je demografske parametre lako numerički izraziti, socijalne značajke je teže pa se za njih češće daju kvalitativne ocjene.

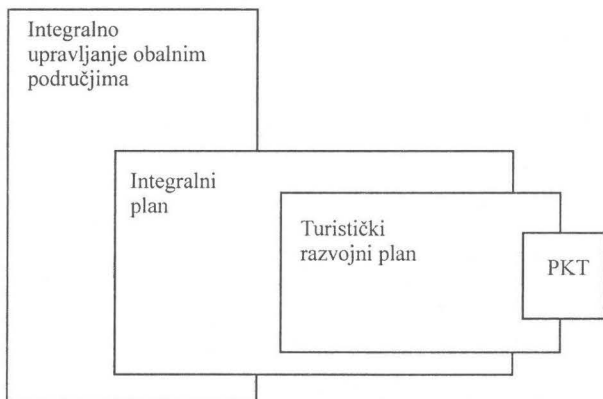
- Političko-ekonomski parametri, koji se u prvom redu odnose na moguće investicije i druge ekonomske mjere koje se koriste za stimuliranje turističkog razvoja (gospodarstvo). Ovi parametri mogu odlučno utjecati na prihvatni kapacitet za turizam. Ove parametre moguće je u većem dijelu kvantitativno izraziti.

U priručniku CRA/PPA detaljno se razrađuje postupak izrade studije procjene PKT koji se, ukratko, sastoji od sljedećih faza:

1. Prikupljanje podataka
 - određivanje granica turističke destinacije
 - analiza značajki turističke destinacije
 - analiza turističke atraktivnosti područja
 - analiza značajki gospodarstva i stanovništva
 - ocjena stanja dokumentacije
 - dodatno prikupljanje podataka
2. Analiza
 - tipologija turističkih destinacija
 - odnosi turističke destinacije sa širim prostorom
 - propisi i ograničenja
 - vrednovanje turističkih resursa, turističke potražnje i ponude
 - standardi
 - varijante rješenja PKT
3. Priprema opcija turističkog razvitka
 - definiranje mogućih scenarija turističkog razvoja (bez razvoja turizma, alternativni turizam, održivi turizam, intenzivni razvoj turizma, slobodni razvoj-zasićenje)
 - analiza scenarija
 - izbor najpovoljnije opcije
4. Izračun PKT
 - oblikovanje modela turističkog razvoja
 - izračun PKT
 - upute za primjenu
5. Primjena, monitoring i evaluacija

Nakon što se izradi sama studija procjene PKT, rezultati se mogu koristiti na nekoliko načina. Naravno, tu ponajprije imamo u vidu PKT kao sredstvo za direktno planiranje turističkog razvoja u turističkoj destinaciji. Ono je i sredstvo praćenja turističkog razvoja, jer ukoliko dođe do znatnijeg premašivanja broja turista utvrđenih procjenom, nadređene vlasti u turističkoj destinaciji mogu reagirati i poduzeti mjere da se broj turista dovede u procijenjeni okvir. No, mnogo je važnije korištenje PKT u procesu integralnog upravljanja obalnim područjima (IUOP). U slici 1. daje se shematski okvir za integraciju PKT u obalno planiranje.

Slika 1. PLANSKA INTEGRACIJA: PROCJENA PRIHVATNOG KAPACITETA ZA TURIZAM KAO DIO PROCESA INTEGRALNOG UPRAVLJANJA OBALNIM PODRUČJIMA

Izvor: PAP/RAC, *Guidelines for Carrying Capacity Assessment for Tourism in Mediterranean Coastal Areas*, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 1997.

IUOP u Republici Hrvatskoj još nije zaživjelo kao aktivni sustav upravljanja, makar se u posljednje vrijeme u izradi prostornih planova obalnih županija velika pozornost pridaje obalnim područjima kao teritorijalnim jedinicama s posebnim obilježjima. Budući da je turizam jedna od najvažnijih gospodarskih aktivnosti u obalnom području, njegove strateške odrednice znatno definiraju strukturu razvoja u obalnom prostoru. IUOP je širi sustav nego što je to (prostorno) planiranje, jer se on sastoji od planerske, ekonomske, pravne, institucionalne i drugih komponenti koje su jednakopravno pozicionirane u tom sustavu. Pored toga, već je ranije naglašeno da je integracija bitna odrednica sustava, što još nije slučaj i u sustavu prostornog planiranja. U slici 1. veza između IUOP-a i PKT-a je konzekventno prikazana i kreće se od sektorskog k integralnom, odnosno od planiranja odrednica turističkog razvoja k integraciji s ostalim elementima sustava IUOP-a.

Procjena PKT se svakako mora koristiti i u kontekstu planiranja turističkog razvoja. Slika 2. predstavlja nešto složeniju shemu integracije PKT-a. Svako sustavnije turističko planiranje treba započeti na državnoj razini (pri čemu se integriraju svjetska i regionalna iskustva i trendovi). Prvi je korak izrada nacionalne strategije održivog razvoja gdje se turizam pozicionira kao temeljna komponenta održivog razvoja, osobito u zemljama gdje je turizam jedna od temeljnih gospodarskih aktivnosti. Nacionalna strategija razvoja turizma izravno se oslanja na nacionalnu strategiju održivog razvoja i u njoj se turizam postavlja na održive osnove. To u praksi znači da turizam ne smije biti samo "eksploatator" prirodnih bogatstava (voda, energija, more, prostor, sirovine i sl.), već istovremeno

mora donijeti ekonomsku dobrobit stanovništvu koje se njime bavi, ali i širem ekonomskom okruženju. Da bismo bili sigurni da su ciljevi na državnoj razini ispravno postavljeni izrađuje se Strateška procjena utjecaja na okoliš (SPUO), koja je relativno nova tehnika za procjenu kumulativnih učinaka planova, politika i programa.(17) Ona izravno utječe na izradu županijskih i lokalnih prostornih planova kao i turističkih razvojnih planova. No, u središtu izrade dokumenata na županijskoj i lokalnoj razini, ondje gdje je turizam ključna gospodarska djelatnost, nalazi se procjena PKT, a ona je važna i za izradu planova upravljanja obalnim područjima.

Slika 2. INTEGRACIJA STUDIJE PROCJENE PKT U KONTEKST PLANIRANJA TURISTIČKOG RAZVOJA

6. MEDITERANSKA ISKUSTVA U PROCJENI PRIHVATNOG KAPACITETA ZA TURIZAM

Sredozemna regija pripada onim svjetskim regijama gdje je primjena procjene PKT najdalje otišla. Nakon pionirskih pothvata CRA/PPA početkom devedesetih, danas se na njezinu primjenu odlučuju i turističke destinacije u najrazvijenijim (ne samo u turističkom smislu) zemljama regije.

U Hrvatskoj CRA/PPA je izradio procjenu PKT na dva lokaliteta: Brijuni i otok Vis. Na otoku Visu, izrađeno je nekoliko scenarija razvoja, a predloženo je bilo da se ti rezultati koriste u izradi prostornog plana ondašnje općine Vis koja je zahvaćala cijeli otok. Općina Šolta se, u sklopu izrade strategije razvitka, odlučila na procjenu PKT i tu je inicijativu djelomično financirao njemački razvojni fond (GTZ).

Procjena PKT za područje Fuka-Matrouh u Egiptu je izrađena u sklopu šireg projekta koji je u toj obalnoj zoni provodio Mediteranski akcijski plan (MAP).

Područje, u kojem živi oko 300.000 stanovnika, smješteno je 210 km zapadno od Aleksandrije s dužinom obalne linije od 100 km. Studija je predložila 3 scenarija mogućeg razvoja turizma: 1. nastavak dosadašnjih trendova koje karakterizira nekontrolirana urbanizacija; 2. koncept turističkih enklava za strance; i 3. uravnoteženi, održivi turistički razvoj. Svaki od ovih scenarija praćen je odgovarajućom procjenom PKT. Ovi scenariji su predstavljali vrijedan "input" prostornim planerima u izradi planova toga područja.

Procjena PKT na Malti izrađena je na inicijativu Nacionalne turističke organizacije i mjerodavnog ministarstva, a uz stručnu asistenciju CRA/PPA. U njezinoj je izradi sudjelovao veći broj relevantnih ministarstava i organizacija. Razvijena su četiri scenarija: 1. slobodni razvoj; 2. ograničeni rast; 3. bez rasta; i 4. ekskluzivni turizam. Ostvaren je konsenzus oko zaključka da je ograničeni turistički razvoj najrealniji scenarij za sljedećih deset godina. Studija predlaže i smjernice za realizaciju poželjnog scenarija. Nažalost, u primjeni PKT naišlo se na otpor hotelijerskog sektora, ali i građevinskog, koji nisu pristajali na ograničavanje razvitka. Izgleda da budućnost malteškoga turizma ostaje nesigurna, a sve je vjerojatnija pretpostavka da je masovna izgradnja hotela na otoku više rezultat građevinskih špekulacija nego želje za razvojem turizma.

Studija procjene PKT za otok Elba u Italiji izrađena je u okviru projekta ISOLE, koji je financirala Europska unija. Elbu na godinu posjeti oko 500.000 turista, što predstavlja vrlo visoku koncentraciju. Razvijeni su sljedeći scenariji: 1. zaštita (53.000 turista na dan); 2. visoka održivost (60.000); 3. niska održivost (65.000); i 4. degeneracija (90.000). Svi su scenariji bili provjereni tijekom turističke sezone 1998. godine. Tada je prvi scenarij bio dosegnut tijekom 11 dana, drugi 8, treći 38 i četvrti tijekom 66 dana. Za sada se ovi scenariji koriste samo kao sredstvo praćenja stanja, dok se čeka da lokalne vlasti poduzmu odlučnije korake u izradi akcijskih planova koji bi doveli do izbora i primjene optimalnog scenarija.

EU je 2002. godine financirala projekt "Definiranje, mjerenje i vrednovanje nosivog kapaciteta u europskim turističkim destinacijama". Svrha je studije bila da se elaborira opsežan metodološki okvir koji bi pridonio razumijevanju koncepta PKT i njegovoj praktičnoj provedbi u EU. Prilikom izrade projekta u velikoj su mjeri korištena i iskustva CRA/PPA u ovoj problematici, a osobito u analizi primjene PKT u obalnim područjima. Studija zaključuje da procjena PKT mora biti izrađena u kontekstu procesa turističkog planiranja. U mnogim svojim saznanjima, studija je došla do sličnih zaključaka kao i stručnjaci CRA/PPA. (18) Važno je istaknuti činjenicu da se EU odlučila financirati jedan ovakav projekt, što je dokaz da PKT dobiva konačno priznanje i u širem europskom prostoru.

Dosadašnje iskustvo govori da koncept prihvatnog kapaciteta za turizam sve više prihvaćaju mjerodavni akteri, o čemu najbolje govori sve veći broj studija koje se rade u Sredozemlju, zemljama Europske unije i šire u svijetu. U praktičnoj provedbi, najveći problem je taj što, s jedne strane, neki žele da PKT bude definiran kao precizan broj koji bi onda bilo jednostavno koristiti u izradi prostorno planske dokumentacije, dok su drugi skloniji "liberalnijoj" definiciji PKT tvrdeći da bi on trebao biti isključivo upravljačko sredstvo koje bi služilo za praćenje

turističkog razvoja u nekom području. Procjena PKT bi trebala biti sredstvo primjene strategije turističkog razvoja, no gdje god je to moguće ona bi trebala dati i precizniju procjenu broja turista koje neko područje može prihvatiti.

PKT je posebno važan u obalnim područjima, jer su to prostori gdje se najvećim dijelom odvija turistički razvoj, makar se ne bi smjelo zaboraviti ni planinska područja, posebno zaštićena područja, povijesna naselja i slično. Obalna područja su važna i zato jer mnoge sredozemne zemlje planiraju da njihov budući razvoj bude temeljen na razvoju turizma. Zato je važno na vrijeme utvrditi koji su to limiti preko kojih broj turista ne bi trebao prijeći, jer bi to moglo imati nesagledive posljedice za razvoj turizma, ali i razvoj u cjelini. Jedna analiza napravljena u CRA/PPA je upozorila, a na temelju do sada izrađenih studija procjene PKT, da kod njihove izrade treba voditi računa o sljedećem:(19)

- Odluke u procesu procjene PKT treba donositi "odozgo" u slučaju *manje razvijenih turističkih područja* (npr. Albanija, arapske zemlje), jer je ovdje riječ o strateškim odlukama;
- Odluke u slučaju *razvijenih turističkih destinacija* (zemlje EU, Hrvatska, na primjer) treba donositi "odozdo" budući da su destinacije same sposobne izraditi procjenu i koristiti se njezinim rezultatima;
- Veličina područja za koje treba raditi procjenu može varirati, no iskustvo govori da se najbolji rezultati postižu u srednje velikim područjima (županije, općine), koja uz to moraju imati precizno definirane administrativne granice;
- Korištenje podataka više ovisi o političkom i organizacijskom ustrojstvu nego o kvaliteti podataka. Ovo u praksi znači da je važno da podaci budu dani na uvid i da njihovo korištenje u izradi procjene bude moguće;
- Treba koristiti pokazatelje održivog razvoja posebno tijekom izrade razvojnih scenarija;
- Treba instalirati proces participacije i podizanja javne svijesti o potrebi održivog razvoja turizma;
- Ključni korak u procesu izrade procjene jest identifikacija i izbor scenarija razvoja turizma;
- PKT treba uvijek temeljiti na scenariju održivog razvoja turizma;
- Integracija procjene PKT s drugim formama planiranja (obalno planiranje i upravljanje, prostorno planiranje, turističko planiranje, prometno planiranje) je nužna jer se time daje i legalan predznak procjeni PKT, premda i „samostojeće“ studije mogu biti kvalitetan instrument vođenja turističkog razvoja;
- Korištenje rezultata procjene PKT je učinkovitije ondje gdje je proces javne participacije integriran u proces upravljanja resursima.

IZRAČUN PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE

Zbog cjelokupnoga gospodarskog i urbanističkog razvoja ostvarenog u posljednje vrijeme, obalni je prostor sve više tražen za smještaj (najčešće anarhičan), kao i za različite ljudske aktivnosti.

Zato nastaju mnogobrojne konfliktne situacije među postojećim i potencijalnim korisnicima, ali i velika ugroženost, po svojoj prirodi veoma krhkog i oskudnog elementa. Riječ je o oblicima turizma koji totalno okupiraju i obezvjeđuju prirodni prostor. Ti su oblici turizma po svojoj prirodi ekspanzivni te zbog stihijskog i nekontroliranog razvitka postaju agresivni i izazivaju kaotične odnose u prostoru. Prostor uz obalu je vrijedan, ali količinski ograničen i nedostatan. Sklad i ljepota koju je taložila povijest želi se narušiti pretjeranom izgradnjom. Kako su ljudi poticali materijalnim probitkom sve manje obazrivi, more i obala, ono što je najvrednije, postaju nemilosrdno ugroženi. Zato, da bi se uspješno upravljalo razvojem jedne turističke destinacije, od njezinog se menadžmenta traži obaveza izračuna prihvatnog potencijala turističke destinacije.

Budućnost razvoja turizma određivat će:

- ograničeni prostorni resursi /velika "glad" za brzim razvojem i profitom i na drugom kraju zaštita temeljnih resursa i ugroženost turističke destinacije
- ograničeni kadrovski resursi / stručni, opredijeljeni i nepotkupljivi kadrovi na svim razinama odlučivanja od lokalne do državne razine
- društvena funkcija javnosti / koja još ne prepoznaje svoju ulogu i ponaša se kao nemoćna i indiferentna
- kapital /koji nije i neće biti ograničavajući faktor razvoja.

Učinkovito upravljanje turističkom destinacijom od nacionalne do lokalne razine, određivat će sudbinu i budućnost hrvatskog turizma.

Na svim turističkim područjima u komercijalnim i nekomercijalnim vrstama smještaja u Hrvatskoj već je izgrađen golemi prihvatni kapacitet u kojem danas može boraviti gotovo 2 milijuna turista, od čega veći dio: više od 2/3 ukupne, odnosno oko 97% hrvatske komercijalne smještajne ponude otpada na primorsko područje (Radnić, 11). Posljedice izbora razvojnog usmjerenja isključivo na

sezonski ljetni turistički proizvod pokazale su se katastrofalnim po destinaciju i to u prvom redu zbog nekontroliranog i neracionalnog, gotovo rasipničkog korištenja prostora na najatraktivnijim lokacijama.

Kreativnost i mašta posebno su došle do izražaja u stvaranju "civilizacije u kamenu", koja je ostala kao svjedok bogatstva duhovnih i gospodarskih vrijednosti predaka stanovnika ovih područja. Sve to i još mnogo drugog čini općenito mediteransko područje, pa zato i našu jadransku obalu, iznimno vrijednim i drugačijim i ujedno vrlo osjetljivim na ponašanje ljudi.

Prostor uz obalu je vrijedan, ali zato količinski ograničen, nedostatan. Snažni su pritisci na njega, posebno iz, u pravilu siromašnoga kontinentalnog zaleđa pa i šire. Sklad i ljepota koju je taložila povijest zbog toga se narušava pretjeranom izgradnjom.

Prihvatni potencijal turističke destinacije kao suvremene razvojne koncepcije u Hrvatskoj nedovoljno je obrađen, uz vrlo skromne pokušaje njegove primjene u praksi.

U svijetu je koncept prihvatnog potencijala opće prihvaćen o čemu svjedoče mnogobrojni znanstveni skupovi i suvremena literatura.

1. ODREĐIVANJE I DEFINIRANJE PRIHVAATNOG POTENCIJALA

Kako bi se prirodni resursi u službi turizma optimalno upotrebljavali potrebno je u planiranje i upravljanje razvitkom turizma uvesti procjenu prihvatnog potencijala određenoga turističkog područja.

Metodologijom utvrđivanja prihvatnog potencijala analiziraju se promjene prirodnog i društvenog okruženja izazvane korištenjem određenog područja u turističke svrhe.

Utvrđivanjem prihvatnog potencijala nekog područja na temelju utvrđenih parametara i odgovarajućih standarda vezanih uz pojedine parametre, stvara se podloga za izradu scenarija mogućega turističkog razvoja, nakon čega se odabire najpovoljniji razvojni scenarij.

Turistička saturacija uvjetovana nekontroliranim razvojem masovnog turizma u prošlosti dovela je danas do nazadovanja mnogih turističkih destinacija koje postaju gospodarski neuspješne zbog sve veće ekološke senzibilitnosti turista i neatraktivnosti takvog ambijenta.

Izračun prihvatnog potencijala turističkog područja (Carryng Capacity Assessment) u okviru turističkih razvojnih planova i njegovih limita razvoja omogućava, uz primjenu zaštite okoliša, i dugoročni razvoj turizma.

Od 1986. godine prihvatnim potencijalom bavi se Centar za regionalne aktivnosti Programa prioritetnih akcija (Priority Actions Programme - Regional Activity Centre - PAP / CRA) sa sjedištem u Splitu, Mediteranskoga akcijskog plana (Mediterranean Action Plan - MAP) u okviru Programa za okoliš Ujedinjenih naroda (United Nations Environment Programme - UNEP) koji je razvio projekt

pod nazivom "Razvoj sredozemnog turizma u skladu s okolišem" u kojem sudjeluje 14 sredozemnih zemalja. Koordinator ovih aktivnosti je Institut za turizam Hrvatske. U okviru projekta izrađena je studija prihvatnog potencijala za otočnu skupinu Brijuni i otok Vis. Akcija MAP-a upozorava na potrebu očuvanja prirodne okoline i povijesno - kulturne baštine prilikom planiranja budućega turističkog razvoja (vidi: www.pap-thecoastcentre.org).

"Problematika prihvatnog potencijala je osnova na kojoj se bazira koncept održivog razvoja turizma. Prihvatni potencijal turističke destinacije predstavlja njenu sposobnost da prihvati turiste i razvoj turizma, (pod turizmom se podrazumijeva i tzv. rezidencijalni turizam - vile, vikendice i vikend stanovi - apartmani), a da se pri tome u većoj mjeri ne narušava ukupno okruženje: prirodno, izgrađeno i socio-kulturološko. Ono podrazumijeva prisutnost turista, koje svakako ima utjecaja na okruženje, ali koje je prihvatljivo za lokalno stanovništvo i turiste te koje je održivo i u budućnosti." (Smolčić-Jurdana, 303)

Najprihvaćenija definicija prihvatnog potencijala jest ona izložena u dokumentima United Nations Environment Programme (Program za okoliš Ujedinjenih naroda) i World Tourism organization (Svjetske turističke organizacije) u kojoj je prihvatni potencijal definiran kao "maksimalan broj turističkih korisnika koji simultano posjećuju turističko mjesto bez neprihvatljivog poremećaja fizičke, ekonomske i sociokulturne okoline, kao i bez neprihvatljivog smanjenja kvalitete zadovoljstva posjetitelja." (UNEP / PPA / CRA, 5)

- **Fizički aspekt prihvatnog potencijala** razmatra količinu raspoloživog zemljišta za izgradnju objekata. Radi planiranja i upravljanja razvojem turističke destinacije potrebno je definirati veličinu i kapacitet svakog pojedinog objekta .

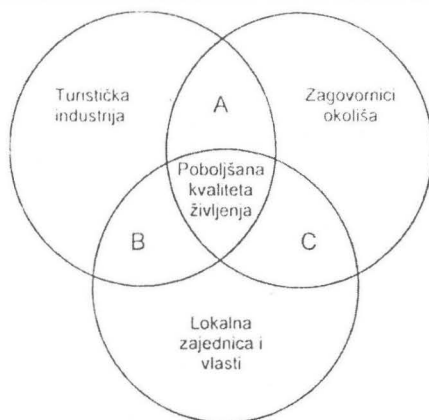
- **Psihološki aspekt prihvatnog potencijala** premašen je znatnim umanjnjem doživljaja turista zbog saturiranosti turističke destinacije, izazvane prevelikim brojem turista u određenoj turističkoj destinaciji. S obzirom da pojedini ljudi različito doživljavaju gužvu (neki izbjegavaju, neki preferiraju) zbog subjektivnog pristupa ovaj je aspekt prihvatnog potencijala teško odrediti.

- **Biološki aspekt prihvatnog potencijala** treba sagledati kroz održanje ravnoteže cjelovitog ekosustava. Kada je evidentno da se prijeti onečišćenjem i narušavanjem okoliša možemo govoriti o premašenom biološkom aspektu.

- **Sociološki aspekt prihvatnog potencijala** izvodi se iz ideje da lokalna zajednica mora sudjelovati u procesu planiranja turističkog razvoja i njegove održivosti, stoga je potrebno definirati onu razinu razvoja koja je prihvatljiva lokalnom stanovništvu.

Analiza navedenih aspekata prihvatnog potencijala pokazuje njegovu složenost. Prihvatni potencijal turističke destinacije nije nepromjenjiva veličina, već se mijenja tijekom vremena pod utjecajem raznih čimbenika (stavova lokalnog stanovništva, turista i okruženja). Utjecaj turizma na društvo, kulturu, okoliš i gospodarstvo je višestruk.

Shema 1. TURISTIČKA INDUSTRIJA, OKOLIŠ I LOKALNA ZAJEDNICA

Izvor: UNEP / PPA / CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, UNEP / PPA / CRA, Split, 1997., str. 11.

Prihvatni potencijal turističke destinacije bit će onaj kod kojeg je nakon analize iskazana najniža vrijednost, bez obzira o kojem je aspektu riječ, te time određen prag prihvatnog potencijala.

Pojam prihvatnog potencijala u turizmu jasan je u svim dokumentima Programa za okoliš Ujedinjenih naroda (UNEP-a) i Svjetske turističke organizacije (World Tourism Organization - WTO) ipak pokušava li ga se kvantificirati, javljaju se mnogobrojni problemi, posebice u slučajevima teško mjerljivih elemenata vezanih na sociokulturnu problematiku. (Klarić, 19).

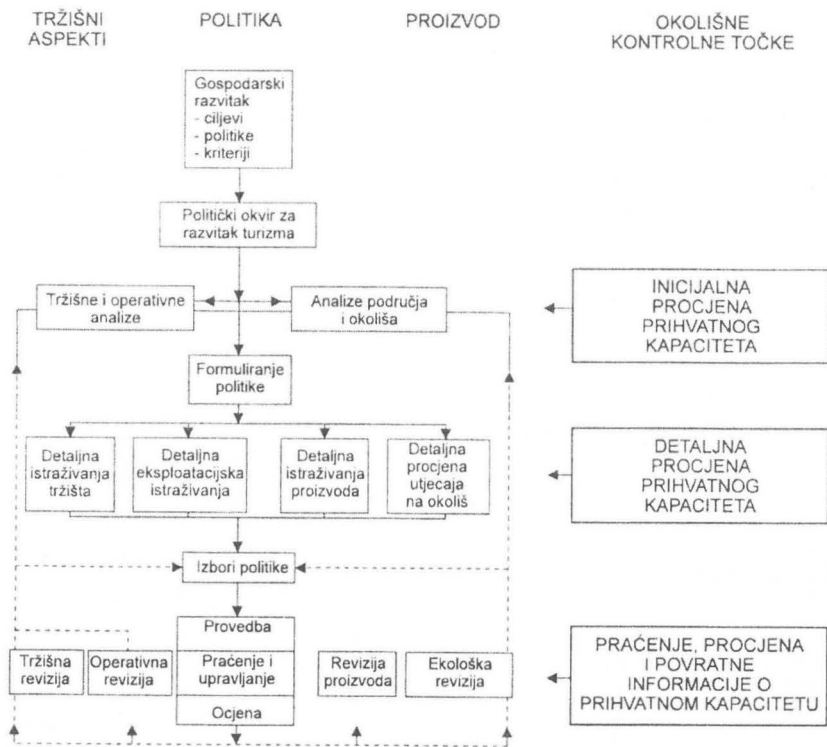
Prihvatni potencijal predstavlja odluku menadžmenta turističke destinacije donesenu na razini turističke destinacije nakon provođenja opsežnog i interdisciplinarnog istraživanja.

Ukoliko lokalno stanovništvo uvidi prednosti i koristi razvoja turizma tada će se i prihvatni potencijal sa sociološkog aspekta povećati . Prije određivanja prihvatnog potencijala moraju biti jasno definirani ciljevi razvoja turizma.

Prihvatni potencijal nije nepromjenjiva veličina već varira u zavisnosti od postavljenih menadžerskih ciljeva na nekom području.

Postavljeni ciljevi razvoja mogu znatno povećati prihvatni potencijal određenog područja (promjenom oblika turizma) koji može podnijeti znatno veće opterećenje prije nego se pojave negativni utjecaji.

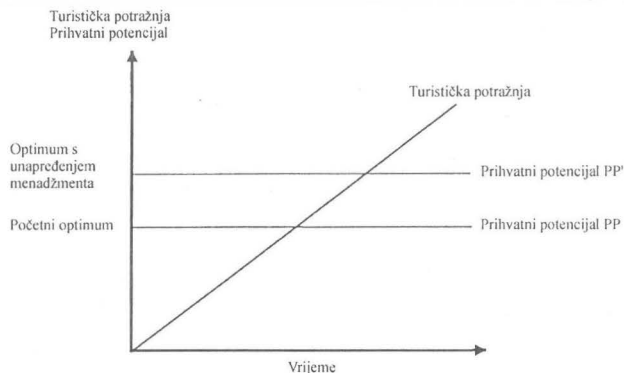
Shema 2. PRIHVATNI POTENCIJAL I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Izvor: World Tourism Organization : Sustainable Tourism Development : Guide for Local Planners, WTO, Madrid, 1993., prema: UNEP / PPA / CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, UNEP / PPA / CRA, Split, 1997., str. 11.

Svojim aktivnostima i turističkom politikom menadžment turističke destinacije može djelovati na povećanje prihvatnog potencijala turističke destinacije, ponajprije smanjenjem sezonalnosti i koncentracijom turista oko pojedinih turističkih atrakтивности, dok druge istovremeno ostaju neposjećene i neotkrivene turistima (Smolčić-Jurdana, 304). Sezonalnost utječe na određenje prihvatnog potencijala s obzirom da najveći broj turista posjećuje turističku destinaciju upravo tijekom glavne turističke sezone, a taj je broj relevantan za određenje prihvatnog potencijala. Sezonalnost turizma nameće potrebu izgradnje turističke infrastrukture na temelju potreba glavne sezone iako su ti kapaciteti dobrim dijelom neiskorišteni tijekom preostalog dijela godine.

Grafikon 1. MENADŽMENT TURISTIČKE DESTINACIJE I POVEĆANJE PRIHVATNOG POTENCIJALA

Izvor: Steele, P.: Ecotourism : An Economic Analysis , Journal of Sustainable Tourism, Vol. 3., No. 1., 1995. str., 34., prema : Smolčić - Jurdana , D.: Održivost - značajna ekonomska kategorija razvoja turističke destinacije, Hotelska kuća '98, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1998., str. 305.

“Prihvatni potencijal u teoriji turizma ukazuje da postoje limiti razvoja koji ukoliko se premaše uzrokuju značajno narušavanje okoliša. Ukoliko se limiti poštuju razvoj donosi ekonomske i društvene koristi, a okoliš ne trpi trajno narušavanje, već u prihvatljivoj mjeri zadržava prvobitna obilježja”. (Smolčić-Jurdana, 434)

Osnovna načela pri određivanju prihvatnog potencijala: (Smolčić - Jurdana, 434).

1. Prihvatni potencijal određenog područja, regije može se definirati samo u skladu s ciljevima menadžmenta, pri tom mora postojati definirano zemljopisno područje s istaknutim obilježjima.
2. Mogu se koristiti razni okviri za planiranje prihvatnog potencijala pri čemu treba uvažavati uvjete danog područja.
3. Mišljenja i preferencije turističkih korisnika mogu pomoći pri formuliranju ciljeva i sugerirati moguće promjene u dosadašnjoj turističkoj politici .
4. Rekreativski sadržaji koji su na raspolaganju korisnicima moraju biti vođeni na način da trajno bitno ne narušavaju prirodni okoliš.
5. Za upravljanje turističkom destinacijom mora biti odabrana adekvatna menadžerska tehnika u skladu s njezinim prihvatnim potencijalom, ciljevima turističkog razvoja kao i značenjem samog područja.
6. Management donosi odluku o optimalnoj razini korištenja određenog područja u turističke svrhe.

Inskeep razmatrajući problematiku prihvatnog potencijala turističke destinacije ističe potrebu analiziranja niza čimbenika, kvantitativnih i kvalitativnih koje svrstava u dvije osnovne skupine: (vidi: Dekanić)

1.1. Fizičko i socioekonomsko okruženje

Odnosi se na sposobnost okoliša, sociokulturološkog okruženja kao i ekonomsku sposobnost prihvaćanja razvoja turizma od kojeg korist treba imati ponajprije lokalna zajednica i koji se mora razvijati u ravnoteži s okruženjem.

Kriteriji za određivanje optimalnog kapaciteta su sljedeći:

- Fizički (razina utjecaja na vizualni identitet i prenapučenost na kojoj okolišni sustav još ne bilježi oštećenja uz prihvatljivu razinu buke, onečišćenja, zraka i vode)
- Ekonomski (razina razvoja turizma koja će osigurati optimalne ekonomske koristi i zaposlenost).
- Sociokulturološki (razina razvoja turizma koja bitno ne narušava način života i aktivnosti lokalnog stanovništva i koja osigurava održanje kulturnih vrijednosti običaja i tradicije te kojom se ne nanose štetni utjecaji).
- Infrastrukturni (adekvatne usluge i prijevoz, opskrba vodom, električnom energijom, odlaganje krutih i tekućih otpadnih tvari koji zadovoljavaju lokalnu zajednicu).

1.2. Turistički imidž i turistički proizvod

Odnosi se na broj turista i turističku razvijenost koja je kompatibilna s identitetom turističkog proizvoda i s očekivanjima turista. Ukoliko se premaši razina saturacije, doživljaj turista će se umanjiti uz smanjenje njihovog zadovoljstva, čime destinacija gubi na kvaliteti i privlačnosti.

Kriteriji za određivanje optimalnih kapaciteta su sljedeći:

- Fizički (čistoća i nezagađenost destinacije, odsutnost prekomjerne prenapučenosti, atraktivnost krajolika, uključujući kvalitetu i značajke izgrađenih objekata, očuvanje ekoloških sustava i prirodnih atraktivnosti).
- Ekonomski (adekvatna vrijednost za adekvatan novac).
- Sociokulturološki (interes za lokalnu zajednicu i autohtonu kulturu, kvaliteta umjetnosti, obrta i kulturnih priredbi te tipične gastronomske ponude, arheološka nalazišta, povijesni i kulturni spomenici, gostoljubivost lokalnog stanovništva).
- Infrastrukturni (adekvatni standardi prijevoznih usluga i sredstava, adekvatni standardi ostalih roba i usluga).

U sklopu određivanja prihvatnog potencijala bitno je izraditi procjenu utjecaja razvojnih planova na okoliš. Ukoliko se tom procjenom utvrde negativni utjecaji iznad dopuštene granice (kvalitete zraka, kvalitete vode, prometa, buke, odlaganja otpada) na povijesno-arheološka nalazišta, krajolik te biljni i životinjski svijet, nužno ih je modificirati ili potpuno odustati od razvojnog plana.

2. TEŽE LI TURISTIČKE DESTINACIJE U HRVATSKOJ KAOTIČNOM STANJU?

Nekontrolirana ekspanzija izgradnje privatnih kuća i stanova za odmor (vikend stanova) bila je toliko snažna i golema da je njihov ukupan prihvatni smještajni potencijal danas znatno veći nego ukupan smještajni kapacitet u komercijalnim objektima, a višestruko premašuje kapacitet relativno kvalitetnog smještaja u hotelima i sličnim objektima.

Svakako da to ugrožava turističku destinaciju i na malo dužu stazu čini je izgubljenom za prava turistička tržišta, a s time se i ambicije sadašnjih i budućih turističkih djelatnika moraju svesti u realne okvire.

Agresivni su svi ekspanzivni oblici turističkog prometa kada se nekontrolirano razvijaju i kada svojim kapacitetima i veličinom prijeduu prirodne receptivne mogućnosti određenih dijelova prostora. Više agresivnih oblika turističkog prometa u pojačanom procesu prostorne i vremenske koncentracije predstavlja nezaustavljiv napad na najvrednije elemente litorarnog pejzaža. Destruktivni oblik turističkog prometa čine svi oblici turizma koji potpuno okupiraju i obezvređuju prirodni prostor. Svi ekspanzivni oblici turističkog prometa uslijed stihijskog i nekontroliranog razvitka postaju agresivni. Nekontrolirana izgradnja u primorskim mjestima uništava identitet primorskog i mediteranskog područja i izrazito individualne pejzaže čini potpuno anonimnima. Nerazumna gradnja koja se odvija na samoj morskoj obali iscrpljuje i uništava prirodne i antropogene vrijednosti prostora i tako smanjuje ovaj vrijedan turistički resurs u pejzažnom, ekološkom i ekonomskom smislu. U pravilu se zbog kratkoročnih ekonomskih koristi ne ističu ili se rijetko ističu negativnosti takvog turističkog razvoja, koji uništava morsku obalu uz nedopustivo loše oblikovanje objekata i njihova okoliša. Urbanisti kao struka često ostaju usamljeni u branjenju širih interesa zaštite mora i obale kao općeg dobra, dok su interesno povezani i zainteresirani za ovakvu destrukciju ne samo investitori koji grade, već i oni koji prodaju zemljište, oni koji kupuju to zemljište, oni koji iznajmljuju i pružaju usluge, kao i općinske i gradske financijske službe zbog ubiranja poreza i komunalnih renti. Nažalost mnogi "urbanisti" se "prostituiraju i stavljaju svoje potpise na nešto što nikako ne podnosi njihova struka". Prof. Alfier (Alfier, 1994., 294) turistički promet koji po svojoj prirodi okupira dio turističkog prostora, posebno obalnog (ladanjski turizam, auto-camping, nautički i moto turizam) svrstava u ekspanzivne oblike turističkog prometa. Kad takvi oblici agresivnog turizma, svojom veličinom i kapacitetima, pokazuju nekontrolirani razvoj i prelaze receptivne mogućnosti određenih dijelova prostora te napadaju najvrednije elemente litoralnog pejzaža, riječ je o agresivnom obliku turističkog prometa, koji neizbježno izaziva kaotično stanje u prostoru i prelazi u svoju zadnju fazu destruktivnog oblika turističkog prometa.

Prostorna i razvojna ravnoteža preduvjet su održivog razvitka. Ugroženost te ravnoteže dolazi od često prenaplašenih razvojnih ciljeva, koji stavljaju u prvi plan materijalno bogatstvo, ne shvaćajući da je svaka neravnoteža najjači atak

na prirodne resurse, a time i na bogatstvo naroda. Kako se zaštititi od interesnih nastupa koji ne shvaćaju suštinu postavljenih vrijednosti, već se isključivo rukovode trenutačnom financijskom premoći ili motivom brzog bogaćenja, nije pitanje koje treba postaviti onima koji provode takvu kratkoročnu politiku, već ga treba postaviti nositeljima javnih ovlasti, najodgovornijima za nastalu neravnotežu.

Broj raznih tipova kuća i nastambi za provođenje odmora i rekreacije izvan domicila i broj onih koji ih povremeno koriste postao je tako velik da se uveo termin "rezidencijalni turizam", koji uz kamping turizam, nautički turizam, moto-turizam ide u red najekspanzivnijih oblika u kojima se razvija i omasovljuje suvremeni turizam (Alfier, 1994., 317-334).

Na pojavu betonizacije Jadranske obale sve se više javno upozorava, i zato još više čudi inertnost i nerazumijevanje problema ili ono "treće" što nije jednostavno dokazati, a znamo da postoji, čemu je rezultat nepovratno uništavanje osnovnoga razvojnog resursa i ugrožavanje razvojne perspektive. Svako forsiranje razvitka iznad potreba lokalnog stanovništva predstavlja opasnost koja se dugoročno vraća kao bumerang tom istom stanovništvu.

Stoga je koristeći iskustva nekih drugih sredozemnih zemalja, (Štambuk, 255-264) potrebno pristupiti konstrukciji razvojno-zaštitnih instrumenata sa svrhom poticanja prednosti dugoročnih razvojnih perspektiva kao i onemogućavanja trenutačnih financijskih premoći motiviranih brzim ostvarivanjem profita (velike parcele, a mala izgrađenost, zabrana gradnje 200-300 metara od mora, visinu objekata ograničiti na odgovarajući primorski arhitektonski stil P+1; zabraniti izgradnju višekatnica i dvojnih objekata i sl.).

Jedna od vrlo važnih oznaka nove ekonomske paradigme jest njezina ekološka dimenzija. Znanost se do sada pitala smije li nešto činiti tek nakon što je već bila u stanju to učiniti. Sada je potrebno znati što smijemo činiti još prije nego smo u stanju to proizvesti. O tome može ovisiti budućnost ljudskog roda, njegova šansa da preživi. (Lukšić, 171-178) Ideja o kvantitativno mjerljivom ekonomskom rastu sve više postaje upitna i ustupa mjesto ideji gdje je, radi postizanja kvalitete života, ponekad potrebno planirati i "nulti rast", tj. da bi se postigao humani rast, potrebno je usmjeriti gospodarski i tehnološki razvitak prema kvaliteti života, prema nenasilnom, lijepom i elegantnom.

2.1. Kratkoročni interesi i dugoročne štete

Prostorna i razvojna ravnoteža preduvjet su održivog razvitka. Ugroženost te ravnoteže dolazi od često pre naglašenih razvojnih ciljeva, koji u prvi plan stavljaju materijalno bogatstvo, ne shvaćajući da je svaka neravnoteža najjači atak na prirodne resurse, a time i na bogatstvo naroda.

Pred sociolozima je vrlo odgovoran znanstveni zadatak da na osnovi podataka najnovijeg popisa stanovništva i svih drugih dostupnih podataka i vlastitih terenskih istraživanja utvrde prave dimenzije i utjecaje na promjenu kulturnog

identiteta primorskog čovjeka i njegove ugroženosti novim “kolonizatorima” koji se vrlo rijetko uklapaju u život i probleme primorskog mjesta koji su i njegovi, iako su mnogi od njih potpuno gluhi na te probleme. Ti “kolonizatori” unose svoj mentalitet i radikalno mijenjaju ruralnu sredinu i u konačnici na malo dužu stazu potiru i ukupne gospodarske efekte.

Tako izgrađeni objekti daju smiješno mali doprinos turističkom razvoju malih mjesta posebno onda kada su kapaciteti u tim objektima veći od kapaciteta u hotelijerstvu. Ti objekti okupiraju previše turistički vrijednog prostora i povećavaju stopu neiskorištenosti ukupnih komercijalnih kapaciteta, a da se ne govori o jednom od najvažnijih negativnih utjecaja koji se odražava u potpunom gubljenju primorskog i mediteranskog identiteta.

Nerazumna gradnja koja se odvija na samoj morskoj obali iscrpljuje i uništava prirodne i antropogene vrijednosti prostora i tako smanjuje ovaj vrijedan turistički resurs u pejzažnom, ekološkom i ekonomskom smislu. Ova je pojava rezultat stihijske (bespravne), ali i znatnim dijelom, planske izgradnje. Ona je samo naizgled slučajna, a zapravo je posljedica društveno ekonomskih uvjeta, koji su omogućili «raubanje» prirodnih i od čovjeka stvorenih resursa, pri čemu su pojedinačni i skupni vlasnički interesi imali prednost pred općim interesima šire zajednice (Kušen, 147).

Urbanizacija i litoralizacija su procesi koji će se u nas nastaviti zajednički odvijati. Oni se zato i moraju staviti pod kontrolu javnih vlasti da bi se na obali postigla ravnotežna struktura i da bi procesi litoralizacije i urbanizacije na okoliš bili što manje nepovoljni. Nažalost, analizirajući konkretne primjere litoralizacije i urbanizacije na primjerima ponašanja javnih vlasti u Hrvatskoj, možemo prepoznati suvremeno barbarstvo. Ti barbari sjede u poglavarstvima, županijskim i lokalnim, u ministarstvima i zvučnim Zavodima za urbanizam i prostorno planiranje i zaštitu okoliša, inspekcijama tih organa i to su uvijek i u pravilu viši ili niži državni činovnici, koji ne pokazuju, ne samo dovoljno elementarne odlučnosti da barem kakve takve zacrtane ciljeve provedu u život, nego nažalost ni minimum stručnog i moralnog integriteta nužnog za upravljanje složenim organizmom kao što je društveni i prostorni razvitak. To možemo dokumentirati mnogobrojnim primjerima, kao što su: nepostojanje obvezujuće strategije, neučinkovitost i korumpiranost državne uprave i sudstva i sl.

3. VARIJANTE RJEŠENJA PRIHVATNOG POTENCIJALA

Turistički saturirani prostori uvjetovani nekontroliranim razvojem doveli su pod znak pitanja mnoge turističke destinacije, posebno na Sredozemlju pa takvi prostori postaju sve više neatraktivni za sve veću ekološku senzibilnost turista.

Mnogobrojni problemi se javljaju kada se dođe na polje kvantifikacije posebno zbog teško mjerljivih elemenata vezanih uz sociokulturnu i sociodemografsku problematiku. Danas postaje sve više važna političko-ekonomska problematika i parametri koji se odnose na donošenje raznih stimulativnih ili destimulativnih

gospodarskih mjera (porezna politika, urbanistička politika, izgradnja krupne infrastrukture i sl.).

Danas bi trebalo razmotriti tri skupine parametara važnih za određivanje turističkoga prihvatnog potencijala. (Klarić, 19-21)

- a) fizičko-ekološko-infrastrukturne,
- b) socio-demografske i
- c) političko-ekonomske.

Prvoj skupini fizičko-ekološko-infrastrukturnih parametara pripadaju elementi koje je u principu lako izmjeriti i utvrditi brojčane vrijednosti kao što su funkcionalni fizički smještajni kapaciteti, ekološki kapaciteti, kapaciteti prirodno nasljeđa, duljina obale, klimatski elementi i sl., dok se elastičniji dio ovih elemenata odnosi na infrastrukturu, tj. na vodoopskrbu, odvodnju, opskrbu električnom energijom, promet i komunalnu infrastrukturu (pošta, telefonija, zdravstvo, banke, servisi i sl.). Brojčani pokazatelji ovih infrastrukturnih elemenata, iako ih je lako mjeriti, ne mogu služiti za određivanje prihvatnog potencijala, jer se njihov limit utjecajem ekonomsko-političkih faktora može promijeniti na više (ulaganja u infrastrukturu, porezne olakšice investitorima i sl.).

Standardi primijenjeni u slučaju otoka: Visa, Brijuna i Rodosa mogu poslužiti kao ilustracija parametara važnih za izračun dijela prihvatnog potencijala.

• Standardi primijenjeni u slučaju Visa

1. Sezona kupanja u moru počinje s dosegnutom temperaturom mora od 20 i više °C.
2. Prosječna površina pješčanih, šljunčanih i kamenih pločastih plaža iznosi 10 m² po osobi.
3. Raspoložive stambene jedinice (stanovi ili kuće) mogu osigurati smještaj za 4 osobe po jedinici.
Potreban broj radne snage po smještajnoj jedinici:
 - 0,7 osoba po hotelskoj sobi,
 - 0,8 osoba po hotelskoj sobi u marina - hotelu,
 - 0,2 osobe po vezu u marini,
 - 0,1 osoba po sobi u kućnoj radinosti,
 - 0,1 osoba po kući u seoskom turizmu.
4. Odnos broja domaćeg stanovništva i gostiju 1 : 1,4.

a) Standardi primijenjeni u slučaju Brijuna

- Duljina morske obale uz plažu - 2,0 m po osobi
- Duljina morske obale uz nudističku plažu - 5,0 m po osobi
- Duljina staze za jahanje - 100 m po jahaču

- Duljina ceste za vožnju kočijom - 200 m po kočiji
- Duljina staze za vožnju biciklom - 50 m po biciklistu
- Duljina staze za jogging - 20 - m po osobi
- Duljina obalne šetnice - 10 m po osobi
- Površina mora za veslanje - 1 ha po čamcu
- Površina mora za jedrenje - 0,5 ha po čamcu (daska za jedrenje ili manja jedrilica).

b) Standardi primijenjeni u slučaju Rodosa

Gustoća broja gostiju:

- 50 gostiju na 1 ha u hotelima visoke kategorije i sličnim objektima
- 90 gostiju na 1 ha u hotelima srednje kategorije i sličnim objektima.

Broj kupaca na pješčanim plažama:

- 6 m² po kupacu za hotele srednje kategorije i slične objekte
- 8 m² po kupacu za hotele visoke kategorije i slične objekte.

Izvor: UNEP / PPA / CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, UNEP / PPA / CRA, Split, 1997. str. 22 - 23.

U drugu skupinu parametara pripadaju sociodemografski koji se odnose na sve elemente koji se tiču društvene zajednice, lokalnog stanovništva, turista i njihovog međuodnosa. Ovamo pripadaju lako mjerljivi demografski elementi i teže mjerljivi sociokulturni elementi (kulturni identitet lokalnog stanovništva, turistički doživljaj, limit prihvata nove radne snage i sl.).

Treća skupina su političko-ekonomski parametri koji se gdje god je to moguće mogu i kvantificirati, a posebno kad se radi o donjim limitima ukupnoga prihvatnog potencijala (npr. vodoopskrba, radna snaga, ukoliko je domicilna populacija voljna prihvatiti novo stanovništvo i sl.).

Važno je napomenuti da o spomenute tri skupine parametara treba uvijek voditi računa prilikom određivanja prihvatnog potencijala, ali i da je svaka destinacija entitet za sebe, tj. svako područje ima određene specifičnosti koje je potrebno uvažavati prilikom određivanja prihvatnog potencijala. Zato su prilikom određivanja prihvatnog potencijala nužni obilasci terena, određivanje resursne osnove te intervjui s lokalnim stanovništvom.

Kako prihvatni potencijal pojedinog lokaliteta nije fiksna kategorija, sa svrhom pronalazjenja optimalnog rješenja potrebno je izraditi scenarije realno mogućih, a eventualno i ekstremnih varijanti razvoja, da bi se iz tih varijanti i analize obavio odabir najpovoljnije razvojne varijante, na temelju koje se zatim utvrđuje točan prihvatni potencijal pojedinog područja.

Scenarij slobodnog razvoja bez ikakvih ograničenja može vrlo brzo postati poguban za destinaciju i njezin razvoj i on je uglavnom neprihvatljiv. Riječ je jednostavno o razvoju koji probija i prekoračuje prihvatni potencijal u svim

sferama jer ovaj scenarij priznaje samo profitnu sferu i otvoreno tržište bez obzira na utjecaj na okoliš. Iako se lokalno stanovništvo ovom scenariju suprostavlja, isprepleteni interesi profita tj. poduzetnika i svih onih koji se stavljaju u tu funkciju iako su plaćeni da rade i razmišljaju drugačije, u konačnici ovaj scenarij i realiziraju u praksi.

Struktura izgrađenih kapaciteta na području jadranske obale iz koje proizlazi dominantan udio vikendica i vikend stanova, donijele su mnoge negativnosti opteretivši infrastrukturu bez udjela ili s malim udjelom u izgradnji komunalne infrastrukture i time pridonijele padu ekološkog standarda koji je vidljiv u onečišćenju mora, zraka, povećanoj buci, a istodobno su oduzele dragocjeni prostor za gradnju profitabilnih turističkih sadržaja kojih je u strukturi ukupnih smještajnih kapaciteta nedopustivo malo. Vikendice i vikend stanovi okupiraju više turistički vrijednog prostora u odnosu na broj noćenja i potrošnju što se u njima ostvaruje te povećavaju stopu neiskorištenosti receptivnih kapaciteta u cjelini. Isto tako nekontrolirano širenje vikend stanova donosi problem migracije stanovništva s različitim kulturološkim i civilizacijskim razinama što vrlo brzo postaje jedan od problema koje je i nemoguće kvantitativno izraziti ili izmjeriti.

Scenarij intenzivnoga turističkog razvoja vrlo je sličan ovom prethodno spomenutom scenariju slobodnog razvoja iako on osigurava, putem državnih organa određenu vrstu kontrole. Ovaj scenarij nastoji prikazati što je moguće više vrijednosti prihvatnog potencijala u cilju nalaženja opravdanja za velike zahvate u prostoru i ostvarivanja maksimalnog profita od turizma.

Ovaj scenarij primijenjen je na mnogobrojnim turističkim destinacijama. Svoje opravdanje on nedvojbeno nalazi u stvarnom intenziviranju turističkog razvoja destinacije i dizanje na višu razinu u smislu ukupne ponude u odnosu na dotadašnju te otklanjanjem dotadašnjih barijera razvoja i stvaranje novih, ali na nižoj razini od dotadašnjih. Ovaj se scenarij na neki način žrtvovao ili minimizirao važnost sociokulturnog prihvatnog potencijala, koji za turističke primorske destinacije ima niske maksimalne vrijednosti u odnosu na više vrijednosti kapaciteta prirodnog okoliša. Za lokalno stanovništvo i njegovo mišljenje ovaj model je uvijek na neki način upitan, bez obzira koliko bili realni pozitivni ekonomski učinci turističkog i ukupnog razvoja.

Zahvaljujući ipak kakvom takvom planiranju razvoja, bitno su umanjeni određeni negativni utjecaji koje donosi posve slobodan intenzivni razvoj, dok drugi dijelovi zahvaćanja u prostor "grickaju" sve vredniji i vredniji prostor, bez prethodno napravljene studije i osmišljene politike vezane uz prihvatni potencijal.

Scenarij alternativnoga turističkog razvoja ili razvoja tzv. "eko" turizma namijenjen je sredinama koje su na neki način trebale biti stavljene pod «stakleno zvono» ili rezervate, što se ne bi odnosilo na naše primjere primorskih turističkih destinacija. Ovaj je scenarij ekstremni slučaj, kada se predlaže razvoj turizma ispod najnižih vrijednosti prihvatnog potencijala ili se odbacuje svaki oblik turizma. To je opreka scenariju slobodnog razvoja. U ovom se scenariju prenaplaćava važnost sociokulturne i čiste ekološke sfere, dok se političko-ekonomski aspekti uopće ne uzimaju u obzir.

Scenarij održivog (sustainable) turizma jest oblik koji teoretski zauzima prostor između maksimalnog i minimalnog prihvatnog potencijala, odnosno između scenarija intenzivnog i umjerene varijante alternativnog turizma. Kvantifikacija scenarija održivog turizma na prostoru primorskih turističkih destinacija, a vezano uz planiranje količine i vrste turističkih kapaciteta i turističkog prometa, izravno ovisi o stanju u samoj destinaciji. Zato je nužno objektivno utvrditi vrijednosti fiksnih komponenti prihvatnog potencijala kao što su fizički kapaciteti, ekološki kapaciteti, kapaciteti resursa, demografski kapaciteti, kao i vrijednosti elastičnih komponenti poput infrastrukture i sociokulturnih kapaciteta turističke destinacije. Kada se uzmu u obzir svi elementi, ovaj scenarij održivog turizma za turističku destinaciju može nuditi više alternativnih vrijednosti prihvatnog potencijala. Ta konačna varijanta ili konačne varijante bit će sigurno bliže scenariju intenzivnoga kontroliranog razvoja s jakim tendencijama ka promjeni postojeće strukture u korist sve veće korištenosti komercijalnih kapaciteta, a smanjenju udjela ostalih komplementarnih i nekomercijalnih kapaciteta.

Fiksni i mjerljivi parametri posebno u fizičko-ekološkoj sferi su najosjetljiviji na području opterećenosti obale, jer su primorske turističke destinacije oduvijek bile i kupališne destinacije i ubuduće će imati razvojni prioritet kao kupališne destinacije. Isto tako će prirodno određena kamenita obala i malo prirodnih plaža biti dugoročno s jedne strane velika prednost u odnosu na stereotipne pješčane plaže, ali i ograničavajući faktor vezan uz broj kupaca na metar obale.

Najbolje je odmah kao nerealne razvojne scenarije odbaciti varijante za koje se može pretpostaviti da bi mogle biti neprihvatljive lokalnom stanovništvu pa čak i onda ukoliko se nalaze unutar prihvatljivog okvira prihvatnog potencijala (vidjeti rezultate jednog istraživanja na primjeru Baške na otoku Krku, Dekanić).

Saturirani prostori postaju neatraktivni za sve veću senzibilnost turista koji postaju sve više obrazovani, ekološki osviješteni i zahtjevni. Granice rasta u turizmu mnogo su preciznije određene nego u gospodarstvu općenito, a to znači da je turizam mnogo osjetljiviji na izbor razvojnih gospodarskih strategija u kojima strategija održivog razvoja igra posebno važnu ulogu. Upravljanje prostorom je složeni sustav upravljanja koji traži veliko i složeno interdisciplinarno znanje na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini. Prenaglašeni razvojni ciljevi kojima je motiv brzo bogaćenje i koji stavljaju u prvi plan samo materijalno bogatstvo imaju za posljedicu remećenje dugoročne ravnoteže koja potire i same ekonomske ciljeve. Pojava kuća za odmor i apartmana (sekundarni smještaj) u nekontroliranom širenju je najveća devastacija turističkog razvoja primorskih mjesta, sa smiješno malim doprinosom turističkom razvoju, posebno tada kada su kapaciteti u osnovnom smještaju puno manji od ovakvih kapaciteta. Riječ je o najekspanzivnijem obliku masovnog turizma, gdje se nikakav plan razvoja na razini turističke destinacije neće moći realizirati ako se ne spriječi daljnje povećanje broja ovakvih objekata. Zbog spomenutog je nužno:

- da izračun prihvatnog potencijala postane obvezujući za svaku turističku destinaciju
- formirati interdisciplinarne stručne timove na razini županija kao i svih

gradova i općina kao turističkih destinacija, sa zadatkom utjecaja na stvaranje veće društvene funkcije javnosti kao nužnog korektiva provođenja razvojne politike.

- Zakonom regulirati izgradnju uz obalu (200-300 metara od obale) uvažavajući sve elemente koncepta održivog razvoja, uz napomenu da i stroge zabrane u ovom slučaju imaju svoje dugoročne "benefite".
- Obvezati sve članove javnog menadžmenta kao i menadžmenta turističkih destinacija na svim razinama da imaju obavezne godišnje edukativne seminare sa svrhom obrazovanja i podizanja razine ukupne svijesti i znanja, a posebno ekološke.
- Maksimalno povećati sustav odlučivanja (PUO, SPUO)
- Uvesti stroža proceduralna pravila
- Učinkovita i nekorumpirana državna uprava i sudstvo.

Nalazimo se na velikoj prekretnici kada moramo donijeti teške odluke za što nam ne treba puno novca. Izbor je isključivo između odgovora na pitanje "biti mudar i dalekovidan ili ne". Ukoliko izaberemo ovo drugo, za 15 do 20 godina sve što ćemo od turizma zaraditi, kao pojedinci i kao država, neće biti dovoljno za sanaciju nepopravljive štete nastale zbog krivog izbora.

PROMETNE KOMPONENTE PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE

Promet bi trebalo promišljati kao sastavnicu prihvatnog potencijala turističke destinacije ravnopravno s ostalim elementima koji sačinjavaju turistički proizvod, jer je jedino na taj način moguće njegovo strukturalno i procesno usklađivanje. Jedino ovakav pristup oblikovanju prometa na području gradova i naselja može osigurati visoke ekološke standarde za lokalno stanovništvo i turiste koji već sada na ljestvici kvalitete destinacije visoko pozicioniraju očuvani okoliš.

1. OBLIKOVANJE PROMETA TURISTIČKE DESTINACIJE

O oblikovanju prometa turističke destinacije – naselja ili grada, brinu se tijela lokalne uprave koja, u pravilu, ne raspolažu dostatnim ni stručnim ni financijskim resursima za integralno rješavanje prometa. Parcijalno rješavanje prometa rezultira ograničenim učincima pa je ograničavajući utjecaj prometa na cjelokupnu kvalitetu ponude turističke destinacije i dalje prisutan.

Jednostavno, brzo i jeftino oblikovanje prometa na području turističke destinacije nije vjerojatno, ali postoje određena iskustva koja upućuju na moguće pravce mjera i aktivnosti. Integralno rješavanje prometa, kojim se stare gradske jezgre pretvaraju u pješačke zone u koje vozila samo iznimno imaju pristup, obuhvaćaju i dostatne parkirališne prostore na rubnim dijelovima naselja od kojih do središta vode različiti oblici javnoga linijskog ili prigodnog prijevoza, pri čijem se odabiru prednost daje «ekološkim» oblicima pogona.

Prilikom sagledavanja prihvatnog potencijala turističke destinacije, koji se ovisno o odabranom razvojnom scenariju definira za sve komponente destinacije, potrebno je utvrditi i ulogu prometa, kako, zbog agresivnog utjecaja na okoliš, ne bi upravo promet bio onaj čimbenik koji će dovesti u pitanje ostvarenje razvojnih ciljeva. Promet na području destinacije potrebno je uskladiti s prometom prema turističkoj destinaciji s obzirom na prometne koridore, propusnu moć, kvalitativne standarde infrastrukture i eventualno usklađivanje voznih redova. Promet u destinaciji ne može se promatrati izdvojeno od prometa prema destinaciji jer su strukturalno i funkcijski povezani u jedinstveni sustav pa se može smatrati da i

promet prema turističkoj destinaciji indirektno utječe na prihvatni potencijal.

Promet treba tretirati kao sastavnicu turističke destinacije koja jednakopravno s ostalim elementima turističke ponude participira u oblikovanju turističkog proizvoda i njegovoj kvaliteti. Promatrati promet samo kao utjecajni čimbenik u turističkoj destinaciji podrazumijeva djelomično usklađivanje njegovih mogućnosti s turističkim potrebama destinacije, dok njegovo tretiranje kao sastavnice sustava turističke destinacije čini realno ostvarivim usklađivanje prometa sa svim ostalim sastavnicama turističke destinacije u strukturalnom i procesnom smislu.

Ovakvim pristupom održivi razvoj turizma, u kojemu promet ima ključnu ulogu, mnogo je lakše definirati i jednostavnije ostvariti, pri čemu je posebnu pozornost potrebno posvetiti edukaciji tijekom redovitog školovanja i pomoću programa za obnavljanje i unapređenje znanja, na osnovama interdisciplinarnih i multidisciplinarnih spoznaja.

Lokalno stanovništvo je potrebno informirati o načelima održivog razvitka i posljedicama nekontroliranog razvitka turizma i pratećih djelatnosti. Jedino svjesni prednosti i nedostataka ekspanzivnog razvitka turizma, oni će moći prihvatiti odricanja koja će od njih tražiti kontrolirani razvitak i radikalne promjene u organizaciji prometa, a da to ne doživljavaju kao kaznu već kao ulaganje u budućnost.

Promet treba promišljati kao sastavnicu prihvatnog potencijala turističke destinacije ravnopravno s ostalim elementima koji čine turistički proizvod jer je jedino tako moguće strukturalno i procesno usklađivanje. Promet je prisutan u svim čimbenicima koji utječu na prihvatni potencijal destinacije, a to su: fizički, socio-ekonomski, turistički «image» i turistički proizvod, stoga utvrđivanju veličine prihvatnog potencijala prethodi i elaboriranje uloge prometa u svakom pojedinom čimbeniku.

Sukladno scenariju razvitka turizma, koji se može kretati u rasponu od minimalnog pa do nekontroliranog, kvaliteta i kapacitet prometa trebaju biti u suglasju s razvitkom turizma. U prihvatnom potencijalu destinacije promet sudjeluje u svojoj cjelovitosti kao prometni sustav koji determiniraju tri razine: promet prema destinaciji međunarodnog značaja, promet prema destinaciji od državne važnosti i promet na području destinacije, koji se ostvaruje različitim prometnim granama i organizacijskom povezanošću.

«Scenarij održivog razvitka» turističke destinacije predstavlja model kojemu bi trebalo težiti, jer omogućuje razvitak uz razumno devastiranje prirodnih resursa. Pri tome je potrebno odrediti granicu kapaciteta turista koju destinacija može primiti, a koja od prometnih rješenja također traži kompromis u veličini propusne moći i prometne potražnje, uvažavajući sezonalnost kao bitnu odrednicu u korištenju kapaciteta od strane turista. Druga odrednica jest supstitucija cestovnog prometa u onim segmentima destinacije gdje prometne potrebe, prostor i svijest lokalnoga stanovništva to dopuštaju.

Informiranje lokalnog stanovništva o potrebi «održivog razvitka» i negativnim

posljedicama nekontroliranog razvitka cestovnog prometa u destinaciji, uz primjenu logističkih načela na organizaciju prometnih tokova, može osjetno pridonijeti racionalnom korištenju prostora i neobnovljivih prirodnih resursa u destinaciji, posebno ukoliko se organizacija prometa rukovodi primjenom «ekoloških» prometnih sredstava.

2. PROMET KAO ČINITELJ PRIHVATNOG POTENCIJALA TURISTIČKE DESTINACIJE

Intenzivan razvitak turizma koji dovodi do narušavanja ekološke ravnoteže, inicirao je potrebu definiranja prihvatnog potencijala turističke destinacije. Cilj je utvrditi kapacitet prijehata turista koji u turističkoj destinaciji neće narušavati prirodne i ostale resurse, a istovremeno će omogućavati razvitak turizma. Definicije pojma prihvatnog potencijala u cijelosti se ili uz manja odstupanja podudaraju s definicijom WTO-a, prema kojoj se prihvatnim potencijalom turističke destinacije smatra najveći broj turističkih korisnika koji istovremeno posjećuju turističko mjesto, bez neprihvatljivih poremećaja fizičke, ekonomske i socio-kulturne okoline, kao i bez neprihvatljivog smanjenja kvalitete zadovoljstva posjetitelja.¹⁴⁶

Da bi se u brojčanom iznosu definirao prihvatni potencijal, u pravilu se pristupa utvrđivanju utjecajnih čimbenika. Oni su prepoznatljivi u definiciji kao: fizički, ekonomski i socio-kulturni. Pojedini istraživači pribjegavaju definiranju većeg broja čimbenika, dok se drugi zauzimaju za manji broj pa su u skupinama obuhvaćeni gotovo identični čimbenici.¹⁴⁷

Svi istraživači koji spominju promet u prihvatnom potencijalu destinacije, čine to na način da ga smatraju sastavnicom destinacije i prihvatnog potencijala. Ovakav stav predstavlja velik kvalitativni odmak od ranijeg zanemarivanja ili tretiranja prometa kao utjecajnog čimbenika. Ta promjena je uslijedila nakon ekspanzivnog razvitka upravo onih oblika turizma koji se oslanjaju na iznimne prometne mogućnosti, poput kružnih putovanja, masovnog turizma zasnovanog na prigodnom zrakoplovnom prijevozu do destinacije radi kupanja i sunčanja i slično. U organizaciji suvremenih oblika turističke ponude vrlo često se u složeni sustav kombiniraju uzastopno ili s prekidima različite prometna grane, bez kojih ti turistički proizvodi ne bi bili mogući.

Važnost prometa poprima takve razmjere da se atraktivnost destinacije povećava tako da se do nekih elemenata destinacije uspostavljaju oblici prometa koji upravo tome služe poput: žičara, uspinjača, panoramskih liftova ili panoramskih željeznica.

¹⁴⁶ Prema Blažević, B.: Ekspanzivni turistički razvoj Crikveniĉkovinodolskog kraja – prokletstvo ili blagoslov, Znanstveno-stručni skup «Ekspanzivni turistiĉki razvoj Crikveniĉkovinodolskog kraja – prokletstvo ili blagoslov», FTHM; Novi Vinodolski, 2005.

¹⁴⁷ Opširnije Smolĉić-Jurdana, D.: Utvrđivanje prihvatnog potencijala turistiĉke destinacije – aspekti i problemi, Okrugli stol PGŽ «Održivi razvoj turizma-problemi i perspektive», FTHM, Rijeka, 2004.

Za razmatranje uloge prometa u prihvatnom potencijalu turističke destinacije relevantnom se može smatrati podjela čimbenika na:¹⁴⁸

- Fizičke i socio-ekonomske te
- Turistički «image» i turistički proizvod.

U prvoj skupini čimbenika koja obuhvaća: fizičke, ekonomske, socio-kulturne i infrastrukturne, promet je na različite načine prisutan gotovo u svima. Ukoliko se pod **fizičkim čimbenikom** podrazumijeva prostor koji obuhvaća turistička destinacija, i koji je raspoloživ za smještaj objekata infrastrukture, uloga prometa u iskorištavanju tog prostora je dominantna. Objekti prometne infrastrukture poput suvremenih cesta, terminala, prostora za mirovanje vozila zauzimaju velike površine.

Teorijski, pod pretpostavkom postojanja dostatnoga raspoloživoga prostora u destinaciji, gradnjom odgovarajućih objekata prometne infrastrukture moguće je zadovoljiti svu prometnu potražnju na turistički atraktivnim lokacijama u destinaciji, no u tom slučaju će vjerojatno destinacijom dominirati objekti prometne infrastrukture. Turisti i lokalno stanovništvo će biti zadovoljni prometnim kapacitetom u destinaciji, ali će razina devastacije istovremeno uzrokovati njihovo nezadovoljstvo.

Dakle, izlaz iz ove situacije je:

- nešto manji prihvatni kapacitet prometne infrastrukture od vršnog koji može zadovoljiti prometne potrebe;
- disperzija turističkih sadržaja izvan turističkog naselja čime se aktivira zaleđe destinacije koje je izvan glavnih turističkih tokova, a koje, u pravilu, raspolaže znatnim prostorom manje ekološke osjetljivosti;
- organizacija prometnih tokova (ljudi, dobara, informacija i otpada) u turističkoj destinaciji, u postojećim uvjetima koje diktira prometna infrastruktura, prema logističkim načelima, s ciljem usklađivanja pravaca kretanja tokova te fizičkog odvajanja pojedinih oblika prometa;
- davanje prednosti «ekološkim» oblicima prometa koji pružaju jednak ili još veći prihvatni kapacitet u usporedbi s kapacitetom dominantnog cestovnog prometa, a kompatibilni su sa «scenarijem održivog razvitka».¹⁴⁹

Ekonomski čimbenik se obično odnosi na ekonomske učinke koji se ostvaruju investiranjem u turističke objekte. Ti učinci mogu biti neposredni i posredni, među kojima je najvažniji zapošljavanje stanovništva u poduzećima u turizmu.

Promet je također prisutan i u ekonomskom čimbeniku i to na više načina. Uloga investiranja u promet na području turističke destinacije, prepoznaje se u direktnoj

¹⁴⁸ Ibidem

¹⁴⁹ Prema Blažević, B.: Ekspanzivni turistički razvoj Crikveničkovinodolskog kraja – prokletstvo ili blagoslov, Znanstveno-stručni skup «Ekspanzivni turistički razvoj Crikveničkovinodolskog kraja – prokletstvo ili blagoslov», FTHM; Novi Vinodolski, 2005.

i indirektnoj profitabilnosti. Investiranje u prometne projekte od strane privatnih poduzetnika uglavnom se rukovodi ciljevima ostvarenja profitabilnog poslovanja, a to znači direktnu profitabilnost za nositelja investicijskog pothvata. Druga mogućnost je investiranje u prometne projekte kojima se povećava prometni kapacitet i kvaliteta prometne usluge, a time se podiže razina kvalitete turističke destinacije, pa turistička poduzeća mogu profitabilno poslovati.

Na području destinacije prisutna je ponuda usluga kojima se povećava njezina atraktivnost. U uslugama poput: transfera, razgleda, izleta, iznajmljivanja prometnih sredstava sudjeluju prometna poduzeća ili turističke agencije koje obavljaju i prometnu funkciju pa se stvaraju uvjeti i za dodatne mogućnosti zapošljavanja.

Sociološki čimbenik je mnogo teže precizno definirati i kvantitativno iskazati. On predstavlja stav lokalnoga stanovništva o razini razvitka turizma kod koje je devastacija okoliša prihvatljiva. Iskustveni pokazatelji upućuju na vrlo različite granice tolerancije onečišćenja i devastacije okoliša u različitim destinacijama. One se iskazuju u rasponu od potpuno devastiranog prostora do iznimno sačuvanog prostora u kojem se razvija turizam, a koje lokalno stanovništvo smatra tolerabilnim. Da bi sociološki čimbenik o prometu u destinaciji imao kvalitetan i konstruktivan stav potrebno je uspostaviti i razvijati dvije aktivnosti:

- edukacija lokalnog stanovništva radi objektivnog upoznavanja s prednostima i nedostacima prometa, posebice pojedinih prometnih rješenja u destinaciji;
- monitoring negativnog utjecaja prometa na okoliš – buke, ispušnih plinova i štetnih tvari prisutnih u ispušnim plinovima i upoznavanje javnosti s rezultatima.

Ovakav je pristup vrlo važan jer lokalno stanovništvo često ne poznaje pozitivne i negativne utjecaje prometnih rješenja na okoliš pa se može insistirati na razvitku cestovnog prometa, dok se uopće ne uzimaju u razmatranje «ekološki» oblici prometa, koji ne moraju značiti veću investiciju, a mogu donijeti višestruke i dugoročne pogodnosti u «scenariju održivog razvitka» turističke destinacije.

Turistički imidž i turistički proizvod destinacije je kompatibilan određenom segmentu emitivnoga tržišta koje upravo tu destinaciju prepoznaje kao optimalnu za zadovoljenje svojih motiva turističkih putovanja. Dakle, turistički imidž i turistički proizvod selektiraju turističku potražnju s obzirom na: pripadnost društvenom sloju, vrstu prometnoga sredstva, sklonost izvanpansionskoj potrošnji, udaljenost emitivnog tržišta, obrazovanje, životne navike, životnu dob, duljinu boravka i sl. Jednom uspostavljen imidž destinacije potiče turiste istog profila na dolazak pa se oni pojavljuju kao bitan element koji utječe na razvitak destinacije.

Turistički imidž i turistički proizvod impliciraju promet točno određenih značajki. Masovni turizam temelji se na jeftinijim načinima prijevoza do destinacije. Ukoliko je udaljenost kraća dominantan je cestovni promet, a kod većih udaljenosti zračni i to prigodni («charter») promet. Na području same turističke destinacije turisti u sustavu masovnoga turizma prihvaćaju niske standarde kvalitete prometa, koji se ogleda u: obilju uskih grla («zastoja») u odvijanju prometa, dominantnoj ulozi

cestovnoga prometa, izostanku drugih oblika prometa, manjku parkirališnih mjesta, nelogičnom rasporedu prostora za parkiranje, prometnoj nepristupačnosti turističkih atrakcija, prisutnosti negativnih posljedica prometa poput vizualne devastacije, buke, zagađenosti i slično.

Bitna odrednica turističkoga imidža destinacije jest stupanj sezonalnosti. Destinacije s manje izraženom sezonalnošću turističke potražnje u velikoj su prednosti prilikom investiranja u prometnu infrastrukturu. Zbog veličine ulaganja manja sezonalnost turističke potražnje otvara mogućnost za postizanje dobiti ili barem prihvatljivoga gubitka u iskorištavanju objekta prometne infrastrukture.

Turistički proizvod ovisi o **vrsti turističke destinacije**. Vrsta turističke destinacije utječe na značajke prometa. Nacionalni parkovi i ostala područja prirode pod posebnim režimom zaštite, zbog samog režima zaštite, vrlo su osjetljiva na negativne posljedice prometa. Uporaba cestovnoga prometa može se dopustiti, no vrlo ograničeno i uz monitoring onečišćenja, a prednost treba dati sredstvima na električni pogon.

Planinske destinacije nude uvjete za zimske sportove. Dominantni prometni oblici jesu žičare, koje se nude u velikom rasponu kapaciteta i tehničkih rješenja, i više ne predstavljaju limitirajući element prihvatnog kapaciteta. U destinacijama koje nude različite oblike «ekološkog» turizma nudit će se bicikli, konji, konjske zaprege, konjska vuča, saonice, svakako ne kao dominantan oblik prometa, ali kao važna dopuna koja će individualizirati imidž destinacije i umanjiti udio cestovnoga prometa.

Za razliku od nekih elemenata prihvatnog potencijala prometni kapacitet je moguće precizno kvantitativno iskazati. Elementi prometnoga sustava – infrastruktura i sredstva raspoloživa kapacitetom koji uvijek ima statičnu i dinamičnu komponentu. Jedan dio kapaciteta u prometu zadan je tehničkim značajkama poput: širine traka ceste, površine potrebne za parkiranje automobila, duljine pristana za prihvat broda, broja sjedišta u prometnom sredstvu ili broja stajaćih mjesta u sredstvu. Odabirom vrste, veličine i broja prometnih sredstava određuje se prihvatni kapacitet za prijevoz. Vrstom objekta prometne infrastrukture, brojem prometnih trakova, konfiguracijom terena, distribucijom postojećih objekata i raspoloživim prostorom determiniran je prihvatni kapacitet prometne infrastrukture. Naziva se prometnim kapacitetom ili propusnom moći.

Nema posebnih prepreka da se, ukoliko postoji dostatan prostor i izvori investiranja, prometni kapacitet utvrdi i realizira sukladno planiranom broju posjetitelja turističke destinacije. U ulozu korektivnog čimbenika usklađenosti prometnog i turističkog prihvatnog kapaciteta destinacije javlja se odabrani razvojni scenarij destinacije.¹⁵⁰

Razvojni ciljevi koji su sadržani u svakom pojedinom razvojnom scenariju, posredstvom će prethodno elaboriranih utjecajnih čimbenika, utjecati na kvantitativnu razinu na kojoj će se usuglasiti prometni kapacitet s ostalim elementima prihvatnog potencijala destinacije.

¹⁵⁰ Ibidem

3. PROMET U POVEZIVANJU TURISTIČKE DESTINACIJE S EMITIVNIM TRŽIŠTEM

Na prihvatni potencijal i kvalitetu turističke destinacije utječe prometna povezanost s emitivnim tržištem. Turisti uglavnom daju prednost destinacijama koje se odlikuju kvalitetnijom prometnom povezanošću jer su lakše i brže dostupne.

Prometna povezanost turističke destinacije ostvaruje se na dvije razine: međunarodnoj i državnoj. Zasniva na različitim prometnim modalitetima ovisno o zemljopisnom položaju, konfiguraciji terena, međunarodnim prometnim tokovima, izvorima i ishodištima prometne potražnje, ciljevima državne prometne politike i prometne politike širih regionalnih asocijacija te mogućnostima za investiranje.

Na oblikovanje prometa prema turističkoj destinaciji utječu:

- Međunarodne organizacije, među kojima je u Europi najvažnija i najutjecajnija Europska komisija, koja utvrđuje Mrežu europskih prometnih koridora i zajedničku prometnu politiku država EU, ali i šira europska područja;
- Mjerodavne državne institucije, među kojima su u Republici Hrvatskoj najvažnije: Ministarstvo mora, prometa, razvitka i turizma te Ministarstvo zaštite okoliša, županijski odjeli za promet, gradski odjeli za promet, gospodarske komore, prometna poduzeća te ostala tijela na lokalnoj razini zadužena za zaštitu okoliša kako na državnoj i tako i na lokalnoj razini.

Međunarodna razina prometne povezanosti turističke destinacije. Pored Europske komisije koja utvrđuje razvitak prometa na području EU na strateškom planu i čiji dokumenti imaju prioritetnu važnost u odnosu na ostale, na oblikovanje prometne politike EU utječu: tijela UN, ECE (Ekonomska komisija za Europu), udruženja koja reguliraju odvijanje prometa unutar pojedinih prometnih grana (IATA, UIR, RIV i td.), udruženja koja na znanstvenoj i stručnoj razini utvrđuju preporuke za razvitak prometa u Europi (Europska platforma za promet), regionalna udruženja koja potiču različite oblike regionalnog povezivanja pa tako i ona u području prometa, bilateralni sporazumi kojima se reguliraju pitanja u području prometa od interesa za dvije države i slično.

Prometna politika država EU, već nekoliko desetaka godina teži usklađivanju prometnih politika država članica. Rezultat tog procesa jesu zajedničke odrednice razvitka prometa na području EU. Među njima najvažnije su:

- stimuliranje razvitka željezničkog prometa,
- ograničavanje cestovnoga prometa,
- stimuliranje intermodalnog prometa i ostalih oblika kombiniranog prometa posebice u teretnom prometu kako bi se umanjio udio cestovnoga prometa i negativne posljedice po okoliš,
- poticanje pomorskoga prometa uz naglašenu ulogu luka u europskim prometnim tokovima,
- upotreba ITS, a posebice novoga informacijskoga sustava zasnovanoga na

satelitskoj komunikaciji koji je poznat pod nazivom Galileo,

- povećanje sigurnosti prometa, posebice u cestovnom i zračnom prometu,
- stavljanje težišta na prepoznavanje i uvažavanje potreba korisnika prometnih usluga.

Jedan od bitnih elemenata prometne politike EU odnedavno je politika gradskog prometa, čiji su osnovni ciljevi smanjenje zakrčenosti, rješavanje ekoloških i sigurnosnih problema te racionalno planiranje i korištenje prostora.¹⁵¹

Europske države u različitoj mjeri primjenjuju odrednice zajedničke prometne politike. Uvažavajući mnogobrojne objektivne čimbenike koji onemogućavaju njezinu dosljednu primjenu, važno sredstvo za ujednačavanje prometnih mogućnosti u svim državama EU jest izgradnja i modernizacija infrastrukture sukladno verificiranom zajedničkom planu - Mreži europskih prometnih koridora, kojim su obuhvaćene i europske države koje nisu članice EU.

Mreža europskih prometnih koridora predstavlja sveukupnost kopnenih i vodnih prometnih pravaca koje je EU prepoznala kao prometne pravce od posebne važnosti za razvitak prometa na svom području. Iako se fondovima za financiranje prometne infrastrukture, pomaže i potiče modernizacija prometnih kapaciteta na koridorima koji su sastavnica Mreže europskih prometnih koridora, dinamika gradnje suvremene prometne infrastrukture ne prati porast prometnih potreba. Unatoč raskoraku između prometne potražnje i ponude, Mreža europskih prometnih koridora pojednostavljuje usklađivanje gradnje prometnica između susjednih država.

Države koje su nedavno pridružene EU ili se tek pripremaju za članstvo, u pravilu raspoložu zastarjelom prometnom infrastrukturom koja zaostaje za onom u ostalim državama EU, što je posljedica njihovog društvenog i gospodarstvenoga razvitka u proteklom razdoblju. Uz potrebu za intenzivnom modernizacijom prometnica, neke od njih susreću se i s raskorakom u utvrđenim prioritetnim pravcima prema Mreži europskih prometnih koridora i prema Strategiji prometnoga razvitka same države. Indikativan je primjer Poljske, čija državna prometna politika smatra da je prioritetan prometni pravac sjever – jug, dok se europska prometna politika zauzima za prometni koridor zapad – istok, koji bi u većoj mjeri pridonio boljoj prometnoj povezanosti srednje Europe s istočnoeuropskim državama članicama EU.

U Hrvatskoj se prioritetni prometni koridori definirani u Strategiji prometnoga razvitka uglavnom podudaraju s koridorima iz Mreže europskih prometnih koridora, a to su:

- **transverzalni Vb prometni koridor** (Ukrajina – Mađarska – Zagreb – Rijeka),
- **transverzalni Vc prometni koridor** (Ukrajina – Mađarska – Osijek – Sarajevo – Ploče)

¹⁵¹ Bijela knjiga – Europska prometna politika za 2010: vrijeme za odluku, prijevod i redakcija Hrvatske željeznice, Zagreb, 2003.

- **longitudinalni X prometni koridor** (Njemačka – Austrija – Slovenija – Zagreb – Beograd – Bliski Istok)
- **longitudinalni Jadransko-jonski prometni koridor** (Italija – Hrvatska – Crna Gora – Albanija – Grčka), koji se temeljem inicijative zainteresiranih država predlaže da bude sastavnica Europske mreže prometnih koridora.

Za povezivanje hrvatskih destinacija s emitivnim tržištem posebno su važni Vb prometni koridor, Jadransko-jonski prometni koridor te prometni pravac Zagreb – Zadar – Šibenik – Split, koji nema status europskoga prometnog koridora, ali njegova važnost prelazi granice Hrvatske.

Državna razina prometne povezanosti turističke destinacije. Promet se na području države razvija na temelju ciljeva državne prometne politike, koja sukladno Strategiji razvitka prometa na području države utvrđuje prioritetne prometne pravce, prioritetne investicijske projekte, redoslijed i dinamiku razvitka prometnih grana te odabire optimalna tehničko-tehnološka rješenja. Za ostvarivanje ciljeva državne prometne politike posebno su važna državna prometna poduzeća, posredstvom kojih država utječe na razvitak prometnih grana, oblika i pravaca.

Država može prihvatiti izostanak profitabilnog investiranja u promet osobito u slučajevima povezivanja udaljenih ili nepristupačnih područja (otoka, planinskih krajeva i sl.), koja bi bez prometne dostupnosti bila osuđena na prestanak gospodarstvenih aktivnosti i života u njima. Primjena ovakve mjere prometne politike osnova je za razvitak turizma u mnogim otočnim i primorskim mjestima RH, za čije je prometne pravce karakterističan velik raskorak između prometne potražnje tijekom turističke sezone i izvan nje. Velike sezonske oscilacije u prometnoj potražnji često rezultiraju negativnim financijskim učincima u poslovanju prometnog poduzeća. Stoga država ne može u cijelosti prepustiti organizaciju prometa privatnim poduzetnicima, jer bi oni, u nemogućnosti profitabilnog poslovanja, vrlo brzo odustali od posla.

Država, također, osigurava ostvarenje određenih razvojnih ciljeva u području prometa dodjelom koncesija za pojedine oblike prometne djelatnosti, utvrđujući vrstu djelatnosti, prometne pravce, trajanje i ostale uvjete sukladno ciljevima Strategije prometnoga razvitka. Nositelji prometne djelatnosti – poduzetnici imaju veliku ulogu u zadovoljenju prometne potražnje. Od njih se, s obzirom na tržišnu orijentaciju, očekuje prepoznavanje specifičnih razvojnih tendencija i prilagođavanje novim zahtjevima potražnje. Dometi njihovih marketinških aktivnosti bit će ograničeni ukoliko nisu poticani mjerama koje imaju uporište u državnoj gospodarstvenoj i prometnoj politici.

Iako su države autonomne u utvrđivanju Strategije razvitka prometa i prometne politike, jer se rukovode ciljevima iz državne razvojne strategije, one trebaju uzimati u obzir i razvitak prometa u širem okruženju. Promet je pojava međunarodnoga značaja, a prometni tokovi teže brzom i nesmetanom prelasku državnih granica. Razina usklađenosti državne prometne politike s onom iz okruženja pojavljuje se kao važan čimbenik u skraćenju vremena trajanja

putovanja. Stoga se uz Strategiju prometnoga razvitka države utvrđuje i Mreža prometnih koridora koji su od posebne državne važnosti. U Hrvatskoj se posebno ističu ovi državni prometni pravci:

- **Jadransko – jonski prometni pravac** (od granice sa Slovenijom do granice s Albanijom),
- **«Dalmatinski» prometni pravac** (Zagreb – Karlovac – Bosiljevo – Sveti Rok – Zadar - Šibenik - Split).

Iako je nemoguće odvojiti njihovu ulogu u međunarodnim prometnim tokovima od uloge na razini države, budući da nisu sastavnicom Mreže europskih prometnih koridora, treba ih smatrati prometnim koridorima od državne važnosti. Oni su okosnica kvalitetnije prometne povezanosti hrvatskih turističkih destinacija sa srednjoeuropskim emitivnim područjem. Suvremena prometna infrastruktura na međunarodnim i državnim prometnim koridorima povećava prihvatni potencijal Hrvatske kao turističke destinacije. Gotovo isključiva orijentacija na gradnju cestovne infrastrukture, krije opasnost od nepovratne devastacije okoliša, što može utjecati na smanjenje prihvatnoga turističkoga potencijala i odustajanje od «scenarija održivoga razvitka» turizma, što se u nekim mikrodestinacijama već uočava.

4. PROMET NA PODRUČJU TURISTIČKE DESTINACIJE

Dok je prometno oblikovanje na širem zemljopisnom području prepušteno međunarodnim ili državnim institucijama, na lokalnoj razini, u županijama, gradovima i naseljima time se bave tijela lokalne uprave i samouprave. U turističkim destinacijama prometni problemi se uočavaju tijekom turističke sezone, kada prometna potražnja višestruko premašuje raspoloživi kapacitet.

Tijela lokalne uprave i samouprave u pravilu ne raspolažu dostatnim stručnim službama koje bi mogle kvalitetno definirati problem te upravljati procesom njegova rješavanja. Sredstva prikupljena od turističkih pristojbi i ostalih izvora financiranja nisu dostatna za integralno rješavanje prometnih potreba. Za mnoga otočna turistička naselja još su nepremostivi problemi poput zbrinjavanja otpada, opskrbe vodom, prehrambenim i ostalim proizvodima široke potrošnje te naftnim derivatima. Većini obalnih naselja tek predstoji zbrinjavanje otpadnih voda, podizanje razine čistoće mora i zbrinjavanje otpada te oblikovanje komunalne infrastrukture prema vršnim potrebama tijekom turističke sezone.

Turističke destinacije su u cjelovitom sagledavanju i rješavanju prometnih potreba uglavnom prepuštene same sebi pa se kvaliteta rješenja razlikuje od slučaja do slučaja. Nedostaje sustavni pristup kojim će državna tijela pružati lokalnoj upravi i samoupravi stručnu pomoć u prepoznavanju prometnih problema i njihovu rješavanju te u koordiniranju aktivnosti tijela lokalnih jedinica kada trebaju zajedno rješavati prometni problem. Ovakav sustav trebala bi pratiti mogućnost korištenja povoljnijih uvjeta financiranja.

Turistička naselja i gradovi su, uglavnom, prepušteni sami sebi u definiranju i

rješavanju prometnih problema pa se i rezultati kreću u rasponu od uspješnih prometnih rješenja do potpunih promašaja. Veću mogućnost uspjeha imaju veće destinacije, jer su bolje kadrovski ekipirane.

Iako promet u destinaciji obuhvaća promet u kretanju i promet u mirovanju, intervencije su ograničene na regulaciju cestovnog prometa. U gabaritima postojeće infrastrukture primjenjuje se načelo jednosmjernog prometa, poduzimaju se investicijski zahvati radi osiguranja parkirališnih površina, reguliraju se prometni tokovi u neposrednom okruženju parkiranih prostora, a istovremeno se pojačanim mjerama restrikcije i sankcioniranja nedopuštenoga parkiranja korisnike potiče i prisiljava da osobna vozila ostavljaju na za to predviđenim površinama.¹⁵² Ukoliko se, međutim, istovremeno ne poduzmu odgovarajući zahvati na organiziranju prometnih tokova u gradskoj jezgri te pristupnim prometnicama, nedostatak prometnoga kapaciteta koji je ranije bio prisutan u zoni parkirališnoga prostora premješta se na prometni objekt s najvećom podkapacitiranošću.

Posebne poteškoće proizlaze iz činjenice da je ponekad dio prometnih objekata izvan mjerodavnosti tijela lokalne uprave – u mjerodavnosti je županijskih ili čak državnih tijela pa je nužno usklađivanje prije provedbe planiranih zahvata. U tim je slučajevima i teret investiranja podijeljen, no ostaje otvoreno pitanje koordinatora investiranja.

Parcijalno rješavanje prometnih problema u gradu ili naselju koje predstavlja turističku destinaciju ima i svoje opravdanje, a to je, uz prethodno spomenute razloge, nedostatak raspoloživoga prostora koji bi se mogao upotrijebiti za gradnju objekata prometne infrastrukture. Većina primorskih destinacija u Hrvatskoj ima turističke sadržaje i atraktivnosti oblikovane oko stare gradske jezgre, koja predstavlja jedinstveno urbanističko područje u koje nije prihvatljivo zadirati većim građevinskim zahvatima.

Ostali prostor zauzele su stambene zone, apartmanska naselja, hotelski i ugostiteljski sadržaji, prometnice i ostali objekti koji pridonose nesmetanom funkcioniranju naselja (trgovine, tržnica, šetnice, zeleni pojasevi, stanice za opskrbu gorivom, skladišni objekti, putnički terminali...). Ovi objekti su dimenzionirani prema veličini turističke potražnje, prometnim mogućnostima i prostorno-razvojnim planovima u prošlim vremenskim razdobljima i danas ne zadovoljavaju razvojne potrebe.

Koncentracija prometnih tokova na ograničenom prostoru destinacije, uz dominantnu ulogu cestovnog prometa, koji ugrožava okoliš više od bilo koje druge prometne grane, rezultira učincima inkompatibilnim s kvalitetnom ponudom turističke destinacije, očekivanjima posjetitelja i lokalnog stanovništva. Budući da s povećanjem turističkoga prometa u destinaciji raskorak između prometne potražnje i raspoloživoga kapaciteta postaje sve veći, rješavanje prometa na

¹⁵²Mrmjavac, E. i Maršanić, R.: The Role of Parking areas in the Quality of Tourist Destinations – the Example of Opatija, Proceedings ISEP 2003, Elektrotehniška zveza Slovenije, Ljubljana 2003.

ovakav način ne može predstavljati osnovu za povećanje kvalitete turističke destinacije.

Gradnjom cestovne infrastrukture na području destinacije može se riješiti ili ublažiti raskorak između prometne potražnje i ponude, a time i povećati onaj dio prihvatnog potencijala destinacije koji ovisi o prometnom kapacitetu. Promet uvijek zauzima određeni prostor, koji mu trajno ostaje na raspolaganju nakon što je jednom iskorišten za gradnju infrastrukture. Taj prostor se više ne može koristiti za ostale namjene pa je trajno umanjen prihvatni potencijal ostalih elemenata turističke destinacije.

5. PROMETNI I LOGISTIČKI TOKOVI NA PODRUČJU DESTINACIJE

Na organizaciju prometa u turističkoj destinaciji utječu promet na razini države i promet na međunarodnoj razini. Ove tri razine čine prometni sustav čije značajke utječu na razvitak turizma na određenom području. U turističkim destinacijama koncentrirani su prometni tokovi:

- turista,
- izletnika,
- «vikend» posjetitelja,
- lokalnog stanovništva,
- tokovi prema najbližem većem gradskom središtu,
- opskrbe,
- otpada i
- tranzita.

Prometni tokovi u destinaciji neprekidno prelaze iz stanja mirovanja u stanje kretanja. Svaki se od ovih tokova odlikuje sebi svojstvenim:

- pravcima kretanja,
- dinamikom prelaska iz stanja kretanja u stanje mirovanja,
- dnevnim, tjednim i sezonskim oscilacijama,
- vrstama prometnih sredstava.

Poznavanje zakonitosti prometnih tokova preduvjet je za kvalitetno integralno organiziranje prometa na području destinacije, koje treba biti u skladu s ostalim elementima razvitka turizma. Stoga u upravljanju turističkom destinacijom, istaknutu ulogu treba imati upravljanje prometom. Ono treba obuhvatiti sve prometne tokove, a treba biti zasnovano na logističkim načelima.

Logistička načela, sukladno temeljnim odrednicama logistike, podrazumijevaju optimizaciju prometnih tokova na određenom području s obzirom na kriterij najveće financijske učinkovitosti i očuvanja okoliša. Logistika turističke

destinacije implicira optimizaciju svih tokova na području destinacije, s ciljem maksimizacije dobiti poduzeća, zaštite okoliša kao neobnovljivog resursa i ponude kvalitetnoga turističkog proizvoda.

Optimizacija turističkih tokova treba imati za cilj brzu i jednostavnu dostupnost svih turističkih sadržaja – hotelskih, ugostiteljskih, sportskih, zabavnih, kulturnih, povijesnih i sl., radi maksimizacije kvalitete turističkog proizvoda. Optimizacija izletničkih tokova teži brzom i jednostavnoj dostupnosti onih sadržaja turističkog proizvoda koji su odabrani kao motiv putovanja. Ukoliko turističkoj destinaciji gravitiraju i tokovi «vikend» posjetitelja, te tokove treba optimizirati s obzirom na one sadržaje iz turističkog proizvoda koje oni preferiraju. Ovi, u osnovi, turistički tokovi, dobrim se dijelom podudaraju s obzirom na pravce kretanja, a poznavanje razlika u dinamici, trajanju i specifičnim oscilacijama omogućit će preciznije utvrđivanje prihvatnog kapaciteta prometa. Budući da su prisutni samo tijekom turističke sezone, oni bitno povećavaju potreban prihvatni prometni potencijal destinacije i usložnjavaju pronalaženje mogućnosti profitabilnog poslovanja prometnih kapaciteta.

Optimizacijom tokova lokalnoga stanovništva treba osigurati brzu i jednostavnu dostupnost radnih mjesta, prodajnih mjesta, administrativnih službi i svih ostalih objekata koji sudjeluju u svakodnevnom životu lokalnog stanovništva. Optimizacija tokova prema najbližem većem gradskom središtu oslanja se na slične ciljeve, s obzirom da se uglavnom veže uz lokalno stanovništvo. Veličina prometnog kapaciteta temeljena na potrebama lokalnog stanovništva predstavlja donju granicu prihvatnog kapaciteta. Taj prometni prihvatni potencijal zadovoljava u razdoblju izvan turističke sezone, no stavljen u kontekst mogućih scenarija turističkog razvoja destinacije može zadovoljiti jedino koncepciju bez turističkog razvoja.

Optimizacija tokova opskrbe, obuhvaća teretne tokove od skladišta dobavljača ili robnodistribucijskog centra do hotela, ugostiteljskih objekata i trgovina s ciljem dostave u pravo vrijeme, na pravom mjestu i po najnižim troškovima. Optimizacija tokova otpada odvija se u suprotnom smjeru od opskrbe – izvor su svi gospodarstveni objekti, ali i kućanstva, a usmjereni su prema odlagalištima u neposrednom zaleđu, s ciljem poštivanja vremenskih rokova, dinamike i najmanjih troškova. Tokovi opskrbe i otpada – teretni tokovi u destinaciji trajno su prisutni. Tijekom sezone višestruko raste njihov opseg, a postojećim pravcima kretanja dodaju se i novi. Uz opskrbu se veže i skladišno poslovanje, koje u sustavu logistike utječe na vremensku, prostornu i troškovnu dimenziju.

Organizacija teretnih tokova u destinaciji temelji se na cestovnom prometu pa se uz načelo najmanjih troškova posebna pozornost treba posvetiti očuvanju okoliša od negativnih utjecaja cestovnog prometa. Budući da teretna cestovna vozila, više od ostalih cestovnih vozila, proizvode buku, štetne plinove i tvari te uništavaju gornji sloj prometnica uslijed velike mase, prihvaćen je princip da je posebno taj oblik prometa potrebno ukloniti iz destinacije. Teretni i ostali tokovi tranzitnog značaja se jednostavno rješavaju gradnjom cestovnih prometnica poznatih kao zaobilaznice ili prstenovi oko naselja.

Mnogo je složenije organizirati promet cestovnih teretnih vozila koja su u funkciji

opskrbe destinacije ili zbrinjavanja otpada. Uz spomenute ekološki nepoželjne učinke sva sredstva koriste znatan prihvatni kapacitet prometa destinacije, koji bi, s obzirom da je ograničen, mogao biti upotrijebljen za ostala vozila.

Stoga se u znanosti razvija područje «**zelene logistike**», koja nastoji definirati načela rasporeda izvora i ishodišta teretnih tokova te usputnih zaustavnih točaka, posredstvom njihova rasporeda i najmanjeg broja vožnji cestovnim vozilima. Ova logistička načela koja se uglavnom odnose na raspored proizvodnih mjesta, mjesta potrošnje i izvora sirovina i poluproizvoda i pripadajućih skladišta, primjenjiva su i na područje destinacije. Zaleđa većine priobalnih destinacija u Hrvatskoj gotovo uopće ne sudjeluju u turističkim aktivnostima priobalnog naselja.

Osim što je preporučljivo njihovo uključivanje u ponudu obalne destinacije, jer je to u interesu i destinacije i zaleđa, najveći dio logističkih procesa oko opskrbe, zbrinjavanja otpada i osiguranja dostatnih količina vode također bi trebalo organizirati u toj zoni. Time bi se pridonijelo gospodarstvenoj valorizaciji, otvorile bi se mogućnosti za zapošljavanje, ciljno bi se od prirode oduzeli prostori manje ekološke osjetljivosti, a sačuvao obalni pojas koji je u nekim područjima ugrožen.

U organizaciji putničkih tokova, moguća je i preporučljiva supstitucija cestovnih vozila ostalim prometnim granama. To nije moguće u potpunosti posebice u organizaciji tokova lokalnoga stanovništva i prema najbližem većem gradskom središtu.

Najveće mogućnosti supstitucije postoje u organizaciji turističkih, izletničkih i «vikendaških» tokova. Turistički proizvod destinacije koji je odmaknut od masovnog turizma prema nekom od oblika selektivnog turizma, bit će prepoznat od korisnika više platežne moći, koji umjesto cestovnog vozila radije koriste druge oblike prometa. Udaljenije emitivno tržište također će biti upućeno na druge prometne grane. Dakle, turistička destinacije može značajkama turističkog proizvoda utjecati na tržišni segment kojemu se obraća, a time i umanjiti udio cestovnog prometa. U kombinaciji s različitim oblicima organizacije prometa u naseljima koji koriste «ekološke» oblike pogona, turistička destinacija se uz osnovni logistički cilj optimizacije prometnih tokova može bitno približiti drugom temeljnom logističkom cilju – zaštititi prirodnih resursa, a da pri tome osigura veličinu prometnoga prihvatnog potencijala koji će biti u skladu s prihvatnim potencijalom destinacije kao cjeline.

6. UPRAVLJANJE PROMETOM NA PODRUČJU TURISTIČKE DESTINACIJE

Definirajući smjernice zajedničke politike u području prometa, EU je prvi put izdvojila politiku gradskog prometa uz politike pojedinih prometnih grana. Uočeno je da se u gradovima multipliciraju problemi ekološke i sigurnosne naravi zbog velike koncentracije cestovnih vozila. Svjesni razmjera cestovnog prometa i njegove važnosti u društvu i gospodarstvu, tijela EU pristupila su financiranju

izrade projekata kojima bi se provjerilo u kojoj mjeri i u kojim segmentima je taj oblik prometa u naseljima moguće zamijeniti drugim, koji će zadovoljiti prometnu potražnju, ali uz manje onečišćenje okoliša.

Rezultati istraživanja provjeravani su u praksi različitim pilot – projektima. Na temelju brojnih pozitivnih iskustava moguće je definirati aktivnosti za organizaciju prometa u naseljima, koja se rukovode načelima zaštite okoliša.

Odrednice organizacije prometa na području turističke destinacije jesu:

- cestovni promet će još dugo vremena imati dominantnu ulogu, što znači prisutnost velikog broja cestovnih vozila u destinaciji;
- buka, onečišćenje i betonske konstrukcije infrastrukture koje su posljedica cestovnoga prometa nisu ugodno okruženje ni za život, a niti za odmor;
- negativne posljedice cestovnoga prometa treba kontrolirati, jer ugrožavaju prirodu kao osnovni resurs razvitka turizma;
- u zaleđu destinacije, u pravilu postoji prostor koji se uz primjenu načela ekologije i ekonomije prostora može koristiti za veće objekte prometne infrastrukture;
- turistički i ostali sadržaji na području destinacije trebaju biti dostupni brzo, jednostavno i učinkovito;
- lokalno stanovništvo treba educirati o posljedicama cestovnoga prometa, kako bi prihvatili načelo da ne treba baš svagdje stići osobnim automobilom;
- turisti su u pravilu to načelo već prihvatili u europskim gradovima iz kojih dolaze pa njegovu primjenu ne prihvaćaju s negodovanjem.

Kada se pristupa organizaciji prometa na području turističke destinacije vrlo je važno primijeniti princip integralnog rješavanja prometa za destinaciju u cjelini. Razvitak prometa treba biti u sinergiji s turističkim razvitkom, a za to je nužna usklađenost sektorskih politika – prometne i turističke. Ta usklađenost treba biti dugoročna i treba imati uporište u Strategijama razvitka prometa i razvitka turizma, a ne samo u situacijama koje traže hitna rješenja.

Vizija organizacije prometa treba biti u skladu sa svim razvojnim turističkim programima. Prema tome se utvrđuju prioritetne investicije te dinamika izgradnje i modernizacije prometnih kapaciteta.

Jedinstveno prometno rješenje za sve turističke destinacije ne postoji. Moguće je, međutim, istaknuti elemente organizacije prometa u turističkoj destinaciji koji su kompatibilni sa «scenarijem održivog razvitka»:

- središte naselja treba pretvoriti u pješačku zonu;
- oslobađanjem središta od cestovnih vozila, ljepota arhitekture i bogatstvo kulturne tradicije dolazi do izražaja i može se «konzimirati» na ugodan način;
- u pješačke zone cestovna vozila (opskrba, transfer turista, interventna vozila) imaju pristup prema definiranim koridorima i vremenskom rasporedu;
- u pješačkoj zoni i na području naselja potrebno je razvijati «ekološke»

oblike prometa i povezivati ih u kombinirani sustav prometa (bicikli različite konstrukcije, oblici prometa na električni pogon, oblici žičarskog prometa, shuttle-prijevozi, taksi-prijevozi, sredstva javnog prijevoza na alternativni pogon, brodski prijevoz na kraćim udaljenostima).

- parkiranje automobila treba organizirati na perifernim dijelovima destinacije;
- između perifernih dijelova destinacije i turističkih kapaciteta može se organizirati shuttle-servis (od strane hotela), prijevoz autobusima i ostalim sredstvima javnoga prijevoza, autotaksi prijevoz i slično;
- samo iznimno do nekih objekata može biti dopušten pristup osobnim automobilima ili autobusima (dolazak i odlazak posjetitelja iz hotela, opskrba trgovina i turističkih objekata).

U logističkom sustavu prometa na području turističke destinacije posebnu ulogu ima promet u mirovanju. Lokacijom parkirališnih prostora pridonosi se optimizaciji prometnih tokova, a veličinom tih prostora dimenzionira se prometni prihvatni potencijal u skladu s prihvatnim potencijalom destinacije. Promet u mirovanju organizira se prema verificiranim načelima:

- parkirališta (garaže) na rubovima pješačkih zona namijenjena su kraćem trajanju mirovanja;
- dugotrajnijem mirovanju namijenjeni su udaljeniji parkirališni prostori na rubnim dijelovima naselja;
- od udaljenih parkirališnih prostora do pješačke zone treba organizirati učestali javni prijevoz (besplatan, ili je cijena uključena u cijenu parkiranja);
- između udaljenijih turističkih sadržaja u destinaciji organizirati alternativne i atraktivne oblike prometa;
- hoteli trebaju imati vlastiti parkirališni prostor u neposrednoj blizini, ako to dopušta organizacija prometa u destinaciji, ukoliko je dislociran trebaju prema potrebi organizirati transfer gostiju.

Prometne kapacitete je moguće kvantificirati prema prometnim tokovima, prometnim sredstvima i njihovoj strukturi te procijenjenoj dinamici i pravcima kretanja. Prema tim je pokazateljima moguće utvrditi propusnu moć prometnica i prihvatni potencijal parkirališnih prostora i terminala. Tako utvrđeni prihvatni kapacitet prometa potrebno je uskladiti s prihvatnim potencijalom turističke destinacije prema «scenariju održivog razvitka».

IV.
PRIMJERI U PRAKSI

ETIČKI KODEKS TURIZMA I ODRŽIVI RAZVOJ

Globalni etički kodeks za turizam (*Global Code of Ethics for Tourism*) prihvaćen je na Generalnoj skupštini WTO-a, Svjetske organizacije za turizam, 1999. godine u Santiagu.

Kodeks sadrži deset članaka u kojima su istaknuta «pravila igre» za sve one koji utječu i sudjeluju u turizmu: vlade, tour-operatore, turističke agencije, investitore, turističke djelatnike i za same turiste.

Analizom pojedinih članaka Kodeksa nastoji se utvrditi veza etike i održivog razvoja turizma.

Članak 1.

Doprinos turizma međusobnom razumijevanju i uvažavanju među ljudima i društvima

1. Razumijevanje i promoviranje etičkih vrijednosti zajedničkih sveukupnom čovječanstvu, s naglaskom na toleranciji i uvažavanju razlika među religijama, filozofskim i moralnim uvjerenjima, ujedno su i temelji i posljedice odgovornog turizma; nezavisni turistički profesionalci – interesne skupine (*stakeholderi*) u turističkom razvoju i sami turisti trebaju čuvati društvene i kulturne tradicije i običaje svih ljudi, uključujući i manjine i starosjedioce i uvažavati njihovu vrijednost;
2. Turističke aktivnosti trebaju se izvoditi u harmoniji s osobitostima i tradicijom regija i zemalja – domaćina, uz uvažavanje njihovih zakona, običaja i navika;
3. Zajednice – domaćini s jedne i lokalni profesionalci s druge strane trebaju upoznati i uvažavati turiste koji ih posjećuju i upoznavati njihov način življenja, ukuse i očekivanja; edukacija i trening profesionalaca pridonosi gostoljubivom prijmu;
4. Zadatak je lokalnih vlasti da osiguraju zaštitu za turiste i posjetitelje i njihovo vlasništvo; osobitu pozornost moraju posvetiti sigurnosti stranih turista zbog posebne povredivosti koju mogu imati; moraju omogućiti uvođenje specifičnih načina informiranja, zaštite, sigurnosti, osiguranja i pomoći

u skladu s potrebama turista; svaki napad, otmica ili prijetnja turistima ili radnicima u turističkoj industriji, kao i svjesno uništavanje turističkih objekata ili elemenata kulturnog i prirodnog nasljeđa mora se oštro osuditi i kazniti u skladu s odnosnim nacionalnim zakonima;

5. Dok putuju, turisti i posjetitelji ne smiju počinuti nikakvo kriminalno djelo ili djelo koje se smatra kriminalom u zemlji kojoj su u posjetu te se moraju suzdržati od bilo kakve radnje koja je uvredljiva ili štetna po shvaćanju lokalnog stanovništva ili koja bi mogla ugroziti lokalno okruženje; moraju se suzdržati od prometa drogama, oružjem, antikvitetima, zaštićenim vrstama te proizvodima i supstancama koje su opasne ili zabranjene nacionalnom regulativom;
6. Turisti i posjetitelji imaju odgovornost da se upoznaju, čak i prije samog polaska, sa značajkama zemlje koju namjeravaju posjetiti; moraju biti svjesni zdravstvenih i sigurnosnih rizika koju su prisutni prilikom svakog putovanja izvan njihovog uobičajenog okruženja te se ponašati na način da minimiziraju te rizike.

Već iz prvog članka može se uočiti da se odgovorni turizam i održivi razvoj temelji na toleranciji, moralu i edukaciji sa svrhom očuvanja različitih društvenih i kulturnih tradicija i vrijednosti, običaja, zakona i propisa. Turisti moraju čuvati i poštivati vrijednosti zemlje koju posjećuju i ne smiju ugroziti ni nanijeti štetu lokalnom stanovništvu i lokalnom okruženju.

Članak 2.

Turizam kao sredstvo za individualno i kolektivno ispunjenje

1. Turizam se kao aktivnost koja se najčešće povezuje s odmorom i relaksacijom, sportom i upoznavanjem kulture i prirode, mora planirati i prakticirati kao povlašteno sredstvo individualnog i kolektivnog ispunjenja; ako se prakticira s dovoljno otvorenim nazorima, on je nezamjenjiv faktor samoobrazovanja, postizanja međusobne tolerancije, učenja o razlikama među ljudima i kulturama i njihovim raznolikostima;
2. Turističke aktivnosti moraju poštovati ravnopravnost muškaraca i žena; moraju promovirati ljudska prava te individualna prava najugroženijih skupina, osobito djece, starijih, hendikepiranih, etničkih manjina i starosjedioca;
3. Eksploatacija ljudskog bića u bilo kojem obliku, osobito seksualna, a posebno djece, proturječi temeljnim ciljevima turizma i predstavlja njegovu negaciju, stoga je, u skladu s internacionalnim zakonom, treba energično suzbijati uz sudjelovanje svih interesnih država te je kažnjavati i bez odobrenja nacionalnih legislativa, kako zemalja koje se posjećuje, tako i zemalja iz kojih dolaze počinitelji takvih djela, čak i u slučajevima kad su takva djela počinjena izvan njihovih granica;
4. Putovanja sa svrhom religije, zdravlja, edukacije te kulturne ili jezične razmjene osobito su korisni oblici turizma, koji zaslužuju potporu;
5. Upućivanje na vrijednost turističke razmjene, njezinih ekonomskih, socijalnih

i kulturnih dobitaka, no i rizika, kroz obrazovni curriculum potrebno je ohrabrivati.

U ovom članku naglašavaju se načela ljudskih prava i ravnopravnosti, a turistička razmjena omogućava samoobrazovanje i toleranciju i negira svaki oblik eksploatacije.

Članak 3.

Turizam, faktor održivog razvoja

1. Nezavisni turistički profesionalci i interesne skupine (*stakeholderi*) u turističkom razvoju moraju čuvati prirodno okruženje s ciljem postizanja zdravog, kontinuiranog i održivog ekonomskog rasta da bi se pravedno zadovoljile potrebe i aspiracije sadašnjih i budućih naraštaja;
2. Svim oblicima turističkog razvoja koji pridonose očuvanju rijetkih i vrijednih resursa, osobito vode i energije i koji u najvećoj mogućoj mjeri izbjegavanju proizvodnju otpada, mora se dati prioritetan značaj te ih valja ohrabriti od strane nacionalnih, regionalnih i lokalnih javnih vlasti;
3. Potrebno je pronaći načine za ravnomjernu distribuciju u vremenu i prostoru tijekova turista i posjetitelja, osobito tijekova koji rezultiraju iz plaćenih dopusta i školskih praznika, kako bi se smanjio pritisak turističke aktivnosti na okoliš i poboljšao pozitivan utjecaj na turističku industriju i lokalnu ekonomiju;
4. Turistička infrastruktura mora se dizajnirati, a turističke aktivnosti programirati tako da se zaštiti prirodno nasljeđe (eko-sustav i različitost biljnih vrsta), očuvaju ugrožene vrste životinja; nezavisni turistički profesionalci i interesne skupine (*stakeholderi*) u turističkom razvoju, moraju se usuglasiti o uvođenju limita i ograničenja vlastitih aktivnosti u osobito osjetljivim područjima: pustinjama, polarnim ili planinskim regijama, obalnim područjima, tropskim šumama ili močvarama te biti skloni stvaranju rezervata prirode i zaštićenih područja;
5. Prirodni turizam i eko-turizam smatraju se vrstama turizma koje osobito pridonose bogaćenju i poboljšanju statusa turizma, pod uvjetom da poštuju prirodno nasljeđe i lokalno stanovništvo te da su u skladu s kapacitetima destinacije.

Cijeli je članak posvećen turizmu kao važnom faktoru održivog razvoja. Naglasak je na obvezi čuvanja prirodnog okoliša i nasljeđa u razvoju turizma. Posebno se ističu resursi vode i energije, eko sustavi, čuvanje biljnih i životinjskih vrsta te poticanje zaštićenih područja.

Članak 4.

Turizam – korisnik kulturnog naslijeđa čovječanstva i pridonositelj njegovog unapređenja

1. Turistički resursi pripadaju zajedničkom naslijeđu čovječanstva; zajednice na

- čijim se teritorijima oni nalaze imaju posebna prava i obveze prema njima;
2. Turističke politike i aktivnosti moraju se provoditi poštujući pri tome umjetničko, arheološko i kulturno naslijeđe, što se mora štiti i predati novim naraštajima; osobito pažnju treba posvetiti očuvanju i obnovi spomenika, svetišta i muzeja kao i arheoloških i povijesnih nalazišta koji moraju biti otvoreni za turističke posjete; potrebno je ohrabriti javni pristup privatnom kulturnom vlasništvu i spomenicima, poštujući pri tome prava njihovih vlasnika te religijskim građevinama bez predrasuda prema potrebama njihovog štovanja;
 3. Financijska korist od posjeta kulturnim spomenicima treba barem dijelom biti korištena za održavanje, čuvanje, razvoj i uljepšavanje tog naslijeđa;
 4. Turistička se aktivnost mora planirati na način da se omogući tradicionalnim kulturnim proizvodima, obrtima i folkloru da prežive i razvijaju se, umjesto da se zatru i standardiziraju;

Turistički razvoj ne smije ugroziti naslijeđe čovječanstva. Svi su dužni čuvati ono što smo naslijedili te to osigurati i prenijeti budućim naraštajima.

Članak 5.

Turizam – korisna aktivnost za zemlje i zajednice – domaćine

1. Lokalno stanovništvo mora biti povezano s turističkim aktivnostima i imati udjela u ekonomskim, društvenim i kulturnim koristima koje one generiraju, a osobito u stvaranju direktnih i indirektnih poslova koji rezultiraju iz njih;
2. Turističke politike moraju se primjenjivati na način da pridonose rastu standarda života lokalnog stanovništva regije koja se posjećuje te da udovoljavaju njihovim potrebama; planiranje, arhitektura te poslovanje turističkih objekata moraju težiti integraciji u lokalno ekonomsko i društveno okruženje, u mjeri u kojoj je to moguće; ondje gdje su vještine jednake, prioritet treba dati lokalnoj radnoj snazi;
3. Posebnu pozornost treba posvetiti specifičnim problemima obalnih područja i otoka te osjetljivim ruralnim i planinskim regijama, za koje turizam često predstavlja rijetku priliku za razvoj s obzirom na opadanje tradicionalnih ekonomskih aktivnosti;
4. Turistički profesionalci, osobito investitori, vođeni regulativom što je postavljaju javne vlasti, moraju izvoditi studije o utjecaju njihovih razvojnih projekata na okruženje i prirodni okoliš; također moraju pružiti, uz visok stupanj transparentnosti i objektivnosti, informacije o svojim budućim programima i predvidivim posljedicama te poticati dijalog o njihovom sadržaju s lokalnim stanovništvom;

U članku se definiraju ekonomske koristi od turizma za lokalno stanovništvo, ali i obaveze investitora i nositelja razvoja na izradi ekoloških studija za utjecaj razvoja turizma na okruženje i prirodni okoliš. Ističu se prava lokalnog stanovništva u sudjelovanju pri izradi razvojnih planova turizma.

Članak 6. Obaveze nezavisnih turističkih profesionalaca (stakeholdera) odgovornih za razvoj

1. Turistički profesionalci imaju obvezu pružiti turistima objektivnu i poštenu informaciju o mjestima i destinaciji, o uvjetima putovanja, gostoljubivosti i smještaju; moraju osigurati da uvjeti ugovora koji sklapaju sa svojim kupcima budu jasno razumljivi glede prirode, cijene i kvalitete usluge koju su se obvezali pružiti te financijske kompenzacije plative kupcu u slučaju jednostranog raskida ugovora s njihove strane;
2. Turistički profesionalci, u mjeri u kojoj to ovisi o njima, moraju pokazati brigu za suradnju s javnim vlastima, za sigurnost i zaštitu, prevenciju nezgoda, zaštitu zdravlja i sigurnost hrane onima koji se koriste njihovim uslugama; isto tako, moraju osigurati postojanje odgovarajućih sustava osiguranja i pomoći; moraju prihvatiti obvezu izvješćivanja o takvim slučajevima koja je propisana nacionalnim pravilnicima i isplatiti odgovarajuću naknadu u slučaju da ne ispune svoje ugovorne obveze;
3. Turistički profesionalci, u mjeri u kojoj to ovisi o njima, moraju pridonositi kulturnom i duhovnom ispunjenju turista te im dopustiti da tijekom putovanja prakticiraju svoju vjeru;
4. Javne vlasti emitivnih i receptivnih država, u suradnji s odnosnim profesionalcima i njihovim udruženjima, moraju osigurati postojanje nužnih mehanizama za obeštećenje turista u slučajevima bankrota poduzeća koje je organiziralo njihovo putovanje;
5. Vlade imaju pravo – i dužnost – osobito u razdobljima kriza, informirati svoje sunarodnjake o teškoj situaciji, ili čak o opasnosti s kojom se mogu sresti na putovanju u inozemstvu; njihova je odgovornost da izdaju takvu informaciju a da ne štete nepotvrđenim informacijama i pretjerivanjem turističkoj industriji zemlje domaćina i interesima svojih vlastitih operatera; sadržaj preporuka o putovanju treba stoga prethodno raspraviti s vlastima zemlje domaćina i odnosnim profesionalcima; formulirane preporuke moraju strogo i u potpunosti odgovarati ozbiljnosti nastale situacije i biti ograničene na geografska područja gdje se nesigurnost pojavila; takve preporuke treba modificirati ili opozvati čim se stanje normalizira;
6. Tisak, i to osobito onaj specijaliziran za putovanja te ostali mediji, uključujući moderna sredstva elektroničke komunikacije, moraju izdati poštenu i utemeljenu informaciju o događajima i situacijama koje mogu utjecati na tijekove turista; također moraju osigurati točne i pouzdane informacije korisnicima turističkih usluga; nove komunikacijske tehnologije i tehnologije elektroničke trgovine moraju se također razvijati i koristiti u navedene svrhe. Što se tiče medija, oni ni na koji način ne smiju promovirati seksualni – turizam.

Naglasak je na obvezama turističkih djelatnika da se pridržavaju etike i morala u informiranju i ugovaranju poslova s turistima. Svi koji pružaju usluge turistima, uključujući i medije, trebaju se pridržavati standarda kvalitete informiranja.

Članak 7.

Pravo na turizam

1. Izravan i osoban pristup otkrivanju i uživanju planeta, predstavlja pravo dostupno svim stanovnicima svijeta; povećano ekstenzivno sudjelovanje u nacionalnom i internacionalnom turizmu treba promatrati kao jedan od najboljih mogućih izraza održivog razvoja slobodnog vremena te takvom razvoju ne treba postavljati prepreke.
2. Univerzalno pravo na turizam mora se promatrati kao jasna posljedica prava na odmor i slobodno vrijeme uključujući razumno ograničenje radnog vremena i periodičnih plaćenih odmora, zajamčenih člankom 24. Svjetske deklaracije o ljudskim pravima (Universal Declaration of Human Rights) i člankom 7.d Međunarodne konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights);
3. Socijalni turizam, te osobito turizam raznih udruženja, koji osigurava širok pristup slobodnom vremenu, putovanju i odmorima, potrebno je razvijati uz potporu vlasti;
4. Obiteljski turizam, turizam mladih, studenata i seniora te turizam za invalide treba ohrabrivati i potpomagati;

Svaki čovjek ima pravo koristiti odmor i slobodno vrijeme, turizam treba omogućiti održivi razvoj slobodnog vremena.

Članak 8.

Sloboda turističkih kretanja

1. Turisti i posjetitelji moraju uživati, u skladu s međunarodnim pravom i nacionalnom legislativom, slobodu kretanja unutar svoje zemlje te iz jedne države u drugu, u skladu s člankom 13. Svjetske deklaracije o ljudskim pravima; moraju imati pristup transportu i mjestu boravka te turističkim i kulturnim lokacijama bez izlaganja pretjeranim formalnostima ili diskriminaciji;
2. Turisti i posjetitelji moraju imati pristup svim raspoloživim oblicima komuniciranja, internim ili eksternim; moraju uživati brz i lak pristup lokalnim administrativnim, pravnim i zdravstvenim uslugama; mora im biti omogućen slobodan kontakt s njihovim konzularnim predstavništvom u skladu s važećim diplomatskim konvencijama;
3. Turisti i posjetitelji uživaju ista prava kao i građani zemlje koju posjećuju glede povjerljivosti osobnih podataka i informacija koje se na njih odnose, osobito kada se oni pohranjuju elektronički;
4. Administrativni postupci vezani uz prelasku granica, bilo da pripadaju u kompetenciju države ili su rezultat međunarodnih ugovora, kao što su vize ili zdravstvene i carinske formalnosti, moraju se prilagoditi, koliko je to moguće, tako da omogućuju maksimalnu slobodu putovanja i širok pristup međunarodnom turizmu; sporazume između skupina zemalja s ciljem

usklađivanja i pojednostavljivanja ovih postupaka potrebno je poticati; specifične takse i pristojbe kojima se kažnjava turistička industrija i umanjuje njezina konkurentnost, potrebno je postupno izbaciti ili korigirati;

5. U mjeri u kojoj to dopušta ekonomska situacija zemalja iz kojih dolaze, putnici bi trebali imati pristup konvertibilnim valutama potrebnim za njihova putovanja;

Svaki turist ima pravo slobode kretanja i putovanja u svojoj zemlji i u druge zemlje. To je njegovo ljudsko pravo, a vlada i turističke organizacije su obvezne učiniti sve da im se korištenje tog ljudskog prava omogući i što više olakša.

Članak 9.

Prava radnika i poduzetnika u turističkoj industriji

1. Temeljna prava plaćenih i samostalnih radnika u turističkoj industriji i njoj srodnim i povezanim aktivnostima, moraju biti zajamčena i pod nadzorom nacionalnih i lokalnih administracija, i to u zemljama iz kojih radnici potječu, ali i u zemljama domaćinima, uvažavajući specifična ograničenja vezana osobito uz sezonalnost njihove aktivnosti, globalnu dimenziju ove industrije i od radnika zahtjevanu fleksibilnost uvjetovanu prirodom njihovog posla;
2. Plaćeni i samostalni radnici u turističkoj industriji i njoj srodnim i povezanim aktivnostima imaju pravo i obavezu na odgovarajući inicijalni i kontinuirani trening; treba im pružiti adekvatnu socijalnu zaštitu; nesigurnost zaposlenja mora biti u najvećoj mogućoj mjeri ograničena; poseban status, s osobitim naglaskom na socijalnu skrb, mora biti ponuđen sezonskim radnicima u sektoru;
3. Svaka privatna ili pravna osoba, uz uvjet da ima potrebne sposobnosti i vještine, ima pravo na razvoj profesionalne aktivnosti u području turizma prema postojećim nacionalnim zakonima; poduzetnici i investitori – osobito u području malih i srednjih poduzeća – imaju pravo na slobodan pristup turističkom sektoru uz minimalne zakonske ili administrativne prepreke;
4. Razmjena iskustava s drugim zemljama, koja se nudi menadžerima i radnicima, bila takva razmjena iskustava plaćena ili ne, pridonosi unapređenju razvoja svjetske turističke industrije; ova kretanja treba olakšati koliko je to najviše moguće u skladu s primjenjivim nacionalnim zakonima i internacionalnim konvencijama;
5. Kao nezamjenjiv faktor solidarnosti u razvoju i dinamičnom rastu međunarodne razmjene, multinacionalna poduzeća turističke industrije ne smiju iskorištavati svoju dominantnu poziciju koju ponekad imaju; moraju izbjeći mogućnost da postanu sredstvo za nametanje umjetnih kulturnih i socijalnih modela lokalnoj zajednici; u zamjenu za slobodu investiranja i trgovine, koja mora biti osigurana, moraju se uključiti u lokalni razvoj, izbjegavajući, prekomjernim povratom profita u matične zemlje ili induciranim uvozom, smanjenje svojeg doprinosa ekonomijama u okviru kojih djeluju;

6. Partnerstvo i uspostavljanje uravnoteženih odnosa između poduzeća emitivnih i receptivnih zemalja pridonosi održivom razvoju turizma i pravičnoj distribuciji pozitivnih efekata njegovog rasta;

Ovaj članak specificira sva prava zaposlenika u turističkoj industriji kako bi svoj zadatak mogli obaviti kvalitetno. Ističu se pravila u međunarodnim odnosima svih partnera emitivnih i receptivnih zemalja kao doprinos održivom razvoju turizma i pravičnoj distribuciji pozitivnog efekta takvog razvoja.

Članak 10.

Implementacija principa Globalnog etičkog kodeksa za turizam

1. Javni i privatni nezavisni turistički profesionalci i nositelji turističkog razvoja (*stakeholderi*) moraju surađivati u implementaciji ovih principa i nadgledati njihovu efektivnu primjenu;
2. Nezavisni turistički profesionalci i nositelji turističkog razvoja (*stakeholderi*) moraju uvažavati ulogu internacionalnih institucija, WTO-a na prvom mjestu, nevladinih organizacija mjerodavnih za promociju turizma i razvoj, zaštitu ljudskih prava, okruženje ili zdravlje, uz dužno poštovanje općih principa međunarodnog prava.
3. Isti nezavisni turistički profesionalci (*stakeholderi*) moraju pokazati namjeru da upozore na svaku nesuglasicu vezanu uz primjenu i interpretaciju Globalnoga etičkog kodeksa za turizam i takvu razriješe posredstvom trećeg tijela poznatog pod nazivom Svjetski odbor za turističku etiku (World Committee on Tourism Ethics).

Ističe se obveza svih turističkih profesionalaca i nositelja turističkog razvoja na implementaciji i kontroli primjene svih načela i pravila Kodeksa sa svrhom zaštite ljudskih prava, okruženja i zdravlja turista. Isto tako oni su dužni svako kršenje prijaviti Svjetskom odboru za turističku etiku.

Iz analize sadržaja Globalnoga etičkog kodeksa za turizam, može se zaključiti da se poštivanjem načela, principa i pravila etičkog kodeksa osigurava razvoj održivog turizma i to kroz:

- toleranciju i uvažavanje različitosti kultura, običaja i zakona različitih zemalja,
- čuvanje prirodnog okoliša i kulturnog naslijeđa za buduće naraštaje,
- poštivanje ljudskih prava i ravnopravnost, prava na putovanje, odmor i slobodno vrijeme,
- obrazovanje i učenje profesionalaca kako bi mogli kvalitetno raditi,
- poštivanje prava lokalnog stanovništva i uvažavanje njihovog mišljenja,
- ekonomsku korist od turizma koju treba pravično dijeliti,
- poštivanje etike i morala u informiranju turista i sklapanju ugovora,

- obvezu svih turističkih profesionalaca na implementaciju načela Kodeksa u svoj rad, njihovu kontrolu, kao i obvezu upozorenja na kršenje tih načela Svjetskom odboru za turističku etiku.

Na kraju, može se sumirati da se održivi razvoj turizma temelji na jedinstvu 3E:

Etika + Ekologija + Ekonomija.

KODEKS PONAŠANJA U PROSTORU TURISTIČKE DESTINACIJE GORSKI KOTAR*

“Kodeks ponašanja” svih sudionika, kao opća načela i standardi, koristan je skup uputa za korištenje prostora Gorskog kotara. Pretpostavka je da će lokalna uprava na svom području osigurati obveznost pridržavanja predloženih normativa i pravila za budući razvoj i izgradnju smještajnih objekata i ostale infrastrukture. Izrada kodeksa ponašanja pri uređenju prostora čini vrijedan pokušaj da se obogati i sačuva prostor te usmjeri oblikovanje i gradnja turističkih objekata na području Gorskog kotara. Namjera je da se od značajki naselja, preko organizacije parcela do projektantskih i arhitektonskih standarda, propiše ponašanje svih zainteresiranih strana pri implementaciji glavnog plana razvoja turizma za destinaciju Gorski kotar. Cilj je stvaranje ozračja u kojem sve zainteresirane strane u obavljanju svoje djelatnosti čuvaju prostor kao najvredniji turistički resurs.

Većina odredbi Kodeksa ponašanja prikupljena je i preuzeta iz prostornih planova gradova i općina s područja Gorskog kotara. Propisivanje standardnih pravila u ovom Kodeksu ponašanja temeljilo se na okvirima, načelima i ciljevima sadržanim u Zakonu o zaštiti prirode, Zakonu o proglašenju parka prirode i nacionalnog parka, Pravilniku o razvrstavanju, kategorizaciji, posebnim standardima i posebnoj kvaliteti smještajnih objekata iz skupine “hoteli”. Pri tome su uzete u obzir i odrednice Glavnog plana razvoja turizma te mnogobrojne konvencije i turistički trendovi održivog razvoja.

1. POJMOVNIK

Pojmovi i izrazi koji se upotrebljavaju u ovom Kodeksu imaju sljedeće značenje:

- Grad/Općina je jedinica lokalne uprave i samouprave u sastavu Primorsko-goranske županije utvrđena Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (NN10/97).

* Ovaj rad je objavljen u knjizi “Goranske kuće – standardima prema budućnosti”, autora V. Vujića, Primorsko goranska županija, Rijeka 2005. godine.

- Statističko naselje je manja administrativna jedinica unutar lokalne samouprave, određena Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (NN10/97).
- Naselje je izgrađena ili planirana struktura namijenjena stanovanju i pratećim funkcijama.
- Stanovanje u kontekstu ovog Plana podrazumijeva stalno stanovanje.
- Prateće funkcije obuhvaćaju javne društvene funkcije te gospodarske funkcije koje su sukladne stanovanju i mogu se odvijati u naselju.
- Povijesnom jezgrom naselja smatra se gusto izgrađeni najstariji dio naselja koji je zaštićen kao evidentirano ruralno naselje.
- Građevinsko područje je površina u kojoj je predviđena gradnja i uređenje prostora. Ovim kodeksom određena su građevinska područja naselja i građevinska područja za izdvojene namjene. Granice građevinskih područja utvrđene su u pravilu granicama katastarskih čestica.
- Površine za izdvojene namjene su površine za specifične funkcije koje svojom veličinom, strukturom i načinom korištenja odudaraju od naselja, a određuju se građevinskim područjem. Osnovne skupine izdvojenih namjena su: gospodarska-poslovna namjena, ugostiteljsko-turistička namjena, sportsko-rekreacijska namjena, groblja te ostale namjene.
- Infrastrukturni koridor je prostor namijenjen za smještaj građevina i vodova infrastrukturnih sustava unutar ili izvan građevinskog područja.
- Građevna čestica je zemljište u funkciji građevine (ili građevina) osnovano u skladu s odredbama ovog Kodeksa. Na građevnoj čestici određuje se građenje jedne ili više građevina koje su u funkciji jedne namjene, odnosno korisnika.
- Regulacijska linija je zajednička linija građevne čestice javne prometne površine i građevne čestice osnovne namjene predviđene ovim Kodeksom.
- Građevna linija određuje položaj osnovne građevine unutar površine za gradnju u odnosu na granicu građevne čestice prema javnoj prometnoj površini. Može odrediti i položaj osnovne građevine u odnosu na obodne građevne čestice ili susjedne građevine, ako to zahtijevaju lokalni uvjeti.
- Lokalne uvjete čine posebnosti mikrolokacije (urbanističko-arhitektonske značajke, komunalna i prometna opremljenost, tipologija gradnje u okruženju, morfologija krajolika, klimatski uvjeti i sl.).
- Površina za gradnju je dio građevne čestice na kojoj je dopuštena gradnja osnovne građevine i pomoćnih građevina.
- Osnovna građevina je svaka građevina (pojedinačna ili kompleks građevina) koja isključivo služi za odvijanje Planom predviđene namjene.
- Pomoćna građevina je svaka građevina u funkciji odvijanja namjene u

osnovnoj građevini. Gradi se kao zasebna cjelina u sklopu osnovne građevine, prigradna uz nju ili je fizički odvojena.

- Izgrađenost građevne čestice je zbroj izgrađenih površina zemljišta pod svim građevinama na čestici (osnovne i pomoćnih). Zemljište pod građevinom je vertikalna projekcija svih zatvorenih, otvorenih i natkrivenih konstruktivnih dijelova građevine osim balkona, na građevnu česticu, uključivši i terase u prizemlju građevine kada su iste konstruktivni dio podzemne etaže. U izgrađenost građevne čestice ne računaju se građevine potpuno ukopane u teren, uređene površine u razini terena (terase, parkirališne površine, sportsko-rekreacijske površine i sl.) te građevine i površine kojima se uređuje okoliš.
- Okoliš građevine čini slobodan, neizgrađen prostor unutar građevne čestice (okućnica, dvorište, vrt i sl.) koji mora biti uređen.
- Ukupnu (bruto) razvijenu površinu čini zbroj površina svih nadzemnih etaža građevina (osnovne i pomoćnih) na građevnoj čestici.
- Koeficijent izgrađenosti (K_{ig}) jest odnos izgrađene površine zemljišta pod svim građevinama i ukupne površine građevne čestice.
- Koeficijent iskorištenosti (K_{is}) jest odnos ukupne (bruto) razvijene površine građevina na čestici i površine građevne čestice.
- Građevina je zatvoreni prostor izgrađen u svrhu odvijanja određene namjene.
- Građevine stambene namjene u kontekstu ovog Kodeksa su: obiteljske stambene kuće - s jednim stanom, obiteljske stambene kuće - s najviše tri stana i višestambene građevine. Mogu u svom sklopu imati i poslovni prostor.
- Slobodnostojeće stambene građevine su građevine koje su sa svih strana udaljene od granica građevne čestice.
- Dvojne stambene građevine su građevine koje se jednom stranom prislanjaju uz susjednu građevinu, a s preostale tri slobodne strane građevine udaljene su od granice građevne čestice.
- Građevine društvenih namjena služe zadovoljenju društvenih potreba stanovništva i namijenjene su odvijanju središnjih funkcija (uprave i pravosuđa, predškolskog i školskog odgoja, zdravstva i socijalne skrbi, kulturnih funkcija, sporta i rekreacije, vjerskih ustanova, građanskih udruga i sl.). Građevine gospodarskih namjena koje se smještaju u naselju su: građevine za obavljanje poslovnih djelatnosti koje su sukladne stanovanju, ostalim funkcijama naselja i ne ugrožavaju okoliš, građevine za obavljanje turističko-ugostiteljskih djelatnosti i poljoprivredne gospodarske građevine.
- Vikend kuće namijenjene su odmoru. Grade se u pravilu kao skupne aglomeracije u vikend naselju - izdvojenoj površini turističko-ugostiteljske namjene, a iznimno u stambenom naselju kao pojedinačne građevine.
- Teren je razina konačno uređenog zemljišta neposredno uz građevinu.
- Etaža je svaka funkcionalna razina građevine. Po vrsti etaže mogu biti

podzemne (podrum) ili nadzemne (suteran, prizemlje, kat, potkrovlje).

- Podrum je etaža koja je sa svih strana potpuno ili djelomično ukopana u teren. Gornji rub stropne konstrukcije djelomično ukopanog podruma ne smije nadvisivati najniži dio terena oko građevine više od 1,0 m.
- Suteran je etaža djelomično ukopana u teren s tri strane, s jednim slobodnim pročeljem.
- Prizemlje je etaža u razini ili neposredno iznad terena.
- Potkrovlje je etaža ispod kose krovne konstrukcije.
- Nivelacijska kota od koje se računa katnost građevine jest kota poda prve nadzemne etaže uzdignute maksimalno 1,0 m od najniže točke konačno uređenog terena na dijelu građevne čestice koji pokriva građevina.
- Visina građevine određuje se katnošću tj. brojem etaža i maksimalnom visinom. Maksimalna visina ograničava udaljenost mjerenu od najniže točke terena pod građevinom do donjeg ruba krovnog vijenca ili donjeg ruba podložnice kosog krova.
- Oblikovanje građevina, zbog arhitekture specifične za planinske predjele, mora biti u skladu s tradicijom goranskoga graditeljstva, ali i slobodno u arhitektonskom izričaju i upotrebi novih građevinskih materijala, u skladu sa suvremenim zahtjevima.
- Stambena jedinica je prostor u osnovnoj građevini predviđen za smještaj jedne obitelji.
- Samostalna uporabna cjelina jest skup prostorija namijenjen za stanovanje, poslovnu ili turističko-ugostiteljsku djelatnost, s nužnim pomoćnim prostorijama koje čine zasebnu građevinsku cjelinu i imaju poseban ulaz.

2. POLAZNE OSNOVE I NAČELA PONAŠANJA

Priroda je važan dio okoliša kojem Republika Hrvatska osigurava osobitu zaštitu na principima održivog razvoja i najbolje svjetske prakse. Zaštita prirode provodi se racionalnim korištenjem prostora i prirodnih dobara bez bitnog oštećivanja i nagrđivanja njezinih dijelova i uz što manje narušavanje ravnoteže njezinih sastojaka. Pri uređenju i korištenju prostora sudionici i zainteresirane strane uvažavat će sljedeće odrednice i načela:

1. Sprečavat će se štetni zahvati ljudi i poremećaji u prirodi kao posljedice tehnološkog razvoja osiguravanjem što povoljnijih uvjeta održavanja i slobodnog razvoja prirode.
2. U Prostorne planove uređenja Gorskog kotara ugradit će se ova polazišta i planirane kapitalne investicije predviđene u Glavnom planu razvoja turizma PGŽ u Gorskom kotaru.
3. Budući razvoj i izgradnja smještajnih objekata i infrastrukture u Gorskom kotaru tretirat će ovaj prostor kao Nacionalni park prirode prema jedinstvenom Goranskom brandu.

4. U svim projekcijama razvoja Gorski kotar će se promatrati kao jedinstveni prostor “Planinskih parkova nad jadranskim morem”, s naglašenim zajedničkim goranskim standardima estetike, ekologije, kulturno-povijesne, odgojno-obrazovne, ugostiteljsko-turističke tradicije i drugih dodanih vrijednosti zajedničke goranske marke.
5. U Gorskom kotaru su dopuštene samo one djelatnosti i radnje kojima se ne ugrožavaju njegove bitne značajke i uloge, odnosno kojima se pojedinačno dodaje zajednička vrijednost propisana posebnim standardima marke destinacije i pojedinih zajedničkih proizvoda i usluga.
6. Koncept održivog razvoja turizma u Gorskom kotaru mora kvalitetno i istovremeno objediniti: ekološku, ekonomsku i sociološku dimenziju razvoja, te unaprijediti razvoj i kvalitetu turizma kvarnerske regije, hrvatske i srednje Europe.
7. Razvoj gospodarskih djelatnosti i kulture života odvijat će se po želji i potrebi lokalnog stanovništva, u skladu s načelom – raditi za prirodu te živjeti od prirode i za prirodu.
8. Izgradnja i obnova ugostiteljsko-turističkih kapaciteta obavljat će se prema arhitektonskim standardima oblikovanja goranske kuće i autentičnoga branda destinacije Gorskog kotara uz minimalnu izgradnju novih čvrstih kapaciteta i što veću gradnju po konceptu mobilnih objekata. Pri izgradnji i obnovi treba preferirati obnovu i revitalizaciju povijesnih objekata pred izgradnjom novih.
9. Svi postojeći i novi gospodarski subjekti uspostaviti će strateške saveze i zajedničke standarde marketinga i šire franšize zaštićene goranske marke kao zajedničkog branda turističke destinacije.
10. Zajednički standardi branda obuhvatili bi sve turističko-ugostiteljske i sportsko rekreacijske objekte, zatim atrakcije i događaje te proizvodnju i prodaju goranskih suvenira i drugih proizvoda.
11. Turistička ponuda počiva na jedinstvenim standardima i trendovima branda Gorskog kotara kao što su: ekološki ili zeleni trend povratka čovjeka čistoj prirodi, zdravi etno i eko objekti i događaji, kulturna baština, prirodne atrakcije i društveni događaji.
12. Brand Gorskog kotara mora odgovarati percepciji kvalitete u konkurentnim europskim zemljama. To znači da brand Gorskog kotara podrazumijeva upravljanje i kontrolu nad svim propisanim materijalnim i nematerijalnim elementima i mjerila koji stvaraju dodanu vrijednost turističke destinacije i proizvoda.

3. UVJETI ZA UREĐENJE PROSTORA

Gradnja građevina i uređenje površina obavlja se unutar građevinskih područja i izvan građevinskih područja samo na uređenom građevinskom zemljištu. Uređenje podrazumijeva pripremu i opremanje građevinskog zemljišta.

Ovim kodeksom određene su veličine, prostorni raspored i oblik građevinskih područja naselja i građevinskih područja za izdvojene namjene. Građevinska područja sastoje se od izgrađenog i neizgrađenog dijela.

Izgrađenim dijelom građevinskog područja smatra se uređeno građevinsko zemljište na kojem su izgrađene građevinske parcele, infrastrukturne građevine i površine te privedene namjeni ostale površine (javne zelene površine, zaštitno zelenilo, igrališta, javna parkirališta i sl.). Neizgrađeni dio građevinskog područja je prostor predviđen za razvoj i širenje izgrađenog dijela, odnosno za formiranje novoga građevinskog područja na uređenom zemljištu. Izvan građevinskih područja moguće je planiranje izgradnje:

- građevina infrastrukture (prometne, energetske, komunalne itd.),
- zdravstvenih i rekreacijskih građevina,
- građevina za istraživanje i iskorištavanje mineralnih sirovina,
- stambenih i gospodarskih građevina.

Kriteriji uređenja prostora i izgradnje odnose se na pojedinačne građevine i zahvate kojima se određuje vrsta, veličina i namjena građevine i zahvata u prostoru, a oni su sljedeći:

- građevina mora biti u funkciji korištenja prostora (poljoprivredna, šumarska, planinarska i sl.)
- građevina mora imati vlastitu vodoopskrbu (cisternom), odvodnju (pročišćavanje otpadnih voda) i energetske sustav (plinski spremnik, električni agregat ili iskorištavati prirodnu energiju vjetra, vode i sl.),
- građevine treba graditi sukladno kriterijima zaštite prostora, vrednovanja krajobraznih vrijednosti i autohtonog graditeljstva.

4. VRSTE OSNOVNIH GRAĐEVINA U NASELJU

U građevinskom području naselja grade se sljedeće vrste osnovnih građevina:

- građevine stambene namjene,
- građevine društvenih namjena (javnih i društvenih funkcija),
- građevine gospodarskih namjena (poslovne, turističko-ugostiteljske, poljoprivredne),
- infrastrukturne i komunalne građevine,
- ostale građevine (montažne građevine, kiosci, reklamni panoji, privremene građevine).

Na građevnoj čestici osnovnih građevina mogu se graditi pomoćne građevine u funkciji građevina osnovne namjene.

Sve vrste osnovnih i pomoćnih građevina u naselju mogu se graditi klasičnim i montažnim načinom građenja. Ako se grade montažnim načinom tada za njih vrijede isti uvjeti kao i za klasično građene građevine, a to se osobito odnosi na oblikovne zahtjeve.

5. OPĆI UVJETI GRAĐENJA OSNOVNIH GRAĐEVINA

Građenje i uređenje površina osnovnih građevina u naselju provodi se neposredno, temeljem odredbi Prostornog plana ili posredno, temeljem prostornih planova užeg područja.

Neposrednim provođenjem mogu se graditi građevine stambene namjene, građevine društvenih namjena i građevine turističko-ugostiteljske namjene maksimalne bruto razvijene površine do 450 m² te građevine gospodarsko-poslovne namjene maksimalne bruto razvijene površine do 600 m², poljoprivredne gospodarske građevine, pomoćne građevine, infrastrukturne i komunalne građevine i ostale građevine, primjenjujući kumulativno sve odrednice Kodeksa.

Ovim se Kodeksom određuju kriteriji i uvjeti građenja za navedene građevine čija je izgradnja u građevinskim područjima naselja moguća neposrednom provedbom. Udaljenost osnovnih građevina u naselju od regulacijske linije tj. od ruba čestice javne prometne površine uz koju je smještena građevinska čestica, određuje se ovisno o vrsti i kategoriji javne površine. Za neposredno provođenje određuju se sljedeći uvjeti:

- udaljenost građevina stambene namjene, osim višestambene građevine, od kolnika lokalne i nerazvrstane ceste u pravilu ne može biti manja od 5,0 metara, a od kolnika državne ceste i županijske ceste ne može biti manja od 6,0 metara,
- udaljenost višestambene građevine te građevina društvenih i gospodarskih namjena (poslovne, turističko-ugostiteljske i poljoprivredne) od ruba kolnika prometnica određuju se u pravilu na način da se navedene veličine povećavaju za ½ visine građevine.

U slučaju rekonstrukcije postojećih i interpolacije novih građevina u izgrađenim dijelovima naselja, moguće su i manje udaljenosti od odredbi prethodnih stavaka, odnosno moguće je određivanje građevne linije prema postojećim susjednim građevinama, ako to dopuštaju lokalni uvjeti i posebni uvjeti mjerodavnih institucija za upravljanje cestama. Ista odredba vrijedi i u slučaju gradnje građevine na građevnoj čestici koja ima nepovoljnu konfiguraciju terena (nagib veći od 15%).

Udaljenost osnovnih građevina, mjerena od najistaknutijih dijelova pročelja, od granica građevne čestice, osim od granice prema javnoj prometnoj površini, određuje se ovisno o vrsti i namjeni osnovne građevine te lokalnim uvjetima kako slijedi:

- udaljenost slobodnostojećih građevina stambene namjene, osim višestambenih građevina, od granice građevne čestice mora biti najmanje pola visine građevine ($h/2$), ali ne manje od 3 metra, odnosno najmanje 6,0 m od susjednih osnovnih građevina,
- prethodna odredba vrijedi također za izgradnju obiteljskih stambenih kuća s najviše tri stana građenih na poluotvoreni način, a primjenjuje se na slobodna pročelja,

- udaljenost višestambenih građevina te građevina društvenih i gospodarskih namjena mora iznositi najmanje pola visine građevine ($h/2$), ali ne može biti manja od 4,0 m.

Lokacijskom dozvolom mora se utvrditi manji broj nadzemnih etaža od onog koji je maksimalno dopušten ako to zahtijevaju lokalni uvjeti, osobito u odnosu na visine postojećih okolnih građevina u naselju.

6. ARHITEKTONSKO OBLIKOVANJE GRAĐEVINA

Sve vrste osnovnih građevina moraju se, u tlocrtnom gabaritu i u volumenu, prilagoditi i podrediti ambijentalnoj slici cjeline naselja. Dopušta se suvremeni arhitektonski izričaj, ali se građevina načinom gradnje, mjerilom, oblikovanjem pročelja i upotrijebljenim materijalima mora prilagoditi lokalnim uvjetima te skladno uklopiti u proporcije, ritam i izgled koji je ostvarila postojeća arhitektura u užem okruženju.

Unutar gusto izgrađene jezgre naselja koje je evidentirano kao ruralno naselje, uvjeti za arhitektonsko oblikovanje građevina odredit će se urbanističkim planom uređenja naselja, a uvjete rekonstrukcija do donošenja Kodeksa utvrđuje mjerodavna ustanova za zaštitu kulturne baštine.

U ostalim naseljima, osobito u onim dijelovima u kojima prevladava tradicionalna gradnja, uvjetuje se uporaba materijala i načina građenja u tradiciji goranskoga narodnoga graditeljstva. Preporučuje se korištenje arhitektonskih standarda za oblikovanje goranske kuće.

Građevine stambene namjene svojim oblikovanjem moraju biti usklađene s načinom izgradnje postojećih građevina u okruženju, moraju imati kosi krov, u pravilu dvostrešan, s nagibom krovnih ploha ne manjim od 45°. Dijelovi krovišta mansardnog tipa, (zidovi koji su sastavni dio krovišta i oblažu se pokrovom) mogu biti i većeg nagiba. Na kosom terenu sljeme krova u pravilu mora biti usporedno sa slojnicama. Preporučuje se pokrov crijepom, ali je dopušteno korištenje i drugih suvremenih materijala (pokrov od bitumenskih elemenata malog formata, azbestno-cementni pokrovi i sl.) te tradicionalnih materijala upotrebljivanih u autohtonj arhitekturi naselja. Pokrov ne smije biti blještav (nebojeni čelični i pocinčani lim i sl.). Predlažu se boje u rasponu toplih tonova (od crvene do tamno-smeđe).

Arhitektonsko oblikovanje višestambenih, društvenih, gospodarskih i turističko-ugostiteljskih građevina koje se grade u naselju na izdvojenim građevnim česticama mora biti primjereno namjeni, gabaritom prilagođeno neposrednom okruženju, a oblikovanjem pročelja skladno uklopljeno u ambijentalnu cjelinu naselja.

Građevine gospodarsko-poslovne namjene mogu se oblikovati i suvremenim arhitektonskim izričajem, uključujući montažnu gradnju u betonu ili čeliku i primjenu suvremenih materijala te slobodniju kolorističku obradu. Sklop

građevina na jednoj čestici treba činiti oblikovnu cjelinu usklađenih gabarita, kod svih elemenata sklopa (osnovne i pomoćne građevine) valja primijeniti iste principe oblikovanja i iste materijale završne obrade.

7. UVJETI ZA UREĐENJE OKOLIŠA

Uređenje građevne čestice osnovnih građevina treba obuhvatiti sve sadržaje na njoj. Na neizgrađenim dijelovima građevnih čestica uređuju se interne prometne i parkirališne površine, zelene površine ukrasnog i zaštitnog zelenila, terase u razini terena, sportsko-rekreativne, manipulativne površine i sl.

Minimalno 20 % mora biti uređena zelena površina, osim za čestice u gusto izgrađenim naseljima gdje mora biti min. 10%. Okoliš treba urediti i oplemeniti sadnjom ukrasnog zelenila, a prilikom gradnje maksimalno sačuvati postojeće autohtono zelenilo.

Građevne se čestice na kojima se grade osnovne građevine u naselju ograđuju ogradama od zelenila, drva, metala, kamena, ovisno o vrsti građevine, visine prema lokalnim uvjetima u naselju, najviše do 1,5 metara. Da bi se sačuvao izgled padina na kosim građevnim česticama zabranjuju se veća preoblikovanja terena (zatrpavanje vrtača, izvođenje usjeka i nasipa, gradnja podzida viših od 2,0 metra). Oblikovanjem terena ne smiju se narušiti uvjeti korištenja susjednih čestica, bez obzira na namjenu.

8. GRAĐEVINE STAMBENE NAMJENE

Građevina stambene namjene je građevina namijenjena funkciji stalnog stanovanja smještena na jednoj građevnoj parceli koja u pravilu sadržava samo stambeni prostor. Iznimno, unutar stambene građevine, uz nju ili odvojen od nje, ali funkcionalno povezan, može se nalaziti i poslovni prostor čija površina ne smije prelaziti 50% ukupne površine objekta. Poslovnim prostorom smatra se prostor namijenjen odvijanju djelatnosti sukladnih funkciji stanovanja (društvenih, gospodarskih i ostalih namjena) koje ne narušavaju standard stanovanja, ne zahtijevaju veće površine, ne privlače jači promet, ne proizvode buku i štetne emisije u okoliš veće od dopuštenih vrijednosti određenih posebnim zakonima i propisima, ne povećavaju opasnost od požara i eksplozije i sl.

U građevinskom području naselja mogu se graditi sljedeće vrste građevina stambene namjene za stalno stanovanje:

- obiteljska stambena kuća s jednom stambenom jedinicom,
- obiteljska stambena kuća s najviše tri stambene jedinice,
- višestambena građevina.

Obiteljske stambene kuće mogu se graditi u svim naseljima, dok se gradnja višestambenih građevina dopušta samo u središnjem naselju.

8.1. Obiteljska stambena kuća s jednom stambenom jedinicom

Obiteljska stambena kuća s jednom stambenom jedinicom jest slobodnostojeća kuća za stanovanje jedne obitelji, a sastoji se od osnovne i pomoćnih građevina na jednoj građevnoj čestici. Može imati visinu jedne do najviše dvije nadzemne etaže i podrum. Za neposredno provođenje Kodeksa određuju se sljedeći kriteriji građenja:

- minimalna površina građevne čestice:
 - za građevinu visine jedne nadzemne etaže: 280 m², uz uvjet da širina građevne čestice na crti građevne linije ne može biti manja od 14 m
 - za građevinu visine dvije nadzemne etaže: 320 m², uz uvjet da širina građevne čestice na crti građevne linije ne može biti manja od 16 m
- maksimalna površina građevne čestice: 2000 m²
- maksimalna izgrađenost: 30 %
- broj etaža: najviše 2 nadzemne etaže i podrum
- visina do krovnog vijenca (donjeg ruba podlošnice kosog krova): max. 6,0 m
- koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,3
- koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 0,6

8.2. Obiteljska stambena kuća s najviše tri stambene jedinice

Obiteljska stambena kuća s najviše tri stambene jedinice jest slobodnostojeća ili dvojna građevina, a sastoji se od osnovne i pomoćnih građevina na jednoj građevnoj čestici. Može imati visinu najviše tri nadzemne etaže (prizemlje, kat, potkrovlje) i podrum. Za neposredno provođenje Kodeksa određuju se sljedeći kriteriji građenja:

- a) izgradnja na slobodnostojeći način:
- minimalna površina građevne čestice:
 - za građevinu visine jedne nadzemne etaže: 300 m², uz uvjet da širina građevne čestice na crti građevne linije ne može biti manja od 15 m
 - za građevinu visine dvije ili tri nadzemne etaže: 360 m², uz uvjet da širina građevne čestice na crti građevne linije ne može biti manja od 18 m
 - maksimalna površina građevne čestice: 2000 m²
 - maksimalna izgrađenost: 30 %
 - broj etaža: najviše 3 nadzemne etaže i podrum
 - visina do krovnog vijenca (donjeg ruba podlošnice kosog krova): max. 8,0 m
 - koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,3
 - koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 0,6

b) izgradnja na poluotvoreni način (dvojne kuće) - po jednoj jedinici dvojne kuće:

- minimalna površina građevne čestice:
- za građevinu visine jedne nadzemne etaže: 240 m², uz uvjet da širina građevne čestice na crti građevne linije ne može biti manja od 12 m
- za građevinu visine dvije ili tri nadzemne etaže: 280 m², uz uvjet da širina građevne čestice na crti građevne linije ne može biti manja od 14 m
- maksimalna površina građevne čestice: 1200 m²
- maksimalna izgrađenost: 40 %
- broj etaža: najviše 3 nadzemne etaže i podrum
- visina do krovnog vijenca (donjeg ruba podlošnice kosog krova): max. 8,0 m
- koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,4
- koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 0,8

Minimalna tlocrtna površina obiteljske stambene kuće ne može biti manja od 60 m² za sve veličine građevnih čestica, osim za interpolaciju u gusto izgrađenim dijelovima naselja, gdje tlocrt građevine može biti određen susjednim građevinama.

8.3. Višestambena građevina

Višestambena građevina namijenjena je u prvom redu kolektivnom stanovanju. U njoj se na jedan vanjski ulaz vezuju više od tri stambene jedinice, odnosno više od tri samostalne uporabne cjeline. Visina kuće je u pravilu tri nadzemne etaže i podrum. Prizemna etaža može se namijeniti sadržajima društvenih i gospodarskih funkcija. U podrumskoj etaži treba predvidjeti zajedničku parkirališnu garažu i pomoćne prostorije za svaki stan.

Građenje novih višestambenih građevina dopušteno je samo u središnjem naselju. Kriteriji građenja odredit će se urbanističkim planom uređenja naselja. Neposrednim provođenjem ovog Kodeksa dopuštena je rekonstrukcija postojeće građevine ili interpolacija pojedinačne građevine u izgrađenom dijelu naselja uz sljedeće kriterije:

- minimalna površina građevne čestice za izgradnju nove višestambene građevine (ili zemljišta koje služi redovnoj upotrebi postojeće): 600 m², uz uvjet da minimalna širina građevne čestice na crti građevne linije iznosi 24 m za nove građevine,
- maksimalna površina građevne čestice nije ograničena,
- maksimalna izgrađenost: 40 %,
- broj etaža: u pravilu 3 nadzemne etaže i podrum
- visina do krovnog vijenca (donjeg ruba podlošnice kosog krova): max. 10,00

- koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,4
- koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 1,2

Ne dopuštaju se pojedinačne intervencije na pročeljima i zajedničkim dijelovima višestambene građevine.

9. GRAĐEVINE DRUŠTVENIH NAMJENA

Društvene djelatnosti služe zadovoljenju javnih i društvenih potreba stanovništva koje obuhvaćaju: upravne funkcije (organi samouprave, policijska stanica), obrazovne funkcije (predškolske ustanove, područna osnovna škola), primarnu zdravstvenu zaštitu i socijalnu skrb, kulturne funkcije, financijske, intelektualne i ostale usluge te razne druge društvene funkcije (sportske organizacije, udruge građana, političke stranke, nestranačke organizacije, vjerske zajednice i sl.).

Obljavljaju se u građevinama društvenih namjena koje se u pravilu grade u građevinskom području naselja, na izdvojenim građevnim česticama ili u sklopu građevina stalnog stanovanja, a iznimno se mogu graditi i izvan građevinskih područja.

Oblik i veličina građevne čestice na kojoj se gradi građevina društvene namjene moraju omogućiti smještaj svih sadržaja (osnovnu građevinu, pomoćne građevine u njezinoj funkciji, parkirališni prostor, komunalno - tehničku infrastrukturu i sl.) ovisno o vrsti građevine. Određuju se uvjeti građenja građevina društvenih namjena kada se grade na izdvojenim građevnim česticama, za neposredno provođenje:

- minimalna veličina građevne čestice: 400 m²,
- maksimalna veličina građevne čestice se ne određuje,
- maksimalna izgrađenost: 50 %
- broj etaža: u pravilu 3 nadzemne etaže i podrum
- visina do krovnog vijenca (donjeg ruba podlošnice kosog krova): max. 10,00
- koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,5
- koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 1,2

Neposrednim provođenjem dopušta se građenje osnovnih građevina društvenih namjena maksimalne bruto razvijene površine od 400 m². Za građevine veće bruto razvijene površine, te za izgradnju složenih građevina društvenih namjena u kojima se okuplja veći broj ljudi, potrebno je izraditi detaljni plan uređenja.

10. GRAĐEVINE GOSPODARSKIH NAMJENA

U građevinskom području naselja mogu se graditi sljedeće vrste građevina gospodarskih namjena:

- građevine poslovne namjene,
- građevine turističko-ugostiteljske namjene i
- poljoprivredne gospodarske građevine.

11. GRAĐEVINE POSLOVNE NAMJENE

Građevine poslovne namjene grade se u naselju na izdvojenim građevnim česticama ili u sklopu građevina stambene namjene. Predviđene su za obavljanje svih vrsta uslužnih i zanatskih djelatnosti (krojačke, frizerske, postolarske, fotografske, optičke, urarske, zlatarske i sl.), pružanje intelektualnih usluga (uredi, biroji, atelijeri, studiji, agencije i sl.), trgovačko-opskrbnih djelatnosti (prodavaonice hrane, pića, voća i povrća, mješovite ili specijalizirane robe), za obavljanje svih vrsta proizvodno-poslovnih djelatnosti koje ne ugrožavaju okoliš, ne izazivaju opasnost od požara i eksplozija niti proizvode buku veću od 55 dB danju i 45 dB noću (stolarije, limarije, lakirnice, bravarije, kovačnice, automehaničarske radionice, servisi).

Otvorena skladišta građevnog materijala, metalnih profila, starih automobila, velike stolarske, bravarske, limarske, kamenoklesarske radionice, autoservisi i slični sadržaji koji zahtijevaju veće površine, privlače jači promet, proizvode veću buku i štetne emisije u okoliš ne mogu se graditi u naselju već na izdvojenim površinama poslovne namjene.

Za neposredno provođenje Kodeksa određuju se sljedeći uvjeti građenja građevine poslovne namjene kada se ona gradi u naselju na zasebnoj građevnoj čestici:

- oblik i veličina građevne čestice moraju omogućiti smještaj svih sadržaja vezanih uz tehničke značajke ili tehnološki proces (osnovnu građevinu, sve pomoćne građevine u njezinoj funkciji, internu prometnicu, parkirališni prostor, komunalno - tehničku infrastrukturu i sl.),
- minimalna veličina građevne čestice: 400 m²,
- maksimalna veličina građevne čestice se ne određuje,
- maksimalna izgrađenost: 60 %,
- koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,6
- koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 1,2
- maksimalna visina proizvodno-poslovnih građevina je u pravilu jedna nadzemna etaža, koja za radni prostor može imati svjetlu visinu do 6,0 m,
- maksimalna visina ostalih poslovnih građevina je u pravilu tri nadzemne etaže, odnosno 10,0 m.

Neposrednim provođenjem dopušta se građenje osnovne građevine poslovne namjene maksimalne bruto razvijene površine do 500 m². Za građevine veće bruto razvijene površine te za izgradnju složenih poslovnih građevina s većim tehničkim i tehnološkim zahtjevima, potrebna je izrada detaljnog plana uređenja.

12. GRAĐEVINE TURISTIČKO-UGOSTITELJSKE NAMJENE

Građevine turističko-ugostiteljske namjene koje se mogu graditi u naselju, u sklopu građevina stambene namjene ili na izdvojenim građevnim česticama su: kafići, snack-barovi, pizzerije, restorani, manji pansioni i sl. Iznimno se u građevinskom području naselja može graditi vikend kuća kao pojedinačna građevina koja služi za odmor.

Za neposredno provođenje Kodeksa određuju se sljedeći uvjeti građenja turističko-ugostiteljske građevine kada se ona gradi u naselju na zasebnoj građevnoj čestici:

- oblik i veličina građevne čestice moraju omogućiti smještaj svih sadržaja vezanih uz tehničke značajke (osnovnu građevinu, sve pomoćne građevine u njezinoj funkciji, internu prometnicu, parkirališni prostor, komunalno - tehničku infrastrukturu i sl.)
- minimalna veličina građevne čestice: 400 m²,
- maksimalna veličina građevne čestice se ne određuje,
- maksimalna izgrađenost: 50 %,
- maksimalna visina je u pravilu tri nadzemne etaže i podrum, odnosno 8,0 m,
- iznimno se, za manje hotele, veće turističko-ugostiteljske pansione i sl., može dopustiti maksimalna visina od 10,0 m
- koeficijent izgrađenosti (K_{ig}): 0,5
- koeficijent iskorištenosti (K_{is}): 1,2

Neposrednim provođenjem dopušta se građenje osnovnih građevina turističko-ugostiteljske namjene maksimalne bruto razvijene površine do 500 m². Za građevine veće bruto razvijene površine te za izgradnju složenih turističko-ugostiteljskih građevina s većim tehničkim zahtjevima, potrebna je izrada detaljnog plana uređenja.

13. POLJOPRIVREDNE GOSPODARSKE GRAĐEVINE

Poljoprivredne gospodarske građevine namijenjene poljoprivrednoj proizvodnji su:

- bez izvora onečišćenja: staklenici, plastenici, spremišta ljetine, spremišta poljodjelskih alata i strojeva, sjenici, nadstrešnice za sušenje plodina, pčelinjaci i sl.
- s izvorom onečišćenja: razne staje, obori, svinjci, peradarnici, kunićnjaci, uzgojišta krznara, male klaonice, gnojišta i sl.

Poljoprivredna proizvodnja i uzgoj stoke u privatnim domaćinstvima podrazumijeva uzgoj i tov stoke i peradi do uobičajenoga maksimalnog kapaciteta:

- konja do 3 grla,
- krava i ostalih goveda do 7 grla,
- tovnih teladi i junadi do 10 grla,
- svinja do 15 komada,
- peradi do 250 komada,
- sitnih glodavaca krznara do 75 komada.

Navedene građevine grade se u građevinskim područjima naselja u pravilu na izdvojenim parcelama, a mogu se smještati i unutar građevne čestice obiteljske stambene kuće, osim višestambene građevine, prema lokalnim uvjetima. Namjena građevina ne smije narušavati uvjete života i stanovanja unutar naselja, odnosno ugrožavati higijenske uvjete korištenja susjednih građevnih čestica.

Zabranjuje se izgradnja poljoprivrednih gospodarskih građevina s izvorom onečišćenja u središnjem naselju. Uvjeti uzgoja stoke, peradi, sitnih krznara i sl. u drugim naseljima propisat će se odlukom lokalne samouprave. Poljoprivredne gospodarske građevine s izvorom onečišćenja koje veličinom i kapacitetom odstupaju od navedenih nisu kompatibilne stambenom naselju i mogu se graditi na površinama izvan građevinskih područja.

Za neposredno provođenje Kodeksa, određuju se sljedeći kriteriji građenja:

- oblik i veličina građevne čestice moraju obuhvatiti sve sadržaje potrebne za obavljanje poljoprivredne djelatnosti, a utvrđuju se oblikom i veličinom zemljišne čestice (maksimalna veličina čestice se ne ograničava),
- ukupna maksimalna izgrađenost građevne čestice iznosi 60 % za građevine bez izvora onečišćenja, a 40 % za građevine s izvorom onečišćenja
- maksimalna visina građevine je, u pravilu, jedna - prizemna - etaža (visine max. 4,0 m), a iznimno dvije etaže - prizemna i potkrovnna (visine max. 5,0 m), ako se u potkrovlju drži sijeno i stočna hrana,
- minimalna udaljenost građevine bez izvora onečišćenja od granica parcele iznosi min. 3,0 m, odnosno min. 6,0 m od susjednih osnovnih građevina,
- građevine s izvorom onečišćenja moraju od susjednih osnovnih građevina biti udaljene najmanje 12,0 m,
- gnojišta moraju biti udaljena min. 15,0 m od osnovne građevine, ulične ograde i od cisterne za vodu - dno i stijenke gnojišta do visine 50 cm iznad terena moraju biti izvedeni od nepropusnog materijala,
- tekućina iz staja, svinjaca i gnojišta ne smije se razlijevati po terenu, treba je nepropusnim sistemom odvesti u zatvorene, nepropusne silose ili jame s nepropusnim dnom, stijenkama i pokrovom s otvorima za čišćenje i ventilaciju. U pogledu udaljenosti vrijede isti uvjeti kao i za gnojišta. Otpadne vode odvozi komunalno poduzeće na prihvatno mjesto s uređajem za pročišćavanje otpadnih voda.

Građevna čestica poljoprivredne građevine koja se gradi na izdvojenoj parceli priključuje se izravno na javnu prometnu površinu ili kolnim pristupom minimalne širine 3,0 m. Priključci na infrastrukturnu mrežu određuju se ovisno o namjeni građevine, a prema posebnim uvjetima. Na mjestima gdje nema vodovoda i kanalizacije uvjetuje se gradnja cisterne i nepropusne septičke taložnice. Za građevine s izvorom onečišćenja treba ishoditi vodopravne uvjete.

14. POMOĆNE GRAĐEVINE U FUNKCIJI OSNOVNE NAMJENE

Pomoćnim građevinama smatraju se građevine koje služe funkcionalnom odvijanju namjena u osnovnim građevinama. Grade se u sklopu osnovne građevine, kao prigradene ili kao odvojene građevine. Na građevnim česticama obiteljskih stambenih kuća to su garaže, drvarnice, spremišta, kotlovnice centralnoga grijanja i sl. Kod višestambenih građevina kolektivnog stanovanja pomoćne građevine se mogu graditi u podzemnoj etaži ili kao nadzemne skupne građevine.

Pomoćne građevine na česticama društvenih i gospodarskih građevina su: manji pomoćni poslovni i skladišni prostori, spremišta, sanitarni prostori, kotlovnice i sl. Visina pomoćnih građevina je, u pravilu, jedna nadzemna etaža, maksimalne visine 3,0 m. Iznimno se, zbog lokalnih uvjeta i kod izgradnje poljoprivrednih gospodarskih građevina može dopustiti izgradnja u dvije etaže maksimalne visine 5,0 m.

Pomoćne građevine mogu se graditi na manjim udaljenostima od granica građevne čestice od onih koje su određene za osnovne građevine, pa i na granici građevne čestice, pod uvjetom da na graničnom pročelju nemaju otvora, ne ometaju namjenu susjednih građevnih čestica i omogućuju preglednost odvijanja prometa.

15. INFRASTRUKTURNE I KOMUNALNE GRAĐEVINE

Infrastrukturne građevine se nalaze ili grade u građevinskim područjima naselja i površina za izdvojene namjene te na ostalim područjima poljoprivrednih i šumskih površina izvan građevinskih područja. Neposrednim provođenjem u građevinskom području naselja mogu se obavljati rekonstrukcije postojećih i gradnja novih infrastrukturnih građevina cestovnog prometa, pošte i veza, vodoopskrbe i odvodnje, elektroopskrbe i plinifikacije te rekonstrukcija i gradnja komunalnih građevina, u skladu s posebnim uvjetima mjerodavnih ustanova kojima se određuju i mjere zaštite okoliša.

Komunalne građevine u naselju, prema ovom Kodeksu, su javna parkirališta i skupne garaže.

Javno parkiralište je otvorena površina s označenim parkirališnim mjestima, a skupna garaža je zatvoren prostor za smještaj više vozila. Cestovna se vozila kada nisu u prometu smještaju na javnim parkiralištima i u skupnim garažama koje se grade kao samostalne građevine na izdvojenoj građevnoj čestici.

Javna parkirališta se grade na izdvojenoj građevnoj čestici uz naseljske prometnice. Kamionska parkirališta ne mogu se graditi u naselju, nego na izdvojenim površinama poslovne namjene. Javne garaže mogu se graditi samo kao skupne parkirališne garaže (maksimalne visine dvije nadzemne etaže, odnosno 8,00 m) ili kao jednoetažne podzemne garaže s mogućnošću druge namjene na krovnoj površini (igralište, prometna površina - parkiralište, ozelenjena površina i sl.), ako za to postoje terenske okolnosti.

Ako se garažni prostori nalaze u podzemnoj etaži, ne računaju se u izgrađenost građevne čestice. Podzemna etaža može zauzimati 100% površine građevne čestice, ukoliko se krovna površina hortikulturno obradi kao okolni teren.

16. OSTALE GRAĐEVINE

Pod ostalim građevinama podrazumijevaju se sljedeće građevine:

- montažne građevine,
- kiosci
- nadstrešnice
- reklamni panoji i
- privremene građevine.

Montažnim građevinama smatraju se manje tipizirane građevine (ATC-centrale, GSM stanice, relejni stupovi, odašiljači, meteorološke stanice, mjerne stanice za monitoring, manje tipizirane infrastrukturne građevine i sl.). Neposrednom provedbom ovog Kodeksa grade se ili postavljaju na građevnoj čestici koja se formira kao zemljište koje služi redovnoj upotrebi građevine. Moraju se graditi ili postavljati na mjestima na kojima neće narušiti krajobrazne vrijednosti prirodnog okruženja ili ambijentalnu sliku naselja, a ne dopušta se njihova postava u zonama zaštićene prirodne i kulturne baštine niti u sklopu evidentiranih i registriranih spomenika kulture.

Kiosci su tipske privremene manje montažne građevine, a služe za prodaju tiska, duhana, galanterije, voća i povrća, sezonskih plodina i obavljanje drugih manjih ugostiteljskih i obrtničkih usluga. Postavljaju se na uređenom građevinskom zemljištu temeljem posebne gradske odluke, a dopušta se njihovo postavljanje i u okućnicama obiteljskih, stambenih, stambeno-poslovnih i ostalih osnovnih građevina u naselju. Nadstrešnice kao zakloni i čekaonice na stajalištima javnog gradskog, prigradskog i međugradskog prijevoza su jednostavne građevine čiji se prostorni razmještaj i uvjeti građenja određuju gradskom odlukom.

Reklamni panoji postavljaju se na zelene površine, pročelja građevina, potporne i obložene zidove. Mogu se postavljati unutar i izvan građevinskog područja, uz javne (državne, županijske, lokalne) i nerazvrstane ceste. Uvjeti za postavljanje reklamnih panoa reguliraju se posebnom gradskom odlukom.

17. GRAĐEVINE OSNOVNE NAMJENE IZVAN NASELJA

U smislu ovog Kodeksa izgrađene strukture izvan naselja postoje ili se planiraju na površinama za izdvojene namjene koje su određene građevinskim područjima. Kodeksom su određena građevinska područja za sljedeće izdvojene namjene:

- gospodarsko-poslovne namjene,
- turističko-ugostiteljske namjene i
- sportsko-rekreacijske namjene.

U površinama izvan naselja za izdvojene namjene ne može se planirati novo stanovanje, ali se mogu uređivati površine za parkove, sport i rekreaciju, parkirališne površine te graditi prateći sadržaji što upotpunjuju namjenu osnovnih građevina i pridonose kvaliteti prostora u okruženju. Nova izgradnja u građevinskim područjima za izdvojene namjene moguća je samo temeljem prostornih planova užeg područja. Ovim kodeksom određena je izrada urbanističkih planova uređenja i detaljnih planova uređenja.

18. POVRŠINE ZA GOSPODARSKO-POSLOVNE NAMJENE

Površine za gospodarsko-poslovne namjene su izdvojene površine namijenjene gospodarskim poslovno-proizvodnim djelatnostima koje zahtijevaju veći prostor, vezane su uz intenzivan promet, njihov tehnološki proces nije kompatibilan stanovanju pa se izdvajaju iz naselja, a određene su građevinskim područjima.

Uređenje i izgradnja neizgrađenih građevinskih područja za gospodarsko-poslovne namjene obavlja se isključivo temeljem urbanističkog plana uređenja.

19. POVRŠINE ZA TURISTIČKO-UGOSTITELJSKE NAMJENE

Izdvojene površine za turističko-ugostiteljske namjene određuju se postojećim (izgrađenim) i planiranim (neizgrađenim) građevinskim područjima, a dijele se na površine stacionarnog turizma, apartmanskih naselja i vikend naselja. Namijenjene su izgradnji novih građevina stacionarnoga tipa (hotela, većih pansiona) i turističkih struktura (apartmanskih i vikend naselja), u kombinaciji s poslovnim, ugostiteljskim, trgovačko-uslužnim, kulturno-zabavnim, sportsko-rekreacijskim i ostalim pratećim sadržajima te rekonstrukciji i preoblikovanju postojećih - izgrađenih, građevina i struktura.

Izgradnja u građevinskim područjima planiranih površina za turističko-ugostiteljske namjene moguća je samo temeljem urbanističkog plana uređenja ili detaljnog plana uređenja. Rekonstrukcije građevina, zahvati u uređenju prostora i interpolacije novih građevina unutar postojećih, već izgrađenih građevinskih područja, obavljaju se neposrednim provođenjem ovog Kodeksa, kumulativnim korištenjem odredbi koje se odnose na građevine turističko-ugostiteljske namjene.

Vikend kuće grade se u vikend naselju - izdvojenoj površini turističko-ugostiteljske namjene kao skupne aglomeracije namijenjene odmoru. Iznimno se vikend kuća može graditi u građevinskom području naselja kao pojedinačni objekt. Gradi se u pravilu na slobodnostojeći način, a preporučuje se izgradnja prema predlošcima tradicionalnoga goranskog graditeljstva. Vikend kuća može imati najviše dvije nadzemne etaže (prizemlje, potkrovlje) i podrum, odnosno visinu od max. 5,50 m. Kod interpolacija pojedinačnih građevina u postojećim naseljima i vikend naseljima, ostali uvjeti građenja isti su kao za obiteljske kuće. Ako se građevna čestica mora odrediti kao zemljište koje služi redovnoj upotrebi postojeće vikend kuće tada njezina površina ne može biti manja od 250 m² niti veća od 500 m².

20. POVRŠINE ZA SPORTSKO-REKREACIJSKE NAMJENE

Površine za sportsko - rekreacijske namjene određene su planiranim građevinskim područjima, a podijeljene su na skijaški centar, biatlonski centar, sportsko-rekreacijski centar te površine za sport i rekreaciju u sklopu sportsko-rekreacijskog područja.

U njima su planirani novi sportski i rekreacijski sadržaji, izgradnja novih zatvorenih i otvorenih sportsko-rekreacijskih građevina i površina namijenjenih različitim sportovima i oblicima rekreacije, sa svim pratećim zdravstveno-estetskim, ugostiteljskim, trgovačko-uslužnim i ostalim sadržajima, s prometnim i parkirališnim površinama te parkovnim i uređenim zelenim površinama.

Za uređenje površina i izgradnju u planiranim građevinskim područjima obvezna je izrada urbanističkog plana uređenja za cijeli obuhvat.

21. INFRASTRUKTURNE POVRŠINE

Infrastrukturne površine predviđene su za smještaj građevina, odnosno uređaja, vodova, instalacija u funkciji pojedinih infrastrukturnih sustava, a razgraničuju se ovisno o vrsti infrastrukturnog sustava na:

- površine za građevine prometa i građevine veza (kopnene i zračne)
- površine za građevine vodoopskrbe (vodozahvat i prijenos vode) i odvodnje (odvodnja oborinskih i otpadnih voda)
- površine za energetske građevine za proizvodnju, transformaciju i prijenos energenta (električne energije, plina i energenta iz obnovljivih izvora).

Građevine infrastrukture izvan građevinskih područja podrazumijevaju izgrađene i neizgrađene građevine, vodove, instalacije i uređaje u funkciji sustava prometa i veza, vodnogospodarskoga sustava i energetskoga sustava, smještene u infrastrukturne koridore te komunalne građevine koje se nalaze ili se planiraju izvan građevinskih područja naselja i površina za izdvojene namjene.

Za nove komunalne građevine potrebna je izrada studije utjecaja na okoliš.

22. ZDRAVSTVENE I REKREACIJSKE GRAĐEVINE

Pod zdravstvenim i rekreacijskim građevinama podrazumijevaju se građevine u kojima se odvijaju djelatnosti funkcionalno vezane uz specifičnosti prirodnog područja, a važne su za zdravlje stanovništva (posebni klimatski uvjeti, kakvoća zraka prve kategorije, šumski prostori, ljepota krajobraza, konfiguracija terena i sl.) i omogućuju rekreaciju u slobodnoj prirodi.

Zdravstvene građevine su sanatorij, klimatska lječilišta u prirodi i slične građevine namijenjene zdravstvenom turizmu, uz koje se mogu vezati turističko-ugostiteljski i sportsko-rekreacijski sadržaji. Potrebna je izrada studije utjecaja na okoliš kojom će se odrediti uvjeti građenja i mjere zaštite okoliša. Izvan građevinskih područja mogu se planirati novi atraktivni sportsko-rekreacijski sadržaji.

Rekreacijske površine i građevine namijenjene su različitim oblicima aktivne i pasivne rekreacije i sportova u slobodnoj prirodi. To su: planinarske staze, biciklističke i mountain-bike staze, trim-staze, zatim površine i građevine nužne za golf, jahanje, rekreativno skijanje, skijaško hodanje, skijanje po neuređenim stazama, planinarenje, zmajarenje, padobranstvo te odvijanje najrazličitijih oblika rekreacije u slobodnoj prirodi.

Uređenje, rekonstrukcija postojećih i građenje novih rekreacijskih površina s pratećim građevinama kod kojih su potrebni manji zahvati (podrazumijeva se tlocrtna projekcija površine do 2000 m²), bez štetnih posljedica po okoliš, mogu se obavljati neposrednim provođenjem ovog Kodeksa.

Za izgradnju rekreacijskih građevina (sportskih dvorana, stadiona, hipodroma, sportskih aerodroma, golf igrališta i sl.) koja traži veće zahvate u prostoru, a mogući su i štetni utjecaji na okoliš, treba izraditi studiju utjecaja na okoliš kojom će se odrediti uvjeti građenja i mjere zaštite okoliša.

23. GRAĐEVINE ZA ISTRAŽIVANJE I KORIŠTENJE MINERALNIH SIROVINA

Kriteriji za određivanje mogućih lokacija za istraživanje i iskorištavanje mineralnih sirovina su sljedeći:

- istraživanje mineralnih sirovina ne može se obavljati na mjestima i na način koji ugrožava podzemne vode,
- lokacija za istraživanje i iskorištavanje mineralnih sirovina mora biti na sigurnoj udaljenosti od naselja, ugostiteljsko-turističkih, sportsko-rekreacijskih i zaštićenih područja, minimalne udaljenosti 1000 metara,
- nije dopuštena eksploatacija šljunka uz vodotokove,
- ne smiju se ugrožavati krajobrazne vrijednosti,
- transport sirovine mora se predvidjeti izvan područja naselja.

Osnivanje površina za istraživanje i iskorištavanje mineralnih sirovina te njihova izgradnja moguće je pod uvjetima građenja izvan građevinskih područja

isključivo temeljem studije utjecaja na okoliš i sukladno Odluci o zaštiti izvorišta vode za piće na području Gorskog kotara. Sanacija područja nakon provedenih istraživačkih radova ili obavljenog iskorištavanja mineralnih sirovina mora biti sastavni dio odobrenja za eksploataciju. Skladišta eksplozivnih materijala potrebnih za miniranje moraju se smjestiti na sigurnoj udaljenosti od naselja i infrastrukturnih koridora, uz suglasnost i prema posebnim uvjetima mjerodavne institucije.

24. STAMBENE I GOSPODARSKE GRAĐEVINE

Na području Gorskog kotara izvan građevinskih područja mogu se graditi stambene i gospodarske građevine za vlastite potrebe i za potrebe seoskoga turizma, odnosno u funkciji obavljanja poljoprivredne i šumarske djelatnosti.

Neposrednom provedbom ovog Kodeksa moguće je građenje takvih građevina do 400 m² bruto razvijene površine, katnosti u pravilu dvije, iznimno do tri nadzemne etaže (prizemlje, kat, potkrovlje), odnosno max. visine 8,00 m od okolnoga uređenog terena do donjeg ruba krovnog vijenca ili podlošnice kosog krova. Lokacijskom dozvolom za njih se određuje jedna građevinska parcela, propisuju uvjeti namjene i korištenja, uvjeti oblikovanja, posebni uvjeti infrastrukturnih priključaka te uvjeti zaštite okoliša, a za njezino utvrđivanje može se zatražiti izrada arhitektonskog rješenja s detaljnim opisom zahvata u prostoru. Za složene građevine stambene i gospodarske namjene, bruto razvijene površine veće od navedene treba zatražiti izradu studije utjecaja na okoliš.

Neposrednom provedbom se na poljoprivrednim i šumskim površinama grade sljedeće gospodarske građevine: staklenici, plastenici, sušilišta voća, građevine za sušenje sijena, kukuruza, za uzgoj gljiva, zatim pčelinjaci, kuničnjaci, hranilišta i pojilišta za stoku i divljač te spremišta alata i poljodjelske mehanizacije do 30 m² – ako su prizemni, odnosno max. 60 m² – ako imaju podrum. Spremišta se grade na poljoprivrednoj površini minimalne površine 2000 m². Za svako daljnje povećanje poljoprivredne površine za 2000 m² njihova se bruto razvijena površina povećava za 20 m². Priključak na javnu prometnicu je put ili cesta min. širine 3,0 m.

Neposrednom provedbom Kodeksa grade se manje stočarske i peradarske farme, te uzgajališta divljači u sklopu kojih može biti i stan za vlastite potrebe. Moraju biti udaljene od građevinskog područja naselja min. 300 m, od državnih i županijskih prometnica min. 150 m, od lokalnih cesta min. 50 m, a od nerazvrstanih cesta min. 20 m. Minimalni broj uvjetnih grla temeljem koje se može planirati izgradnja gospodarskih građevina (farma) za uzgoj stoke i peradi iznosi 5 uvjetnih grla. Uvjetnim grlom podrazumijeva se grlo težine 500 kg i obilježava se koeficijentom jedan. Sve vrste stoke i peradi svode se na uvjetna grla primjenom koeficijenata iz sljedeće tablice:

Tablica 1.: KOEFICIJENTI UVJETNIH GRILA

VRSTA STOKE	KOEFICIJENT	BROJ GRILA
- konj	1.60	3
- jelen	1.00	5
- krava, steona junica	1.00	5
- junad 1-2 godine	0.7	7
- junad 6-12 mjeseci	0.5	10
- telad	0.25	20
- svinje	0.33	15
- sitni glodavci krznari	0.066	75
- ovce, koze	0.1	50
- janjad i jarci	0.05	100
- tovna perad	0.00055	9000
- konzumne nesilice	0.002	2500
- rasplodne nesilice	0.0033	1500

Za izgradnju farmi za uzgoj stoke, peradi ili divljači većih kapaciteta od navedenih u tablici te ostalih većih građevina namijenjenih poljoprivrednoj proizvodnji, potrebna je izrada studije utjecaja na okoliš i usuglašenost s Odlukom o zaštiti izvorišta vode za piće na području Gorskog kotara.

Na šumskim površinama i ostalom šumskom i poljoprivrednom zemljištu neposrednom provedbom ovog Kodeksa moguće je samo postavljanje uređaja za izvlačenje posječenih stabala iz šume i malih pokretnih pilana za grubu obradu drveta. Na tim površinama mogu se graditi pilane, pogoni za iskorištavanje i obradu drveta, iskorištavanje mineralnih sirovina i tehničkog kamena te slične gospodarske građevine. Građenje je moguće isključivo temeljem studije utjecaja na okoliš.

25. UVJETI SMJEŠTAJA GOSPODARSKIH DJELATNOSTI

Osnovne gospodarske djelatnosti Gorskog kotara su poljoprivreda, šumarstvo - gospodarenje šumama i drvoprerađivačka proizvodnja, lovstvo, turizam i ugostiteljstvo, ostale gospodarske djelatnosti koje obuhvaćaju poslovnu namjenu te iskorištavanje mineralnih sirovina.

Razvojne mjere i uvjeti smještaja određeni su za svaku navedenu gospodarsku djelatnost.

25.1. Poljoprivreda

Razvoj poljoprivrede, koja se danas obavlja na manjim, razjedinjenim površinama, moguće je uz sljedeće pretpostavke i uvjete:

- okrupnjavanje poljoprivrednih površina,
- intenzivno obrađivanje i korištenje zemljišnih polja u isključivo poljoprivredne svrhe,
- osiguranje adekvatnih poticaja za povećanje proizvodnje u brdsko-planinskim uvjetima,
- sufinanciranje investicijskih ulaganja za razvoj i unapređenje programa proizvodnje zdrave hrane na državnoj i županijskoj razini.

Razvojne mjere za unapređenje poljoprivredne proizvodnje su :

- proizvodnju dosadašnjih kultura proširiti na nove sorte - obuhvatiti uzgoj i sakupljanje ljekovitoga, aromatskog i začinskog bilja te šumskih i uzgojenih gljiva,
- proizvodnju voća povećati uvođenjem novih sorti, ponajprije uzgojem jagodičastog i bobičastog voća i stolne jabuke, obnovom i proširenjem voćnih nasada, podizanjem tehnološke razine uzgoja i proizvodnjom za tržište u svježem ili prerađenom stanju,
- stočarstvo treba razvijati u okviru obiteljskoga gospodarstva primjenom modernih metoda uzgoja: boljim režimom prehrane, mijenjanjem pasmine goveda, primjenom suvremene opreme i sl. - rentabilna su obiteljska gospodarstva već s 8 - 10 visoko produktivnih krava, uz korištenje vlastitih zemljišnih površina za proizvodnju krme i ispašu stoke,
- ovčarstvo i kozarstvo razvijati povećanjem stada, specijalizacijom u proizvodnji mesa i mlijeka i vlastitom preradom,
- razviti proizvodnju kunića, činčila i sitnih glodavaca krznara, uzgoj zečeva, fazana i sl.
- proširiti proizvodnju meda, jabučnog octa, likera od šumskog voća i sl..

25.2. Šumarstvo

Šumarstvo i drvoprerađivačka proizvodnja su tradicionalne gospodarske djelatnosti Gorskog kotara. Drvena zaliha gospodarskih šuma povećava se godišnjim prirastom i u skladu s njim raste godišnji obujam sječe i gospodarskih aktivnosti šumarstva.

Planira se povećanje primarne prerade drva i povećanje proizvodnje poluproizvoda te uvođenje proizvodnje finalnih proizvoda. Treba nastaviti s ulaganjima u modernizaciju drvoprerađivačke proizvodnje, jer je širina proizvodnog programa i njegova brza prilagodba novim zahtjevima tržišta pretpostavka daljnjeg razvoja.

25.3. Lovstvo

Lovne mogućnosti su vrlo povoljne i specifična su dopuna turističkom gospodarstvu. U okviru lovnog turizma potrebno je poticati gradnju hranilišta i

ostavljanje hrane za životinje, nuditi foto safari, škole ponašanja prema prirodi. Budući razvoj lovstva valja zasnivati na obnavljanju i održavanju fonda divljači te na njegovoj komercijalnoj eksploataciji u skladu s godišnjim planovima odstrela. Na slobodnim šumskim i ostalim poljoprivrednim površinama dopušta se otvaranje uzgajališta divljači.

Postojeća, već izgrađena uzgajališta divljači mogu se zadržati ako su na udaljenosti min. 30 m od ruba građevinskog područja naselja ili su od naselja odvojena pojasom gusto zasađenoga zaštitnog zelenila min. širine 15 m. Radi očuvanja fonda i raznolikosti vrsta divljači u pojasu širine 300 metara uz granicu Nacionalnoga parka Risnjak i drugih parkova prirode i zaštićenih područja na području Gorskog kotara ne smiju se postavljati lovačke čeke.

25.4. Turizam i ugostiteljstvo

Zbog prirodnih ljepota krajobraza i bogate prirodne baštine, područje Gorskog kotara ima znatne pretpostavke turističkog razvoja. Postoje izgledne mogućnosti za razvoj zimskog i ljetnog turizma, zdravstvenoga, lovnog i posebno seoskog turizma u okviru poljodjeljskih domaćinstava i gospodarstava. Razvoju turističke djelatnosti znatno bi pridonijeli različiti poduzetnički programi za čije je ostvarenje potrebna pomoć s državne i županijske razine.

Potrebna su znatna ulaganja u izgradnju smještajnih kapaciteta, obogaćivanje turističke i ugostiteljske ponude koju treba dopuniti različitim sadržajima kulturne i etnološke baštine kraja. Ponudu sadržajno dopunjavati u postojećim naseljima, a osmisliti je na planiranim izdvojenim površinama turističko-ugostiteljske namjene i u izvangrađevinskom području. Glavnim planom razvoja turizma na području Gorskog kotara predviđeno je više od trideset kapitalnih investicija turističko-ugostiteljske namjene koje su razgraničene na površine stacionarnog turizma, apartmanskih i vikend naselja te revitalizaciju značajnih povijesnih građevina.

25.6. Ostale gospodarske djelatnosti

Ostale gospodarske djelatnosti podrazumijevaju poslovnu namjenu, a razgraničene su na:

- postojeću poslovnu - drvoprerađivačku djelatnost,
- planirane poslovne djelatnosti koje obuhvaćaju razne uslužne, zanatske, trgovačke, komunalno-servisne i druge djelatnosti.

Smještaju se u pravilu na izdvojenim površinama - građevinskim područjima za gospodarske namjene, a neke poslovne djelatnosti mogu se obavljati i u naselju. Prilikom izrade prostornih planova užih područja ili studija o utjecaju na okoliš, čija je izrada određena Prostornim planom za građevinska područja izdvojenih gospodarsko-poslovnih namjena i turističko-ugostiteljskih namjena te za pojedinačne građevine ili građevne cjeline tih namjena koje se mogu graditi izvan građevinskih područja, treba uvažiti sljedeće odrednice:

- oblik i veličina građevne čestice pojedinačne građevine, odnosno građevinskog područja cijele izdvojene površine, mora obuhvatiti sve sadržaje tehnološkog procesa (sve građevine osnovnih i pratećih namjena, interne prometnice, parkirališni prostor, komunalno-tehničku infrastrukturu i sl.),
- priključenje na javnu prometnicu mora biti direktno ili kolnim prilazom minimalne širine 4,5 m (za pojedinačnu građevinu), odnosno 6,0 m (za građevinsko područje),
- minimalna udaljenost građevne linije od prometnice iznosi 6,0 m uvećano za $\frac{1}{2}$ visine građevine,
- ukupna izgrađenost građevinskog područja je maksimalno 60%, ostali dio su interne prometnice, parkirališni prostor i zaštitno zelenilo,
- visina građevina za poslovne namjene određuje se u ovisnosti od zahtjeva tehnološkog procesa i konfiguracije terena, Kodeksom se preporučuje visina jedne etaže za proizvodno-poslovne prostore (max. 8,0 m), a za prateće i ostale građevine u funkciji osnovnih građevina najviše do tri etaže (max. 12,0 m),
- visina građevina na površinama turističko-ugostiteljske namjene ovisna je o vrsti površine.

Kodeksom se preporučuju sljedeće vrijednosti:

- za pojedinačne građevine stacionarnog turizma: do 4 nadzemne etaže (max. 12,0 m),
- za apartmanska naselja: do 3 nadzemne etaže (max. 9,0 m),
- za vikend naselja: do 2 nadzemne etaže (max. 6,0 m),
- građevne cjeline svojim oblikovanjem moraju odražavati namjenu i funkciju te biti skladno uklopljene u krajolik ili naseljsko okruženje.
- u arhitektonskom oblikovanju građevnih cjelina potrebno je uvažiti arhitektonske standarde koji se odnose na gradnju goranske kuće.
- zaštitu okoliša provesti prema važećim zakonskim propisima i odrednicama ovog Kodeksa.

Prilikom izrade prostornih dokumenata dopuštaju se manja odstupanja (do 20%) od navedenih odrednica.

26. UVJETI SMJEŠTAJA DRUŠTVENIH DJELATNOSTI

Društvene djelatnosti kao sadržaji od javnog interesa građana svrstane su u skupine središnjih uslužnih funkcija prema svojim glavnim svojstvima. To su:

- upravne funkcije - javna uprava i pravosuđe,
- obrazovne funkcije - predškolske i školske ustanove, visoko školstvo i znanost,
- zdravstvena zaštita i socijalna skrb,

- kulturne funkcije,
- sport i tehnička kultura,
- udruge građana, političke stranke i druge nestranačke organizacije,
- vjerske zajednice.

Vrsta i broj građevina društvenih djelatnosti određuju se mrežom građevina za svaku djelatnost na osnovi posebnih zakona i standarda. Sukladno planiranom broju stanovnika i stupnju društvenog razvoja, obavljaju se neke društvene djelatnosti, dok se ostale osiguravaju u širem okruženju, u gradu Delnicama i gradu Rijeci.

Ovim Kodeksom definirani su prostorni uvjeti smještaja i razvitka sljedećih društvenih djelatnosti: predškolskog odgoja, osnovnog obrazovanja, primarne zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, kulture i sporta, građanskih udruga, vjerskih ustanova i ostalih društvenih funkcija. Građevine društvenih djelatnosti grade se u građevinskim područjima naselja, a samo iznimno u građevinskim područjima izdvojenih namjena ili izvan građevinskih područja.

26.1. Kulturne funkcije

Podizanje općeg obrazovanja i kulturne razine utječe na porast potreba stanovništva za različitim vrstama kulturnih manifestacija i aktivnosti, a time i za odgovarajućim građevinama u kojima se one obavljaju. Planira se rekonstrukcija i uređenje postojećeg prostora te uređenje novih prostora za zadovoljenje kulturnih potreba stanovništva (knjižnica i čitaonica, etnografski muzej, umjetničke galerije, zavičajne zbirke, otvoreno ili pučko učilište te različiti novi kulturni, umjetnički i zabavni sadržaji), sukladno iskazanim potrebama kroz plansko razdoblje.

26.2. Sport i rekreacija

Održavanje psihofizičkih sposobnosti i zdravlja stanovništva zahtjeva bavljenje sportskim aktivnostima, svim oblicima rekreacije, zabave i odmora. Planiraju se sve vrste otvorenih površina i zatvorenih građevina sporta i rekreacije u naseljima, zatim veće površine sportsko-rekreacijskih namjena na izdvojenim površinama, a izvan građevinskih područja omogućeno je odvijanje najrazličitijih sportsko-rekreacijskih aktivnosti u slobodnoj prirodi.

27. UVJETI UTVRĐIVANJA PROMETNIH I DRUGIH INFRASTRUKTURNIH SUSTAVA

Infrastrukturni sustavi na području Gorskog kotara razvrstani su na sustave prometa, pošte i veza, vodnogospodarski sustav koji obuhvaća vodoopskrbu, odvodnju i regulaciju bujičnih tokova te energetski sustav koji obuhvaća elektroopskrbu,

plinifikaciju i korištenje dopunskih izvora energije. Infrastrukturne sustave čine izgrađeni i planirani infrastrukturni koridori i građevine.

Infrastrukturni koridori su površine uzduž osi linearnih trasa postojećih ili planiranih infrastrukturnih vodova i građevina, određuju se širinom koridora u metrima (os trase je simetrala koridora), a prolaze unutar i izvan građevinskih područja. Infrastrukturni koridori razgraničeni su temeljem kriterija iz tablice 2., a koriste se i izgrađuju prema posebnim uvjetima.

**Tablica 2. RAZGRANIČENJE INFRASTRUKTURNIH KORIDORA
(U METRIMA)**

SUSTAV	Podsustav		Građevina vrsta	Koridor građevine		Napomena
	vrsta	kategorija		postojeća	planirana	
Promet	ceste	državna	ostale državne ceste	70	100	
		županijska	županijske ceste	40	70	
		lokalna	lokalne ceste	-	30	
		ostale	nerazvrstane ceste	-	15	
Željeznica		državna		40	70	
Telekomunikacije	kablovski kanal	državni	međunarodni	1	1	uz javne površine i građevine
		županijski	magistralni	1	1	
Vodoopskrba i odvodnja	vodovodi	državni	magistralni	6	10	
		županijski	ostali	6	10	
	kolektori	županijski	kolektor	6		
Energetika	plinovod	državni	međunarodni magistralni	40	100	
		županijski	magistralni	20	60	
	dalekovodi	županijski	dalekovodi 110 kV	19	70	(25) projektirani
		lokalni	dalekovodi 35 kV			

Građevine infrastrukture su građevine u funkciji pojedinog sustava, smještene u ili uz infrastrukturne koridore, a služe za smještaj vodova i uređaja potrebnih za nesmetano djelovanje sustava.

27.1. Ostale nerazvrstane ceste

Nerazvrstane prometnice i šumske ceste na području Gorskog kotara treba privesti funkciji sistematskim planom rekonstrukcija prema prioritetima utvrđenim planovima lokalne samouprave. Širina zaštitnog pojasa postojećih cesta u kojem se ne smije graditi nova građevina iznosi min. 6,0 m. Zaštitni pojas mjeri se od ruba građevne čestice ceste do osnovne građevine. Ako je postojeća nerazvrstana cesta širine manje od 4,5 m za jednosmjerni promet, odnosno 5,5 m za dvosmjerni promet, udaljenost građevnog pravca nove građevine od nerazvrstane ceste mora biti takva da osigurava prostor za proširenje ceste na navedene profile.

U izgrađenom naselju moguća je gradnja nove građevine i bliže od Kodeksom propisane min. udaljenosti u odnosu na izgrađenu cestu u punoj širini ili cestu za koju su utvrđeni uvjeti uređenja prostora, ako se građevni pravac susjednih građevina nalazi na manjoj udaljenosti od tih cesta ili ako se ista podudara s regulacijskim pravcem. Na regulacijskom pravcu mogu se graditi samo prizemne građevine, a veća visina od prizemlja dopuštena je iznimno u slučaju interpolacije između susjednih građevina veće visine.

27.2 Minimalni prometni uvjeti

Propisuje se minimalna širina za planirane nerazvrstane ceste koja iznosi 4,5 metra za jednosmjernu cestu, a 5,5 metara za dvosmjernu cestu odnosno 6,5 metara ako je na prometnici organiziran javni prijevoz. Iznimno, kod rekonstrukcije već postojećih cesta, širina može iznositi i manje od 4,5 m, ako položaj postojećih građevina onemogućava realizaciju propisane obvezne širine.

Ako je postojeća nerazvrstana cesta širine manje od 4,5 metara za jednosmjerni promet odnosno 5,5 metara za dvosmjerni promet, udaljenost regulacijske linije od osi nerazvrstane ceste treba biti takva da osigurava prostor za širenje nerazvrstane ceste na propisane veličine.

Minimalna širina nogostupa, koji se izvodi neposredno uz prometni trak ceste i fizički je od nje odvojen rubnjakom, iznosi 1,5 metara.

Javne pješačke komunikacije (javni prolazi i stubišta) moraju imati minimalnu širinu 2,5 metara. Vatrogasna vozila moraju imati pristup svim osnovnim građevinama, uz zadovoljenje osnovnih uvjeta propisanih Zakonom o zaštiti od požara.

27.3. Parkirališna i garažna mjesta

Parkiranje i/ili garažiranje vozila za sve građevine stambene namjene rješava se na građevnoj čestici te građevine. Parkiranje i/ili garažiranje vozila za građevine svih vrsta društvenih namjena, gospodarskih namjena (poslovnih, turističko-ugostiteljskih i poljoprivrednih) i sportsko-rekreacijskih namjena rješava se na građevnoj čestici te namjene.

Ako se garažni prostori nalaze u podzemnoj etaži, ne računaju se u izgrađenost građevne čestice. Ukoliko nije moguće osigurati prostor za parkiranje i garažiranje vozila na građevnoj čestici višestambene građevine, građevina društvenih, gospodarskih i sportsko-rekreacijskih namjena, parkirališta se mogu uređivati i graditi i na drugoj građevnoj čestici (u radijusu od 200 m) isključivo istovremeno s gradnjom građevina kojima služe. Potreban broj parkirališnih i garažnih mjesta ovisi o vrsti i namjeni prostora u građevinama, a određuje se prema normativima iz tablice 3.:

Tablica 3.: NORMATIVI KOJI ODREĐUJU POTREBAN BROJ PARKIRALIŠTA I GARAŽNIH MJESTA

Namjena prostora u građevinama		Potreban broj parkirališnih ili garažnih mjesta
stanovanje	stambena građevina (po jednom stanu)	2
	višestambena građevina (po jednom stanu)	2

Namjena prostora u građevinama gospodarske namjene	Potreban broj parkirališnih ili garažnih mjesta na 1000 m ² bruto-razvijene površine
proizvodna namjena, poslovna namjena – servisni i skladišni sadržaji	4-8
trgovački sadržaji	20-40
uredi	10-20
drugi poslovni sadržaji	15
hotel, pansion, motel	20-40

Namjena prostora	Potreban broj parkirališnih ili garažnih mjesta na broj osoba
sportske dvorane i igrališta s gledalištima	na 10 sjedala po 3 mjesta
škole i predškolske ustanove	na jednu učionicu po 1 mjesto

Pri određivanju parkirališnih potreba za građevine ili grupe građevina s različitim sadržajima može se predvidjeti isto parkiralište za različite vrste i namjene građevina, ako se koriste u različito vrijeme. Za parkiranje osobnih vozila može se koristiti prostor uz kolnik ponajprije kao javno parkiralište namijenjeno pretežito posjetiteljima i drugim povremenim korisnicima te vozilima javnih službi kad njegova širina to omogućava i kad se time ne ometa pristup vozilima hitne pomoći, vatrogascima i prolazima za pješake i invalide.

Postojeće garaže i garažno - parkirališna mjesta ne mogu se prenamijeniti u druge sadržaje ako se ne osigura drugo parkirališno-garažno mjesto na istoj građevnoj čestici ili u neposrednoj blizini građevne čestice. Na javnim parkiralištima za automobile invalida treba osigurati najmanje 5% parkirališnih mjesta od ukupnog broja, a najmanje jedno parkirališno mjesto na parkiralištima s manje od 20 mjesta.

Minimalna veličina građevne čestice izdvojenog parkirališta ili garaže određuje se prema normativu 35 m² prometne površine po svakom vozilu za osobne automobile, a 120 m² prometne površine za autobuse. (U prometne površine uračunate su površine parkirališnog mjesta 2,5 x 5,0 m, prilazna cesta 2,5 x 6,0 m, te priključenje na javnu površinu za osobe, a 12 x 4 m parkirališno mjesto + 1 x 4,0 prilazne ceste te priključenje na javnu površinu za autobuse).

Koeficijent izgrađenosti izdvojenog parkirališta ili garaže jest odnos između površine građevne čestice te uređenih i izgrađenih prometnih površina i iznosi najviše:

- za uređenje u jednoj razini: 0,8
- za uređenje u dvije ili više razine: 0,6.

Izdvojena parkirališta ili garaže koje se grade u dvije ili više razina mogu se graditi kao galerijski otvoreni prostori, dijelom ukopani ili zatvoreni prostori do visine prizemlja.

28. ZRAČNI PROMET

Kodeksom je predviđeno uređenje površina za helidrom:

- u Mrkoplju - uz Biatlonski centar „Zagmajna” i skijalište Čelimbaša,
- u Begovom Razdolju, na području Mlačice - uz turističko-ugostiteljsku zonu i sportsko-rekreacijsko područje „Tri poljane“
- u parku prirode Bjelolasica.
- na području Općine Fužine - Lič

Moguće je otvaranje novih heliodroma prema uvjetima građenja izvan građevinskih područja. Valja osigurati ravnu uređenu travnatu površinu minimalne veličine 80 x 80 metara, za mogućnost slijetanja helikoptera, uz minimalne zahvate u prostoru i osiguranje nužnih pratećih sadržaja u tipskim prefabriciranim objektima montažnog tipa. Lokacijska dozvola se utvrđuje neposrednom provedbom, uz ishođenje posebnih uvjeta građenja mjerodavnih institucija.

29. MJERE SPRJEČAVANJA NEPOVOLJNA UTJECAJA NA OKOLIŠ

Sa svrhom maksimalnog očuvanja prirodnih resursa i postojećih datosti prostora te očuvanja i osiguranja kvalitetnih, zdravih i humanih uvjeta života i rada ljudi

u njemu, ovim se Kodeksom utvrđuju obveze, zadaci i smjernice za zaštitu tla, zraka i vode, zaštitu prostora od prekomjerne buke.

29.1. Zaštita tla

Gorski kotar oskudijeva zemljištima visokog boniteta, stoga vrijedno poljoprivredno zemljište treba strogo štititi od prenamjene i koristiti za primarnu - poljoprivrednu namjenu. Hidromelioracijom i kalcifikacijom tom će se zemljištu poboljšati osobine koje uvjetuju plodnost pa ga treba koristiti za uzgoj ratarskih kultura karakterističnih za brdsko-planinski kraj. Livade i pašnjake koji se nalaze uz naselja treba zaštititi ispašom i košnjom, a gospodarenjem šumama i košnjom za potrebe lovstva moguće je sačuvati i teže dostupne livade unutar šumskih područja.

Šume i šumsko zemljište treba štititi u skladu sa Šumsko-gospodarskim osnovama za državne šume i Programima za gospodarenje u privatnim šumama.

Na područjima koja su izložena eroziji, u okviru gospodarenja šumama treba planirati samo nužne sanitarne sječe. Šume i šumsko zemljište nije potrebno umjetno pošumljivati - sadašnja pošumljenost je dobra, a zapušteno i neobrađeno poljoprivredno tlo se samo od prirode zašumljuje. Potrebno je samo njegovati, čistiti, prorjeđivati i popunjavati šume u prirodnim sastojinama, u skladu s Osnovama i Programima gospodarenja šumama za određeno područje.

29.2. Zaštita zraka

Rezultati praćenja kakvoće zraka odredili su sadašnju kakvoću zraka na području Gorskog kotara prvom kategorijom, koja temeljem Zakona o zaštiti zraka treba biti očuvana.

Suglasno zakonskoj regulativi valja provoditi imisijski i emisijski monitoring zraka.

29.3. Zaštita voda

Površinske i podzemne vode na području Gorskog kotara prema Uredbi o klasifikaciji voda moraju zadovoljiti kakvoću 1. i 2. vrste. Slijevovi izvora predstavljaju posebno osjetljive prostore koji se štite Odlukom o zonama sanitarne zaštite izvorišta vode za piće na području Gorskog kotara kojom je obavljena kategorizacija sanitarnih zona, određene mjere zabrane ili ograničenja u korištenju prostora te propisane mjere zaštite voda i način njihovog provođenja po sanitarnim zonama.

29.4. Zaštita površinskih voda

Ugroženost voda od utjecaja izvora onečišćenja čine otpadne vode naselja, otpadne vode drvne i ostale industrije te procjedne vode s divljih odlagališta otpada.

Gradnja sustava odvodnje nužna je zbog zaštite izvorišta vode za piće. Odvodnju otpadnih voda postojeće drvene industrije i planiranih novih gospodarsko-poslovnih i turističko-ugostiteljskih zona treba riješiti priključenjem na sustave javne odvodnje uz prethodno pročišćavanje.

Do priključenja na javni sustav odvodnje, u postojećim pogonima drvene industrije i zanatstva, mjere zaštite voda valja ponajprije usmjeriti na postupanje s otpadnim tvarima, a male količine jače onečišćenih voda predavati ovlaštenoj organizaciji na zbrinjavanje.

29.5. Zaštita od izvanrednih onečišćenja voda

Operativne planove zaštite voda od izvanrednih onečišćenja moraju izraditi svi potencijalni onečišćivači voda tj. pravne i fizičke osobe koje svojom djelatnošću mogu onečistiti vode.

29.6. Zaštita od buke

Na području Gorskog kotara buka ne predstavlja problem i treba je održati na postojećoj razini provođenjem mjera zaštite određenih važećim zakonskim propisima. Unutar građevinskog područja naselja dopušta se maksimalna razina buke od 55 dBA danju i 45 dBA noću. Potrebno je inicirati praćenje pojava buke, prema kriterijima dopuštenih razina za određene subjekte koji je proizvode.

29.7. Zaštita od štetnog djelovanja voda

Provođenje mjera zaštite od štetnog djelovanja voda nužno je u vrijeme velikih kiša ili otapanja snijega te pojave visokih podzemnih i bujičnih voda na pojedinim područjima. Zaštitu od štetnog djelovanja voda treba cjelovito sagledati u svrhu određivanja zaštitnih mjera za sprječavanje pojave klizišta, odrona i pojačane erozije zemljišta (osobito na većim nagibima terena i u zonama eksploatacije šuma). Na cijelom području treba obavljati daljnju regulaciju vodotoka i bujičnih tokova. Zaštitu od štetnog djelovanja voda valja provoditi u skladu sa Zakonom o vodama te državnim i županijskim planovima obrane od poplava.

30. MJERE ZAŠTITE KRAJOBRAZNIH, PRIRODNIH, KULTURNO-POVIJESNIH I AMBIJENTALNIH VRIJEDNOSTI

Zaštita krajobraznih, prirodnih, kulturno-povijesnih i ambijentalnih vrijednosti iznimno je važna za postupanje u prostoru.

30.1. Zaštita krajobraznih vrijednosti

Gorski kotar je područje osobitih krajobraznih ljepota koje treba zaštititi kao vrijednosti od državne, županijske i lokalne važnosti. Prirodni krajobraz štiti

se ponajprije očuvanjem različitosti prirodnih prostornih cjelina uvjetovanih prirodnim obilježjima, očuvanjem bioraznolikosti u njima, očuvanjem tipologije i izgleda naselja te kulturno-povijesnog naslijeđa ukoliko ih krajobraz obuhvaća. Potrebno je čuvati i obnavljati estetske vrijednosti prirodnog krajobraza i zabraniti izgradnju ili postavu građevina koje bi ga izgledom mogle narušiti.

30.2. Zaštita prirodnih vrijednosti

Prirodna prostorna cjelina Gorskog kotara obiluje ljepotama prirode velikih vrijednosti koje treba uključiti u turističku ponudu i pokazati svijetu. Njihova zaštita je od primarne važnosti za očuvanje eko-sustava i bogate bioraznolikosti. Među prirodnim vrijednostima gorskokotarskog prostora nalaze se:

- Zaštićeni dijelovi prirode su prirodne cjeline koje su već registrirane, proglašene i zaštićene temeljem Zakona o zaštiti prirode (nacionalni park, park prirode, strogi rezervat). Za bilo koji zahvat u njihovom prostoru mora se ishoditi suglasnost Državne uprave za zaštitu prirodne baštine.
- Vrijedni dijelovi prirode predloženi za zaštitu su područja osobitih prirodnih vrijednosti i ljepote, predviđena za zaštitu prostorno-planskom dokumentacijom, kao dijelovi prirode od državne ili županijske važnosti, s određenom kategorijom zaštite (parkovi prirode, posebni rezervati, zaštićeni krajolici i sl.). Njihovo proglašenje i zaštita obavlja se u skladu s odredbama Zakona o zaštiti prirode.
- Vrijednu prirodnu baštinu od lokalne važnosti treba zaštititi sa svrhom očuvanja postojeće bioraznolikosti biljnog i životinjskog svijeta u kategorijama zaštićenog krajolika, geomorfoloških spomenika prirode i sl. Ona se štiti odredbama prostorno-planske dokumentacije koje treba provoditi.

30.3. Zaštita kulturno-povijesnog i graditeljskog naslijeđa

Kulturno-povijesno i graditeljsko naslijeđe Gorskog kotara koje je već zaštićeno ili predloženo za zaštitu prostorno-planskom dokumentacijom štiti se mjerama zaštite propisanim Zakonom o zaštiti kulturne baštine, drugim propisima i odredbama prostorno-planske dokumentacije.

Zaštita kulturno-povijesnog i graditeljskog naslijeđa određena je kategorijama zaštite spomenika kulture koji mogu biti registrirani i evidentirani, a dijele se na:

- arheološke zone i lokalitete,
- povijesne graditeljske cjeline (gradska i seoska naselja),
- povijesne građevine (graditeljske komplekse, sakralne građevine, civilne građevine),
- etnološku baštinu (etnološka područja i etnološke građevine) i
- memorijalnu baštinu.

Arheološke zone i lokaliteti

Arheološke zone su spomenici kulture (registrirani ili evidentirani) za koje je najčešće potrebno provođenje dodatnih istraživanja. Minimalni uvjeti očuvanja su konzervacija povijesnih ostataka, markacija lokaliteta i parkovno uređenje zona.

Povijesne graditeljske cjeline /gradska i seoska naselja/

To su spomenici kulture registrirani ili evidentirani kao gradske ili seoske cjeline. Za zaštitu i očuvanje povijesnog identiteta takvih cjelina potrebno je provoditi mjere propisane Zakonom o zaštiti kulturne baštine, propisima i prostorno-planskom dokumentacijom. U njima su dopuštene samo rekonstrukcije i prenamjene postojećih građevina uz ishođenje posebnih uvjeta građenja od mjerodavnih institucija za zaštitu kulturne baštine.

Povijesne građevine /kompleksi, pojedinačne građevine, dijelovi građevine/

Zaštita povijesnih građevina i kompleksa koje su registrirani ili evidentirani spomenici kulture provodi se temeljem Zakona i propisa na način da se obave detaljna istraživanja temeljem kojih treba izraditi studije i projekte konzervacije, sanacije, restauracije, revitalizacije i sl. Za evidentirane povijesne građevine treba provesti postupak registracije. Za svaki zahvat na registriranim ili evidentiranim povijesnim građevinama potrebno je ishođenje posebnih uvjeta mjerodavne institucije za zaštitu kulturne baštine.

Etnološka i memorijalna baština

Postojeću kulturno-povijesnu i etnološku baštinu Gorskog kotara potrebno je vrednovati, očuvati, obnoviti na temelju povijesnog predloška i revitalizirati te je uključiti u svakodnevni život stanovništva i u turističku ponudu. U svrhu očuvanja povijesne faktografije područja treba poticati osnivanje zavičajnih zbirki da bi se od zaborava sačuvali predmeti etnološke vrijednosti, proizvodi starih zanata i drugi predmeti koji su naslijeđe ljudskog rada i načina življenja u gorskokotarskom kraju.

Postojeće građevine etnološke vrijednosti, osobito gospodarske građevine (mlinove, pilane, kovačnice i dr.) treba sačuvati ili ih rekonstruirati prema povijesnom predlošku, obnoviti stare zanate u njima, prenamijeniti ih u objekte seoskog turizma i sl.

Postojeće memorijalne komplekse gorskokotarskoga kraja treba zaštititi od propadanja i hortikulturno uređivati.

30.4. Zaštita ambijentalnih vrijednosti

Gradska i seoska naselja gorskokotarskog kraja koja nisu u kategoriji spomenika kulture imaju veliku ambijentalnu i krajobraznu vrijednost. Potrebna je zaštita i očuvanje izvorne naseljske strukture ovisno o tipologiji njihove izgradnje (uzdužna ili nizana naselja, hrptna naselja, naselja cestovnog obilježja). U njima su mogući građevinski zahvati rekonstrukcije, prenamjene i interpolirane nove izgradnje, te sanacija i adaptacija građevina u svrhu poboljšanja uvjeta života i rada, ali na način da se ne narušava tradicionalni izgled naselja.

Za rekonstrukcije i prenamjene postojećih građevina i interpoliranje novih građevina u izgrađenim dijelovima naselja, za koje tijelo državne uprave mjerodavno za provođenje prostorno-planske dokumentacije ocijeni da su važne za ambijentalnu ili krajobraznu sliku naselja, potrebno je zatražiti posebne uvjete građenja mjerodavne institucije za zaštitu kulturne baštine.

Graditeljske komplekse ili pojedinačne građevine koji nisu registrirani ili evidentirani spomenici kulture, ali imaju kulturno-povijesnu i etnološku vrijednost od važnosti za lokalnu zajednicu, treba također zaštititi. U sačuvanim pojedinačnim građevinama ili graditeljskim kompleksima moguće su rekonstrukcije i prenamjene temeljem posebnih uvjeta mjerodavne institucije za zaštitu kulturne baštine. Uvjete treba ishoditi u svrhu zaštite graditeljskih vrijednosti pojedinačne građevine ili kompleksa te očuvanja ambijentalnih vrijednosti naselja u kojem se nalaze.

Karakteristične oblike i elemente goranskog narodnoga graditeljstva treba odrediti kao oblikovne predloške za izgradnju stambenih i vikend-kuća, planinarskih domova, pomoćnih i gospodarskih objekata i sličnih građevina. Sve novonastale građevinske detalje koji narušavaju skladnost pročelja građevina, a time i ambijentalnu sliku naselja, treba ukloniti i zamijeniti ih tradicionalnim rješenjima.

Kodeks je u nomotehničkom pogledu pisan kao opći akt koji trebaju usvojiti i prihvatiti gradska i općinska vijeća na svom području. Takav akt olakšat će građanima i potencijalnim investitorima ostvarivanje poduzetničkih pothvata, prava i odgovornosti. U tom kontekstu Kodeks predstavlja skup općih načela i standarda kojima se štite i promiču prava i slobode ponašanja u prostoru Gorskog kotara.

PUTOVIMA BAŠTINE – S OBJE STRANE RIJEKE KUPE

Projekt 'Putovima baštine' je hrvatski gospodarski projekt kojemu je svrha pokretanje razvoja turizma u slabo razvijenim krajevima Gorskog kotara i ozaljsko-bosiljevačkog kraja uz rijeku Kupu. Radi se o prostoru koji nudi jedinstvenu i očuvanu prirodnu i kulturnu baštinu te se kroz projekt nastoji predstaviti na način primjeren suvremenim ekološki osviještenim turistima.

Hrvatska ruralna područja nose mnoge potencijale, iako je dugotrajna zapuštenost, pa i sve veća napuštenost tih područja, uvjetovala učestalo propadanje tradicijskih vrijednosti i baštine, ali dijelom i njihov opstanak u izvornom obliku.

Stoga se sve češće postavlja pitanje – kako očuvati vlastito tradicijsko naslijeđe u Hrvatskoj te istovremeno – kako iskoristiti resurse prirodne i kulturne baštine i ponuditi ih turističkom tržištu kao dodatne sadržaje uz traženu kvalitetu autohtonih ruralnih proizvoda?!

Udruga ICAM (Internacionalni centar antropologije Motovun) sa sjedištem u Rijeci, bavi se projektima revitalizacije i održivog razvoja lokalnih zajednica u ruralnim područjima Hrvatske.

Jedan od aktualnih projekata ove udruge nosi naziv: *'Putovima baštine – S obje strane rijeke Kupe'*. Radi se o nastojanju da se pokrene održivi razvoj turizma na širokom prostoru Gorskog kotara i bosiljevačko-ozaljskog kraja, temeljen na autohtonim vrijednostima prirodne i kulturne baštine krajeva uz Kupu kao glavne poveznice projekta, prema modelu 'Heritage Trails' koji je korišten i na slovenskoj strani ove granične rijeke.

Svrha projekta jest da stimulira i pomogne gospodarsku obnovu na predviđenom području, kroz razvoj i promociju održivog turizma, koji je usmjeren na kvalitetu prirodnog okoliša i kulturnog naslijeđa ovog područja.

1. TURISTIČKI PROIZVOD PUTOVA BAŠTINE

Projekt *«Putovima baštine»* omogućuje da se na širem prostoru uz rijeku Kupu pokrene inicijativa za razvoj ruralnog turizma uz zaštitu prirodne i kulturne baštine te podizanje svijesti lokalnog stanovništva o modalitetima održivog razvitka.

1.1. Struktura projekta

Projekt uključuje pogranične regije gornjeg i srednjeg toka rijeke Kupe, obuhvaćajući dvije županije: Primorsko-goransku i Karlovačku s 14 gradova i općina: gradovi Čabar, Delnice i Vrbovsko te općine Brod Moravice, Skrad, Ravna Gora, Mrkopalj, Fužine i Lokve u Primorsko-goranskoj županiji uz grad Ozalj i općine Žakanje, Ribnik, Netretić i Bosiljevo u Karlovačkoj županiji.

Jedan od modaliteta koji se primjenjuje u svijetu u smislu revitalizacije ruralnih područja jest razvoj seoskog turizma, uz ponudu poljoprivrednih i drugih proizvoda u ruralnom ambijentu (boravak u seoskim domaćinstvima i u objektima autohtonoga graditeljskog naslijeđa, s ponudom domaće hrane i u drugim lokalnih proizvoda). Na taj se način otvara velika mogućnost korištenja postojećih objekata u ruralnim sredinama – onih koji nisu u upotrebi ili su samo djelomično nastanjeni, kao i prilika za obnovu graditeljskog naslijeđa. Time se stvara dodatna mogućnost otvaranja radnih mjesta u ugostiteljstvu i uslužnim djelatnostima, poljoprivredi, obrtima, graditeljstvu i slično, a istovremeno se obnavljaju stari zanati, znanja i vještine vezane uz tradiciju. Baština na taj način postaje dio prepoznatljive kulturne ponude.

Sve veći interes suvremenoga urbanog čovjeka za ovakvom vrstom ponude u okviru tzv. kulturnog turizma pruža realne mogućnosti za korištenje i promociju takvih programa i u Hrvatskoj. Nekoliko projekata razvoja turizma u ruralnim područjima već je pokrenuto – a jedan je od njih i međunarodni projekt što ga pod nazivom *'Razvoj turističkih putova baštine u dolini rijeke Kupe u cilju revitalizacije ruralnih zajednica'* od 1997. godine vodi udruga ICAM iz Rijeke, u suradnji s Hrvatskom sekcijom ECOVAST-a (Europskog savjeta za sela i male gradove) na širokom prostoru dviju županija – Primorsko-goranske i Karlovačke.

Radni naziv projekta *'Putovima baštine – s obje strane rijeke Kupe'* nastao je slijedom srodnog projekta koji se uspješno odvija već niz godina na slovenskoj strani rijeke Kupe/ Kolpe, *'Po poteh dediščine Dolenjske in Bele Krajine'*, a prema istovjetnom britanskom modelu *'Heritage Trails'*.

Ovaj je projekt u Hrvatskoj usmjeren održivom regionalnom razvoju i to na brdskom prostoru uz rijeku Kupu s posebnim usmjerenjem na razvoj ruralnog turizma u tom gospodarski slabo razvijenom kraju. S obzirom da se taj internacionalni i interdisciplinarni projekt prostorno odvija u pograničnim krajevima uz rijeku Kupu prema Sloveniji, on istovremeno uključuje prekograničnu suradnju, te nastoji povezati dva susjedna prostora jedne doline dviju država, u smislu stručno-metodološke i političko-gospodarske suradnje, a što je još važnije, kroz rad na projektu želi se poboljšati međusobne kontakte i uvjete života stanovnika obiju strana Kupske doline.

Projekt ima i širu društveno-političku dimenziju, jer se njime upućuje na tzv. *'bottom-up'* ili pristup odozdo, posebno u suradnji lokalnih zajednica s domaćim i međunarodnim udrugama, kao i s različitim institucijama i tijelima državne uprave te međunarodne zajednice.

1.2. Geografska obilježja područja uz rijeku Kupu

Područje projekta proteže se oko 80 kilometara uz dolinu rijeke Kupe. Ono je sa sjevera omeđeno hrvatsko-slovenskom granicom. Zapadni dio je na području Primorsko-goranske županije i uključuje devet općina i gradova u Gorskom kotaru. Istočni dio čini 5 općina u Karlovačkoj županiji. Rijeka Kupa i dolina uz nju stvaraju čvrstu vezu između ta dva dijela.

Gorski kotar smješten je u zapadnoj Hrvatskoj. Sa sjevera i sjeverozapada graniči s Republikom Slovenijom, riječkim Primorjem na jugozapadu, prijelaznom Ogulinsko-plašćanskom udolinom, nižim Prikupljem na istoku i sjeveroistoku te Likom na jugoistoku. Zbog svog je brdsko-planinskog smještaja, kao i okruženja tradicionalno jačim žarištima imao u povijesti izolacijski značaj. Tek od prve polovice 18. i osobito u 19. stoljeću, izgradnjom prvih modernih prometnica i eksploatacijom šumskoga bogatstva, Gorski kotar dobiva sve više kontaktno i spojno značenje između Primorja i unutrašnjosti.

Dio karlovačkoga Prikuplja pripada prijelaznom području između središnje i gorske Hrvatske, što ga čini zapadnim područjem najužega kontinentalnog dijela Republike Hrvatske. Taj koridor između Slovenije i Bosne i Hercegovine širok je samo 50 km. Odatve se prema istoku kontinentalni dio Hrvatske širi prema niskim panonskim dijelovima hrvatskoga međuriječja, a prema zapadu u šire planinske dijelove Gorske Hrvatske.

Klimatski su uvjeti na prostoru '*Putova baštine*' iznimni, jer je područje smješteno između alpske, dinarske, panonske i mediteranske klime, što je raritetno i u svjetskim razmjerima.

Godišnja je prosječna temperatura nešto niža od 10 °C, što je razumljivo kad se zna da snijeg ovdje potraje i do 85 dana u godini. Ipak, osim u kontinentalnom karlovačkom dijelu, u dolini Kupe neće se osjetiti izrazita hladnoća. Kupa je topla rijeka nad kojom, uz njezinih 296 kilometara struji topli zrak. Bogata vegetacija, veliki prostori pod šumama, obilne oborine, dotoci tople Kupe i strujanja njezinom dolinom, daju zraku ljekovit učinak.

Na klimatološko – zdravstvena obilježja utječe i golemo prostranstvo prekriveno crnogoričnim i bjelogoričnim šumama. Na području obuhvaćenom projektom – od približno 1782 četvorna kilometra, 60 posto ili 120 tisuća hektara je pod šumom, što zrak i pluća ispunjavaju kisikom, blagim miomirisima i ugodnom količinom vlažnosti.

U ovom se kraju priroda poigrala s oblicima – prema moru je strmina, niz Kupu se tlo postupno spušta prema nižim predjelima. S druge strane, masivi se uzdižu i iznad 1500 metara. Risnjačko-snježnički masiv ima polja u kršu ili otvorene doline i šumske krčevine. Rijeke Čabranka, Kupa i donji dio Dobre probile su kanjonske doline, pa je središnji koridor prekriven visoravnima, poljima i dolinama. To je, s obzirom na veličinu prostora, iznimno oblikovana raznolikost, dopunjena i kraškim fenomenima: izvorima, ponorima, kraškim poljima, jamama, špiljama, ponikvama. Listopadno i zimzeleno drveće, raznovrsno raslinje, mnogobrojni

plodovi gorja, te mnogo endemskih vrsta, tvore biološku raznolikost.

Tlo i klima uvjetuju raspored šumskih zajednica: mediteranska i submediteranska vegetacija dopire s morske strane gorja sve do 800 metara visine, da bi zatim prevladavala bukova šuma do 1200 metara u raznim omjerima s jelom. Do 1400 metara prelazi se u područje preplaninske bukove šume, a iznad toga na kamenitim vrhuncima je klekovina i posebna vrsta bora. Prema unutrašnjosti je vegetacija slična, a šume gorske bukve nalazimo na nižim razinama, dok prema istoku počinje područje hrasta i graba. Bosiljevačko-ribnički brežuljkasti kraj, s mnoštvom kraških ponikvi, karakteriziraju brezove šume na zemlji crvenici. U središnjem pak dijelu ozaljskog gorja nalazimo šume slatkog kestena.

U tako bogatoj i raznolikoj šumskoj zajednici žive i mnogobrojne životinje. Ovdje su tri najveća europska predatora: vuk, medvjed i ris. U šumama se nastanjuju mnoge vrste ptica i kukaca, a posebnost je Kupske doline pet stotina vrsta leptira, od kojih je 108 i znanstveno obrađeno i registrirano.

Može se zaključiti da su prirodni, ekološki uvjeti resursna osnovica razvoja kvalitetnog turizma. Iz tog razloga, sve aktivnosti treba usmjeravati u pravcu optimalne valorizacije i zaštite prirodnih resursa.

1.3. Društvene značajke

Dok su pradavna rimska i poganska vremena ostavila tek malo tragova u ovim šumovitim krajevima oko Kupe, relevantni povijesni zapisi spominju dvije ugledne velikaške obitelji – Frankopane i Zrinske, sve tamo od 12. stoljeća. Iako su prodori Turaka u 15. i 16. stoljeću porobljavali i rastjerivali stanovnike, pridonijeli su izgradnji prometnica i utvrđenih gradova, od kojih su neki i danas postojeća baština.

Privlačnosti ovoga kraja otkrivaju se u povijesnom kontinuitetu, još od uglednih plemićkih obitelji Frankopana i Zrinskih, koji su ovdje sagradili dvorce i kurije te ih ostavili u naslijeđe kao vrijednu, no još često neprepoznatu baštinu. Jaki je motiv upoznati to naslijeđe, osobito iz vremena kad smo bili branik kršćanskoj Europi pred navalom Turaka, ili pak iz doba mudre vladavine Austro-Ugarske, kad se carstvo širilo građenjem cesta kojima i danas putujemo (Karolina, Lujzijana). Poticaj za upoznavanjem može biti i znatiželja da se doživi ambijent ruralnog načina života kakav je nekada postojao u velikom dijelu Europe, a sada je preoblikovan novim civilizacijskim postignućima.

Mnogobrojne su mogućnosti razgledanja baštine ovih prostora – od sakralnih objekata, crkava, kapelica, groblja, župnih dvorova, starih obrtnih i industrijskih postrojenja, sve do nekadašnjih planinskih naselja za ispašu i primjeraka tradicijskoga graditeljstva, starih goranskih kuća natkrivenih drvenom ‘šindrom’ ili prikupskih ‘hiža sa škopom’ koje su vrlo rijetke.

Ova se baština ne doživljava kao u velikim kulturnim središtima, ili u poznatim muzejima, ali u toj se razlici nalazi i njezina vrlina: stvaranje je neposredno povezano s ljudima, intimnije je, estetske vrijednosti su u skladu s prirodnim

okruženjem i jednostavnošću ruralnog života, utemeljene na tradiciji i običajima ovog podneblja.

1.4. Motivi posjeta i suradnje

Gorski kotar i karlovačko Prikuplje su dvije subregije čije ruralne osobitosti, kontinentalnost, nedovoljna turistička razvijenost, relativno slaba naseljenost su, uz ono najvažnije – međusobnu povezanost rijekom Kupom, dovoljno dobar razlog da se u projektu 'Putova baštine' mogu tretirati kao razvojna cjelina. Ipak, pripadnost dvjema različitim, ali susjednim županijama, bitno različitim po svojoj turističkoj razvijenosti i turističkoj tradiciji, dijelom se odražava na neke polazne osnove. Dok Gorski kotar čini planinsko zaleđe turističke cjeline Kvarnera koji se promiče kroz primorje, otoke i gorje, Prikuplje gravitira gradu Karlovcu koji ima izrazito tranzitno značenje. Dok je Gorski kotar viši, planinski, klimom suroviji, Prikuplje je dio Peripanonije, niže i pitomije. Te dvije različitosti povezala je Kupa svojim gornjim i srednjim tokom i podarila im svoju čudesnu dolinu leptira.

Dolina Kupe i naselja uz nju čine neraskidivu prirodnu i kulturnu cjelinu. Za sve koji dolaze uživati u mediteranskim ljepotama hrvatske obale, posjet području oko Kupe znači otkrivanje susjednog, ali posve drugačijeg okoliša ispunjenog šumama i kraškim fenomenima. Dobra prometna povezanost i blizina tržišta omogućuje jednostavan pristup ovoj destinaciji.

Ruralni predjeli obiluju dokazima povijesnog međudjelovanja sa zemljom. Ono se odražava na građevinama svih vrsta – stambenim kućama, gospodarskim zgradama, mlinovima, crkvama, dvorcima, mostovima i na mnogobrojnim i složenim elementima krajolika. Krajolik je poput bogatog udžbenika povijesti koji otkriva kako su naraštaji obrađivali zemlju i mijenjali njezin izgled. Slično tome, stanovništvo sela i kultura svake ruralne zajednice – glazba, pjesma, ples, narodne nošnje, običaji, festivali, jezik, religija – odraz su baštine te zajednice.

Ipak, područje je turistički nedovoljno valorizirano, iako posjetiteljima pruža priliku uživanja u prirodnim ljepotama, upoznavanju kulturnog nasljeđa i autohtonih običaja. Stoga je svrha projekta 'Putevima baštine' - prikupljanje informacija o resursima prirodne i kulturne baštine na području projekta te njihovo uključivanje u turističku ponudu.

2. SVRHA I CILJEVI PROJEKTA

Područje Hrvatske uključeno u projekt "*Putova baštine*" obuhvaća pretežito ruralne zajednice, u prošlosti usmjerene većinom poljodjelstvu i šumarstvu. Kao posljedica toga, razvile su se mnoge vještine – tehničke (u smislu zanata, obrta, rukotvorstva), kao i društvene, a koje pridonose ruralnom stilu života.

Tradicijски se život u ovim ruralnim područjima odvija u kadru zapanjujućeg prirodnog i kulturnog bogatstva, koje se razlikuje od onog koje nalazimo u većini zapadnoeuropskih zemalja.

Uz to, znatne i inovativne mjere zaštite i obnove vrijednih sadržaja prirodne i kulturne baštine, već su prisutne u Hrvatskoj. To se događa kao rezultat shvaćanja kako je baština od koristi za zemlju i za svijet te kao rezultat sudjelovanja lokalne zajednice i interakcije s obzirom na radne i društvene aktivnosti.

Svrha projekta "*Putovima baštine*" jest razviti održivi, okolišu prikladan, turistički proizvod koji će pokazati sposobnost pomaganja prevladavanju gospodarskih poteškoća regije. Stvaranje interpretacijske ekspertize s marketinškom obradom, podloga je za pokretanje eko-turizma na previđenom ruralnom području s vrijednom kulturnom i prirodnom baštinom.

Pokretanje ruralnog i eko turizma kao novoga turističkog proizvoda na goranskom i karlovačkom području, zadržavanje stanovništva, korištenje potencijala prirodne, tradicijske i kulturno-povijesne baštine, pokretanje malog i srednjeg poduzetništva, izgradnja infrastrukture, uključivanje interesa lokalnih zajednica, poticanje svijesti o mogućnostima razvoja na ovom prostoru – neki su od dugoročnih ciljeva.

Realizacija ovih ciljeva traži prikupljanje relevantnih informacija o resursima baštine uz rijeku Kupu, njihovu valorizaciju i uključivanje u održivi razvoj, povezivanje atrakcija i njihove ponude s interesima lokalnog stanovništva, interpretaciju lokaliteta i uključivanje u turističku ponudu te dugoročno ostvarivanje i održavanje rezultata projekta kroz formiranje poslovne asocijacije koja će preuzeti postavljene zadatke i djelovati kao regionalni razvojni centar.

2.1. Model ruralnog razvoja

Svrha izrade Prijedloga projekta sastojala se u shvaćanju potrebe za hitnim rješavanjem problema mnogih ruralnih područja, kao što su primjerice: napuštanje sela i migracija u gradove, nezaposlenost i preniska stopa zaposlenosti, niska razina općega gospodarskog razvoja, prometna izoliranost, nedostatak identiteta i mnogi drugi. Ovi su problemi posebno istaknuti u dolini rijeke Kupe duž granice sa Slovenijom.

Sve navedeno identificirano je kao glavni razlog postupnog propadanja gospodarskih i društvenih sadržaja ruralnog života u cijeloj zemlji. Ukoliko se ne pride izradi integrirane strategije, koja bi bila primijenjena u dobro osmišljenom planu ruralnog razvoja, ta će se situacija zasigurno pogoršati.

Turizam nudi odgovarajuću strategiju u cilju očuvanja, kako prirodnog tako i kulturnog okoliša. Takav pristup razvoju i marketingu prirodnog i kulturnog naslijeđa, u smislu razvoja turističkog proizvoda, istovremeno nudi priliku da se visoko vrednuje i promovira osebujni identitet i povijest Hrvatske.

Imidž hrvatske kao turističke destinacije, na mnogim ciljanim tržištima, uglavnom je usmjeren na Jadransku obalu. Istovremeno, naša zemlja ima posebne prednosti vezane uz svoje kulturno i prirodno naslijeđe u unutrašnjosti, što s jedne strane omogućava atraktivan turistički proizvod, a s druge strane pruža priliku da postavi to osobeno naslijeđe na europsku i međunarodnu pozornicu.

U tome smislu projekt “*Putovima baštine*” predstavlja model za formiranje turističkog proizvoda i njegovo uključivanje u održivi razvoj regije.

2.2. Analiza situacije i resursa

Prva glavna faza rada u sklopu oblikovanja projekta ‘*Putova baštine*’ značila je ispitivanje i analizu situacije i resursa u regijama Gorski kotar i karlovačko Prikuplje.

Kontekst lokalnog planiranja

“Putovi baštine” morali su se prije svega uklopiti u lokalnu strukturu naselja, poduzeća, prostornog uređenja, prijevoznih sustava itd.

Postojeća struktura turizma

Unatoč tome što je ovo projekt ruralne integracije i ekonomske regeneracije, jasno je naglašeno da je turistička strategija mehanizam za njihovo ostvarenje. Zbog toga je bilo nužno razviti discipline i procese u uskom skladu s postojećim lokalnim, regionalnim i nacionalnim strukturama.

Resursi baštine

Predviđeni turistički proizvod pripada segmentu prirodne i kulturne baštine – on je zamišljen u smislu strategije za ruralne integracije, zaštitu baštine i edukaciju društvene sredine u ruralnim područjima. To znači da se uzima u obzir samo “baština” tih ljudi, njihova povijest te krajolik u kojemu su naraštaji ostavili trag međusobnih interakcija, znanja i vještina.

Relevantna turistička tržišta

Bez obzira s kojeg se stajališta gleda razvoj i buduća provedba projekta, sigurno je da su tehnička i financijska sredstva ograničena. Iz tog je razloga vrlo važno da su razvoj proizvoda i marketinške aktivnosti strogo usmjerene na relevantna tržišta. Pritom je bitno odrediti najbolje mehanizme kojima bi se doprlo do tih tržišta te uočiti trendove u potrošnji i potražnji.

Javne rasprave i sudjelovanje javnosti

Analize područja i rezultati projekta morali bi biti tema intenzivnih javnih konzultacija, zajedno s procjenom prihvatnog kapaciteta predloženih lokacija i procjenom utjecaja na stanovništvo i okoliš. Svrha tih konzultacija je osigurati da svi elementi koji su uključeni u konačne putove budu prihvatljivi lokalnim zajednicama i vlasnicima lokaliteta baštine te održivi u smislu da nemaju nepovoljan utjecaj na baštinu, okoliš i lokalne zajednice, a da zahvaćenim regijama donesu pozitivne društvene, ekonomske i ekološke koristi.

Pri tome valja naglasiti da su započete akcije u okviru projekta dio **procesa** koji će se dugotrajno odvijati na ovom prostoru u skladu s postavljenim ciljevima.

2.3. Očekivani rezultati i održivost projekta

Svrha je projekta stimuliranje i pomaganje gospodarske obnove u mjestima smještenim u dolini rijeke Kupe, razvijajući i promovirajući turizam kao dodatnu djelatnost (uz npr. poljoprivredu i voćarstvo, šumarstvo i ekološki čistu malu privredu). Kao rezultat provedbe projekta na ovom području očekujemo: osiguranje posjeta putova baštine, osiguranje većeg profita lokalnom stanovništvu te povećanje svijesti o mogućnostima koje donosi turistički razvoj.

Stoga će projekt "Putova baštine" biti:

- od koristi lokalnom stanovništvu s obje strane granice, potičući svijest o mogućnostima održivog razvoja na tom prostoru;
- od koristi za okoliš, jer stavlja naglasak na potrebu pravilnoga ekološkog upravljanja i korištenja okoliša;
- od koristi budućim posjetiteljima ovog područja;
- imat će koristi za svekoliku baštinu na tom prostoru, jer pomaže njezinoj zaštiti, revitalizaciji i promociji u smislu turističke atrakcije.

U ovom trenutku, turistički promet u području istraživanja relativno je nizak. Ipak, snaga ovog područja leži u činjenici da se nalazi u neposrednoj blizini glavnih tranzitnih pravaca, kao i u blizini većih gradova koji imaju veliku populaciju i koncentraciju posjetitelja.

Pokretanje "Putova baštine" kao novoga turističkog proizvoda u Hrvatskoj, kroz interpretaciju sustava staza i tradicijskih sadržaja te njihovu marketinšku prezentaciju uz uključenje interesa lokalnog stanovništva, značilo bi velik pomak za regije Gorski kotar i karlovačko Prikuplje te dalo doprinos ukupnoj hrvatskoj turističkoj ponudi.

3. PROBLEMI I PERSPEKTIVE NA PUTU OSTVARENJA PROJEKTA

Predviđeni rezultati projekta u izravnoj su ovisnosti o reakcijama lokalne sredine, odnosno stanovnika koji trebaju aktivno sudjelovati u procesu daljnje razrade projekta. Konačan rezultat obrade prirodnih i kulturnih te turističkih sadržaja, uz valorizaciju na terenu, znači popis onih objekta i sadržaja koji su primjereno uređeni, odgovaraju europskim standardima i izravno su pogodni za korištenje u turizmu, koji pružaju realnu i potpunu sliku stanja baštine i mogućnosti njezina korištenja, ali i daju konkretne upute za poboljšanje situacije kroz dodatno uređenje, prilagođavanje i obnovu.

Projektom analizom odabranog područja radni je tim, uz sudjelovanje lokalnih zajednica, odabrao 25 lokaliteta prirodne i kulturne baštine koji će biti naknadno obrađeni, vrednovani, uređeni i predstavljeni unutar cjelokupne turističke ponude regije.

Neki od problema koji se pojavljuju na putu ostvarenja ovoga projekta su sljedeći: ideja i njezina primjena na odabranom prostoru potaknuta je i vodi se putem nevladine organizacije "odozdo" te je nedovoljno prihvaćaju institucije uprave

na regionalnom planu, dok lokalne uprave nemaju dovoljno izraženo zajedničko djelovanje. Nadalje, projekt nije prepoznat kao model održivog razvoja ruralnih zajednica, dijelom i zbog nepostojanja strategije ruralnog razvoja na nacionalnoj razini. Poteškoće stvaraju problemi vezani uz loše stanje i zapuštenost graditeljskog naslijeđa te komplikacije u imovinsko-pravnim odnosima (velik broj vlasnika i neriješeni vlasnički odnosi na parcelama i u objektima graditeljske baštine), nedostatnost postojećih turističkih kapaciteta, nedovoljna educiranost stanovništva za turistički prihvat i nedovoljna uređenost lokacija te općenito nizak standard života u odabranim ruralnim krajevima.

Navedeni problemi mogu se pozitivno rješavati jedino objedinjenom akcijom svih zainteresiranih subjekata, počevši od lokalne populacije i lokalnih uprava koje će prepoznati svoje potencijale i djelovati partnerski prema njihovom ostvarivanju, uz pomoć i potporu regionalnih i nacionalnih institucija zaduženih za praćenje regionalnog razvoja. U tom slučaju projekt "Putovima baštine" predstavljat će dio uspješnog puta prema razvoju uz očuvanje autohtonih vrijednosti.

Projekt "Putovima baštine" prilog je procesu gospodarskog razvoja ruralnih regija, u ovom slučaju područja uz gornji i srednji tok rijeke Kupe.

Projekt uključuje identifikaciju i valorizaciju prirodne, kulturne i tradicijske baštine na cijelom području, odabir lokacija s prepoznatljivim atrakcijama, uz prijedloge za očuvanje autohtonih vrijednosti, uređenje lokacija i njihovo uključenje u objedinjenu turističku ponudu. Pri tome se nastoji posebno raditi na edukativnim programima i podizanju svijesti lokalnoga stanovništva o vrijednostima vlastita naslijeđa, uz mogućnost njegova korištenja za razvoj turizma, kao i na utvrđivanju i poboljšanju prihvatnog potencijala pojedine turističke destinacije te cjelokupnog projektnog područja.

Jedan od ciljeva programa jest da se sadašnje pučanstvo ne iseljava u gospodarski razvijene krajeve Hrvatske i Europe, jer je budućnost u kvalitetnom korištenju resursa vlastite prirodne i kulturne baštine.

Radi se o vrlo uspješnom modelu koji potiče i povezuje ljude, a u konačnici obećava uspjeh u razvoju kvalitetnoga turističkog proizvoda, vrlo traženog u europskim okvirima.

KOMUNALNA INFRASTRUKTURA I ZAŠTITA OKOLIŠA

Jedan od pratećih razvojnih problema je infrastrukturna opremljenost područja. Stanje komunalne infrastrukture bitno ograničava mogućnost turističkog razvoja, a pri tome se ističe važnost sustava otpadnih voda i uređenje odlagališta otpada.

Uz jadransku obalu, uz iznimku Rijeke, Rovinja i Poreča, gotovo svi gradovi i mjesta imaju neriješeno pitanje pročišćavanja otpadnih voda. Stoga, često isticana činjenica da raspoložemo očuvanim okolišem, više počiva na relativno maloj naseljenosti na iznimno dugoj obalnoj liniji, niskom gospodarskom intenzitetu te velikoj moći samopročišćavanja Jadrana i pogodnim kretanjem morskih masa, a vrlo malo na svjesnoj aktivnosti ljudi s ciljem njezine zaštite.

1. PARTNERSTVO

Za rješavanje navedenih problema nužno je uspostaviti partnerstva turističkog gospodarstva, države i lokalne zajednice.

1.1. Turističko gospodarstvo

S obzirom da je težnja hrvatskog turizma implementacija visokih eko standarda i dobivanje poznatih eko marki, prvi korak ka navedenom cilju je prihvatljivo postupanje s otpadom i otpadnim vodama.

S obzirom na specifičnost turizma koji svoju privlačnost temelji na vrijednosti prirodnih resursa, realno je očekivati da će zahtjevi za rješavanjem komunalnih problema prije svega stići iz turističkoga gospodarstva. Nažalost, inicijative po ovom pitanju rijetke su.

1.2. Država

Hrvatska kao zemlja u tranziciji mora se suočiti s rješavanjem ovih problema, u svrhu čega je preporučljivo osnovati tzv. ekofond. Može se očekivati da će se

za ovakve vrste investicija početi osiguravati sredstva iz ekološkog fonda, druga poticajna sredstva te da će se na području voda promijeniti način financiranja i poticanja investicija.

1.3. Lokalna zajednica

Lokalna zajednica ima mjerodavnost u rješavanju ovih problema. Partnerstvo lokalne zajednice i gospodarstva na ovom području poželjna je i realno ostvariva opcija.

Zajednički je interes u pronalaženju jednostavnijeg i ekonomski prihvatljivijeg načina rješavanja te posrednim koristima za lokalnu zajednicu.

1.4. Strateški partneri

Sa svrhom eliminiranja problema koji prate ovakve projekte, kao što su osiguranje lokacije (NIMBY efekt), pridobivanje dozvola i osiguranje financijskih sredstava, u ovom području nedostaje i potrebnoga praktičnog znanja u izgradnji i vođenju. Stoga je povezivanje sa strateškim (stranim) partnerima preporučljivo rješenje jer se time dolazi do potrebnih financijskih sredstava i potrebnog know-how. Nude se mogućnosti od koncesije do partnerstva na privatnoj razini.

Koncesija je mogući način brzog rješavanja ovih problema, jer koncesionar osigurava sve preduvjete, a prije svega financijska sredstva za brzu realizaciju zahvata. Kod davanja koncesije zajednica praktički prenosi dio svojih izvornih prava na koncesionara. Kako se radi o osjetljivoj djelatnosti, koja se obavlja dnevno, nužno je osigurati sva potrebna jamstva. Ovakva vrsta ugovora sklapa se na dugi rok.

1.5. Javno-privatno partnerstvo

Zbog negativnih iskustava kod davanja koncesije, u svijetu se sve češće javlja model prema kojemu se određena investicija realizira na principima partnerstva, udruživanjem javnog i privatnog sektora. Lokalna zajednica s privatnim sektorom osniva pravni subjekt koji poslovno može djelovati kao privatni sektor. Od lokalne zajednice kontrolirani privatni subjekt pronalazi uvjete za zajedničko izvođenje investicije. Lokalna zajednica može u takvom zajedničkom vlasništvu zadržati većinski udio, a time i kontrolu. Privatni partner osigurava dugoročno svoj interes preko jasno definiranih ugovornih obveza i prava.

Prednosti ovog pristupa jesu:

- Lokalna zajednica može zadržati većinski paket i kontrolu nad izvornim ingerencijama
- Privatni partner na osnovi svog boniteta osigurava komercijalno financiranje projekta

- Privatni partner lakše osigurava međunarodna nepovratna sredstva
- Lokalna zajednica ne troši sav kreditni potencijal
- Privatni partner osigurava prijenos potrebnog znanja
- Rizik projekta je podijeljen tako da i lokalna zajednica i privatni partner imaju trajni interes da sustav optimalno funkcionira
- Osigurana je javnost rada, ali i brzina u odlučivanju i realizaciji
- Omogućeno je kombiniranje različitih izvora financiranja.

1.6. Poreč – primjer rješavanja problema

Prijedlog sanacije postojećih odlagališta i uspostave sustava postupanja s otpadom u Poreču temelji se na partnerskom principu.

Grad Beč je Gradu Poreču, bez obveza, osigurao sredstva i kvalificiranu tvrtku za izradu studije izvodljivosti za infrastrukturne objekte na području zbrinjavanja otpadnih voda i krutog otpada.

Studijom su predložena inovativna rješenja, koja su otvorila potpuno nove razvojne mogućnosti Poreštine u odnosu na dosadašnje koncepcije zbrinjavanja otpadnih voda naselja u priobalju. Studija predlaže izmiještanje postojećih uređaja za pročišćavanje otpadnih voda u zaleđe. Predložena je sanacija neuređenih odlagališta i osiguranje dodatnoga deponijskog volumena na tim principima.

Izradu Studije je pratila i ocijenila radna skupina koju je imenovalo gradsko Poglavarstvo Poreča.

Gradovi Beč i Poreč su potpisali pismo namjere o potpori realizacije projekta. Nakon detaljnih priprema, osnovana je zajednička tvrtka za realizaciju projekata u kojoj je domaći partner zadržao većinski udio. Strane tvrtke osiguravaju sredstva i know-how, a Grad Poreč potrebne lokalne uvjete (zemljište i dr.).

Ukupna investicija za uređaj za pročišćavanje otpadnih voda je oko 20 milijuna EUR, a sanacija dvaju odlagališta i izgradnja novog deponija oko 7,5 milijuna EUR.

Moguće opcije financiranja jesu:

- Najmanje 10% kapitala stranog partnera ili krediti koje osigurava strani partner
- 20-40% bespovratnih sredstava iz EU i od Hrvatskih voda
- 50-70% komercijalno financiranje (preko vlastitih sredstava ili komercijalnih kredita koje osigurava partner).

Otplata se obveza, uključujući i pogonske troškove u idućih 25-30 godina, osigurava iz naknade za vode i putem dodatne okolišne takse po turističkom noćenju.

Ovakav način financiranja mogao bi biti oglednim i za druge turističke sredine.

DOBRI PRIMJERI PROCJENE PRIHVATNOG KAPACITETA U TURIZMU*

Program prioritetnih akcija (PAP) Mediteranskoga akcijskog plana (MAP), kao dio Programa za zaštitu okoliša Ujedinjenih naroda (UNEP), 17 je godina promovirao aktivnosti vezane uz «Razvitak mediteranskog turizma u skladu s okolišem», uz aktivno sudjelovanje 14 mediteranskih zemalja. Početak ovog djelovanja, iz 1985., je bio temeljen na iskustvu MAP-a iz tog vremena, naglašavajući da su društveno-ekonomski trendovi, u sprezi sa slabim upravljanjem i planiranjem razvitka, uzrok većine ekoloških problema. Pored toga, istaknuto je da bi zaštita okoliša trebala biti usko povezana s društvenim i ekonomskim razvitkom.

Prioritetna akcija «Razvitak mediteranskog turizma u skladu s okolišem» uključivala je brojne seminare i sastanke stručnjaka koji su se temeljili na nacionalnim izvještajima i studijama pojedinih slučajeva izrađenih za zemlje sudionice (1986. - 1989.). To je rezultiralo sintezama nacionalnih izvještaja i studija pojedinih slučajeva, kao i «Smjernicama za ekološki pristup planiranju i upravljanju turizmom u mediteranskim obalnim zonama».

Pored toga, bio je izrađen prijedlog ogledne metodologije za procjenu turističkoga prihvatnog kapaciteta (CCA). Nakon prezentacije i rasprave o prijedlogu, na radionici koju je 1990. organizirano UNEP-ov Ured za industriju i okoliš i Svjetska turistička organizacija, izrađene su studije CCA za Brijunski arhipelag i otok Vis u Hrvatskoj te ubrzo nakon toga, slična studija za centralno-istočni dio otoka Rodosa u Grčkoj.

Na temelju spomenutih izvještaja i drugih iskustava stečenih u provedbi prioritetne akcije, tim stručnjaka je pripremio «Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta za turizam u mediteranskim obalnim područjima». Nakon revizije dokumenta, Smjernice su bile podvrgnute raspravi i određenim izmjenama na sastanku stručnjaka u Splitu u lipnju 1995. te su konačno usvojene na regionalnoj znanstvenoj radionici u Splitu u siječnju 1997.

Odmah nakon što su Smjernice bile objavljene, izrađena je još jedna CCA studija

* Tekst je preuzet iz Programa ujedinjenih naroda za okoliš (UNEP), Mediteranski akcijski plan (MAP), Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija (CRA / PPA).

- ovaj put za područje Marsa Fuka-Matrouh u Egiptu, završena 1999. Nakon toga, započeta je studija za područje zaljeva Lalzi, iako je ta aktivnost nedugo zatim prekinuta zbog političkih promjena u zemlji. Obje su studije bile izrađene prema Smjernicama, a u ovoj novoj fazi GIS je uveden kao alat za analizu i sintezu podataka, kao i sredstvo za definiranje konačnih planskih prijedloga. PAP je također organizirao posebne tečajeve za lokalne planere i državne službenike o izradi procjene prihvatnog kapaciteta, temeljeno na Smjernicama – najprije u Tartousu, Sirija, a zatim u Tripoliju, Libija.

PAP promovira fleksibilni pristup CCA-u za turizam. Ovaj se pristup temelji na razvitku višestranih scenarija razvitka turizma, usklađujući stajališta, u rasponu od investitorskih do ekstremno ekološkičkih. Opcija održivog turizma je zajednički derivat procesa CCA na temelju kojeg je CCA definiran. Budući da je većina mediteranskih zemalja prihvatila ovakav pristup kao jedan od najprihvatljivijih za regiju, PAP metodologija je nedavno primijenjena u dvije nove studije koje su izradili nacionalni timovi uz PAP-ov nadzor – za Malteški arhipelag i za provinciju Rimini u Italiji.

Nedavna iskustva s Maltom i Riminijem, obje visoko razvijene i zasićene turističke destinacije, u izradi CCA studija koristeći PAP-ovu metodologiju, postavila su neka nova pitanja za odgovor na koja bi ova metodologija trebala biti osposobljena. Ustvari, očito je da je CCA pristup, slijedeći PAP smjernice, primjenjiv i u razvijenim područjima, ali je nužno u ovakvim slučajevima obogatiti metodologiju nekim novim elementima koji bi trebali predvidjeti zahtjeve takvog konteksta. Jasno je da nema čvrstih pravila i formula za izračun turističkoga prihvatnog kapaciteta nekog područja, jer svako područje ima svoje jedinstvene značajke. Neki su problemi, međutim, zajednički. Iskustva prikupljena kroz druge studije izrađene za različite tipove destinacija, mogla bi uputiti ne samo na metodologije, već i na pristupe, zaključke i procedure primjene za turistički CCA.

Takva pitanja otvaraju diskusiju o različitim korištenjima CCA i o potrebnim inovacijama kao rezultatu praktičnih iskustava stečenih korištenjem PAP-ove, kao i drugih metodologija za CCA. Budući da je razvitak održivog turizma danas prihvaćen kao jedina prihvatljiva opcija za uspješan razvitak turizma, ovaj dokument zagovara širu upotrebu CCA kao efikasnog i relativno laganog planerskog alata, posebno za mediteransko obalno područje.

1. PRISTUP PROCJENI TURISTIČKOG PRIHVATNOG KAPACITETA

Iskustvo prikupljeno PAP-om je pokazalo da se turistički CCA dokazao kao učinkovit planerski alat primjenjiv u manje, ali i u više razvijenim područjima. Analiza nekih primjera CCA izrađenih bez, ili samo uz djelomično korištenje PAP metodologije, pokazala je da CCA može iskoristiti postojeće baze podataka te da je koristan i kao nezavisna aktivnost ili kao doprinos integralnom upravljanju obalnim područjima (IUOP) ili sličnim planerskim i upravljačkim procesima.

Nedavni primjeri korištenja PAP-ove metode u pripremi CCA studija od strane nacionalnih timova na Malti i Riminiju, također su uputili na potrebu da se ova metoda promovira kao primjenjiva na području cijelog Mediterana, kao strukturalni okvir u koji se mogu uključiti druge razvijene tehnike, kao što su pokazatelji održivog turizma. U isto vrijeme, razni primjeri CCA su upozorili na nužnost usavršavanja «Smjernica za ekološki pristup planiranju i upravljanju turizmom u mediteranskim obalnim područjima», na način da se uključuje neki novi alati i tehnike, posebno GIS. Zbog toga je jedan od najvažnijih ciljeva ovog dokumenta da se rasprave kako najbolje postupci u turističkom CCA, uključujući i one koji ne koriste PAP-ovu, već neke druge metodologije te da se potaknu nove ideje za buduću izradu studija CCA na Mediteranu i u drugim dijelovima svijeta.

Primjeri CCA predstavljeni u ovom dokumentu služe kao pokazatelj u kojim tipovima područja, u zemljopisnom i ekonomskom smislu, CCA može biti najefikasnije korišten. Mogući dodatak metodologija i tehnika je naznačen, a predstavljeni su i pristupi kako najbolje upravljati tokovima javnog sudjelovanja i javne svijesti u CCA. Ovaj dokument također ističe razlike u pristupima CCA, u odnosu na donošenje odluka i na integraciju CCA u druge planske i upravljačke dokumente te nastavak aktivnosti. Naposljetku, da bi se razjasnila CCA metoda ljudima koji nisu upoznati s njom, posebna je pozornost posvećena ključnim elementima u pripremanju CCA, kao što je obrada i korištenje podataka, korištenje pokazatelja održivog turizma, utvrđivanje i odabir scenarija razvitka i izračun turističkoga prihvatnog kapaciteta.

Da bi se istaknule razlike u pristupima CCA, ovaj se dokument nije ograničio na ogledne primjere CCA studija koje je izradio PAP (tj. one za otok Vis u Hrvatskoj, centralno-istočni dio otoka Rodosa u Grčkoj, zaljev Lalzi u Albaniji i obalnu zonu Marsa Fuka-Matrouh u Egiptu), već uključuje i studije samo djelomično rađene prema PAP metodi (za državu Maltu i za provinciju Rimini u Italiji), kao i određeni broj CCA studija ili sličnih aktivnosti pripremljenih potpuno neovisno od PAP-a (za otok Elbu u Italiji i za općinu Calvia na otoku Mallorci u Španjolskoj). Kroz sve ove studije pojedinih slučajeva, koje se razlikuju po fizičkim i ekonomskim obilježjima obuhvaćenih područja, opsegu analize, metodologiji i prihvaćenom pristupu, cilj je pokazati različite načine primjene CCA u različitim područjima.

PAP se nada da će takav pristup pomoći demonstrirati korist od izrade studija turističkog CCA za mediteranska obalna područja, a vjerojatno i za druga područja svijeta koja se suočavaju sa sličnim razvojnim izazovima. Zbog toga je ovaj članak namijenjen specijaliziranim tržištima, s raznolikim potrebama:

- Za **lokalne vlasti i donositelje odluka** (uključujući kreatora turističke politike, turističke planere, organe vlasti zadužene za planiranje) da bi razumjeli široku primjenjivost CCA i relativno niske troškove njegove primjene, imajući u vidu njegove potencijalne pogodnosti;
- Za **stručnjake** koji izrađuju CCA studije i relevantne pomoćne materijale, da im se daju smjernice za izradu tih materijala;
- Za **čimbenike iz turističkog sektora** (hotelijere, agencije, turistička

udruženja) koji mogu shvatiti, uz pomoć ovog dokumenata, da CCA nije alat za ograničavanje njihovog budućeg razvitka, već alat koji im pomaže da budu efikasniji i profitabilniji;

- Za **NVO-e** da koriste ovaj dokument kao dokaz kojim se potvrđuje zašto je potrebno pokrenuti izradu turističkog CCA područja pod njihovim nadzorom, da bi se osigurao razvitak održivog turizma;
- **Pripadnicima javnosti** da shvate da kroz izradu studije CCA mogu igrati aktivnu ulogu u planiranju turističkog razvitka na svom području.

Da bi se postigli svi navedeni ciljevi, ovaj dokument je podijeljen u četiri glavna dijela:

- a) Nakon uvodnog objašnjenja zašto trebamo turistički CCA, nalazi se poglavlje posvećeno kontekstu turističkog CCA na Mediteranu, koje uključuje kratak pogled sadašnje situacije, osnovnu analizu trendova i problema s kojima se suočava mediteranski turizam i posebno onih problema koji se odnose na prihvatni kapacitet. Uključeni su također kriteriji za izbor studija pojedinih slučajeva i problemi vezani za njihovu analizu.
- b) Objašnjenje konteksta za turistički CCA na Mediteranu popraćeno je kratkim pregledom studija turističkog CCA: četiri koje je izradio PAP; dvije rađene djelomično prema PAP-ovoj metodi i dvije potpuno utemeljene na nekim drugim metodologijama.
- c) Najvažnije poglavlje ovog dokumenta analizira ključne elemente za dobru CCA praksu. Uključuje upute kako pristupiti donošenju odluka o CCA, određnje zemljopisnih granica za CCA, izbor primjerene metodologije, obradu i korištenje podataka, korištenje pokazatelja održivog turizma, procese javnog sudjelovanja i podizanja javne svijesti, određivanje i izbor scenarija razvitka, izračun turističkoga prihvatnog kapaciteta, njegovo uključivanje u planerske i upravljačke aktivnosti i na kraju, nastavak aktivnosti. Svaki aspekt je objašnjen kroz specifične primjere pokazujući različite načine procjene prihvatnog kapaciteta i njihovo provođenje u praksi.
- d) Konačno, dokument završava preporukama za uspješnu procjenu turističkoga prihvatnog kapaciteta i njegovo provođenje u praksi. Opći prijedlog je također uključen za koncepciju i metodologiju CCA na Mediteranu, kao i komentari o suradnji među mediteranskim zemljama u izradi CCA studija te uključivanje CCA studija u druge planerske dokumente, posebno one vezane uz Integralno upravljanje obalnim područjima.

2. KONTEKST ZA PROCJENU TURISTIČKOGA PRIHVATNOG KAPACITETA NA MEDITERANU

Mediteransko područje je jedinstveno jer spaja zemlje različitih regija ujedinjujući različite kulture: europske (jugozapadne i jugoistočne), bliskoistočne i sjevernoafričke. Kao rezultat svoje kulturne raznolikosti, blage klime, prirodne

ljepote, bogate povijesti, arhitektonskog bogatstva, zemljopisne privlačnosti i poznatih kulinarskih vrijednosti, Mediteran ostaje ključna svjetska zona za turističke aktivnosti.

2.1. Turizam na Mediteranu

Mediteran je postao glavna meta za tour-operatore u šezdesetim godinama 20. stoljeća kada je zračni promet učinio mnoge destinacije dostupnijima i prihvatljivijima. Uvjeti tuoperatorskih putničkih paketa (posebno zračni prijevoz i smještaj) učinili su putovanja prihvatljivijima potrošaču, koji je često bio privučen «sunce, pijesak i more» ponudom. Ovo je bilo moguće zato što su tour-operatori ugovorili velike količine avionskih mjesta i hotelskih soba po veleprodajnoj cijeni. To je povećanje u turističkoj potražnji dovelo do toga da različita područja Mediterana postanu popularne turističke destinacije, od kojih su se neke upustile u pothvat masovnog turizma.

Danas, neke od ovih zemalja (npr. Malta i Cipar), regija (npr. Balearsko otočje) ili obalnih područja (npr. španjolska obala), u mnogome ovise o poslovima tour-operatora. Tradicionalno, proizvod koji prevladava je bio povezan s ljetnim odmorima na moru te su sunce, plaže i aktivnosti na vodi imali važan utjecaj na razvitak turizma u ovoj regiji. Rezultat toga je činjenica da je turizam, po svojoj prirodi, uglavnom obalna djelatnost. Pritisak na razne destinacije je pokrenuo pitanje treba li se turistička djelatnost proširiti na zaleđe, ustrajati na koncentraciji djelatnosti u obalnim područjima. Procjenjuje se da Mediteran nudi više od 6 milijuna turističkih kreveta.

Obalne su turističke djelatnosti, koje su po svojoj prirodi koncentrirane u ljetnim mjesecima, još popularne, često tvoreći glavni tip turizma u većini mediteranskih destinacija. Rezultat toga je da je za većinu destinacija karakterističan veliki priljev ljudi ljeti, što dovodi do sezonalne prirode turističke industrije na Mediteranu. Destinacije kao na primjer neki grčki otoci zapravo se zatvaraju tijekom zimskih mjeseci i ponovno otvaraju tijekom ljeta. Zaposlenici postaju sezanci u ovim odredištima. Pretjerana sezonska koncentracija vodi povećanju pritiska na prirodne i kulturne resurse.

Neke su mediteranske destinacije uspjele održati turizam tijekom cijele godine, posebno privlačeći turiste na kongrese i potičući orijentaciju na istraživanje svoga bogatoga kulturnog naslijeđa. Na ovaj način, neke su destinacije proširile svoju turističku djelatnost na nekoliko sezona, aktivnosti i motivacija turista. Mediteranski turizam je obogatio svoju ponudu nudeći neograničen izbor proizvoda, uključujući sve potrebno za slobodno vrijeme, posao, kulturu, prirodu, sport, relaksaciju, zdravstveni turizam i kongrese. Pronalaze se putovi do tržišnih niša kroz razvitak posebnih turističkih proizvoda za starije građane, mlade ljude i one koji putuju s posebnom namjerom kao što su promatranje prirode i/ili zdravstveni razlozi.

Tablica 1. OSNOVNI PODACI ZA MEDITERANSKE ZEMLJE

Država	Površina područja u km ²	Stanovništvo 2001. (u '000)	Stanovništvo po km ² 2001.	Turisti 2000. (u '000)	Međunarodni turistički prihodi 2000. (u mil. US\$)
Albanija	28.748	3.510	122,1	39	211
Alžir	2.381.741	31.736	13,3	866	24
Bosna i Hercegovina	51.129	3.922	76,7	110	17
Cipar	9.251	763	82,5	2.686	1.894
Egipat	1.001.449	69.536	69,4	5.116	4.345
Francuska	543.965	59.551	109,5	75.500	29.900
Gibraltar	7	28	4.262,0
Grčka	131.957	10.624	80,5	12.500	9.221
Hrvatska	56.542	4.381	77,5	5.831	2.758
Italija	301.309	57.680	191,4	41.182	27.439
Izrael	20.796	5.562	267,5	2.400	3.100
Libanon	10.452	3.628	347,1	742	742
Libija	1.759.540	5.241	3,0	40	28
Malta	316	395	1,250	1.216	650
Maroko	458.730	30.645	66,8	4.113	2.040
Monako	2	32	16.308,0	300	...
Palestina i Gaza	6.242	3.625	580,7	330	155
Sirijska	185.180	16.767	90,5	916	474
Slovenija	20.251	1.930	95,3	1.090	957
Srbija i Crna Gora	102.173	10.677	104,5	152	17
Španjolska	504.759	40.083	79,3	48.201	31.000
Tunis	163.610	9.705	59,3	5.057	1.496
Turska	779.452	66.494	85,3	9.587	7.636
UKUPNO	8.517.601	436.515	51,2	217.974	124.104

Izvor: WTO, 2001.

Kao što pokazuje Tablica 1, porast turizma nije jednako raspodijeljen među mediteranskim zemljama. Francuska, Španjolska i Italija su među deset najpopularnijih turističkih destinacija u svijetu i važni su generatori turizma. Tržišni udio njihovih destinacija je, slijedom, 35%, 22% i 19% u odnosu na

dolaske u mediteransku regiju te 23%, 25% i 22% u odnosu na međunarodne turističke primitke. Domaći turizam također igra važnu ulogu u tim zemljama jer velik dio ljudi koji žive u gradovima i većim centrima ide na obalu radi rekreacije i provođenja slobodnog vremena.

Ove i druge europske zemlje koje graniče s Mediteranom, koriste se pogodnim kopnenim prijevozom kao i mogućnošću zračnog i morskog prijevoza. Sjevernoafričke zemlje, kao što su Tunis, Alžir i Libija, su u sličnoj situaciji u pogledu kontinentalnog turizma. Značajka je Mediterana također i velik broj otoka, različite veličine i popularnosti kao turističkih destinacija (Korzika, Sardinija, Sicilija, Balearsko otočje, hrvatski otoci, grčki otoci, itd.), od kojih su dva i samostalne države.

S približno 220 milijuna turista koji su posjetili Mediteran i pridonijeli više od 120 milijardi dolara, na ovu se regiju odnosi približno 1/3 ukupnih svjetskih međunarodnih turističkih dolazaka i 26% svjetskih turističkih prihoda. Već dugi niz godina, Mediteran je svjetska vodeća turistička destinacija, kako za međunarodni, tako i za domaći turizam. Broj turista koji posjećuju mediteransku regiju u konstantnom je porastu, iako je tržišni udio regije u odnosu na ostatak svijeta u opadanju (vidi Tablicu 2). Razlog je tomu to što su druge regije, kao npr. Daleki Istok, postale dostupnije i popularnije među putnicima. Prosječna godišnja stopa rasta dolazaka za Mediteran je oko 5%, odnosno 4% po prihodima.

Tablica 2: MEĐUNARODNI TURISTIČKI DOLASCI I TURISTIČKI PRIHODI, SVJETSKI I MEDITERANSKI¹⁵³

	1990.	1995.	2000.
Dolasci (000)			
Svijet	457.217	565.384	697.600
Mediteran	151.023	162.835	217.974
% udjela	33,0	28,8	31,2
Primici (milijuni US\$)			
Svijet	263.647	405.840	477.300
Mediteran	70.742	106.284	124.104
% udjela	26,8%	26,2%	26,0%

Izvor: WTO, 2001.

Nakon događaja od 11. rujna 2002., uočene su određene promjene u turističkim kretanjima koje uzrokuju probleme razvitka turizma u mediteranskoj regiji. Tome se uglavnom pripisuju dva razloga:

¹⁵³ WTO podaci za cijeli Mediteran su približno drugačiji od onih prezentiranih u ovoj tablici, zato što su Portugal i Jordan također računati kao mediteranske zemlje i za godinu 2000 nisu uključeni podaci za Albaniju, Libiju i Jugoslaviju (sada Srbija i Crna Gora).

- Neke su destinacije, posebno otoci (kao Malta i Cipar), više dostupne zrakom, a tržište je pokazalo preferiranje aranžmana kopnenim prijevozom.
- Neke destinacije, osobito na Bliskom Istoku i u Sjevernoj Africi, ocijenjene su kao nesigurne i došlo je do brojnih otkazivanja. Žestoke ekonomske posljedice su se osjetile u nekim zemljama.
- Neke su destinacije, posebno kontinentalne (npr. Francuska i Hrvatska), doživjele povećanje u dolascima temeljenim na kopnenom prijevozu, ili su profitirale od činjenice da su ih putnici percipirali kao sigurne zemlje (npr. Malta).

Visoka razina turističkih aktivnosti u mediteranskoj regiji neizbježno rezultira ekonomskim, ekološkim i društvenim utjecajima. Neke su destinacije izrazito ovisne o turizmu, osobito zbog pomanjkanja drugih aktivnosti kroz koje bi bile u mogućnosti održati životni standard. U podneblju koje želi poticati turizam, razvitak drugih gospodarskih aktivnosti može biti sputavan zbog nekompatibilnosti između tih aktivnosti i turizma. Velik je broj mediteranskih destinacijskih zemalja namijenio velika područja za smještaj turističkih kompleksa (npr. područja u Tunisu). Ove zone mogu ponuditi malu povezanost između posjetitelja i lokalnog stanovništva, osim onih koji rade u tim kompleksima. Druge destinacije pružaju velike mogućnosti za društvene veze. Popularna su turistička područja iskusila visoke razine zasićenja što je rezultiralo nezadovoljstvom posjetitelja i lokalnog stanovništva.

Sve više političara, poduzetnika i običnih ljudi postaje svjesno važnosti prirodnog i kulturnog okruženja za razvitak održivog turizma. Neka područja su još djevičanska dok su druga prošla kroz izraženo uništavanje svog prirodnog okruženja kao rezultat razvojnih procesa. Netašice vode nisu strane nekim mediteranskim turističkim destinacijama koje su bile prisiljene poslužiti se desalinirajućim sustavima za proizvodnju vode, što je rezultiralo visokom potrošnjom energije. Pomanjkanje svijesti o važnosti prirodnog okruženja karakterizira neke od mediteranskih zemalja, posebno južnih, koje se također mogu suočavati s pomanjkanjem sredstava za provođenje ekološki orijentiranih mjera.

2.2. Procjena prihvatnog kapaciteta u kontekstu Mediterana

U ovom složenom kontekstu, iznimno je važno donijeti odgovarajuću odluku. Uočena razina potražnje, kao i visoko razvijeni turistički objekti i infrastruktura, naveli su neke mediteranske destinacije da pomaknu fokus s kvantitativnih ciljeva (npr. broj dolazaka), prema kvalitativnim, kao što je usmjerenost na povećanje turističkoga doprinosa gospodarskom razvitku i društvenom napretku. Veća važnost je dana određivanju terena za turističke svrhe da bi se postigla kompatibilnost s ciljevima održivog razvitka. Svjetska turistička organizacija potiče turističke destinacije da daju prioritet:

- kriterijima održivosti;

- sudjelovanju lokalnog stanovništva u razvitku i upravljanju turističkim aktivnostima;
- aktivnijem nacionalnom marketingu turizma;
- raznolikosti turističkih proizvoda smještenih izvan afirmiranih destinacija;
- smanjenju sezonalnosti turizma;
- povećanju kvalitete pruženih turističkih usluga.

Dugoročno, bitno je za zasićene i potencijalno zasićene turističke zone da postignu pravu ravnotežu između gospodarskog, društvenog i ekološkog konteksta, koji čine pozadinu za procjenu turističkoga prihvatnog kapaciteta za mediteranska područja. CCA može postati dodatni alat donositeljima odluka da redefiniraju smjer u kojem bi se turizam trebao razvijati. Upotreba različitih scenarija razvitka može pomoći pokazati koju je opciju prikladnije i održivije izabrati. Ako se prijeđe granica turističkoga prihvatnog kapaciteta za neku destinaciju (bio to turistički kompleks, područje ili zemlja) rezultat će biti smanjenje pozitivnih gospodarskih učinaka za područje, povećanje ekoloških problema i društvena neravnoteža.

Donositelji odluka bi mogli imati poteškoća u prepoznavanju problema koji mogu pratiti razvitak turizma, posebno ako ovo znači mijenjanje odluka iz prošlosti. Dodatne probleme uzrokuju lobirajuće skupine čiji je interes sprječiti izradu procjene prihvatnoga kapaciteta. Prihvaćanje koncepta prihvatnog kapaciteta je prvi korak u smjeru osiguravanja pravog tipa turističkog razvitka u budućnosti.

Jednom kad je odluka o izradi CCA donesena, postavlja se sljedeće pitanje: tko će se zauzeti za izradu? Ako nema lokalnih kapaciteta za izradu CCA, trebat će razmisliti o vanjskoj pomoći. Ipak, bitno je da lokalni stručnjaci surađuju s radnim timom. Ovo ne samo da pomaže izgraditi vlastitu ekspertizu regije ili države na ovom polju, već i osigurava korištenje pravih informacija i točnu interpretaciju podataka u studiji CCA. Drugi problem koji se može pojaviti tijekom izrade studije je jako lobiranje turističkih poduzetnika, “zelenih”, lokalnog stanovništva ili drugih interesnih skupina. Osobito je važno uzeti u obzir argumente koje navode takvi lobisti, ali još je važnije da se studija ne povede za tim argumentima, jer bi to dovelo do pristranog CCA, temeljenog na sektorskim interesima.

Kad je studija jednom završena, njezino uključivanje u razvojne planove je od temeljne važnosti ukoliko se želi da ona posluži svojoj izvornoj svrsi. Djelovati prema preporukama iz studije i uistinu slijediti izabrani scenarij razvitka, nije jednostavno. Primjena studije će vrlo vjerojatno dovesti do određenih utjecaja na neke elemente društva. Planirana promjena vodi nekim dobitcima i nekim gubicima od ovog procesa. U tom kontekstu, sudjelovanje javnosti ima ključnu ulogu, budući da koncept prihvatnog kapaciteta moraju shvatiti sve strane na koje on može utjecati. U suprotnom, jak otpor jedne od interesnih grupa može prouzročiti da odabrani scenarij razvitka ne bude ni usvojen niti ostvaren. U tom slučaju, rezultat je da održivi razvitak možda neće biti postignut.

Studija prihvatnog kapaciteta može stajati zasebno, ali postiže mnogo više ako je izrađena u okviru procesa Integralnog upravljanja obalnim područjima (IUOP).

Kada se IUOP uspostavi i kad su odgovarajući planovi usvojeni, CCA čini dio temelja na kojem se IUOP temelji. Ipak, iako neko područje ne provodi integralni pristup, CCA može biti relevantan. Međutim, CCA je mnogo učinkovitiji ako njegove preporuke slijede planeri, donositelji odluka i svi oni koji na bilo koji način utječu na razvitak turizma i na bilo koji tip razvitka na proučavanom području.

Analiza studija pojedinačnih slučajeva je pokazala da je CCA bio dio IUOP-a u samo nekim slučajevima. S druge strane, CCA je bio uspješan u slučajevima gdje su njegove preporuke bile usvojene i uključene u postojeće planske strukture. U drugim slučajevima, CCA je bio smatran samostalnim planom, slabo povezanim s cjelokupnim planskim procesom. Stoga su ove potonje studije bile jedva provedene.

3. PREGLED STUDIJA PROCJENE TURISTIČKOGA PRIHVATNOG KAPACITETA

Ovaj vodič kroz uspješnu praksu pruža pregled studija procjene turističkoga prihvatnog kapaciteta i opisuje pitanja koja podupiru dobar CCA postupak. Izbor studija pojedinačnih slučajeva je bio temeljen na više kriterija. Uzevši u obzir da je ovaj vodič namijenjen mediteranskim obalnim područjima, izabrane studije su bile ograničene na primjere iz mediteranskog bazena. Smatra se da se mediteranski kontekst za provođenje CCA razlikuje od bilo koje druge regije, posebno u odnosu na razinu gospodarske ovisnosti o turizmu, ekološku osjetljivost, društvene stavove i raspoloživost resursa i tehničkog znanja. Ipak, mnogi aspekti CCA na Mediteranu mogli bi biti primjenjivi i na druga područja u svijetu koja imaju slične gospodarske, društveno-kulturne i ekološke značajke.

Procjena turističkoga prihvatnog kapaciteta može biti izrađena za bilo koje područje neovisno o razini razvitka koji je doseglo. Jedno "djevičansko" područje je jednako poželjan kandidat kao i neko visoko urbanizirano područje. Ovako raznolike tipologije su tipične za Mediteran. To znači da jedan model sa standardnim omjerima koji mogu biti primijenjeni u svim slučajevima, nema budućnosti. Takvi standardni omjeri ne mogu se izravno prenijeti u različite situacije.

Nadalje, svako područje je jedinstveno jer posjeduje određene značajke, pokazuje specifična ograničenja i različite mogućnosti te stoga zahtijeva posebnu pozornost. Mediteranske destinacije, iako donekle homogene s obzirom na koji način su prezentirane kao turistička središta, u biti se razlikuju, tako da bi model postavljen na osnovi jedne studije bio neodgovarajući. Stoga je najprihvatljiviji pristup izabrati najbolje postupke iz svakog slučaja.

Jedno od mjerila za uključivanje slučajeva u ovaj vodič je bilo da oni obuhvaćaju raspon destinacijskih tipova, npr. onih koji variraju od visoko urbaniziranih destinacijskih zemalja do djevičanskih područja gdje je turizam jedva započeo. Nadalje, studije slučajeva nisu bile ograničene na obalna područja, da se ne bi zanemarile posljedice po područja u zaleđu. Ovaj vodič nastoji uključiti primjere

s cijelog Mediterana: južne Europe, središnjeg Mediterana, sjeverne Afrike, Bliskog istoka te zapadnog i istočnog Mediterana. Međutim, pokazalo se prilično teškim pronaći primjere procjene prihvatnog kapaciteta za cijeli Mediteran. Ovo je bio općeniti problem i nije se odnosio posebno na neku specifičnu sub-regiju Mediterana.

Iako je dobar dio studija uključenih u ovaj vodič pridonio izradi PPA-ovih smjernica za CCA (npr. Vis, Rodos) ili su bile temeljene na PPA-ovim smjernicama (npr. Fuka-Matrouh, Malta, Rimini), on ne predstavlja samo ove slučajeve. Ovaj vodič uključuje svaku relevantnu i poznatu studiju koja se odnosi na prihvatni kapacitet i koja također nastoji promovirati održivi razvitak u obuhvaćenim područjima (npr. Calvia).

Slučajevi uključeni u ovaj vodič pokrivaju destinacije koje su bile na različitim razinama razvitka i čiji se turistički proizvodi razlikuju. Neka od obuhvaćenih područja su više ovisna o domaćem turizmu nego o međunarodnom turizmu. Čimbenici zajednički svim izabranim područjima uključuju:

- Potrebu za upravljanjem obalnim područjem;
- Želju za održivošću;
- Angažiranost lokalnog stanovništva;
- Odluku o provođenju studije;
- Prirodu problema povezanih s utjecajem turizma; i
- Prirodu neto koristi nastalih kroz aktivnosti turističke industrije.

Razmatrani slučajevi, s druge strane, razlikuju se u odnosu na razinu turističkog razvitka, zemljopisne značajke, resurse dodijeljene studiji, razinu planiranja i raspoloživost lokalnoga tehničkog znanja.

Studije izračuna turističkoga prihvatnog kapaciteta iz kojih će se izvući najbolji primjeri odnose se na sljedeće:

- Calvia, Španjolska: Akcijski plan je bio odobren i završen 1997.;
- Elba, Italija: završeno 2000.;
- Fuka-Matrouh, Egipat: završeno 1999.;
- Zaljev Lalzi, Albanija: nacrt studije je izrađen 1997.;
- Malta: završeno 2001.;
- Rimini, Italija: u tijeku;
- Rodos, Grčka: završeno 1993.;
- Vis, Hrvatska: završeno 1991.

3.1. Calvia, Mallorca, Španjolska: Projekt Lokalne Agende 21

Općina Calvia, na španjolskom otoku Mallorci, ima otprilike 50,000 *de facto* stanovnika i pokriva područje od 145 km². Calvia ima jako gospodarstvo, ali se ono zasniva gotovo isključivo na turizmu.

3.1.1. Područje istraživanja

Tijekom 1995., uz pomoć Glavnog tajnika za turizam Španjolske, gradsko vijeće je odlučilo pokrenuti projekt Lokalne Agende 21 za Calviu, stavljajući zabranu na neke nove planove stambene izgradnje i preorijentirajući turistički razvitak u smjeru društvene i gospodarske održivosti.

3.1.2. Razvitak turizma

Calvia, sa 150.000 hotelskih kreveta, prima više od 1,6 milijuna turista na godinu. Razvitak turizma za Calviu je počeo 1960-ih, bez ikakve zabrinutosti za budućnost i strategiju razvitka turizma. Kao rezultat toga, prirodni resursi su bili ozbiljno narušeni – posebno u obalnoj zoni. Potkraj '80-ih, kvaliteta turističkih kapaciteta je počela opadati, što je potaknulo podizanje svijesti o manjkavostima u pristupu razvitku iz '60-ih. Na početku '90-ih, vijeće i privatni sektor proveli su velik projekt rekonstrukcije koji je obuhvatio infrastrukturu, komunalne službe i društveni ustroj. To je dovelo do rušenja brojnih zgrada (npr. hotela).

3.1.3. Metodologija

Projekt Lokalne Agende 21 za Calviu je dugoročna strategija, čiji je cilj stvoriti uravnoteženo stanje u društvenom, gospodarskom, izgrađenom i prirodnom okolišu. Neke nedavno provedene važne inicijative uključuju razvitak ekoloških planova upravljanja za ključne lokalne gradske funkcije, kao što su vodoopskrba, skupljanje i zbrinjavanje otpada, prijevoz i energija.

Analiza projekta je potvrdila da su pretjerani razvitak turizma i širenje grada u Calviji uništili ravnotežu unutar temeljnog ekosistema. Prihvatni kapacitet je koncept sadržan u svim projektima lokalne agende 21. Metodologija za lokalnu Agendu 21 Calvie slijedi sličan pristup korišten za CCA (razvitak scenarija, korištenje pokazatelja, itd.).

Tri su pitanja od izrazite važnosti za projekt Calvie:

1. Sudjelovanje lokalnog stanovništva;
2. Održivi razvitak turizma i poboljšanje opće kvalitete okoliša;
3. Ograničavanje razvojnog pritiska, granice rasta, zaštita krajolika i obnavljanje oštećenog okoliša.

Projekt je proveden prema sljedećim koracima:

- a) Analiza podataka uz korištenje velikog broja turističkih pokazatelja;
- b) Analiza i pregled trenutačne situacije;
- c) Proces sudjelovanja javnosti;
- d) Razvitak scenarija;
- e) Provođenje hitnih radnji;
- f) Osnivanje opservatorija održivosti i kvalitete života.

3.1.4. Scenariji

Projekt Lokalne Agende 21 je koristio šest tematskih područja u svojim pokazateljima. Također je koristio dva scenarija, slijedeći dva različita trenda razvitka polazeći od postojećeg stanja na početku projekta Lokalne Agende 21 1995. kad je turistički i boravišni smještajni kapacitet iznosio oko 150.000 jedinica. Izvedena su sljedeća dva scenarija razvitka:

Prvi scenarij je temeljen na pretpostavci da će unutar jednog naraštaja (dva-deset godina) turistička industrija i urbanizam zadržati politiku neograničenog širenja. Prema ranijim gradskim planskim propisima, smještajni kapacitet će rasti dok dosegne 250.000 jedinica, s gornjom granicom rasta do 300.000 jedinica. Stručnjaci i građani su se složili da će u slučaju ovakvog scenarija, pritisak na okoliš u Calviji sve preplaviti, Calvia će postati neatraktivna kao boravišno područje i nekonkurentna kao turistička destinacija. Revitalizacija lokalnog područja bi bila spriječena, što bi vodilo pogoršanju kvalitete života.

Drugi scenarij opsežne rehabilitacije je razvijen kao alternativni scenarij prethodnom, temeljen na ograničenom rastu turizma. Cilj je da se rehabilitira prirodno i arhitektonsko naslijeđe te da se preorijentiraju sve lokalne politike tako da budu u skladu s kriterijima održivosti. Smještajni kapacitet bi trebao biti, prema ovom scenariju, oko 210.000 jedinica. Nakon ankete među građanima, 10 smjernica rada i 40 inicijativa je prihvaćeno u cilju provođenja ovog scenarija.

3.1.5. Rezultati i nastavak aktivnosti

Scenarij opsežne rehabilitacije je prihvaćen kao najprikladniji model razvitka i kao takav primjeren za uspješan plan razvitka održivog turizma. Korištena metodologija je usporediva dijelom s CCA pristupom. Utvrđivanje i praćenje pokazatelja pokazuje razvitak strategije. Nadalje, proces sudjelovanja je strateško i snažno obilježje akcijskog plana Calvie.

Izračun prihvatnog kapaciteta će biti pokusno izveden za obalno područje Calvie. *Status quo* u Calviji ima mnogo zajedničkog s ostalim starim turističkim centrima diljem Mediterana. Opravdano je pretpostaviti da bi mnoga rješenja i ciljevi koji su proizašli iz iskustva Calvie mogla imati širu upotrebu. Ovo uključuje:

- Popravljanje pretjerane izgradnje gradskih struktura i pogoršanje okoliša, što je smanjilo vrijednost okoliša u tolikoj mjeri da je dovelo do zabrinutosti među potrošačima. Novi razvojni koncept uključuje «totalnu kvalitetu osjeta» i «okolišnu održivost».
- Odbijanje modela umjetnog grada, koji je monotematičan, prenapučen i ograničen na sunce i plažu.
- Pomlađivanje postupno stareće i nefleksibilne turističke infrastrukture.

Općina Calvia predstavlja, do danas, najnapredniji primjer razvitka održivog turizma na Mediteranu. Prvi rezultati, nakon pet godina djelovanja, su: rušenje

svih hotela uz obalu koji su se pokazali kao zastarjeli i koji su narušavali okoliš; šetališne konstrukcije da bi se zaštitila osjetljiva područja; preventivno “zamrzavanje” Generalnoga urbanističkog plana, itd.

3.2. Otok Elba, Italija: Projekt ISOLE

Elba je najveći toskanski otok i najveći otok u Italiji nakon Sicilije i Sardinije. Smješten je 10 km od kopna i zauzima 224 km². Obala Elbe se proteže na 147 km, a ukupna duljina njezinih glavnih putova iznosi 190 km. Ima populaciju od oko 30.000 stanovnika i podijeljena je na osam općina.

3.2.1. Razvitak turizma

Turizam predstavlja glavnu gospodarsku aktivnost otoka Elbe. Elba je relativno dobro dostupna jer se može stići trajektom za jedan sat, brzim brodovima kao što su hidrogliner kojiima treba 20-30 minuta ili zrakoplovom. Elba, omiljena među Talijanima i europskim turistima, posebno njemačkim, može se pohvaliti modernim i dobro opremljenim turističkim strukturama. Prema podacima koje su objavile pokrajinske turističke vlasti, zabilježeno je oko 500.000 dolazaka u 2001., dok je noćenja na otoku bilo više od tri milijuna.

3.2.2. Metodologija

Projekt ISOLE (Islands Satellite Observation of Local Exploitation = otočno satelitsko promatranje lokalne eksploatacije) sufinancirala je Generalna direkcija XII. Europske komisije i zamišljen je kao način poboljšanja razvitka na malim otocima. Cilj nije bio utjecati na administraciju s unaprijed definiranom razvojnom politikom. U okviru ISOLE za otok Elbu, proveden je sofisticirani CCA, temeljen na GIS modelu. Rezultati su bili vrlo ohrabrujući i model bi se mogao vrlo lako primijeniti na opću PPA-ovu metodologiju. Model je zamišljen kao teritorijalni kontrolni alat i nastoji naglasiti rizik i odrediti granice iskorištavanja resursa. Namjera je odrediti prihvatni kapacitet, u smislu turista, za turističku destinaciju prije nastajanja stanja krize (prevelika eksploatacija prirodnih resursa, nedostatak temeljnih usluga, itd.). Rezultat je kalendar stresnih razdoblja koji bi mogao pomoći menadžerima da bolje optimiziraju eventualne radnje i intervencije.

Metodologija je provedena prema sljedećim koracima:

- Identifikacija ograničenja;
- Definicija scenarija;
- Procjena ljudskih pritisaka;
- Usporedba između ljudskih pritiska i scenarija;
- Određivanje kritičnih vremenskih razdoblja.

Uočen je velik broj fizičkih ograničenja turističkih aktivnosti: kapacitet vodoproskrbe; kapacitet odlaganja otpada; eksploatacija plaža i prirodnih resursa (površina plaže po osobi); pritisak na stanovništvo (odnos broja turista i stanovnika). Kritična vrijednost je bila određena za svaki ograničavajući čimbenik.

3.2.3. Scenariji

Projekt ISOLE je nedavno priveo kraju jedan eksperimentalni model koji je u mogućnosti izračunati maksimalni prihvatni kapacitet otoka Elbe prema četiri različita scenarija održivosti. Svaki scenarij je povezan s jednim ograničavajućim čimbenikom. Prekoračenjem kritične vrijednosti jednoga ograničavajućeg čimbenika (npr. dnevni kapacitet pročišćavanja otpadnih voda) dolazi do prijelaza s jednog scenarija na drugi:

1. **Konzervativni scenarij:** vezan je uz najkritičnije ograničenje, tj. uz potrošnju vode po osobi po danu. Razina kapaciteta je izračunata kao 52.646 turista na dan.
2. **Scenarij visoke održivosti:** vezan je uz temeljnu eksploataciju turističkih resursa (npr. broj turista/m² plaže). Maksimalan broj turista po danu iznosi 60.100.
3. **Scenarij niške održivosti:** vezan je uz dnevno odlaganje krutoga gradskog otpada. Razina kapaciteta je 65.428 turista po danu.
4. **Degenerativni scenarij:** vezan je uz turistički pritisak (omjer turista i lokalnog stanovništva). Broj turista je 89.922 po danu.

Prihvatni kapacitet ova četiri scenarija održivosti za Elbu izračunat je za razdoblje travanj-rujan 1998. Prema tom modelu, tijekom turističke sezone 1998. (180 dana) prvi je scenarij bio dostignut u 11 dana; drugi u osam dana; treći u 38, dok je četvrti (degenerativni) bio postignut u 66 dana (više od 30%). U 59 dana bio je dostignut svaki od četiri scenarija. Ovo znači da je tijekom 68% turističke sezone, najmanje jedno ograničenje bilo premašeno. Vrhunac turističkog kapaciteta je bio premašen u trećem tjednu kolovoza.

3.2.4. Rezultati i nastavak aktivnosti

Korištenje spomenutog modela omogućuje kontroliranje turističkih tijekova na dnevnoj osnovi i određivanje kritičnih područja i razdoblja godine kad otok premašuje svoj turistički prihvatni kapacitet. Prihvaćena procjena je temeljena na procjeni broja noćenja na temelju proizvodnje krutoga gradskog otpada.

Trenutačno, akcijski planovi se ne provode, dok se čini da prihvatni kapacitet za otok Elbu nema nikakve političke posljedice. U ovoj fazi, nije još ostvaren nikakav oblik sudjelovanja lokalnog stanovništva.

3.3. Obalno područje Fuka-Matrouh, Egipat: Program upravljanja obalnim područjem

Meditersko obalno područje Fuka-Matrouh je smješteno u sjeverozapadnom dijelu Egipta i predstavlja, u gospodarskom smislu, najvažniji dio pokrajine Matrouh. Ova pokrajina zauzima područje od 212.112 km² i 1996. je imala 212.000 stanovnika, što predstavlja 21,2 posto nacionalnog teritorija, ali samo 0,4 posto populacije Egipta. To područje pokriva pretežno pustinja i smješteno je između intenzivno napučenih delte Nila i libijske granice. Obalni grad Marsa Matrouh je smješten nekih 290 km od Aleksandrije i sadržava više od polovice populacije tog područja. Područje istraživanja obuhvaća oko 60 km pješčano-stjenovite obale između grada Marsa Matrouh na zapadu i Ras El-Dabaa na istoku i čini obalni pojas koji se proteže u pustinju s prosječnom dubinom od oko 50 km.

3.3.1. Razvitak turizma

Područje istraživanja je dio egipatske zapadne mediteranske obale i jedna je od najvažnijih nacionalnih razvojnih regija, zahvaljujući vrijednim resursima i relativno niskoj populacijskoj gustoći. Dobro je povezana s ostatkom Egipta četvortračnom autocestom, a ima i međunarodni aerodrom. Za razliku od egipatske regije Crvenog mora, područje istraživanja je orijentirano uglavnom na domaći turizam i pokriveno je enormnim brojem takozvanih «turističkih naselja», koja su u biti naselja puna vikendica Egipćana. Iako je za vrijeme istraživanja bilo nemoguće prikupiti podatke o kapacitetu ovih naselja, može se procijeniti da je njihov broj narastao od oko 20.000 početkom 1990-ih, do najmanje 100.000 danas. U isto vrijeme, broj kreveta u licenciranim hotelima i sličnim djelatnostima nije dosegao broj veći od 10.000. Postojeći modeli razvitka turizma, u kojem dominiraju vikendaška naselja za domaću populaciju, lako dovode do turističkog zasićenja područja u relativno kratkom razdoblju.

3.3.2. Metodologija

Rad na CCA za Marsa Matrouh započeo je 1993. s prvim PPA-ovim «Izvjescem misije što se tiče studije prihvatnog kapaciteta za područje Fuka-Matrouh». Proces je nakon toga postupno zamro do 1996. i pokretanja Programa upravljanja obalnim područjem (PUOP), gdje je CCA za razvitak turizma bio tretiran kao input u PUOP. Zbog problema u prikupljanju podataka o području, aktivnost je bila završena 1999. Budući da je CCA finaliziran nakon što su «Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta za turizam u mediteranskom obalnom području» bile objavljene, ova aktivnost je provedena prema toj metodologiji. Ovo je uključivalo tri osnovne skupine pokazatelja – prostorno-infrastrukturne, društveno-demografske i one koji se tiču političke ekonomije Egipta i njezinog utjecaja na područje istraživanja.

Novi dodatak metodologiji je bilo uključenje poglavlja o sintezi podataka, usmjerenog na ključne elemente koji su u analizi podataka identificirani kao presudni. U slučaju Fuka-Matrouh to su bili problemi vezani uz opskrbu vodom, pitanja upravljanja i zaštite kao i politike prostornog uređenja, do kojih je doveo nedostatak planiranja u području te izbor turističkih tržišta i razvitka.

Pokušavajući izbjeći mehaničko izračunavanje kapaciteta, CCA studija je uvela socio-ekonomske i kulturne parametre, što je dovelo do zaključka da su ovi presudni za definiranje CCA. Istraživanje je provedeno u područjima prikladnim za turizam među šest plemena, s ciljem da se ocjeni sklonost lokalnog stanovništva razvitku turizma u odnosu na gospodarske, društvene i kulturne uvjete te da se procijeni količina radne snage koja bi mogla sudjelovati u razvitku.

Sve ove metodološke inovacije su pomogle promovirati CCA za Fuka-Matrouh kao tip strukturalnog modela CCA (prema PPA-ovim smjernicama). Ovaj rad je također utjecao na radove izvedene na Malti i kasnije u Pokrajini Rimini, ohrabrujući korištenje PPA-ove metodologije za CCA projekte u ovim područjima. Slučaj Fuka-Matrouh je također pokazao da se može napraviti relativno koristan posao na CCA, iako mnogo važnih podataka nedostaje, kao i da odsutnost političkog pritiska, uzrokovan u ovom slučaju manjkom političkih interesa za izradu studije, može pomoći da se proizvede čista opcija razvitka održivog turizma.

3.3.3. Scenariji

Na osnovi podataka sintetiziranih u istraživanju, tri scenarija su identificirana kao realistične opcije:

1. Razvitak turizma bez ograničenja i kontrole, temeljen na velikom domaćem i malom međunarodnom ulaganju, s kratkoročnim dobitima uz ekstenzivno korištenje resursa.
2. Besplatan prijenos odgovornosti za cjelokupni razvitak na komercijalne interese. Ovo bi pretežno provodili strani poduzetnici, što bi dovelo do male koristi za lokalno gospodarstvo.
3. Alternativni scenarij razvitka turizma koji bi bio temeljen na razvojnim ograničenjima.

Budući da su prva dva scenarija bila ocijenjena neodrživima, a treći nerealističnim, scenarij održivog razvitka je predložen kao jedina izvediva opcija. Održivi scenarij se temelji na turističkom proizvodu koji je projektiran tako da privuče i domaće i međunarodna tržišta te da, kao rezultat, produži turističku sezonu. Prihvatni kapacitet, temeljen na ovoj opciji, dalje je elaboriran koristeći tri glavne kategorije parametara (prostorno-ekoloških, društveno-demografskih i političko-ekonomskih). Temelji se na maksimalnom smještajnom kapacitetu cijelog područja, u rasponu između 80.000 i 100.000 kreveta ukupno te uključuje ideju da se neka područja namijene komercijalnom razvitku s ciljem da se osigura gospodarski temelj za konstantno rastuću populaciju.

3.3.4. Rezultati i naknadne aktivnosti

Iako su rezultati studije CCA za područje Fuka-Matrouh bili dobro prihvaćeni na lokalnoj i nacionalnoj razini, izgleda da je pritisak što se tiče izgradnje vikendaških naselja prejak da bi dopustio provođenje ovih planova. Problem leži u općoj egipatskoj politici kojom se područje Crvenog mora rezervira za razvitak međunarodnoga obalnog turizma, a zapadne obale Mediterana su namijenjene domaćem turizmu. Ipak, postoji nada da će u zoni istraživanja neka područja ostati netaknuta i sačuvati ne-komercijalne smještajne kapacitete da bi se osigurao budući gospodarski temelj za rastuću populaciju.

3.4. Zaljev Lalzi, Albanija: Program upravljanja obalnim područjem

Područje zaljeva Lalzi - zona od oko 45 km², u sjevernom dijelu područja Drač, smješteno je na središnjem dijelu obale Albanije, oko 20 km sjeverno od važne luke Drač i oko 25 km od Međunarodnog aerodroma Tirane, dostupno preko jako loših putova. Pjeskovita obalna zona nije naseljena, a u okolnim selima nema više od 2.000 stanovnika.

3.4.1. Razvitak turizma

Zaljev Lalzi je, u vrijeme izrade studije CCA, bio relativno djevičansko područje bez ikakvog oblika turističkog razvitka. Zona turističkog razvitka od oko 500 hektara bila je predložena u Planu upravljanja obalnom zonom za regiju Drač-Vlora iz 1996., a izrada CCA je slijedila nakon toga kao naknadna aktivnost.

3.4.2. Metodologija

Plan upravljanja obalnom zonom je već ranije identificirao značajke za razvitak, ključnu potrebu očuvanja okoliša i potencijalne lokacije, kako za intenzivni razvitak turizma, tako i za razvitak turizma malog intenziteta. Stručni tim koji je radio na studiji CCA, u suradnji s albanskim stručnjacima, složio se da je «potpuno nerazvijena središnja sekcija albanske obale podjednako i prednost i glavni problem za razvitak turizma...». Iako je korištena standardna CCA radna metoda, dodana je varijanta s ciljem da se razmotri cijeli raspon alternativnih razina i gustoće održivog razvitka, u okviru prihvatnog kapaciteta područja. U metodologiji CCA, sljedeći aspekti su trebali biti uzeti u obzir: tip, veličina i osjetljivost elemenata koji će se sviđjeti turistima; nacionalni i regionalni zahtjevi; turistička i ekološka politika; tip turizma i razina razvitka turizma u regionalnom kontekstu; sve veze između regije i mjesta istraživanja; političke, kulturalne i gospodarske preferencije lokalne populacije.

3.4.3. *Scenariji*

CCA je vodio izboru tri održiva alternativna pristupa/scenarija za razvitak održivog turizma u zaljevu Lalzi:

1. **Održivi razvitak visoke razine i velikog kapaciteta**, za strogo ograničena područja, vezan uz izgradnju marine na vrhu rta, s manjim džepom za urbani razvitak u blizini. Srednje-visoki razvitak na otpornim lokacijama, štiteći osjetljive resursne zone od razvitka.
2. **Održivi eko-turizam niske razine, malog kapaciteta, ali visoke razine ulaganja**, diskretno i pažljivo umetnut u zaštićeno područje prekriveno drvećem na nizinskoj lokaciji i u džepu na vrhu rta, maksimizirajući na taj način očuvanu okolišnu kvalitetu i potencijalni užitak koji pružaju čisti zaštićeni resursi.
3. **Ograničeni razvitak srednje razine i optimalnog kapaciteta**, koji kombinira najbolje značajke druga dva scenarija, ali ograničavajući ukupni razvitak na skuplju ponudu visoke kvalitete. Dobro unutar granica održivosti.

3.4.4. *Rezultati i nastavak aktivnosti*

Dvije grupe pritisaka – jedna lokalna i druga nacionalna – vode mirovanju i kontinuiranom pogoršanju u području zaljeva Lalzi, čime se smanjuje jedna od najboljih prilika koju Albanija ima za razvitak održivoga obalnog turizma temeljenog na CCA pristupu.

- a) **Lokalni pritisci:** Mjesto je, u razdoblju komunizma, bilo državna farma. Nakon raspuštanja farme, bivši ratari su ostali na mjestu kao maloposjednici, ali bez sredstava za gospodarski opstanak. Tako su počeli sjeći šumu na svojoj zemlji, iako je ona bila službeno zaštićena. Neprovođenje propisa o očuvanju šuma dovelo je do totalnog uništenja šumskih područja zaljeva Lalzi i gubitka hrastovih i borovih šuma.
- b) **Nacionalni pritisci:** Albanija je zapala u stanje slično građanskom ratu što je obeshrabrilo zainteresirane strane ulagače da podupru razvitak obalnih turističkih naselja u Albaniji. CCA studija pruža temelj za djelovanje u neko buduće vrijeme veće političke stabilnosti.

3.5. **Malteško otočje: Program upravljanja obalnim područjem**

Malta je arhipelag s kopnenim područjem od 346 km² i s populacijom od 380.000 stanovnika. Malta je najveći otok u malteškom arhipelagu. Zbog malog područja, Malta je jedna od najgušće naseljenih zemlja u Europi.

3.5.1. Razvitak turizma

Turizam je jedan od najvažnijih gospodarskih sektora, koji stvara 24 posto bruto nacionalnog proizvoda, dok zarada od turizma podržava 27 posto svih zaposlenika u punom radnom vremenu. Više od 1,2 milijuna turista posjeti Maltu godišnje, od kojih svaki provede u prosjeku devet noći na otoku. Ovo rezultira ukupnom gustoćom od oko 1.300 osoba na km². Otoci nude više od 48.000 turističkih kreveta, ali imaju prosječnu godišnju popunjenost od oko 52% (u uslužnom smještaju). S obzirom na malu površinu zemlje i činjenicu da je turistička djelatnost proširena na cijeli teritorij, studija prihvatnog kapaciteta se odnosi na Maltu u cijelosti, a ne na neku specifičnu regiju ili lokalitet unutar nje.

3.5.2. Metodologija

Metodologija prihvaćena za procjenu turističkoga prihvatnog kapaciteta Malte je bila temeljena na PPA-ovim Smjernicama. Vlada Malte, spoznajući da je turizam na malteškom otočju dostigao kritičnu točku, smatrala je da je nužno provesti pažljivo istraživanje da bi se odredio budući okvirni scenarij unutar kojeg bi se turizam Malte trebao razvijati između 2000. i 2010.

Ministarstvo turizma i Turistička organizacija Malte su bili glavni inicijatori ove studije uz savjetodavnu potporu PPA. Multidisciplinarni tim je uspostavljen da bi surađivao s različitim stranama koje imaju interese u turizmu. Postupak je uključivao kombiniranje postojećih podataka sa sakupljanjem novih, određivanje raznih opcija i procjenu njihovih utjecaja kao i izbor scenarija na toj osnovi. Kroz cijeli postupak, izražen je bio visok stupanj sudjelovanja javnosti.

Dužna je pozornost bila posvećena raznim utjecajnim faktorima koji djeluju na rad turističke industrije unutar širega gospodarskoga, prostornoga, okolišnog i društvenog konteksta. Vodeći princip je bio da se sveukupni lokalni turistički kontekst uskladi s nacionalnim interesima, uz poštivanje granica nametnutih okolišnim, socio-kulturnim i gospodarskim ograničenjima.

3.5.3. Scenariji

Turistička industrija Malte suočava se sa sljedećim ograničenjima:

- Jaka gospodarska ovisnost o izvozu koji osigurava turistički sektor;
- Veća ponuda od potražnje za turističkim krevetima, niska stopa turističke popunjenosti i niske cijene;
- Razina tolerancije turizma od strane domaćeg društva;
- Ograničeni kopneni resursi za sve namjene.

Druge varijable, kao što su proizvodnja energije i opskrba vodom, mogu također biti limitirajući čimbenici. Ova situacija je karakteristična za mediteranske destinacije. Rezultirajući splet mjerljivih i nemjerljivih ograničavajućih čimbenika čini procjenu turističkoga prihvatnog kapaciteta još složenijom.

Različiti scenariji su bili predviđeni:

- Scenarij slobodnog razvitka;
- Scenarij ograničenog rasta;
- Scenarij nultog rasta;
- Scenarij podizanja razine usluga.

Odbor za CCA je ustanovio da u sljedećem desetljeću treba slijediti scenarij ograničenog rasta. Ukratko, scenarij postavlja sljedeće smjernice za razvitak turizma:

- Doprinos turizma gospodarstvu mora biti zadržan kroz povećanje devizne zarade i potrošnje po glavi turista;
- Ulaganje mora biti usmjereno prema segmentima koji efikasno troše resurse;
- Društvene i privatne koristi i troškovi moraju biti procijenjeni da bi se olakšala alokacija resursa;
- Količina turističkih kreveta unutar postojećih hotelskih kategorija mora biti stabilizirana, a kvaliteta usluge, razina zauzeća i cijene soba povećane;
- Ljetni obujam mora biti stabilizirana ispod razine zasićenja.

Također se složilo da turistički proizvod Malte mora biti poboljšan boljom prezentacijom dostupnih opcija. Poboljšanje kvalitete onoga što se nudi turistima trebalo bi biti prioritarno prije nego što se pristupi daljnjem širenju.

3.5.4. Rezultati i nastavak aktivnosti

Smjernice postavljene u scenariju CCA postale su turistička politika. Glavni izazov s kojim se suočava Malta leži u pretvaranju te politike u ispravne službene odluke i njihovo provođenje u praksi.

3.6. Centralno-istočni dio otoka Rodosa, Grčka: Program upravljanja obalnim područjem

Rodos je četvrti najveći grčki otok, a dio je arhipelaga Dodecanese smještenog u južnom dijelu egejske regije. Otok zauzima područje od 1.404 km² i ima oko 100.000 stanovnika, predstavljajući 50% područja i 60% populacije arhipelaga Dodecanese.

3.6.1. Razvitak turizma

Unatoč svojoj relativno velikoj udaljenosti od grčkoga kopna, zahvaljujući izvrsnim vezama zrakom i razvijenom turističkom proizvodu, otok Rodos je, u turističkom smislu, jedan od najrazvijenijih dijelova Grčke, predstavljajući oko

20% grčkog turizma. Glavnina turizma na Rodosu i cijelom Dodecaneseu je koncentrirana u jako malom području na sjeveru otoka oko grada Rodosa, koji je, s 42.000 stanovnika, najveće naselje u arhipelagu Dodecanese. Turizam je na Rodosu i Dodecaneseu pokazao nagli rast u posljednjih deset godina – 1999. bilo je 1,6 milijuna dolazaka turista i 16,4 milijuna noćenja u arhipelagu Dodecanese, dok su za 1989. te vrijednosti iznosile 1 milijun dolazaka i 10 milijuna noćenja. Približno 95% turista su stranci, uglavnom iz Njemačke i Velike Britanije. Centralno-istočni dio Rodosa, koji predstavlja oko 30% područja i 15% populacije otoka, izabran je za područje istraživanja, budući da je to područje kandidat za proširenje razvitka turizma nakon što je sjeverno područje dostiglo zasićenje turizmom. Zona oko grada Lindos je drugo najvažnije turističko središte na otoku.

3.6.2. Metodologija

Studija za Rodos je započeta 1993. godine, nakon razdoblja ubrzanog rasta turizma. Očekivalo se da će područje istraživanja postati ciljem građevinskih poduzetnika kao posljedica turističkog zasićenja i slabljenja profita u sjevernom dijelu otoka. Studija za određivanje turističkoga prihvatnog kapaciteta imala je kao svoj cilj, s jedne strane, pružiti donositeljima odluka temelj za definiranje koncepta uravnoteženog razvitka turizma na otoku Rodos i, s druge strane, služiti lokalnim institucijama, planerima i stručnjacima kao okvir za planiranje i upravljanje održivim turizmom. CCA na Rodosu je bila druga studija u okviru relevantne PPA-ove prioritetne akcije te je, kao i studija za Vis, bila aktivnost koja je slijedila nakon Smjernica za CCA.

Važna inovacija unutar ove studije bila je analiza podataka koja je uključila tri skupine pokazatelja (prostorno-ekološke, društveno-kulturne i gospodarske), slijedeći time Smjernice koji su dali UNEP i Svjetska turistička organizacija (WTO). Druga inovacija je bio prijedlog da se koriste dva jednako tretirana scenarija razvitka, oba smatrana oblikom intenzivnog, ali kontroliranog razvitka turizma. Stoga se studija CCA za Rodos može smatrati ključnim slučajem koji je doveo do konačnog uobličavanja PPA-ove metodologije za procjenu prihvatnog kapaciteta i naknadno izdavanja «Smjernica za procjenu prihvatnog kapaciteta u mediteranskim obalnim zonama».

3.6.3. Scenariji

Tri su scenarija bila predložena:

- Intenzivni turistički razvitak, slijedeći model ostvaren u sjevernom dijelu otoka;
- Razvitak turizma manjeg intenziteta;
- Kontrolirani razvitak turizma.

Studija je pokazala da bi prvi scenarij, tj. daljnji razvitak turizma u centralno-istočnom Rodosu, produžujući model turističkog zasićenja sjevernog dijela, proizveo manje ekonomske pogodnosti nego kontrolirani model razvitka koji bi osigurao sličan prihod, ali s manjim smještajnim kapacitetom.

Prijedlog drugog scenarija, razvitak turizma manjeg intenziteta, smatran je nerealističnim, zbog jake ovisnosti gospodarstva otoka o turizmu.

Treći je scenarij, kontrolirani razvitak turizma, uzet kao jedina opcija i bio je predstavljen donositeljima odluka u dvjema alternativama (s ciljnom godinom 2010.):

- a) s maksimalno 25.000 kreveta orijentiranih na turiste srednje klase;
- b) s maksimalno 36.000 kreveta, ciljanih na turiste niže i srednje klase.

Maksimalna razina turističkog korištenja je bila određena na osnovi sljedećih kriterija: intenzitet turističke industrije; tolerancija (željena razina zadovoljstva) turista; ograničenja koja se odnose na gospodarske i društveno-kulturne aspekte. Smatrano je da bi obje opcije mogle zadovoljiti cilj osiguravanja odgovarajućeg prihoda od turizma za lokalno stanovništvo, a da se ne prouzroči lokalno uništenje okoliša do kakvog je došlo na zasićenom sjeveru. Poštujući potrebu očuvanja prirodnog okoliša, predloženo je veliko zaštićeno područje koje bi pokrivalo jugozapadnu obalu i unutrašnjost otoka.

3.6.4. Rezultat i nastavak aktivnosti

Iako nema preciznih podataka koji bi označavali što se dogodilo na području u proteklih deset godina, prema dostupnim informacijama čini se, nažalost, da studija CCA nije bila korištena kao temelj za planiranje na ovom području. Upravo suprotno, zbog velikog povećanja turističke aktivnosti na Rodosu i u Grčkoj općenito, neka područja u centralno-istočnom dijelu, koja su bila predlagana kao tampon zone s ciljem postizanja više turističke kvalitete, izložena su naletu izgradnje. Vjerojatno je bilo smatrano nerealnim repositionirati turistički proizvod, posebno jer zone predlagane za zaštitu na jugozapada i u unutrašnjosti otoka ostaju uglavnom nedirnuti vidljivim povećanjem aktivnosti vezanih uz turizam.

3.7. Pokrajina Rimini, Italija

Istraživanje pokriva cijelu obalu pokrajine Rimini, oko 33,5 km u dužinu, s površinom od 534 km², sa stalnom populacijom od 272.031 stanovnika 2001. godine. Pokrajina provodi Projekt integralnog upravljanja obalnim područjem (IUOP) u suradnji s PPA-om i s LIFE-programom za okoliš. Proces IUOP-a je integriran s prostornim planiranjem, u okviru opće strategije za održivi razvitak pokrajine.

3.7.1. Razvitak turizma

Obalno područje provincije Rimini je tipična destinacija masovnog turizma i ima oko 2,66 milijuna turističkih dolazaka na godinu. Ova regija je jedna od najrazvijenijih i najintenzivnije korištenih obalnih turističkih destinacija u Italiji. Ova obalna zona je dosegla granicu svoga prihvatnog kapaciteta: kvaliteta okoliša je izgubljena, masovni turizam je očit i prestiž se smanjio, što je rezultiralo opadanjem broja privučenih posjetitelja. Budući da je turizam glavna gospodarska aktivnost ovog područja, ukupno gospodarstvo Pokrajine je stoga ugroženo. Studija CCA je bila provedena u kritičnoj fazi pretjeranoga obalnog razvitka, na prekretnici kada su bile potrebne radikalne političke promjene za postizanje održivog razvitka.

3.7.2. Metodologija

Studija CCA je bila provedena s namjerom usvajanja PPA-ove metodologije na cijelom području pokrajine, obraćajući posebnu pozornost na moguće razvojne strategije i društveno-gospodarske efekte, kao i na posljedice koje takve strategije mogu imati na okoliš.

Ciljevi CCA projekta uključuju definiranje radnog procesa za akcijski program koji bi promovirao dugoročnu strategiju za održivi razvitak gospodarstva i okoliša regije, preorijentirajući turistički razvitak unutar ovog okvira. Studija je primijenila metodologiju s pet koraka:

- Analiziranje podataka i izrada karata;
- Određivanje i primjena pokazatelja održivog turizma – tri društveno-gospodarske prirode i pet aspekata okoliša;
- Analiza razvitka turizma;
- Definiranje scenarija turističkog razvitka;
- Definicija modela za izračun održivoga turističkoga prihvatnog kapaciteta.

3.7.3. Scenariji

Pokrajina Rimini predstavlja područje zrelog turizma, koje je u biti «zasićeno» sa stanovišta korištenja zemlje i pritiska na resurse okoliša. Pod ovim uvjetima, mogući scenariji razvitka moraju uzeti u obzir potrebu smanjenja pritiska na okoliš služeći se prikladnom javnom politikom, a osobito teritorijalnom i infrastrukturnom politikom (očuvanje i obnavljanje ekosistema i prirodnih resursa, usvajanje prikladnih transportnih sustava, sustav skupljanja i zbrinjavanja otpada), kao i uključivanjem privatnog sektora što je više moguće. Definirana su četiri tipa scenarija razvitka turizma:

1. Konzervacija;

2. Razvitak seoskog turizma;
3. Smanjenje pritiska obalnog turizma;
4. Prekvalifikacija turističkog sustava.

3.7.4. Rezultati i nastavak aktivnosti

Konačni prihvatni turistički kapacitet još nije izračunat. Studija dobro napreduje. Već je zaključeno da je izračun turističkih noćenja u pokrajini kritično pitanje. Trenutačno važeći način izrade ovog izračuna temelji se na količini proizvedenoga krutoga gradskog otpada. Razvijen je odgovarajući software za turistički prihvatni kapacitet. Ovaj alat, temeljen na GIS modeliranju, formalno pokazuje kako se svakodnevno prelaze pragovi i ograničenja.

3.8. Otok Vis, Hrvatska

Vis je otok u Srednjoj Dalmaciji, Hrvatska, površine 90,4 km², koji sa susjednim otočićima zauzima dodatnu površinu od 102.7 km², s 3.623 stanovnika prema popisu iz 2001. Otok je poznat kao jedan od najudaljenijih u Hrvatskoj, jer je smješten 40 km zračne udaljenosti i 55 km trajektom od kopna. Podijeljen je u dvije administrativne jedinice koje su gotovo jednake veličinom i stanovništvom, tj. općine Vis i Komiža.

Ova posljednja obuhvaća najudaljenije hrvatske otočiće Jabuka, Sveti Andrija i Palagruža koji su na sredini Jadranskoga mora. Sam Vis ima 1.770, a Komiža 1.505 stanovnika, dok preostalih 17 malih sela ima ukupno samo 348 stanovnika.

3.8.1. Razvitak turizma

U vrijeme Jugoslavije, strancima nije bio dopušten posjet otoku iz vojnih razloga. Ovo je obeshrabilo razvitak turizma, unatoč jakoj privlačnosti arhipelaga za posjetitelje. U kombinaciji s problemom udaljenosti je i faktor izražene depopulacije – sa 7.004 stanovnika 1961. broj stanovnika je pao na 4.175 (1981.) te na sadašnjih 3.623 (2001.). Unatoč činjenici da područje nije bilo oštećeno tijekom rata i da je bilo sigurno mjesto nakon odlaska vojske, razvitak turizma je ostao ograničen. 2000. godine zabilježeno je skromnih 17.630 posjetitelja. U cijelom arhipelagu bilo je 103.842 noćenja, od čega dvije trećine otpada na strane turiste.

3.8.2. Metodologija

Studija za Vis je započeta 1990., prije samog početka rata u Jugoslaviji. Zamišljena je kao pilot studija u okviru PPA-ove prioritetne akcije o turizmu. Studija je uključila analizu podataka, iako se nije pristupilo kompletiranju triju skupina pokazatelja (prostorno-ekoloških, društveno-demografskih i gospodarskih) kao

što je bio slučaj u studijama koje su slijedile, i praktički je samo jedan scenarij razvitka - vezan uz razvitak relativno malog intenziteta - bio uzet u obzir. Stoga je ova studija CCA, zajedno s onom za otok Rodos, kasnije korištena kao tip modela za definiranje PPA-ove metodologije procjene prihvatnog kapaciteta.

Vis je općenito bio prikladan kao ogledni slučaj, jer je, s jedne strane, jasno definirano otočno područje, a s druge strane je cjelina koja je strogo podijeljena u dvije administrativne jedinice, gotovo jednake po veličini, duljini obale i populacijskoj strukturi, ali izrazito različite s društveno-kulturnog stanovišta. Naime, za definiciju prihvatnog kapaciteta, ključni element je bila kontrastna situacija između dvije otočne općine. Vis je glavno naselje i ima bolje veze sa susjednim područjima te veći broj doseljene populacije. Istovremeno, Komiža je jedinstvena, izolirana ribarska zajednica kojoj je vrlo stalo do održanja tradicije, narječja i načina života. Drugi faktor je bio zemljopisna struktura dvaju naselja - Vis je više raštrkan, a Komiža je jako kompaktna s bolje očuvanom lokalnom arhitekturom. Spomenuta obilježja su rezultirala intenzivnijim razvitkom turizma za Vis, a ograničenijim za Komižu, a oba je rješenja lokalna zajednica u potpunosti prihvatila.

3.8.3. *Scenariji*

Tri scenarija razvitka turizma su bila razmatrana, sa sljedećim vrijednostima prihvatnog kapaciteta:

- **Scenarij intenzivnog razvitka turizma:** 1.000 do 20.000 turista na otoku;
- **Scenarij održivog razvitka:** 4.900 turista;
- **Scenarij alternativnog turizma:** 2.500 turista.

Specifična obilježja otoka Visa i njegova okoliša utjecala su na usvajanje cilja koji je najbliži scenariju održivog razvitka. Nakon analize podataka, društveno-kulturni aspekt je bio utvrđen kao kritični element za prihvatni kapacitet, posebno za južni dio Visa, u odnosu na razvitak turizma na otocima koji su izloženi snažnoj depopulaciji i gospodarskom padu. Stoga je izabran scenarij održivog razvitaka turizma kao jedini oblik koji može postići održivost s ekološkog, društveno-kulturnog i gospodarskog stajališta. Opskrba vodom je također spomenuta kao ograničavajući faktor, ali treba istaknuti da bi ovo moglo biti riješeno u budućnosti planiranim dovođenjem vodovodnih cijevi po morskom dnu sa susjednog otoka Hvara. To je rezultiralo scenarijem koji predlaže maksimalno 4.900 kreveta u kapacitetima većih hotela i u marini na području Visa. S takvim scenarijem tri glavna zadatka trebaju biti obavljena:

1. Pružiti adekvatan izvor prihoda od turizma za lokalno stanovništvo;
2. Jamčiti jedinstveno iskustvo mediteranskog otoka za turiste;
3. Sačuvati jedinstveni otočni ekosustav i održati krhku društvenu ravnotežu.

3.8.4. Rezultati i nastavak aktivnosti

Zbog gospodarskih problema s kojima se suočavala Hrvatska tijekom poslijeratnog razdoblja obnove, otok Vis je praktički u istoj situaciji kao što je bio prije rata, osim što su domaći turisti djelomično zamijenjeni stranim. Unatoč tome, smjernice dane u studiji CCA unijete su u temeljne dokumente prostornog planiranja i prihvaćene od lokalnih vlasti. S obzirom na širu politiku u smjeru promoviranja eko-turizma i drugih ekološki svjesnih oblika turizma, vjerojatno je da će ključne upute studije CCA biti sliježene u budućnosti.

4. KLJUČNA PITANJA ZA KVALITETNO PROVOĐENJE PROCJENE PRIHVATNOG KAPACITETA

Turizam se obično smatra “lakom industrijom” u usporedbi s industrijama kao što su čelične i druge proizvodne industrije. Turizam ne uzrokuje snažan utjecaj na okolinu, ali zahtijeva održavanje visoko kvalitetnog stanja okoliša. Pa ipak, teza da je turizam odgovoran za utjecaje je poluistinita pa je stoga važno provesti procjenu i mjerenja njegovih društvenih i gospodarskih utjecaja, kao i utjecaja na okoliš.

4.1. Kako pristupiti donošenju odluka vezanih uz CCA?

U mnogim mediteranskim turističkim destinacijama koje su dosegle visoku razinu razvitka (Baleari, Jadranska rivijera, Azurna obala, itd.) u posljednjih deset do dva deset godina postali su očiti znakoviti simptomi početka faze opadanja. Ti elementi su: propadanje okoliša i krajobraza, turistička naselja za masovni turizam, postupni gubitak prestiža destinacije te pad kvalitete doživljaja posjetitelja. U svim ovim destinacijama pad turističke privlačnosti zaprijetio je lokalnom razvitku. Procjena prihvatnog kapaciteta zamišljena je kao odgovor na nedostatak instrumenata planiranja i upravljanja potrebnih da bi se ostvario održivi turistički razvitak.

Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta proizišle su iz konferencije u Rijju sa svim osnovnim principima Agende 21: koncept integralnoga lokalnog razvitka; vizualizacija alternativnih scenarija za budućnost; razvitak sa značajkama održivosti i kvalitete lokalnog života; važnost partnerstva, kako s privatnim sektorom, tako i sa stanovništvom; te cilj ostvarivanja cijelog skupa programa aktivnosti na kratki, srednji i dugi rok. Strategija procjene prihvatnog kapaciteta je odgovor na potrebu za promjenom u mnogim razvijenim turističkim destinacijama.

Iskustva stečena u provedbi određenog broja studija CCA pokazala su da je turizam, u određenoj mjeri, aktivnost koja je prilično prilagodljiva kriterijima održivosti. Stoga su upravo o tome konceptu promišljali probirani donositelji odluka koji su odlučili provesti studiju CCA. To je rezultat činjenice da čimbenici u turizmu orijentirani na srednja i dugoročna razdoblja prije ili kasnije postaju svjesni da njihov kapital nije samo ono što su uložili u infrastrukturu, već također i nasljedstvo sačinjeno od prirodnog i kulturnog okoliša. Iskustva su nadalje

pokazala da je vrlo teško kvantificirati “prihvatni kapacitet” specifične turističke destinacije.

Tijekom rada na studijama CCA, pored želje da se procjeni prihvatni kapacitet, pojavili su se novi motivi koji nisu bili definirani na početku studije, a pokazali su se važnim i strateški bitnim po svojoj prirodi. U većini slučajeva osnovni razlog za primjenu CCA metodologije bio je proširenje ograničene turističke sezone kako bi se, u idealnim uvjetima, ostvarilo cjelogodišnje poslovanje. Drugi važan razlog jest razvijanje metodologije koja na znanstven način analizira turistički sektor dugoročno, dok istovremeno uspješno uključuje sve čimbenike u turistički proces kako bi se olakšalo i osiguralo stvaranje i provođenje učinkovitog plana održivog turizma.

Nadalje, još dva razloga se mogu pojaviti ovisno o tipu donošenja odluka za CCA. Prvi postaje vidljiv onda kad je odluka za provođenjem CCA političkog tipa, kao u slučaju Riminija, Malte i Calvije, gdje su destinacije pokušale ograničiti prihvatni kapacitet. U ovim područjima turistički akteri na lokalnoj razini (lokalna udruženja koja ne prihvaćaju masovni turizam) kao i akteri koji predstavljaju industrije koje zahtijevaju bolju kvalitetu, nastoje preorijentirati razvitak kako bi se provodio što više na održivi način. Na primjer, činjenica da malteško gospodarstvo ovisi o turizmu, automatski dovodi do potrebe za kvalitetnim planiranjem. Ova činjenica opravdava primjenu koncepta CCA u odnosu na prethodna turistička istraživanja koja su obavljena na tom području. U nekim drugim slučajevima politički utjecaj na donošenje odluke o pokretanju studije CCA bio je slabiji, kao na primjeru otoka Elbe, ili uopće nije postojao kao u primjerima studija za zaljev Lalzi, Marsa Matrouh i Vis gdje ova istraživanja jednostavno predstavljaju studije pojedinačnih slučajeva u organizaciji PPA/CRA. Tako u ovim slučajevima CCA pruža okvir za održivi turistički razvitak destinacije.

Politička odluka za provođenje CCA usmjerava pozornost posebno na proces sudjelovanja javnosti i zahtijeva uključivanje osnovnih čimbenika, dok s druge strane traži postojanje svijesti i potporu javnosti. Da bi se preorijentirao turistički razvitak određene destinacije, mora se ostvariti konsenzus svih čimbenika, faze procjene i razrade scenarija razvitka moraju biti integrirane u snažan proces sudjelovanja. Kao što će pokazati poglavlje 4.6. proces donošenja odluka treba uključivati odgovarajuće razine državnih organa, privatni sektor i domicilno stanovništvo.

Okvir 1.: Uloga sudionika u istraživačkom timu

Efikasna primjena CCA ovisi o političkoj volji za preusmjeravanje turističkog razvitka. Na **Malta** je odluka da se provede istraživanje dovela do stvaranja multidisciplinarnе istraživačke skupine za CCA s ciljem da se utvrde osnovni parametri istraživanja, kao i da se prikupe i analiziraju relevantni podaci. Članovi istraživačke skupine, osim što su imali potrebno tehničko znanje, radili su u onim tijelima vlasti ili kompanijama čije je sudjelovanje bilo ključno za uspjeh, ne samo prikupljanja podataka, nego i za razumijevanje i provođenje preporuka.

Tablica 3. ODLUKA ZA PROVOĐENJE CCA

Područje	Razina odlučivanja
Vis	znanstveni pristup
Centralno-istočni dio Rodosa	znanstveni pristup
Zaljev Lalzi	znanstveni pristup
Obalna zona Fuka-Matrouh	znanstveni pristup
Calvia	politička odluka: općinska uprava
Otok Elba	znanstveni pristup: otočni projekt koji financira Europska unija
Malteški arhipelag	politička odluka
Pokrajina Rimini	politička odluka: Pokrajina Rimini

4.2. Definiranje zemljopisnih granica CCA

Iako je opća definicija turističkoga prihvatnog kapaciteta globalno prihvaćena, metodologije njegove procjene razlikuju se od jednog slučaja do drugog. Različite metodologije ovise o tipu područja, dostupnosti i kvaliteti podataka, dodijeljenom proračunu za izradu CCA, kao i o različitim pristupima autora. Općenito, u razvijenim zemljama i regijama podaci su dostupni i visoke su kvalitete¹⁵⁴ dok je proračun za izradu CCA veći. U manje razvijenim regijama postoji problem prikupljanja podataka, proračun je često ograničen, proces sudjelovanja slab i u većini slučajeva CCA provode autori koji potječu izvan područja. Unatoč ovim razlikama, može se utvrditi da postoje tri razine zemljopisnih granica za CCA:

a) MALO PODRUČJE - lokalna razina (općina, mali otok ili kraći obalni potez)

- Relativno je lako sakupiti potrebne podatke, ako ne iz statističkih ili sličnih izvora, tada putem terenskog istraživanja.
- Prihvatni kapacitet je obično ponajprije ovisan o prostorno-infrastrukturnim pokazateljima zato što gospodarski i društveno-kulturni pokazatelji općenito uključuju mnogo veća područja. Stoga takva područja ovise o stanju u široj regiji.
- Samo izrazito izolirana mala područja, kao što su mali otoci ili neki nacionalni parkovi i slična zaštićena područja, mogu se smatrati područjima u kojima se spomenuti pokazatelji mogu smatrati važnima za procjenu prihvatnog kapaciteta. U ostalim manjim područjima mogu se procijeniti samo tehnički

¹⁵⁴ Važno je spomenuti da kvaliteta podataka nije nužno bolja u razvijenijim regijama. U mnogim anglosaksonskim zemljama nije moguće prikupiti točne podatke o noćenjima turista, dočim je to moguće u mnogim srednjoeuropskim zemljama. Međutim, u srednje i manje razvijenim zemljama je često nemoguće prikupiti podatke o smještajnim kapacitetima, što se posebno odnosi na dopunske krevete i sekundarna boravišta.

kapaciteti, kao što su maksimalan kapacitet plaža, najveći broj posjetitelja nacionalnih parkova, muzeja i sl.

- Općenito su veličine ovih područja manje od 200 km², obično s manje od 20.000 stanovnika i u većini slučajeva predstavljaju samo jedno naselje, plažu itd.

b) SREDNJE PODRUČJE - mikroregionalna ili podregionalna razina (okrug, manja županija, otok srednje veličine, manja rivijera, itd.)

- Obično je lakše sakupiti potrebne podatke, osobito u slučajevima razvijenijih država s kvalitetnim statističkim službama, ali često teže u manje razvijenim regijama, osobito ako takve regije ne predstavljaju službenu teritorijalnu cjelinu.
- Prihvatni kapacitet je obično zasnovan na tri osnovne skupine pokazatelja (prostorno-infrastrukturni, gospodarski i društveno-kulturni) zato što je područje u većini slučajeva neovisno o susjednim područjima što se tiče premještanja turista, kupovine, rekreacijskih kapaciteta i sl. U većini slučajeva takva područja predstavljaju jedinstvenu jasno definiranu administrativnu cjelinu što pomaže pri prikupljanju podataka i s obzirom na pitanja planiranja.
- Općenito, veličina srednje-velikih područja ne bi smjela prelaziti 1.000 km² ni imati više od 100.000 stanovnika, osim u slučajevima visoke gustoće naseljenosti kao što su Malta i Pokrajina Rimini. U većini slučajeva područje srednje veličine može se odrediti kao lako prepoznatljiva turistička destinacija u očima turista te za potrebe marketinga, onda kad ima jasno definiran turistički proizvod i specifičnu turističku potražnju.

c) VELIKO PODRUČJE - regionalna razina (država, veliki otok ili rivijera)

- Na visokoj razini je lako skupiti potrebne podatke, ali ponekad je to teško na lokalnoj razini, osobito ako zahtijeva terensko istraživanje i kad je proračun za studiju CCA ograničen. Velika sredstva za kvalitetnu procjenu prihvatnog kapaciteta su potrebna zato što takva područja obuhvaćaju više specifičnih turističkih destinacija sa specifičnim turističkim tržištima tako da je iscrpna analiza ključna za pronalaženje odgovarajućih rješenja.
- Prihvatni kapacitet uvijek uključuje sve skupine pokazatelja, a posebno gospodarske i političke, zato što takva područja funkcioniraju kao složene cjeline, često sastavljene od podpodručja s različitim turističkim proizvodima i specifičnom turističkom potražnjom za njima.
- Općenito, područje obuhvaća više od 1.000 četvornih kilometara, ima više od 100.000 stanovnika i često predstavlja cjelovitu teritorijalnu cjelinu kao što je država, pokrajina ili regija.

Praksa pokazuje da se najbolji rezultati u procjeni prihvatnog kapaciteta mogu ostvariti u područjima srednje veličine dok je u manjima lakše uspjeti kad predstavljaju zasebnu teritorijalnu cjelinu, tek neznatno izloženu utjecajima iz susjednih područja. Uzimajući u obzir probleme međusobnog utjecaja susjednih područja te organizacijske i financijske poteškoće vezane uz veća područja, mnogo je korisnije pripremiti odvojene studije CCA za pojedina područja srednje

veličine unutar njih te potom kombinirani prihvatni kapacitet za širu regiju.

Svi primjeri koji su predstavljeni odgovaraju kategoriji srednje-velikih područja ili jasno definiranom malom području koje nije izloženo utjecaju susjednih područja, kao što je otok Vis. Centralno-istočni dio otoka Rodosa, zaljev Lalzi, Elba i Calvia funkcioniraju kao manja područja srednje veličine, Marsa Matrouh funkcionira kao veće područje srednje veličine, a Malta i Rimini služe kao posebni primjeri koji su, iako maleni prostorno, gusto naseljena područja i predstavljaju jasne destinacije s obzirom na proizvod i tržišnu potražnju.

Teškoće u izradi studija CCA za zaljev Lalzi i obalno područje Fuka Matrouh pokazale su da je obično bolje baviti se s jasno definiranim teritorijalnim cjelinama. U oba slučaja bilo je mnogo problema s prikupljanjem podataka jer nijedno od tih područja ne čini administrativnu cjelinu, tako da su se istraživanja morala u velikoj mjeri zasnivati na procjenama umjesto na konkretnim podacima.

4.3. Izbor metodologije

Analiza različitih iskustava s CCA na Mediteranu uputila je na raznolikost pristupa postupcima koji se mogu upotrijebiti. Ustvari, čak i iskustva s CCA koja se nisu služila metodologijom PPA pokazala su upotrebu vrlo sličnih postupaka temeljenih na gospodarskim, društvenim i ekološkim varijablama. U klasičnim studijama turističkog planiranja i turizma ove se varijable obično ne uzimaju u obzir, ali u svim studijama CCA slične su po prirodi.

Samo su neka istraživanja provedena koristeći PPA principe postavljene u "Smjernicama za procjenu turističkoga prihvatnog kapaciteta u mediteranskom obalnom području". Međutim, sve studije CCA zasnivaju se na sličnom pristupu i imaju slične ciljeve. Ne postoji dobra ili loša metodologija za CCA, ali postoje različiti stupnjevi primjene. Naravno, izbor metodologije mora biti povezan s uspjehom i rezultatom istraživanja.

Vjerojatno ne postoji jedinstvena ili optimalna metodologija mjerenja prihvatnog kapaciteta. Međutim, u svim se slučajevima mogu slijediti neke opće smjernice. U konačnici, specifičnost područja, cilj procjene i slično, definirat će metodologiju koja se mora slijediti. Nadalje, metodologija se treba izabrati prema ciljnim skupinama i ciljevima koji su definirani za CCA u njezinim ranim fazama. Upotrijebljene metodologije čine se vrlo slične po svojoj strukturi. Čak i studije za Elbu i Calviu, koje su se vodile neovisno o PPA metodologiji, pokazuju isti pristup zasnovan na pokazateljima za procjenu, scenarije razvitka i proces sudjelovanja. PPA metodologija može se sumirati u sljedećim fazama:

- Obrada i korištenje podataka;
- Procjena i analiza;
- Scenarij turističkog razvitka;
- Proces sudjelovanja;
- Izračunavanje prihvatnog kapaciteta;
- Integracija s planiranjem i upravljanjem.

Na izabranu metodologiju vrlo snažno utječu političke prilike i proces odlučivanja u čijem kontekstu je studija CCA provedena. Upotreba metodologije CCA bez političke potpore postaje znanstveno oruđe za procjenu turističke aktivnosti i njezinih utjecaja (pozitivnih i negativnih). U ovom slučaju metodologija CCA može igrati važnu ulogu kao prvi korak u provedbi strategije održivog razvitka obalnog područja. Proces planiranja nastoji u model CCA uvesti niz ciljeva, koraka ili faza te izbor i upotrebu pokazatelja. Domaći ili međunarodni stručnjaci iz područja planiranja održivog turizma mogu postaviti model, kriterij ili pokazatelje.

Okvir 2.: Međunarodni stručnjaci i izbor CCA metodologije.

Stupanj uključenosti međunarodnih stručnjaka također utječe na samu metodologiju. U prvoj fazi procesa CCA u **Riminiju** bila je prihvaćena upotreba PPA modela. Tijekom druge faze, a uslijed konstantne razmjene između PPA-ovih i lokalnih stručnjaka, metodologija je prilagođena specifičnim potrebama situacije u Pokrajini Rimini. Rezultat toga je bila vrlo specifična aplikacija koja je također koristila pokazatelje održivog turizma. Oni se nisu koristili samo za procjenu podataka i opis aktualnog stanja u destinaciji, već također za izradu scenarija razvitka.

Tablica 4. USVOJENA METODOLOGIJA

Područje	Obrada i korištenje podataka	Procjena i analiza	Scenarij razvitka turizma	Proces sudjelovanja	Izračun CC	Integracija s planiranjem i upravljanjem
Otok Vis	☺	☺	☺	☹	☺	☹
Otok Rodos	☺	☺	☺	☹	☺	☹
Zaljev Lalzi	☺	☺	☺	☹	☹	☹
Obalna zona Fuka Matrouh	☺	☺	☺	☹	☺	☺
Općina Calvia	☺	☺	☹	☺	☹	☺
Otok Elba	☺	☺	☺	☹	☺	☹
Malteški arhipelag	☺	☺	☺	☺	☺	☺
Pokrajina Rimini	☺	☺	☺	☹	☺	☺

☺ uspješno primijenjeno, ☹ nije primijenjeno, ☺ primijenjeno, ali ne potpuno zadovoljavajuće

Okvir 3.: Metodologija korištena u slučaju otoka Elbe

Snaga metodologije korištene u slučaju **Elba** zasniva se na sposobnosti procjene točnog broja turističkih noćenja na otoku. Procjena se zasniva na izračunu turističkih noćenja temeljenom na *per capita* proizvodnji otpada. Najinovativniji aspekt metodologije prihvatnog kapaciteta Elbe jest izrada prostornih karata koje su pokazivale, dan za danom, dostignute granične vrijednosti (dnevna potrošnja vode *per capita*, gustoća turista na četvorni metar plaže, dnevna proizvodnja krutoga gradskog otpada, itd.).

4.4. Obrada i korištenje podataka

Faza obrade i korištenja podataka uključuje utvrđivanje potreba vezanih uz podatke, dodavanje relevantnih sekundarnih podataka iz postojećih izvora, prikupljanje relevantnih novih primarnih podataka te analizu i sintezu obiju skupina podataka.

Jedan od glavnih izazova pred onima koji provode studiju CCA uvijek će biti pitanje ukupnih financijskih sredstava dodijeljenih za rad na studiji, zbog cijene podataka koje treba prikupiti. Obično će jedan od osnovnih limitirajućih faktora biti ograničen proračun. Manja regija će općenito imati ograničene izvore, ali će možda imati prednosti u skupljanju podataka upravo zahvaljujući veličini.

U svim slučajevima jedan od najvećih problema je ograničenost dostupnih sredstava. Zbog toga je bitno korištenje postojećih podataka, ako i korištenje odgovarajuće metodologije za prikupljanje relevantnih zamjenskih podataka. Instrumenti kao karte, ekonomski modeli, podaci iz popisa stanovništva i upitnici mogu se pokazati vrlo korisnima. Ipak, studija CCA može se provesti i s manje detaljnim dostupnim podacima i s ograničenim resursima. U slučaju Marse Matrouh, gdje detaljni podaci nisu uopće bili dostupni, napravljena je vrlo gruba procjena samo za "turističko naselje".

Uključenje lokalnih stručnjaka se preporučuje. Prikupljanje postojećih podataka ponekad zahtijeva intenzivnu uključenost lokalnog tima stručnjaka. U procesu obrade i korištenja podataka takva skupina može priskrbiti podatke puno lakše, puno jeftinije i puno brže, budući da poznaju većinu pouzdanih i povjerljivih izvora. U slučaju da lokalni stručnjaci nisu dostupni, državni ili regionalni stručnjaci mogu zamijeniti lokalne.

Za kvalitetnu CCA, gospodarski, ekološki, društveni i prostorni podaci su od najveće važnosti. Još je važnije da budu dostupni o svim aspektima "formule CCA". U izradi CCA za Rimini prikupili su se ekološki podaci, dok su podaci o gospodarskim aspektima bili teži za prikupljanje. U slučaju Malte nedostajali su osobito društveno-kulturni podaci, dok su podaci o ostalim aspektima bili bogati te su se konstantno nadopunjavali putem upitnika i analiza kao input za CCA.

Ovisno o razini razvitka promatranog područja, određene vrste podataka mogu biti važnije od drugih. Na primjer, u slučaju zaljeva Lalzi bilo je najvažnije prikupiti podatke o okolišu jer je to područje ustvari bilo dječičanska zona bez turizma s malom populacijom.

Okvir 4.: Prednosti prikupljanja podataka kod malih područja.

U slučaju **Malte**, iako su financijski resursi bili vrlo ograničeni, prikupljanje podataka je bilo mnogo lakše nego u ostalim slučajevima zahvaljujući malom području. Pristup svim dijelovima arhipelaga bio je moguć unutar jednog sata, jer postoje samo dvije ulazne i izlazne točke (aerodrom i luka). Veća područja možda neće biti tako dostupna zbog prostranosti i različitosti prostornih zemljopisnih granica unutar kojih se obavlja CCA.

Faza analize procesa obrade i korištenja podataka važna je jer će postaviti osnovu za zaključak CCA. Detaljna analiza, kao ona napravljena za Rimini i Maltu, pruža ne samo puki pregled situacije, već i detaljne ilustracije usmjerene na pojedine elemente i posljedice. Vrlo detaljni podaci ne jamče kvalitetnu CCA. To je tek temelj na kojem će se graditi sinteza i scenarij. Kad svi podaci budu prikupljeni i analizirani počinje faza sinteze. U ovoj se fazi svi podaci integriraju i stapaju kako bi se stvorila što detaljnija i što općenitija ukupna slika. Odrediti najprikladniju osobu u timu za provedbu ove sinteze može biti teško jer je ova faza podložna različitim interpretacijama, često subjektivna u pravoj prosudbi različitih podataka i pitanja.

Okvir 5.: Prikupljanje podataka i lokalni stručnjaci

U slučaju **Rodosa**, službeni grčki popis stanovništva i turistički podaci bili su učinjeni dostupnima za procjenu prihvatnog kapaciteta. Slično tomu, za otok Vis je Zavod za statistiku Hrvatske pružio vrlo detaljne podatke o stanovništvu i turizmu. Pošto su se podaci odnosili na cijeli otok Vis, a studija se orijentirala na jasno definirano otočno područje, povezivanje podataka s područjem promatranja je bilo mnogo lakše. Nadalje, na Rodosu su grčki tim (iz Atene i Rodosa) i PPA tim bili intenzivno uključeni u terensko istraživanje. Na Visu otočni stručnjaci nisu bili dostupni.

4.5. Upotreba pokazatelja održivog turizma

Pokazatelji određuju informacije potrebne od donositelja odluka. Pokazatelji predstavljaju ključni alat za razumijevanje i analizu unutar procesa CCA. O pokazateljima održivosti postoji brojna literatura, i dvije osnovne skupine se mogu opisati kako slijedi:

- **Jednostavni pokazatelji** koji analiziraju jedan konkretni aspekt održivosti (npr. ispuštanje CO₂, proizvodnja otpada, razina zaposlenosti, itd.);
- **Složeni pokazatelji** koji imaju zadatak ocijeniti složenu ljudsku aktivnost putem jedne mjere (npr. ekološko stanje, ISEW¹⁵⁵, itd.).

Relevantnost pokazatelja ovisi o značajkama specifične turističke destinacije. Za svaku destinaciju se putem pokazatelja mogu definirati fizički, gospodarski, ekološki i društveni prihvatni kapaciteti. Prema OECD-ovom okviru P-S-R (pritisak-stanje-reakcija) pokazatelji se dijele na tri osnovne skupine:

- **Pritisak** na okoliš, kao što su potrošnja vode ili prostora i stvaranje otpada;
- **Stanje** okoliša definirano kroz promjene u kvaliteti prirodnog stanja ili dinamike;
- **Reakcija** na pritiske na okoliš ili promjene u stanju okoliša. Reakcije mogu pokrenuti privatni ili javni subjekti.

Izbor pokazatelja ovisi isključivo o osnovnim ciljevima analize, na primjer:

Ciljevi:	Pokazatelji:
Sačuvati specifične značajke prirodnog okoliša	Veličina zaštićenog područja Gubitak značajki na koje je zaštita usmjerena
Smanjiti rizik uništavanja okoliša od strane turista	Razine upotrebe i utjecaja na biološke ili kulturne vrijednosti koje su ključne za nastavak upotrebe Tržišni trendovi koji pokazuju fluktuaciju zanimanja za posjet određenoj destinaciji

Ponajviše, pokazatelji održivosti su stvoreni za određivanje analitičkih alata koji moraju biti jasna i korisna sredstva za komunikaciju usporedivih rezultata (između različitih zemljopisnih regija i u vremenu), sposobna procijeniti odnose između varijabli. Kad se radi s pokazateljima održivosti, raspoloživost i kvaliteta podataka su među najvažnijim pitanjima koja treba riješiti. Kao što je naznačeno u poglavlju 4.7. tablica 5., razina obrade podataka na mjestima gdje je CCA napravljena varira od vrlo detaljnih analiza, kao na primjeru Calvije, Riminija i Malte i kvalitativnijih pristupa kao što su oni korišteni za ostatak studija CCA.

Kada podaci za rad s pokazateljima i njihov izračun nisu dostupni ili su loše kvalitete, pokazatelji neće imati vrijednost i ostat će nevažni. Zato je kvaliteta ekoloških i socio-ekonomskih informacija jedno od najvažnijih pitanja kojima se CCA mora baviti.

¹⁵⁵ Sustainable Economic Welfare Rate (stopa održivoga gospodarskog blagostanja).

Okvir 6.: Pokazatelji iz CCA za Rimini

U ovoj primjeni u Pokrajini **Rimini**, PPA metodologija se sastoji od sustava pokazatelja stvorenih da upozore na utjecaj turizma na prostorna, gospodarska i društvena obilježja regije (učinak turističkog sustava). Analiza se fokusirala na razumijevanje esencijalnih graničnih vrijednosti i turističkog sustava Riminija. Otkrila je određena uska grla kao što su ograničenost društvene prihvatljivosti turizma te probleme kolanja prometa. Izabrani pokazatelji su:

- **Društveno-gospodarsko područje:** karakterizacija turističkog sustava (ponuda, potražnja, produživanje sezone), dohodak, dodana vrijednost od turizma, ravnoteža poslova (sezonska priroda poslovanja u turizmu);
- **Područje okoliša:** ukupna potrošnja energije, emisija CO₂, proizvodnja otpada, vodna bilanca, tretiranje otpadnih voda, biološka raznolikost, promjene u ruralnom korištenju tla, korištenje obalnog područja za urbani razvitak, upravljanje prometom, kvaliteta zraka, zagađenje bukom.

Izbor pokazatelja, teritorijalnih jedinica i njihovih granica, nije se smatrao tehničkim procesom već vrlo važnim sredstvom odlučivanja koje se trebalo dijeliti među svim čimbenicima. Uloga stručnjaka trebala bi se sastojati od ponude kvalitetnih i znanstveno ispravnih hipoteza koje bi istovremeno omogućavale lako razumijevanje alternativa. Izbor pokazatelja vodio se s namjerom da se postigne konsenzus. Rimini, kao mnoge druge destinacije, ne pruža pouzdane podatke o turističkim noćenjima. Zbog toga su se brojke turističkih noćenja i posjeta procjenjivale na temelju podataka o proizvodnji otpada i lokalnoj potrošnji vode.

Prema WTO-u, pokazatelji održivog turizma moraju koristiti svim menadžerima u turističkom sektoru i moraju biti lako primjenjivi. Dobar pokazatelj mora odražavati konkretnu stvarnost i stoga se mora odnositi na specifične prostorne razine. Pokazatelji održivog turizma predstavljaju sredstvo komunikacije i naobrazbe namijenjeno javnosti te su u stanju pružiti temelj za planiranje održivog turizma. Komunikacijske mjere, potrebne za podizanje javnog mnijenja, kako među domicilnim stanovništvom, tako i među turistima, moraju također biti definirane. Kao što je objašnjeno u poglavlju 4.6., pokazatelji mogu biti vrlo korisni u komunikacijskoj strategiji. Pokazatelji moraju biti izabrani za točno određeno razdoblje trajanja i raspoložive resurse projekta CCA. Praćenje pokazatelja predstavljat će vrlo jednostavnu fazu ako su izvori definirani, a model snažan.

Mediteranska iskustva s CCA pokazuju da se sljedeći kriteriji moraju koristiti pri definiranju kvalitetnog pokazatelja održivog turizma:

- Postupak izračuna mora biti objektivn i znanstven;
- Pokazatelji se moraju odnositi na jasne političke ciljeve;
- Pokazatelji moraju omogućavati jasnu interpretaciju i moraju biti razumljivi laicima;
- Pokazatelji moraju pokrivati funkcioniranje sustava kao cjeline;
- Pokazatelji trebaju biti temeljeni na parametru vrijednosti koji će biti stabilan na duže vrijeme.

Put prema održivosti traži nove mehanizme planiranja i upravljanja kako bi se utvrdilo ide li se prema ili od održivosti. Trebaju nam specifični pokazatelji za analizu turističke aktivnosti da bismo shvatili njezine pozitivne i negativne utjecaje i da bismo izmjerili tri osnovna područja održivosti: društvo, okoliš i gospodarstvo. Kada ovi aspekti postanu poznati, određeni napredak prema održivosti može se planirati i primijeniti.

Okvir 7.: Primjeri pokazatelja održivog turizma za procjenu prihvatnog kapaciteta

- **Zaštita područja:** mjeri zaštitu prirodnog područja s obzirom na zaštićena područja kao što su zaštićenost područja, morski rezervati, utjecaj korisnika na zaštićena prirodna područja, itd.;
- **Ekološki stres** (indeks razine stresnih utjecaja na određeno područje uzrokovan turističkom aktivnošću):
 - Upravljanje otpadom: saniranje otpada, proizvodnja krutoga gradskog otpada, stupanj reciklaže otpada;
 - Upravljanje vodama: potrošnja vode u gradovima po stanovniku, vodna bilanca, pročišćene otpadne vode, itd.;
 - Upravljanje energijom: proizvodni kapacitet, potrošnja energije, korištenje "čiste energije", itd.;
 - Zemlja i biološka raznolikost: promjene u korištenju tla, indeksi biološke raznolikosti, itd.;
 - Promet: postojeća vozila, cestovna mreža, transportni kapacitet željeznice, itd.
- **Gustoća stanovništva:** indeks ljudskog pritiska u smislu broja stanovnika područja podijeljenog s veličinom područja (broj domicilnog stanovništva se može kombinirati s turistima);
- **Turistička potražnja:** indeks turističkog pritiska koji nadopunjuje sezonsku raspodjelu demografskog pritiska, kvantificira sezonalnost, itd.;
- **Turistička ponuda:** smještajni kapacitet za stanovanje, turistički smještajni kapacitet, broj putnika koji stižu preko aerodroma, broj putnika koji stižu preko luka, itd.;
- **Društveni utjecaj:** stopa nezaposlenosti, oscilacije sezonskih radnika, plaće, itd.;
- **Gospodarski utjecaj:** prihod od turizma u području, dodana vrijednost od turizma, vanjska ravnoteža ulaganja;
- **Kulturno naslijeđe:** kartografsko i kvantitativno katalogiziranje povijesnog blaga;
- **Proces planiranja:** pokazatelj upućuje na njegovo postojanje ili nepostojanje i temelji se na činjenici da je planiranje temelj održivog turizma;
- **Zadovoljstvo turista:** mjeri kvalitetu turističkog iskustva i odražava promjene u stanju unutar destinacije te promjene u očekivanjima turista (dostupan putem upitnika koji se dijele izravno turistima);
- **Zadovoljstvo lokalnog stanovništva:** mjeri razinu zadovoljstva lokalnog stanovništva koje je pod potencijalnim utjecajem turističke industrije. Ovo je jedan od najvažnijih pokazatelja i obavezan je dio procesa sudjelovanja.

4.6. Proces sudjelovanja javnosti i javno mnijenje

Proces sudjelovanja javnosti je način poticanja uključivanja svih čimbenika u proces oblikovanja poslovne politike. On usklađuje suprotstavljene ciljeve, strategije i kapacitete u upravljanju i planiranju turizma. Osnovna aktivnost u ovom procesu jest uključivanje zainteresiranih strana u definiranje njihovih gospodarskih, društvenih i ekoloških potreba, njihovih prioriteta i njihovih vlastitih prijedloga rješenja. Proces je jednako važan kao i prikupljene informacije. Ljudi znaju što žele i što trebaju. Cijene kad ih se pita za mišljenje. Još su zahvalniji kad im se pruži mogućnost i odgovornost da kažu što misle o namjerama vlasti u pogledu turističke destinacije i prirodnih resursa koji predstavljaju njihov domaći teritorij.

Naglasak u metodologiji CCA je na uključivanju i razvijanju od samog početka “zajedničke strategije” budućeg razvitka turizma unutar destinacije. To uključuje usporedbu prijedloga sa subjektivnom procjenom prevladavajuće situacije, određivanje i suglasnost o izvornim razlozima tekućih problema te razradu i prihvaćanje ciljeva i kriterija održivog razvitka. Svi trebaju imati na umu da je taj proces dug te da se poboljšanja događaju korak po korak, što traži uključenost javnosti tijekom cijelog trajanja procesa od njegovih početnih faza do konačnog razdoblja odlučivanja. Javno mnijenje treba postati vodeća snaga u svim procesima CCA. U odnosu na privatno i javno sudjelovanje potrebno je pojašnjenje osnovnih skupina aktivnosti:

- Javni sektor, koji uključuje: državnu administraciju, lokalnu vlast, tehničko osoblje, itd., dobrovoljne organizacije i NVO, koje su u stanju mobilizirati širu javnost, podići javno mnijenje i svijest. Još jedan važan čimbenik koji može imati odlučujuću ulogu u procesu jest akademski i istraživački sektor - na sveučilištima, fakultetima i istraživačkim institutima koji djeluju u određenom području. Oni imaju znatan utjecaj na druge strane koji proistječe iz njihovog ugleda i visokog poštovanja koje im u nekim državama pruža javnost, ali i vlast, za njihov politički nepristran rad koji često obuhvaća analize i/ili preporuke o prirodnim, društvenim i gospodarskim pitanjima.
- Privatni sektor, koji uključuje: privatne operatore (strane i domaće), privatni investicijski sektor, gospodarske komore i/ili turistički operatori, udruge i sindikati. Međutim, njihova uključenost u ekološka pitanja ili pitanja održivog razvitka je do danas bila prilično ograničena. Calvija i Malta su jedine iznimke u kojima je proces sudjelovanja uspješno proveden.

Okvir 8.: Uspješan proces sudjelovanja u Calviji

Općina **Calvia** je razvila jedan od najvažnijih procesa sudjelovanja i prihvaćanja javnosti u razvitku, planiranju i upravljanju održivim turizmom. Budući da je proces sudjelovanja jedan dio pristupa Agende 21, postao je osnovna značajka iskustva iz Calvie.

Proces sudjelovanja uključivao je sljedeće korake:

- Stručni tim sastavio je integralnu metodologiju i šest izvještaja o svakom ključnom tematskom području opisujući stanje na području Calvie.
- Izvještaje je provjeravala Tematska komisija Foruma građana (sastavljena od 150 građana koja je imala nekoliko radnih sjednica). Sudionicima je bilo omogućeno da osobno ocijene tri specifična aspekta u svakom osnovnom tematskom području.
- Napravljen je Dokument za raspravu (uključujući osnovne prijedloge Lokalne Agende 21 za Calviu). Ovaj dokument je raspravljen početkom 1998. i ima zeleno svjetlo gradske skupštine i Foruma građana.
- Informacije iz ovog Dokumenta za raspravu šire se različitim metodama, a upitnik je podijeljen svim kućanstvima Calvie da bi se dobilo njihovo mišljenje.

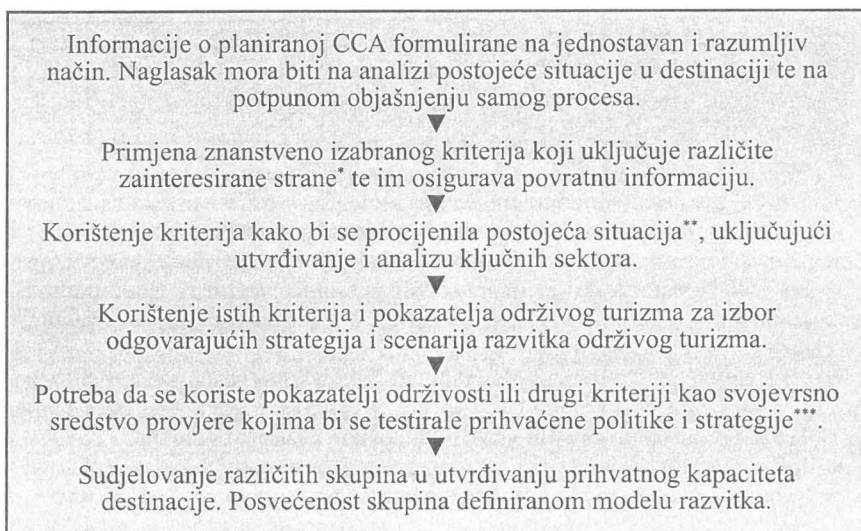
Rezultati inicijativa u Calviji mogu se sažeti na sljedeći način:

- Visoka razina sudjelovanja operatora, obitelji i ljudi u inicijativama gradske administracije.
- 6600 potpisa potpore razvojnom planu Calvie.

Ključni donositelji odluka moraju biti uključeni u početne faze studije kako bi se osiguralo njihovo razumijevanje svih posljedica donesenih odluka, pozitivnih, ali i negativnih. Uzimajući u obzir prirodu studije turističkoga prihvatnog kapaciteta te multidisciplinarni pristup koji ona zahtijeva, stručno osoblje uključeno u nju može doći u napast da se izolira i nastavi provoditi studiju neovisno o mišljenju javnosti. Javna svijest je ključna za proces sudjelovanja. Ona omogućava da se uzmu u obzir mišljenja svih zainteresiranih strana. To nije samo važno za fazu u kojoj se procjenjuju društveni aspekti već isto i za druge faze studije, a osobito kad se izabire odgovarajući scenarij razvitka. Sažetak koji pruža smjernice za provođenje uspješnog procesa javnog sudjelovanja kroz cijeli CCA prikazan je na slici 3.

Formalni ili zakonski mehanizmi koji se koriste vrlo su važni za provođenje prihvaćenih akcija. Taj mehanizam može biti u obliku “komiteta za naknadne akcije” ili “koordinacijske jedinice” i zahtijeva “legitimizaciju” kako bi mogao preživjeti promjene u strukturama vlasti. Reakcija javnosti na predložene kriterije održivosti može se pokazati još jednim kritičnim aspektom: aktivno sudjelovanje javnosti pomaže u izgrađivanju konsenzusa i naknadnom prihvaćanju prijedloga te posvećenosti njihovoj provedbi.

Slika 3: PROCES SUDJELOVANJA U CCA

* Komunikacijski dokument sadrži vrlo malo preporuka, tek toliko da privuče zanimanje zainteresiranih strana, ali jasno ističući da je sve otvoreno za raspravu i preuređivanje

** Primjer: "Sadašnji scenarij" u Riminiju je procijenjen kroz pokazatelje

*** Ovaj input je važan za sadržaj studije CCA kao i za izgled samog procesa planiranja. Važan je i kao edukacijski alat za participacijsko učenje

Okvir 9.: Proces sudjelovanja na Malti koji traje

Proces sudjelovanja koji se slijedio na **Malti** pri provođenju studije prihvatnog kapaciteta bio je konstantan, a posebno u radu istraživačkog tima za CCA. Organizacije koje su sudjelovale u procesu su uključivale: Državni ured za planiranje, Državni ured za javni prijevoz, zrakoplovnu kompaniju "Air Malta", Sveučilište Malta, Odjel za javne radove, NVO "Prijatelji zemlje - Malta", kao i Turističku organizaciju Malte. Među stanovnicima Malte, kao i među turistima, provedeni su upitnici kako bi se prikupila njihova viđenja turističkog razvitka, razine turističke aktivnosti te utjecaja turizma. Ova istraživanja bila su uvodne aktivnosti u uključivanju, kako lokalnog stanovništva, tako i turista.

Proces sudjelovanja javnosti u Malti provodio se putem programa u pet koraka:

- Sažetak prikupljenih podataka predstavljen je na seminaru organiziranom za turistički sektor, državna tijela, NVO-e i ostale zainteresirane strane.
- Istraživački tim za CCA pristupio je analizi i interpretaciji dostupnih podataka. Održao se cijeli niz rasprava među članovima istraživačke skupine kako bi se utvrdio određeni broj alternativnih opcija razvitka.

- Mnogo temeljitija formulacija i analiza preferiranog scenarija napravljena je na temelju principa usklađivanja cjelokupnog konteksta turizma Malte s nacionalnim interesima. Ministarstvo turizma zajedno s Turističkom organizacijom Malte raspravilo je i prihvatilo detaljni scenarij.
- Konačni prijedlozi za scenarij su predstavljeni na seminaru kako bi se potaknula rasprava svih zainteresiranih strana: hotelijera i ostalih ponuđača turističkih usluga, planera i arhitekata, lokalnih vijeća i trgovačkih udruga, ekoloških nevladinih organizacija, predstavnika financijskog sektora i članova parlamenta zaduženih za gospodarske usluge.
- Komentari zabilježeni na seminaru uključeni su u konačni dokument o procjeni prihvatnog kapaciteta za otok Maltu. Ovaj dokument utvrđuje razvojni model ili scenarij unutar kojeg bi se trebao odvijati turistički razvitak Malte.

Kontinuirani proces sudjelovanja na Malti pomogao je da se postigne političko prihvaćanje studije procjene prihvatnog kapaciteta, koju je u konačnici prihvatio i Kabinet. Sudjelovanje u dijalogu što većeg broja zainteresiranih strana pomaže u povećanju stabilnosti i održivosti takvih dogovora. To se dogodilo u Calviji gdje je forum građana uspio doprijeti do velikog dijela lokalne populacije. Kako bi se olakšalo konačno provođenje preporuka proizišlih iz studije prihvatnog kapaciteta, od velike je važnosti da se u rad uključi velik broj zainteresiranih strana i interesnih skupina koje su ili bi se mogle naći pod utjecajem tih preporuka.

Okvir 10.: Neke tehnike za razvitak procesa sudjelovanja

Za **obavješćavanje javnosti** pogodne su sljedeće tehnike:

- Tiskani materijal (brošure, izložbe, pošta);
- Korištenje postojećih medija (novine, konferencije, radio, TV, interaktivna TV, oglašavanje);
- Sastanci za formalno informiranje javnosti (ciljana predavanja)
- Neformalno informiranje javnosti ("otvorena vrata", posjeti web stranicama, informiranje "od vrata do vrata", informacijski uredi na terenu).

Sljedeće tehnike su posebno pogodne za **opipavanje bila javnosti** kako bi se uključile različite zainteresirane strane i u proces donošenja odluka:

- Upitnici (intervjui s ključnim osobama, formalni upitnici, radne bilježnice);
- Veliki sastanci (javne diskusije, konferencije);
- Manji sastanci (javni seminari, ciljne skupine);
- Savjetodavne skupine (skupine za utvrđivanje zadataka);
- Tehnike rješavanja problema (brainstorming, simulacijske igre);
- Tehnike izgrađivanja konsenzusa (Delphi proces, pregovaranje bez posrednika, pregovaranje s posrednikom, arbitraža).

4.7. Utvrđivanje i izbor razvojnih scenarija.

Utvrđivanje i izbor razvojnih scenarija može se smatrati prijelomnom točkom u CCA, neovisno o korištenoj metodologiji. Naime, nakon što su razvojni scenariji izabrani i objašnjeni, trebalo bi biti relativno jednostavno izabrati najprikladniji scenarij (ili scenarije) za svako pojedino područje za koje se obavlja procjena prihvatnog kapaciteta. Nakon što se izaberu jedan ili dva scenarija kao najpogodnije opcije, ostaje samo tehničko pitanje detaljne razrade scenarija kao inputa u proces planiranja. Važnost izrade razvojnih scenarija vidljiva je i iz činjenice da su svi prikazani primjeri tretirali utvrđivanje razvojnih scenarija kao temeljno pitanje u procjeni prihvatnog kapaciteta, iako su se koraci koji su prethodili često razlikovali.

Različitosti u tim koracima proizlaze iz različitih metodologija obrade podataka, što uglavnom ovisi o proračunu namijenjenom za izradu CCA. Taj proračun je uglavnom veći u razvijenijim zemljama i u primjerima gdje je inicijativa za izradu CCA potekla iz područja koje se analizira. U takvim područjima analiza podataka je dublja i temeljena na točnim i detaljnim podacima te često koristi pokazatelje održivosti kao sredstvo za utvrđivanje razvojnih scenarija. Na temelju znanja stečenog kroz ove studije postaje jasno da, ukoliko je proračun za CCA ograničen ili poticaj za izradu CCA potiče izvan područja, analiza podataka je u većini slučajeva površna i bez pokazatelja¹⁵⁶.

Tablica 5. RAZLIČITOSTI U METODOLOGIJAMA KOJE SU KORIŠTENE ZA RAZVITAK RAZVOJNIH SCENARIJA U PODRUČJIMA U KOJIMA SE OBAVLJA PROCJENA PRIHVATNOG KAPACITETA

Područje	Razina ukupnog i turističkog razvitka u području	Metodologija korištena za određivanje razvojnih scenarija	Razina obrade podataka
Otok Vis	srednje razvijeno	analiza podataka	srednja
Centralno-istočni dio otoka Rodosa	srednje razvijeno	analiza podataka	srednja
Obalno područje Fuka-Matrouh	nerazvijeno	analiza i sinteza podataka	površna
Zaljev Lalzi	nerazvijeno	analiza i sinteza podataka	površna
Općina Calvia	razvijeno	pokazatelji održivog turizma	duboka
Otok Elba	razvijeno	utvrđivanje ograničenja	duboka
Arhipelag Malte	razvijeno	analiza i sinteza podataka	duboka
Pokrajina Rimini	razvijeno	analiza i sinteza podataka i pokazatelji održivog turizma	duboka

¹⁵⁶ Korištenje pokazatelja održivosti pretpostavlja dugi period izrade CCA i znatan proračun, što je obično nemoguće kad je inicijativa za izradu CCA došla izvan područja na koje se CCA odnosi.

Iz pokazanih primjera CCA jasno je vidljivo da je analiza bila detaljnija i djelomično temeljena na pokazateljima održivosti u svim razvijenim područjima i ondje gdje je inicijativa za izradu CCA ovisila o lokalnoj spremnosti, kao što je prikazano u tablici 5. U ta četiri područja (Calvia, Elba, Malta i Rimini), koja imaju izrazito veliku koncentraciju turista, proces sudjelovanja i uključenost politike su bili snažni, osobito na Malti i u Riminiju. Stoga su “vanjski” utjecaji na utvrđivanje scenarija razvitka bili također vrlo snažni i odluka o najprikladnijem scenariju bila je otvorena za povratne informacije iz javnosti.

U ostala četiri slučaja, gdje su se procjena prihvatnog kapaciteta i njezino financiranje obavljali najvećim dijelom kroz PPA (Vis, Rodos, zaljev Lalzi i Fuka-Matrouh), proces sudjelovanja bio je manje naglašen i to posebno u slabije razvijenim područjima (Fuka-Matrouh i zaljev Lalzi), dok je politički pritisak na utvrđivanje razvojnog scenarija bio manje važan. To je sve rezultiralo odsutnošću “vanjskih” utjecaja na utvrđivanje razvojnog scenarija, dajući autorima CCA potpunu slobodu, ne samo u utvrđivanju nego i u izboru najpoželjnijeg scenarija razvitka.

Međutim, budući da u tim slučajevima izvori podataka nisu bili u potpunosti prikladni, posebice na primjeru zaljeva Lalzi i obalnog područja Fuka-Matrouh, moglo bi se reći da se odluka izbora pravog scenarija, u slučaju PPA, zasnivala na pretpostavkama. Pa ipak, uzimajući u obzir posebne uvjete u kojima su se izrađivale te studije, mnogo bolji rezultati se i nisu mogli ostvariti, čak i da je bilo moguće provesti detaljnije analize, kao što je objašnjeno u okvirima 11 i 12.

Okvir 11.: Prikupljanje podataka i scenarij turističkog razvitak u zaljevu Lalzi

U slučaju zaljeva Lalzi podaci o razvitku turizma bili su u osnovi nevažni zbog nedostatka turističkog razvitka u području istraživanja. Nadalje, nakon što su izrađeni nacrti prijedloga razvojnih scenarija, politička situacija u Albaniji je postala nestabilna, osobito tijekom kosovske krize, što je onemogućilo bilo koji oblik turističkog razvitka u tom području, a i u Albaniji kao cjelini. Stoga je opcija održivog razvitka, koja predlaže gušću gradnju nižih zgrada, još moguća, iako konstantno uništavanje osnovnih resursa kroz sječū šuma u obalnom području, što je posljedica političkih čimbenika, ozbiljno narušava privlačnost područja za razvitak komercijalnog turizma.

Okvir 12.: Prikupljanje podataka i turistički razvitak u području Fuka-Matrouh

U slučaju obalnog područja **Marsa Fuka-Matrouh**, bilo je i još je nemoguće prikupiti točne podatke o turističkom razvitku zbog brzog rasta turističkih naselja sačinjenih od kuća za odmor egipatskih građana, a taj proces još traje. Ta naselja nisu uključena u statističke publikacije, a izračunavanje njihova kapaciteta terenskim istraživanjem gotovo je nemoguće jer su to naselja završenog tipa. Nekontroliran razvitak tih većinom turistički nekomercijalnih odredišta širom cijelog područja, stavlja pod znak pitanja svaki mogući scenarij razvitka, uključujući i onaj koji je predložen za održivi turistički razvitak. Ovaj je scenarij ovisio o namjeni posebnih zona za razvitak komercijalnog turizma kao resursa koji pruža radne mogućnosti tisućama Egipćana koji dolaze u to područje iz prenaseljene delte Nila.

S druge strane, unatoč vrlo detaljnoj analizi i dobro utemeljenoj dokumentaciji, snažni politički utjecaji mogli bi "skrenuti" tumačenje podataka u četiri razvijena slučaja u smjeru koji ugrožava njihovu održivost. To se posebno odnosi na primjere Malte i Pokrajine Rimini gdje je, prema konzervativnom pristupu, tekući turistički razvitak već prešao granice prihvatnog kapaciteta. Naime, političko-gospodarske okolnosti neće dopustiti ni opciju nultog rasta i svaki pad broja turista smatra se politički neprihvatljivim.

Prema slučajevima Malte i Pokrajine Rimini, može se činiti da detaljna obrada podataka ne mora rezultirati najboljim mogućim scenarijem razvitka te time i jasnim iznosom prihvatnog kapaciteta. Ali budući da je tako iscrpna baza podataka obično posljedica snažnog procesa sudjelovanja, intenzivnog propagiranja izrade CCA i duboke uključenosti lokalne zajednice, velika je vjerojatnost da će se razvojne opcije koje su usvojili svi ključni čimbenici ipak ostvariti. U PPA slučajevima gdje su scenariji razvitka pripremljeni u uvjetima površnog procesa sudjelovanja, na pozadini slabog marketinga izrade studije prihvatnog kapaciteta, osnovni problem ostaje nedostatak učinkovitih izvršnih mehanizama koji bi bili u stanju ostvariti čak i najbolje razvojne scenarije.

Metodologija PPA je stoga važna jer pruža jasan i relativno jednostavan okvir za izradu opcija održivog razvitka čak i sa slabom bazom podataka i malim proračunom za CCA. Pa ipak primjeri iz prakse koji se odnose na Maltu i posebno Rimini¹⁵⁷ pokazuju da je metodologija PPA također korisna kao okvir za izradu CCA temeljenu na detaljnijoj i sofisticiranijoj obradi podataka. To uključuje korištenje pokazatelja održivog turizma, na koje se ne smije gledati kao na još jedno sredstvo za utvrđivanje i izbor razvojnih opcija i procjenu prihvatnog kapaciteta, već kao na sredstvo koje može proizvesti bolje rezultate kad se koristi kao dio okvira PPA-ovog pristupa.

¹⁵⁷ CCA za Pokrajinu Rimini, koji je izraden paralelno s ovim dokumentom, može se istaknuti kao dobar primjer prve studije CCA koja je koristila pokazatelje održivog turizma u okviru metodologije PPA za procjenu prihvatnog kapaciteta.

4.8. Izračun prihvatnog kapaciteta u turizmu

Ljudi očekuju da prihvatni kapacitet u turizmu pruži “čarobni” broj ukupnog broja turista. Ukoliko se taj broj izračuna, to može krivo usmjeravati jer prihvatni kapacitet nekog područja ovisi, među ostalim, o aktivnostima koje poduzimaju ti turisti, o duljini njihova boravka, kao i o aktivnostima domicilnog stanovništva.

Kod utvrđivanja prihvatnog kapaciteta nekog područja, najvažniji ograničavajući čimbenici određuju donju graničnu vrijednost. Ograničenja se moraju jasno definirati i njihov utjecaj na turističku aktivnost aktivno kvantificirati. Studije opisane u poglavlju 3 pokazuju da je ovaj korak utvrđivanja osnovnih ograničenja često bio prihvaćen. Razvitak skupine pokazatelja i omjera bio je od velike pomoći u većini studija da bi se došlo do rezultata CCA. Pomoću ovih pokazatelja mogu se izvesti simulacije različitih scenarija razvitka te se na temelju ranije utvrđenih graničnih vrijednosti mogu donijeti važni zaključci.

Metodologija koja se potom koristi kako bi se došlo do “čarobnog” broja ponešto varira. U slučaju CCA za Elbu i Rimini, model se još razvija. Za ostale studije to je bio izravni zaključak izabranoga razvojnog scenarija i razvijenih pokazatelja. Većina ovih studija (kao što su Malta, Marsa Matrouh i Rodos) uzela je broj turističkih ležajeva kao osnovnu mjeru za prihvatni kapacitet. To je zbog toga što maksimalni kapacitet turističkih ležajeva naznačuje maksimalni broj turista, s posljedicama po promet, proizvodnju otpada te potrošnju vode i energije.

4.9 Integracija s planiranjem i upravljanjem obalnim područjima

Temelj održivog upravljanja obalnim područjima i njihovim resursima leži u dubokom razumijevanju samog okoliša. To uključuje poznavanje fizičkog okoliša, kao i društvenih i gospodarskih čimbenika, a sve to unutar prostornih zemljopisnih parametara. Upravljanje obalnim područjima zahtijeva integralni pristup: upravljačke odluke se moraju temeljiti na detaljnom poznavanju obalnog sustava i dinamičnih sila koje djeluju u njemu. Obalna područja predstavljaju visoko dinamične sustave često iskorištavane do svog maksimuma. Konstantno i detaljno praćenje promjena uvjeta te stalna ocjena učinkovitosti protumjera koje upravljači poduzimaju, potrebni su za ispravljanje pogrešaka i usmjeravanje budućih politika.

Zbog složenosti ljudskih aktivnosti i obalnih ekosustava, za učinkovitu raspodjelu obalnih resursa i minimiziranje propadanja okoliša potrebna je integralna shema upravljanja. Izbor i kompromisi između sukobljenih korisnika i načina korištenja obalnih zona moraju se ostvariti kako bi se izbjegli sukobi i štete po resurse. PPA-ova metodologija za CCA od početka je zamišljena kao dio faze planiranja unutar metodologije integralnog upravljanja obalnom područjima. Nadalje, CCA bi trebao biti dijelom turističkoga razvojnog plana. Prema istraživanjima koja smo analizirali u ovom vodiču, ovisnost CCA o turističkim planovima razvitka čini se vrlo slabom.

Ova činjenica je rezultat paradoksa: naime, nedostatka turističkog planiranja na Mediteranu. U većini slučajeva, metodologija CCA igra važnu ulogu u planiranju za određeno područje. U Egiptu i Albaniji, CCA je nekako postala prihvatljiva zamjena za turističko planiranje. Nadalje, već postojeće studije CCA u tim zemljama pružaju snažan održiv pristup koji može služiti kao temelj na kojem se može izgraditi buduće turističko planiranje. U Hrvatskoj, turističko planiranje je uključeno u opće planiranje ali se, trenutačno, ne koristi uvijek.

U Riminiju se CCA od početka vodila kao strateško istraživanje ureda za planiranje pokrajinske administracije. Pokrajina Rimini ima vlastiti "Pokrajinski koordinacijski prostorni plan", sredstvo planiranja u koje je uključen prihvatni kapacitet. Plan ima proces planiranja koji ima namjeru uključiti prihvatni kapacitet kao instrument donošenja odluka. Putem metodologije scenarija prihvatnog kapaciteta već su se analizirale određene hipoteze razvitka seoskog turizma unutar Pokrajine. Studije CCA su uključene u prostorne analize Pokrajine te u teritorijalne i ekološke politike.

Ovo iskustvo pokazuje kako se metodologija CCA može proširiti i povećati kako bi obuhvatila ukupno obalno upravljanje i planiranje. Integralno upravljanje obalnim zonama u Riminiju je slijedio isti teoretski pristup. Analiza provedena uporabom pokazatelja pokazala se u potpunosti fleksibilnom i lako prilagodljivom drugim analizama. Metodologija pokazatelja fokusirala se na različita tematska područja kako bi opisala odnos između turizma s jedne, i ekoloških i društvenih aspekata, s druge strane. Zahvaljujući svojoj fleksibilnosti radni tim Pokrajine Rimini odlučio je koristiti metodologiju CCA da provede IUOP u regiji. Analiza će biti proširena na sve ostale važne podatke koji nisu bili obuhvaćeni u CCA, kao što slijedi:

- Gospodarske aktivnosti (koje nisu vezane uz turizam);
- Infrastruktura;
- Inventura resursa.

Plan integralnog upravljanja obalnim područjem Calvie (PILC) uključuje koncept prihvatnog kapaciteta u smislu održivog korištenja obalnog područja (tj. ljudski pritisci, biološka raznolikost, fizički okoliš te resursi kulturnog i krajobraznog naslijeđa). Ključ za korištenje ovih resursa na održiv način leži u pristupu zvanom "Referentni scenarij", kao što je opisano u poglavlju 3.1. Dijagnoza početne situacije, koja je za određene načine korištenja definirana u "Referentnom scenariju", uspoređuje se sa "Scenarijem trenda" te sa "Scenarijem potpune obnove do stanja ravnoteže". Timovi stručnjaka trenutačno procjenjuju sva tri scenarija pomoću izabраниh indeksa i dostupnih informacija iz prošlosti.

Jasno je kako je osnovni problem ovakve vrste studije u činjenici da je definicija "Scenarija potpune obnove" subjektivna. U svakom slučaju bilo je nemoguće utvrditi rizike i mogućnosti svakog scenarija i na toj osnovi odrediti najpozitivnije rješenje za Calviu. Kroz širok proces sudjelovanja javnosti, koji je obuhvatio sve korisnike obale, raspraviti će se svi prijedlozi koji vode prema

scenariju pune obnove (ili održivom scenariju) te će se izraditi odgovarajući planovi djelovanja.

I Rimini i Calvia sudjeluju u programu financiranja LIFE ENVIRONMENT u okviru projekta koji se zove MED-COASTS S-T. Ovaj projekt ima namjeru:

- osnažiti i primijeniti neke važne ekološke politike u turističkom sektoru (IUOP, urbana obnova, sudjelovanje javnosti, ekološko etiketiranje, Turistička Agenda 21);
- definirati dugoročne strategije za održivi turizam u mediteranskim obalnim područjima koje karakterizira masovni turizam;
- pokrenuti i primijeniti konkretne akcije koje su u suglasnosti s relevantnim europskim i lokalnim strategijama.

Projekt također ima namjeru pokazati da se CCA može integrirati u proces planiranja i turističko upravljanje turističkim destinacijama. Ova metodologija uzima u obzir sve komponente turističkog razvitka:

- ekološke i urbane značajke promatranog područja;
- kvaliteta turističke privlačnosti; odnos između turističke mikro i makro politike;
- želje domicilnog stanovništva, turističkih i privatnih čimbenika.

U europskim državama razvitak turizma ostaje pod mjerodavnošću državnih i lokalnih planera. To se postiže primjenom učinkovitih programa prihvatnog kapaciteta, kontrole planiranja i upravljanjem. Primjena ove metodologije na turističke destinacije omogućit će obuhvaćanje svih aspekata odnosa između turizma i okoliša u budućim procedurama planiranja.

Kako bi se ostvario napredak prema strateškom turističkom planu i ekološkim temama potrebno je sljedeće:

- Procijeniti važnost turizma u odnosu na doprinos ukupnom dohotku i ukupnom naporu.
- Utvrditi model željenoga turističkog razvitka unutar okvira procjene kao što je "Granice prihvatljive promjene". Ovaj pristup odnosi se na Pokrajinu Rimini i Maltu te se čini jednim od najvažnijih okvira.
- Utvrditi izvorne elemente lokalnoga turističkog proizvoda, kako bi se razumjeli potencijalni sukobi te interesi komplementarni sa zaštitom okoliša.

Upravljanje i planiranje obalnih područja zahtijeva kontinuiran pristup koji se stalno ponavlja. CCA predstavlja korisno i elastično sredstvo koje se može koristiti iznova.

Okvir 13.: Scenarij kontroliranog razvitka na Rodosu

Studija centralno-istočnog dijela otoka **Rodosa** tvrdi da “ograničenja ne leže u raspoloživosti ili postojanju prostora, ekološkim ograničenjima i infrastrukturi”.

Kroz proces CCA, studija utvrđuje prikladniju opciju turističkog razvitka s kontroliranim razvitkom, skicirajući kvalitativne i kvantitativne odrednice prihvatnog kapaciteta u odnosu na prostorne, ekološke, gospodarske i društvene aspekte. Studija završava formulacijom dugoročnoga prihvatnog kapaciteta u odnosu na smještajne kapacitete promatranog područja.

Okvir 14.: Scenarij ograničenog rasta na Malti

Na **Malti** studija utvrđuje scenarij ograničenog rasta kao put budućega turističkog razvitka koji vodi održivosti. Scenarij pruža smjernice kako bi se trebalo postupati s tržištem u idućih deset godina, navodi posljedice takvog izbora te opisuje vodeće parametre za procjenu napretka. Studija ističe ograničenja s kojima se susreće turistička industrija, a zatim utvrđuje prihvatni kapacitet otoka kroz broj kreveta te predlaže odgovarajuće politike.

4.10. Nastavak aktivnosti

Početni cilj CCA jest da, najčešće, ali ne isključivo, predstavlja temelj za planove integralnog upravljanja obalnim područjima. U nekim slučajevima kao što su Vis, Malta i Calvia, prijedlozi i smjernice su prihvaćeni u turističkim planovima. Da bi se to postiglo, ključno je da je lokalna i državna tijela prihvate te da se slijede njezine upute.

Drugi slučajevi kao što su Rodos, zaljev Lalzi te donekle i Marsa Matrouh, nisu bili toliko uspješni u njezinoj primjeni. Razlog tome je konstantan pritisak za povećanjem izgradnje i razvitka, bilo za potrebe turizma ili stanovanja domicilnog stanovništva (u slučaju zaljeva Lalzi, Vlada Albanije je, nakon pokretanja studije, odobrila kontroverzan turistički razvitak u neposrednoj blizini obale). Neprestani pritisak različitih lobija može oslabiti rezultate CCA. Drugi razlog može biti nedostatak predanosti u ostvarivanju smjernica (kao u slučaju Rodosa) ili nedostatak političke angažiranosti.

Prebacivanje utvrđenih smjernica u praksu nije lako, posebno za područja koja su visoko urbanizirana ili ovisna o turizmu. Kako bi se osiguralo da planovi, aktivnosti i odluke idu smjerom koji je postavila CCA, važno je održati sustav neprestanog praćenja, koji se može koristiti kao sonda za mjerenje pomaka prema ili od izabranog scenarija razvitka. Malta je u postupku razvitka takvog sustava koji će djelovati kao instrument ne samo za turistička već i za ostala zainteresirana tijela.

Calvia se smatra najuspješnijim područjem u ostvarivanju održivoga turističkog razvitka. U tom smislu, jasno je kako je sudjelovanje javnosti važan element lokalne aktivnosti. Briga javnosti vjerojatno je djelovala kao katalizator, tjerajući donositelje odluka i lokalne organe da postignu uspjeh. To je u suprotnosti s onim što bi se moglo dogoditi ondje gdje javnost nije svjesna održivog razvitka ili ga ne želi.

Rezultat ne primjene preporuka CCA često je gubitak mogućnosti da se postigne održivost i ostvare dugoročni ciljevi. Posljedice će se osjetiti u budućnosti i to ne samo na kratki rok nego i dugoročno.

5. PREPORUKE ZA USPJEŠNU PROCJENU I IMPLEMENTACIJU PRIHVATNOG KAPACITETA U TURIZMU

Pitanja o kojima se raspravljalo u prošlom poglavlju, a koja se odnose na analizu različitih aspekata procjene prihvatnog kapaciteta u turizmu, predstavljaju svojevrsan dokaz važnosti CCA kao učinkovitog sredstva planiranja, ne samo za mediteransko područje, već i za ostala područja koja se nalaze pred sličnim razvojnim problemima. Ova pitanja se mogu sažeti na sljedeći način:

1. Proces donošenja odluka o CCA u turizmu može se obavljati putem “bottom-up” ili “top-down” pristupa. “Bottom-up” pristup obično se preferira u visoko razvijenim područjima, posebno u onima koja se suočavaju s problemima zasićenosti turizmom. “Top-down” pristup karakterističniji je za manje razvijena područja, kojima nedostaju prikladni financijski i ljudski potencijali za pokretanje i izradu studija CCA.
2. Veličina područja za koje se procjenjuje prihvatni kapacitet se, s geografskog stajališta, razlikuje od slučaja do slučaja, ali u osnovi, najbolji rezultati se mogu postići u srednje velikim područjima, koja su mikroregionalna ili podregionalna po veličini i koja imaju jasne administrativne granice (npr. pokrajine, manje države, srednje veliki otoci, male rivijere itd.). Kad se procjenjuje prihvatni kapacitet manjih područja najčešći problem je utjecaj susjednih područja, dok u CCA za veća područja postoje organizacijski i financijski problemi vezani uz obradu podataka te uz raznoliko turističko tržište.
3. Iako je PAP metodologija u početku bila namijenjena za korištenje u srednje velikim i manje razvijenim područjima, kroz testiranje u slučajevima kao što su Malta i Rimini, pokazala se jednako primjenjivom i u visoko razvijenim područjima i turistički zasićenim destinacijama. Druge metodologije kao što su pokazatelji održivog turizma mogu se uključiti u okvir PPA-a ukoliko su osigurani vrijeme i izvori financiranja CCA.
4. Vrlo zanimljiv aspekt koji proizlazi iz analize različitih primjera, jest činjenica da obrada i korištenje podataka više ovise o političkom okviru unutar kojeg se obavlja procjena prihvatnog kapaciteta nego o kvaliteti samih podataka. Iako se bolji rezultati svakako mogu postići ukoliko se studija temelji na

detaljnijim podacima, snažan politički pritisak može ponekad dovesti do dvojbene interpretacije podataka te tako i do predlaganja scenarija koji nije uvijek održiv. S druge strane, kvalitetniji podaci mogu dovesti do opcija održivog razvitka u jednoj klimi bez ozbiljnih vanjskih pritisaka na tim koji provodi CCA.

5. Pokazatelji održivosti turizma mogu se koristiti kao učinkovito sredstvo analize razvojnih scenarija te tako i za procjenu prihvatnog kapaciteta. Osnovni problem vezan uz eventualno uključivanje pokazatelja održivog turizma u PPA-ov okvir za CCA je potreba za dugoročnom primjenom i nadzorom važnijih pokazatelja u procesu, kao i potreba za većim financijskim resursima. Uporaba pokazatelja održivog turizma kao inputa u analizu i sintezu podataka, kao što je bio slučaj u PPA-ovoj studiji za Rimini, može unaprijediti CCA.
6. Posebna se pozornost treba posvetiti procesu sudjelovanja javnosti i javnoj svijesti, jer to pitanje igra jako veliku ulogu u provedbi završne faze procjene prihvatnog kapaciteta koja se odnosi na određivanje opcije razvitka. Osnovni problemi CCA, kao i mnogih drugih procesa planiranja, odnose se na provedbu, čak i onda kad su predložena rješenja održiva. Najbolji način za rješenje ovog problema ne-provedbe jest uključiti sve zainteresirane strane kroz proces sudjelovanja javnosti, gdje će ih se navesti da usvoje predložene opcije razvitka kao svoje.
7. Utvrđivanje i izbor razvojnog scenarija su shvaćeni kao najbitniji korak u procesu CCA, neovisno o korištenoj metodologiji. Vrlo je važno napomenuti da je ovaj korak vrlo osjetljiv na političke čimbenike, neovisno o količini i kvaliteti analiziranih podataka. Drugim riječima, uvijek postoji mogućnost da će odluka o izboru "pravog" scenarija biti subjektivna, čak i onda kad je zasnovana na dubokoj analizi i sintezi podataka.
8. Procjena prihvatnog kapaciteta u turizmu trebala bi se uvijek temeljiti na predloženoj konačnoj opciji održivog razvitka, koja se obično definira upotrebom parametra (ili pokazatelja) koji predstavlja najnižu vrijednost u smislu prihvatnog kapaciteta. Budući da je ova vrijednost rijetko mjerljiva, vrlo je teško izraziti prihvatni kapacitet u obliku "čarobnog broja". Nadalje, čak i ako je komponenta najniže vrijednosti mjerljiva, konačni broj prihvatnog kapaciteta ovisi o mnogim drugim varijablama kao što su ponašanje turista, dužina turističkog boravka, aktivnosti domicilnog stanovništva i utjecaji susjednih područja, kao i o promjenama tijekom vremena. Zbog toga je "čarobni broj" onaj koji u praksi ostaje pod promatranjem i podložan je promjenama u budućnosti.
9. Integracija CCA s ostalim oblicima planiranja, kao što su Integralno upravljanje obalnim područjima (IUOP) ili strukturalni planovi određene administrativne jedinice, obično ovisi o uvjetima u svakoj pojedinoj državi, vezano uz njezin sustav planiranja i razinu razvijenosti. Vjerojatnije je da će se CCA primijeniti ukoliko je napravljena u obliku inputa u druge planske dokumente, posebno one koji su zakonski obvezujući i podložni

učinkovitoj provedbi. CCA napravljena kao samostalan dokument može se također primijeniti, posebno u područjima koja nisu pokrivena planskim dokumentima te se nalaze u državama koje imaju slabe ili čak nikakve instrumente planiranja. Ovaj tip CCA može se lako kasnije upotrijebiti kao input za uobičajeni proces planiranja.

10. Nastavak aktivnosti ili provedba CCA čine se glavnim razlogom za izradu CCA. Općenito, vjerojatnije je da će se CCA praktično primijeniti u onim područjima koja imaju snažan proces sudjelovanja javnosti i u kojima postoji javna svijest o tome te gdje je CCA dio općeg okvira planiranja, čak i kad se predložene opcije ne mogu smatrati potpuno održivima. S druge strane, čak i idealna opcija razvitka može završiti “u ladici” ako ključni čimbenici nisu uključeni u izradu CCA i ako sama područja nemaju odgovarajuće mehanizme za provedbu CCA.

Od ključnih pitanja na koja je upućeno u procjeni turističkoga prihvatnog kapaciteta, očito je da postoje mnogi različiti elementi koji zajedno čine kvalitetnu CCA, ali se osnovni koncept i metodologija CCA za turizam, kako ih je razradio PPA, mogu koristiti kao opći okvir za mediteransku regiju. Ovaj pristup se također može koristiti i u drugim područjima koja imaju slične razvojne probleme. Bit ove metodologije objašnjena je u prethodnom poglavlju. Ovdje navodimo preporuke koje se odnose više na proces nego na tehnike provođenja CCA za turizam. Naše preporuke za proces uključuju potrebu za sljedećim:

- Uključiti različite partnere ili zainteresirane strane, koji mogu utjecati na ili biti pod utjecajem provedbe rezultata CCA;
- Provesti proces javnih konzultacija o konceptu CCA i njezinim posljedicama kroz uključivanje domicilnog stanovništva i suradnju između javnosti, privatnog i dobrovoljnog sektora;
- Osigurati sudjelovanje planera i donositelja odluka te ondje gdje je potrebno, educirati ih o konceptu CCA i o načinima kako bi se njihove odluke trebale prilagođivati i mijenjati sukladno potrebama;
- Procijeniti postojeće izvore podataka kako bi se izbjeglo dupliranje napora i razbacivanje sredstava te graditi CCA na temelju postojećih informacija;
- Prikupiti odgovarajuće tehničko znanje kako bi se utvrdile različite opcije, analizirale njihove posljedice te odredio prihvatni kapacitet uz uključivanje lokalnih stručnjaka;
- Uzeti u obzir ekološka, gospodarska, politička, društvena i prostorna ograničenja te ocijeniti mogućnosti područja za koje se obavlja procjena prihvatnog kapaciteta;
- Biti fleksibilan i prihvatiti druga iskustva koja su relevantna za predmetni slučaj, vodeći računa da ono što vrijedi za jedno područje ne mora automatski vrijediti i za drugo;
- Utvrditi, priznati i prihvatiti specifične probleme i ograničenja područja;

- Nakon dovršenja CCA, nastaviti relevantne aktivnosti uspostavljanjem politika, kroz sustave praćenja te pružanjem razvojnih smjernica.

Iz ovih preporuka vidljivo je da odluka o provedbi CCA mora imati snažnu političku potporu i predanost kako bi mogla postati korisno sredstvo za poticanje promjena. Iako se CCA temelji na čisto znanstvenim ciljevima, može predstavljati kvalitetan temelj za daljnje analize ili primjene. Nadalje, studija CCA mora biti planirana kao dinamično sredstvo koje opisuje turistički razvitak kroz vrijeme, kako bi se scenariji koji se rade na početku mogli prilagoditi ili, ako je potrebno, ponovo izraditi u budućim primjenama studije.

Drugo važno pitanje jest činjenica da je metodologija CCA pod snažnim utjecajem konteksta politike i donošenja odluka unutar kojega se provodi studija CCA. Drugim riječima, metodologija CCA bez političke pozadine i formalne potpore često ne biva provedena ni primijenjena.

Stoga se određivanje razvojnih scenarija treba integrirati s vrlo snažnim procesom sudjelovanja javnosti kako bi se turistički razvitak usmjerio na prikupljanje potpore svih zainteresiranih strana. Uz to, izbor turističkih pokazatelja i granica teritorijalnih jedinica ne bi smio biti tehničko pitanje već ključna odluka koja se treba podijeliti sa svim zainteresiranim stranama. To znači da bi uloga stručnjaka koji rade CCA trebala u prvom redu biti davanje kvalitetnih i znanstveno ispravnih prijedloga, koji omogućuju javnosti da lakše razumije moguće alternative.

Određivanje pokazatelja održivog turizma kao inputa u CCA uvjetuje da oni moraju postati sredstva komunikacije i naobrazbe za javnost kako bi se isplanirale politike za održivi turistički razvitak. Glavni donositelji odluka moraju stoga biti uključeni u početne faze studije CCA kako bi mogli u potpunosti shvatiti sve pozitivne i negativne posljedice svojih odluka. Uzimajući u obzir multidisciplinarnost pristupa studijama procjene prihvatnog kapaciteta u turizmu, tehničko osoblje se ne smije izolirati i provoditi studiju neovisno o mišljenjima drugih. Iz tog razloga je javno mnijenje od velike važnosti, i stavovi raznih zainteresiranih strana se moraju uzeti u obzir. Ovo nije važno samo u fazi gdje se procjenjuju društveni aspekti, već i u mnogim drugim fazama studije, posebno u kasnijoj fazi izbora najprimjerenijeg scenarija turističkog razvitka. Istovremeno, osoblje odgovorno za izradu studije CCA mora biti u stanju osloniti se na političku potporu, ustrajati u svojoj posvećenosti dobrim donesenim odlukama te ne dopustiti da ih pritisci interesnih skupina skrenu s puta.

U tom smislu jedna od osnovnih namjera ovog dokumenta jest pokazati da su osnovni elementi uspješne CCA uvijek isti, kako na Mediteranu tako i u drugim dijelovima svijeta. U svim sredinama potrebno je pristup CCA prilagoditi specifičnim lokalnim čimbenicima i okolnostima. Budući da su ti osnovni elementi prisutni i u PPA-ovim i u ostalim slučajevima te su primjenjivi jednako u visoko razvijenim, srednje razvijenim i manje razvijenim zemljama, razmjena informacija može pomoći u definiranju zajedničke metodologije CCA za cijelu mediteransku regiju. Na taj način, daljnja suradnja mediteranskih zemalja na izradi studija CCA može pomoći u promociji CCA kao učinkovitog sredstva

planiranja i kao mehanizma te olakšati zadatak održavanja mediteranske regije na prvom mjestu turističkih destinacija.

Održivi turistički razvitak konceptualno je prihvaćen kao jedini mogući način uspješnog razvitka, unutar granica prihvatnog kapaciteta, kako prirodnog, tako društveno-kulturnog okoliša. CCA se s pravom definira kao jedno od najučinkovitijih sredstava koja mogu osigurati takav razvitak. Autori ovog dokumenta se nadaju da će ovi “Dobri primjeri procjene prihvatnog kapaciteta u turizmu” pomoći promovirati CCA ne samo kao jedno od mnogih postojećih sredstava planiranja, već kao potencijalni zajednički mehanizam za ostvarivanje održivoga turističkog razvitka na Mediteranu, kao i u drugim dijelovima svijeta.

SUMMARY

PRINCIPLES OF SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT

In the process of planning the future economic development, especially tourism, the principles of sustainable development must be accepted. In practice, it is necessary to involve the sustainable development principles in national strategic documents, and institutional organization must be prepared to apply those principles – from national to local level.

Sustainable development is based on four main principles: ecological sustainability, socio-cultural sustainability, economical sustainability and technological sustainability. Those principles are analyzed in the paper and specific principles of the sustainable tourism development are explained.

Very often the concept of sustainable development is presented only as a question of environmental protection; in that case the only one principle is accepted (ecological sustainability). Although the ecological sustainability is of the great importance, complex approach to sustainable development does not allow neglecting the other principles. Therefore the theories which describe and take into the consideration only ecological sustainability could be named as ecological paradigm, theoretical and practical contribution to concept of sustainable development.

SCIENTIFIC STANDARDIZATION OF REGULATIONS FOR SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT

Tourism, as a process and relationship of economic, social, cultural and ecological elements that are connected, has a strong influence on economy and socio-cultural environment. The development of tourism needs an area, which is going to be devastated by the same activity and the environment has been polluted. Preparation of regulations (of all kinds of classification and contents) needs some standards to be set up before. The subjects who are regulating those relationships must respect the scientific and professional achievements in planning (preparation), realization and supervision of those relationships and subjects. Among other things, the costs (classical and hidden, direct and indirect, less visible and socially verified) should be respected as to lean the preparation of regulations and especially their realization directly on them.

Editor of text of regulations on sustainable development and tourism should have knowledge of those fields and their relationships, respecting cumulatively and permanently the main principles of sustainable development (ecological, socio-cultural, economic and technological sustainability), as well as the participation of the public in decision-making process.

The main human rights on life and health belong to every member of human community.

Human right on a healthy environment enjoys the rank of the constitutional right in Republic of Croatia. The regulation of those relationships needs a huge nomotechnical knowledge and culture, respecting numerous subjective and objective prerequisites of scientific regulation in general.

Doc. dr. sc. RADE KNEŽEVIĆ

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM IN DESTINATIONS WHICH ARE BEING THREATENED BY THE NATURAL ELEMENTS

In my work natural elements are being analysed which are causing accidents of big proportions in tourism destinations.

Natural elements are the most destructive in oceanic and mediterranean coasts (less in the coasts of bordered and internal seas) on the places of converging touch of big litosferic plates.

The epicentars of the registered or potentail accidents most of it's part are placed on the coats of warm seas which are significant tourism rivieras.

The biggest registered accidents were developed by the impact of the earthquake (tsunami), and the most common accidents are caused by the natural elements. In a less ancient statistic period the number of the natural elements is increasing unniterruptedly. The increasing number of natural elements is bound for antroplogic climate changes. The sustainable development of tourism has become heavy in those destinations in which except the resources tourists suffer as well.

Prof. dr. sc. VIDOJE VUJIĆ

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

MANAGEMENT OF SUSTAINABLE TOURIST DEVELOPMENT

The concept of sustainable tourist development in the world must, in addition to quality, at the same time combine the ecological, economical and sociological dimensions. The greatest challenge to economic and social development today is to coordinate two apparently conflicting demands: the demand for a higher quality of life – which implicates a developed economy, and the demand for protection of the environment. Here the interests of the individual or of entrepreneurial groups are at odds with the common interest within the same area, and this is often the cause of numerous conflicts.

Tourism is impossible to develop without effecting the environment, but by correct, strategic and integral planning it is possible to direct tourist development so that its

negative impacts are brought down to a minimum. For this reason there is a need to immediately start systematic work on the concept of management of sustainable tourist development. Proceeding from the idea of feasibility and diversity, as well as from the acknowledgment of determined economic, cultural and ecological values, it is necessary to take into consideration three mutually connected groups of objectives: protection of the eco-sphere, stable economic growth and equality in the distribution of existential opportunities of the local inhabitants in conformance with the principle "to work for nature, and live off of nature and for nature".

This part of the book deals with the concept of sustainable development and processes of implementing ecological management. Concepts and demands by the system of managing the protection of the environment are analyzed. The strategies and principles of management of sustainable development are discussed and the ways and means of preserving the environment at tourist destinations are defined.

Prof. dr. sc. IVANKA AVELINI HOLJEVAC

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ECOLOGY STANDARDS IN TOURISM

The development of tourism is based on the security of tourists and environment. The aim of the paper is to point to the need to create a balance between economics, ecology and environment in tourism. The preservation of nature is a requirement for mankind's quality of life, while the traveller - the tourist is given the opportunity to satisfy desires, needs and expectations related to their trip.

The paper points out the importance of ecological standards in the total quality management of the tourist product.

Prof. dr. sc. MLADEN ČRNJAR; DUNJA SERDINŠEK, dipl. oec.

Županijski zavod za održivi razvoj i prostorno planiranje

STRATEGIC MANAGEMENT – PREREQUISITE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM

Experience gained in many countries with developed tourism, including Croatia, showed that consideration of tourism development can not be made only through its economic effects. Tourism development has clear natural limits. Therefore, tourism must be strategically managed in order to prevent its development from damaging the environment. The importance of strategic management in tourism comes from its nature as a long-term process, which requires implementation of sustainability principles at

all management levels. Quality of long term development in tourism highly depends on the quality of strategic management. The Intrinsic value of spatial planning and its legally binding status is an important but not fully exploited component and instrument of strategic management. Strategic Environmental Assessment, as a new procedure and a tool, offers a new quality in strategic management in tourism.

Prof. dr. sc. MILENA PERŠIĆ

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

ENVIRONMENTAL ACCOUNTING AND SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT

Our environment is the most precious asset that will be passed on to the next generation. Protecting the environment is the task of all the individuals, governments and enterprises. The prevention of polluting the environment with this waste is of great importance not only to stakeholders and the employees, but also tourists who are becoming more concerned for the preservation of the environment. Eco-destination or environmental suitable destination has to follow the basic principles of maximizing benefits and minimizing costs. Environmental accounting is a new view of accounting, involved in national income accounting, in financial accounting or in managerial accounting. Environmental costs are the most interesting area in managerial accounting, which task is identification, collection, estimation, analysis, and preparing internal reports of environmental cost and other information for decision making. Environmental accounting prepares different reports for internal and external users, in many shapes and sizes. The most important items of environmental reporting are based on Environmental Protection Agency (EPA) or Global Environmental Management Initiative (GEMI) type of classifications. This paper offers recommendations for the initial development of environmental accounting practices in the hospitality industry and tourism, and there importance of developing relevant cost management systems. Environmental management accounting information has to be helpful for hospitality and tourism management in decision making, in the range of responses about environmental issues in reviewing their environmental position. Accounting information help to review their environmental position, developing and implementing policies and strategies, improve their position and adjust management in tourism destination.

Doc. dr. sc. DORA SMOLČIĆ JURDANA

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

TOURISM DESTINATION CARRYING CAPACITY – ASPECTS AND PROBLEMS

In the process of sustainable development of the area, the carrying capacity has to be defined according to the different aspects: physical, psychological, biological, sociological and economic.

The carrying capacity is a managerial decision on the tourism destination level, based on the interdisciplinary research. It depends on the selected development scenario, and has to consider the main limiting factors. Each area and its type of tourism is unique, and the criteria for measuring carrying capacity must be defined, adjusted, for the analyzed area.

The analysis of the final carrying capacity levels must establish a balance among positive and negative factors and hence the volume of tourism that will bring optimum benefits to the country or region, the local population, and the tourists themselves to maintain their satisfaction level. Decision may need to be made on trade-offs of various costs and benefits.

Carrying capacity analysis does not replace environmental and socioeconomic impact assessment of destination areas of continuous monitoring of the impacts of tourism.

Mr. sc. IVICA TRUMBIĆ; Mr. sc. ALEKSANDAR BJELICA

Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija (CRA/PPA)

ANALYSIS OF ACCEPTANCE CAPACITIES OF TOURIST DESTINATIONS: MEDITERRANEAN EXPERIENCES

Carrying Capacity (CCA) Assessment for Tourism is a management tool being increasingly used in defining tourism development scenarios, preparing strategic plans for tourism development and implementing tourism development plans on regional and local level. Concept of CCA for tourism is based on determining the maximum number of people that may visit a tourist destination at the same time, without causing destruction of the physical, economic and socio-cultural environment and an unacceptable decrease in quality of the visitors' satisfaction. Although CCA procedure is basically the same for all areas, each destination requires an individual approach that is tailored to its specific features.

Prof. dr. sc. BRANKO BLAŽEVIĆ

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

CALCULATION OF TOURIST DESTINATION CARRYING CAPACITY

Present economic and urbanistical development has made a great pressure on a coast area because of the (unsupervised and uncontrolled) construction, as well as the entire human activity.

This is why numerous conflict situations appear between existing and potential users, as well as a great endangerment of this naturally fragile and limited element. The author deals with segments of tourism that totally occupy and degrade natural areas. Those forms of tourism are in their nature expansive, and influenced by unsupervised development they become aggressive and produce chaotic relations within natural areas, and wider.

Coast area is exceptionally valuable, but therefore limited in quantity and insufficient. Beauty and harmony gathered through the history is endangered by construction. People, encouraged by profit become less and less considerate and the most valuable elements - the sea and the coast - become ruthlessly endangered. Therefore, in order to achieve a successful tourist destination management, the author suggests managers to calculate the carrying capacity of a tourist destination.

Prof. dr. sc. EDNA MRNJAVAC

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

TRAFFIC AS A TOURISM DESTINATION RECEPTION CAPACITY

Traffic should be considered as a constitutive part of tourism destination reception capacity on an equal footing with other elements that form a tourism product, for it is the only way to achieve a structural and process harmonisation.

Traffic in tourism destination is being taken care of by local administration, which, as a rule, does not dispose of enough professional or financial resources for integral traffic solutions. Traffic accompanied by lack of capacity leads to entire tourism offer quality diminution.

Simple, fast and cheap traffic solutions in tourism destination do not exist, but some experience indicates possible ways of activities and measures, among which integral traffic solution has to be preferred. Old village centres are transformed in pedestrian zones in which vehicles are exceptionally present. Parking zones are located on village edges, and are being connected with village centres by public liner or periodical transport, which is selected taking in consideration the ecological criteria.

Such an approach to traffic in tourism towns and villages is the only way to enable high ecology standards for local inhabitants and tourists, that already tend to give preference to preserved nature among other elements of tourism destination quality.

Prof. dr. sc. IVANKA AVELINI HOLJEVAC

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

GLOBAL CODE OF ETHICS FOR TOURISM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The Global Code of Ethics for Tourism was adopted by the WTO General Assembly held in Santiago, Chile in 1999.

The Code includes ten articles outlining the "rules of the game" for destinations, governments, tour operators, developers, travel agents, workers and travelers themselves, i.e. all those involved in tourism.

The relationship between ethics and sustainable tourism development is elaborated through the analysis of the articles.

Prof. dr. sc. VIDOJE VUJIĆ

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

RULES OF BEHAVIOR IN THE TOURIST DESTINATION AREA OF GORSKI KOTAR

Gorski Kotar and its landscape possess essentially valuable characteristics that should be preserved and enhanced. For this purpose an attempt has been made to design the standards and rules of behavior in building facilities in Gorski Kotar. The intent is to lay down the rules of behavior of all interested parties, starting with the locality's distinguishing features, through organization of land parcels to development of designing and architectural standards, in the creation of an atmosphere favoring the preservation of the area as its most precious tourist resource.

Perceptible distinctions of every tourist destination depend on different natural and social factors, geographical location, climate, distinguishing characteristics of the soil, arable land surfaces, local building construction material, inhabitants of the region, urbanization of the region and finally the state of preservation of traditional values or disappearance of these distinctions.

Since the tourist offer rests on unique standards and trends of the Gorski Kotar brand, the assumption is that the local government in their respective regions will assure the legal responsibility of adherence to the rules of behavior, norms and regulations of building accommodation facilities and other tourist infrastructure. In that way such buildings will become trademarks of the destination and enhance the local surroundings of the area.

TIHOMIRA STEPINAC FABIJANIĆ, prof.; Mr. sc. MIRELA SRKOČ

Internacionalni centar antropologije Motovun – ICAM

HERITAGE TRAILS - ON BOTH SIDES OF THE RIVER KUPA

ICAM (International Centre of Anthropology Motovun), an NGO dealing with projects for the revitalization and sustainable development of local communities in the rural areas of Croatia initiated and organized the project 'Heritage Trails – on Both Sides of the River Kupa', based on traditional values, natural and cultural resources which can be found along the river Kupa.

The goal of this project is to use the rich heritage of the area in promoting rural tourism, eco-tourism or village tourism as means for sustainable development of the whole region.

The project includes identification and valorization of natural, cultural and traditional heritage,

interpretation of tourist attractions on a number of chosen sites or locations, with proposals for their refurbishment and inclusion in the tourist offer on the regional level. This implies work on producing interpretative panels, signalization for the chosen routes and sites, restoring of cultural heritage, adapting traditional buildings into accommodation for visitors, publication of marketing materials, setting information and development centers, etc.

Active protection of heritage is one of the main tasks in the process. This is why educational programs for local people are introduced as a means of bringing awareness about the value of heritage, and about using heritage resources in the proper way to build quality tourism in the area.

The proposed method needs a close cooperation and partnership between the project team and local population and their representatives in the governmental bodies. This goal will be achieved through establishment of a long-term business association that will include local interests and take care of further development and quality building of the Heritage Trails.

Dr. sc. VIKTOR SIMONČIĆ

Vikos - Croatia

INFRASTRUCTURE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Infrastructure of the area is one of the most important limiting factors in future development. Especially the problem of waste management is pointed out. Most of the towns or places on the Adriatic coast have not resolved the problem of waste water and waste material properly. In order to resolve this problem in a future, the partnership between economic subject, government and local community will be necessary.

GOOD EXAMPLES OF EVALUATING THE ACCEPTANCE CAPACITIES IN TOURISM

Good examples of evaluating the acceptance potentials were taken from the edition published under the title "Integral Tourist Management of Rural Regions". The issue is about a United Nations Environment Program and a Mediterranean Activity Plan by the Center for regional activities of programs of priority campaigns. Within the framework of the priority campaign "Development of Mediterranean Tourism in Conformance with the Environment" numerous seminars and meetings of experts were held to discuss national reports and evaluations of the acceptance capacities of respective regions. This resulted in a synthesis of national reports and studies of various cases, as well as with "Guidelines for an ecological approach to management of tourist development in Mediterranean coastal zones".

On basis of these guidelines a proposal of a specimen methodology for evaluating the acceptance capacities in tourism was made, and thereafter UNEP's Division of Industry and the Environment and the World Tourist Organizations worked out studies of the

acceptance capacities for the Brioni archipelago and island of Vis in Croatia, and of the central-eastern part of Rhodos island in Greece. Besides the mentioned studies, this work presents the concept of acceptance capacities of the Mediterranean, and particularly a survey of studies of evaluation of the tourist acceptance capacities of Calvia, Mallorca – Spain, followed by studies of the Fuka-Matrouh coastal region in Egypt, as well as the Gulf of Lalzi – Albania and Maltese islands and island of Elba, and then the Rimini province of Italy. There is an integral presentation of Recommendations for successful evaluation and implementation of acceptance capacities in tourism, as well as procedures for conducting the estimations of acceptance capacities.

ŽIVOTOPISI

ALEKSANDAR BJELICA Diplomirani ekonomist (Split, 1986.), magistar ekonomije (Zagreb, 1996.). Od 1986. radi u Centru za regionalne aktivnosti Programa prioritetnih akcija u Splitu, na poslovima financijske koordinacije i projektnog menadžmenta. Radno iskustvo uključuje sudjelovanje u velikom broju domaćih i međunarodnih projekata u svojstvu ekonomskog i financijskog stručnjaka te upravljanje većim brojem, ponajprije međunarodnih, projekata iz područja obalnog upravljanja i zaštite okoliša. Prošao specijalističku naobrazbu u međunarodnim financijama (Bologna, 1992.), tržištima kapitala (Brijuni, 1992.), poslovnom upravljanju (Split, 1994.) te računalnim modelima za investicijsku analizu i izvješćivanje (Beč, 1997.). Predavač "Osnova financija" i "Financija poduzeća" pri Stručnim studijima Sveučilišta u Splitu od 1998. Autor desetak stručnih i znanstvenih publikacija u domaćim i inozemnim časopisima.

BRANKO BLAŽEVIĆ Rođen je 12. rujna 1952. godine u Novom Vinodolskom. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu Rijeka 1975. godine. Na istom fakultetu obranio je magistarki rad a doktorsku je disertaciju pod naslovom "Ekonomski račun plasmana kapitala u hrvatsko hotelijerstvo 1960-1990." obranio 1994. godine na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment u Opatiji. Obavljao je različite stručne i rukovodeće funkcije u gospodarstvu. Četiri godine obnašao je funkciju predsjednika Općine Crikvenica. Bavio se financijskom i razvojnom problematikom.

U znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora izabran je 2001. godine. Predavač je na kolegiju Makroekonomija i Gospodarstvo Hrvatske kao i na dvama kolegijima na Poslijediplomskim studijima istog Fakulteta i to: Planiranje, financiranje i izgradnja hotelskih objekata Sustav turističke potražnje i potrošnje.

Sudjelovao je na brojnim domaćim i međunarodnim konferencijama, seminarima i treninzima uglavnom iz područja gospodarskog razvoja, turizma, urbane problematike i zaštite okoliša. Objavio je 53 znanstvena rada, izdao 2 knjige (monografije) te 4 poglavlja u knjigama i 37 stručnih radova.

MLADEN CRNJAR Rođen je 16. siječnja 1947. godine u Rijeci. Osnovnu i srednju tehničku školu završio je u Rijeci, a diplomirao na Ekonomskom fakultetu Rijeka 1970. godine. Na istom fakultetu obranio je doktorsku disertaciju pod naslovom Poduzeće – čimbenik zaštite okoliša.

U znanstveno-nastavno zvanje redovnog profesora izabran je 2005. godine. Predavač je na kolegiju Ekonomika okoliša na Ekonomskom fakultetu u Rijeci i na kolegiju Upravljanje okolišem i održivi razvoj na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment u Opatiji. Predavač je na poslijediplomskom studiju Ekonomskog fakulteta u Rijeci, Fakulteta za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Pomorskog fakulteta u Rijeci te Tehničkog fakulteta u Rijeci.

Obavljao je određene stručne i druge poslove kao član Savjeta za strateški ekonomski razvoj Republike Hrvatske, član radne grupe za izradu Nacionalne strategije zaštite okoliša RH, predsjednik Nacionalnog odbora za Habitat Republike Hrvatske (Konvencijom UN-a o održivom razvoju ljudskih naselja), član Savjeta za prostorno uređenje Republike Hrvatske, član Komisije za regionalni razvoj, član međunarodnog projekta Zaštita krasa.

TIHOMIRA STEPINAC FABIJANIC Rođena u Samoboru, Hrvatska, 16. svibnja 1953. godine. Udana, majka dvoje djece (blizanci, 1981.), živi i radi u Rijeci. Zaposlena kao dipl. etnologinja u Zavodu za povijesne i društvene znanosti u Rijeci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Osnivačica i vice-predsjednica udruge ICAM (Internacionalni centar antropologije Motovun) koja potiče projekte ruralnog razvoja u Hrvatskoj; predsjednica Hrvatske sekcije ECOVAST-a (Europsko vijeće za sela i male gradove), međunarodne udruge sa statusom u upravi EU; također članica još nekoliko domaćih te međunarodnih stručnih organizacija: Hrvatsko etnološko društvo, EUROPARC (Europska federacija nacionalnih parkova), EUROTER (Europska organizacija za ruralni turizam, sa sjedištem u Parizu) i dr.

Sudjelovala na brojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu te objavljivala radove iz područja tradicijske arhitekture, interpretacije i zaštite baštine, turizma i održivog razvoja. Također organizirala brojne izložbe s etnološkim temama te u suradnji s međunarodnim i domaćim stručnim udrugama i institucijama pokrenula i sudjelovala u nekoliko projekata usmjerenih poticanju održivog razvoja.

IVANKA AVELINI HOLJEVAC Redovita profesorica zaposlena na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment, Opatija. Ranije je radila na poslovima menadžera u gospodarstvu. Od 1998. do 2001. obavlja funkciji dekanice.

Usavršavala se u inozemstvu.

Nositeljica je kolegija: Hotelski standardi, Kontroling i Upravljanje kvalitetom na dodiplomskom i poslijediplomskom studiju, Kvaliteta roba i usluga u turizmu na Sveučilištu u Dubrovniku i gost predavač na više fakulteta.

Objavila je 210 radova, nekoliko knjiga te mnogobrojne članke u domaćim i prestižnim međunarodnim publikacijama.

Učesnica je mnogih međunarodnih kongresa i objavila radove na svim kontinentima: u Europi, Aziji, Africi i Oceaniji, Americi i Australiji.

Služi se talijanskim, francuskim i engleskim jezikom.

Dobitnica je Nagrade Grada Opatije za životno djelo na polju obrazovanja i znanosti, Državne nagrade Republike Hrvatske za područje društvenih znanosti za rezultate znanstvenoistraživačkog rada iz područja društvenih znanosti, turističke nagrade Hrvatske turističke zajednice "Anton Štifanić", nagrade Zaklade Sveučilišta u Rijeci kao najbolji znanstvenik.

Član je raznih znanstvenih, stručnih i društvenih udruženja u zemlji i inozemstvu.

DORA SMOLČIĆ JURDANA Rođena je 11. veljače 1970. godine u Rijeci. Diplomirala je 1993. godine na Ekonomskom fakultetu u Rijeci, nakon čega je upisala poslijediplomski studij na Hotelijerskom fakultetu Opatija gdje je u srpnju 1997. obranila magistarski rad. Doktorat znanosti stekla je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu u listopadu 2003. godine obranom doktorske disertacije «Prednosti i ograničenja primjene koncepcije održivog razvoja turizma». U okviru znanstvenog usavršavanja boravila je na Ekonomskom univerzitetu u Beču, Sveučilištu u Padovi i Sveučilištu Kentucky (SAD). Objavila je više znanstvenih radova u zemlji i inozemstvu te sudjelovala u radu četiri znanstveno-istraživačka projekta te više stručnih projekata.

Zaposlena je na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment Opatija u zvanju docenta.

RADE KNEŽEVIĆ Rođen je u Jesenici (Ogulin) 1950. godine. Gimnaziju je završio u Ogulinu a Prirodoslovno-matematički fakultet u Novom Sadu. Magistrirao na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Na istom Fakultetu je i doktorirao 1990. godine.

Dugo godina radio je u gimnaziji te dopunski na Pedagoškom fakultetu u Rijeci (kasnije Filozofskom fakultetu odnosno Visokoj učiteljskoj školi) i Filozofskom fakultetu u Puli. Zbog struke koja se bavi terenskim istraživanjem prostora, upoznao je područja brojnih država.

Većina radova kojima sam autor obrađuje prirodne resurse koji sudjeluju

u turističkoj ponudi. Objavio je 17 znanstvenih, 15 stručnih i oko 60 ostalih radova. Na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment prema starom Programu predajem Turističku geografiju, a prema novom Programu Turističku geografiju, Prirodne resurse u turizmu, Turističku geoekologiju i Gospodarenje resursima u turizmu.

EDNA MRNJAVAC Redovita profesorica na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment, Sveučilišta u Rijeci bavi se ulogom prometa u turizmu, logističkim sustavima u turizmu te upravljanjem i organizacijom prometa u turističkoj destinaciji. Napisala je nekoliko sveučilišnih udžbenika i znanstvenih monografija, bila urednicom nekoliko znanstvenih monografija te objavila više od stotinu znanstvenih radova. Aktivna je sudionica mnogobrojnih inozemnih i domaćih savjetovanja iz područja prometa i turizma.

Bila je voditeljica i suradnica brojnih znanstvenih i stručnih inozemnih i domaćih projekata. Recenzirala je mnogobrojne znanstvene radove te sveučilišne udžbenike koji su tiskani u Sloveniji i Hrvatskoj.

Pod njezinim su mentorstvom objavljeni brojni diplomski radovi te magistarski radovi i disertacije. Izvanredna je članica Hrvatske akademije tehničkih znanosti (HATZ), članica Znanstvenog savjeta za pomorstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) i Hrvatskoga znanstvenog društva za promet (HATZ).

MILENA PERŠIĆ Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Rijeci, magistrirala na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, a doktorirala na Institutu za ekonomiju i organizaciju u Rijeci. Sada redovita profesorica u trajnom zvanju za područje društvenih znanosti. Od 1975. godine angažirana u znanstveno-nastavnom procesu (Ekonomski fakultet u Rijeci, Hotelijerski fakultet u Opatiji), danas na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment, Opatija i to na dodiplomskom sveučilišnom i stručnom studiju te na poslijediplomskom studiju. Sudjeluje kao gost na poslijediplomskoj nastavi u Zagrebu, Ljubljani i Splitu, a u dodiplomskoj u Dubrovniku. Od 1990. do 2000. godine obavljala je funkcije prodekanice za nastavu, dekanice, prorektorice za poslovne odnose te članice Poglavarstva Grada Opatija. Objavila je više od 200 znanstvenih radova u domaćim i stranim časopisima i zbornicima radova, studijama u zemlji i inozemstvu. Dobitnica je više nagrada i priznanja te odličja Reda Danice Hrvatske s likom Blaža Lorkovića za osobite zasluge u gospodarstvu - za popularizaciju znanosti u praksi. Članica je više znanstvenih i stručnih udruga kao i uredničkih odbora časopisa. Konzultantica je za informatizaciju internog obračuna i uvođenje standarda USALI u hotelsko-turističko gospodarstvo. Stalna je recenzentica nastavnih planova i programa Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH. Obavljala je velik broj javnih i društvenih funkcija. Informatički je pismena, poznaje njemački, talijanski i engleski jezik.

DUNJA SERDINŠEK Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Rijeci. Radila je na poslovima voditeljica sektora nabave u Tvornici «Rade Končar» Zagreb – Pogon Rijeka te kao samostalna stručna suradnica na poslovima planiranja u Zavodu za urbanizam i izgradnju Rijeke. Trenutačno je zaposlena kao savjetnica za ekonomske poslove u Županijskom zavodu za održivi razvoj i prostorno planiranje Primorsko-goranske županije. Sudjelovala je u brojnim projektima iz područja prostornog uređenja, strateškog planiranja i urbane ekonomije. Objavila je nekolicinu radova iz područja održivog razvoja, prostornog planiranja i regionalnog upravljanja u stručnim časopisima i znanstvenim publikacijama te sudjelovala na domaćim i međunarodnim seminarima i treninzima.

VIKTOR SIMONČIĆ Samostalni savjetnik, diplomirao je na Tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Odjeli za naftu i petrokemiju u Sisku (1970. godine), a doktorirao na Fakultetu kemijskog inženjerstva, Sveučilišta u Karlsruheu, Njemačka (1976. godine)

Zaštitom okoliša se profesionalno bavi od konca sedamdesetih, a već 1980. godine je izabran za docenta iz predmeta Zaštita okoliša na Metalurškom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

U profesionalnoj karijeri radio je na najrazličitijim mjestima - od istraživanja (Sveučilište Karlsruhe, Njemačka i Sveučilište u Zagrebu), industrije (Institut za metalurgiju u Sisku), poslovnog dijela (INGRA, Zagreb), uprave (bio i pomoćnik ministra u Ministarstvu zaštite okoliša i prostornog uređenja Republike Hrvatske i savjetnik Vlade u Ministarstvu za prostor in okolje Republike Slovenije) do samostalnog savjetnika (Vikos, Sisak i Sivicon, Ljubljana).

Radio kao savjetnik različitih institucija i tvrtki, a trenutačno, među ostalim i kao savjetnik Svjetske banke.

Objavio je više znanstvenih i stručnih radova, autor i koautor je više publikacija.

MIRELA SRKOČ Rođena u Rijeci, 13. srpnja 1973. godine. Osnovnu i srednju školu završila u Delnicama, a diplomirala i magistrirala na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment u Opatiji.

Živi i radi u Delnicama. Zaposlena u Turističkoj zajednici grada Delnica. Osim poslova voditeljica Turističko – informativnog centra, bavi se vođenjem i koordinacijom nekoliko projekata važnih za Gorski kotar.

Članica udruge ICAM (Internacionalni centar antropologije Motovun) koja potiče projekte ruralnog i održivog razvoja u Hrvatskoj, a posebice kroz projekt «Putovima baštine – S obje strane rijeke Kupe».

Asistentica u projektu bilateralne suradnje Republike Italije i Republike Hrvatske, angažirana za koordinaciju, istraživanje i stvaranje lokalnog plana razvoja mikroregije Gorski kotar.

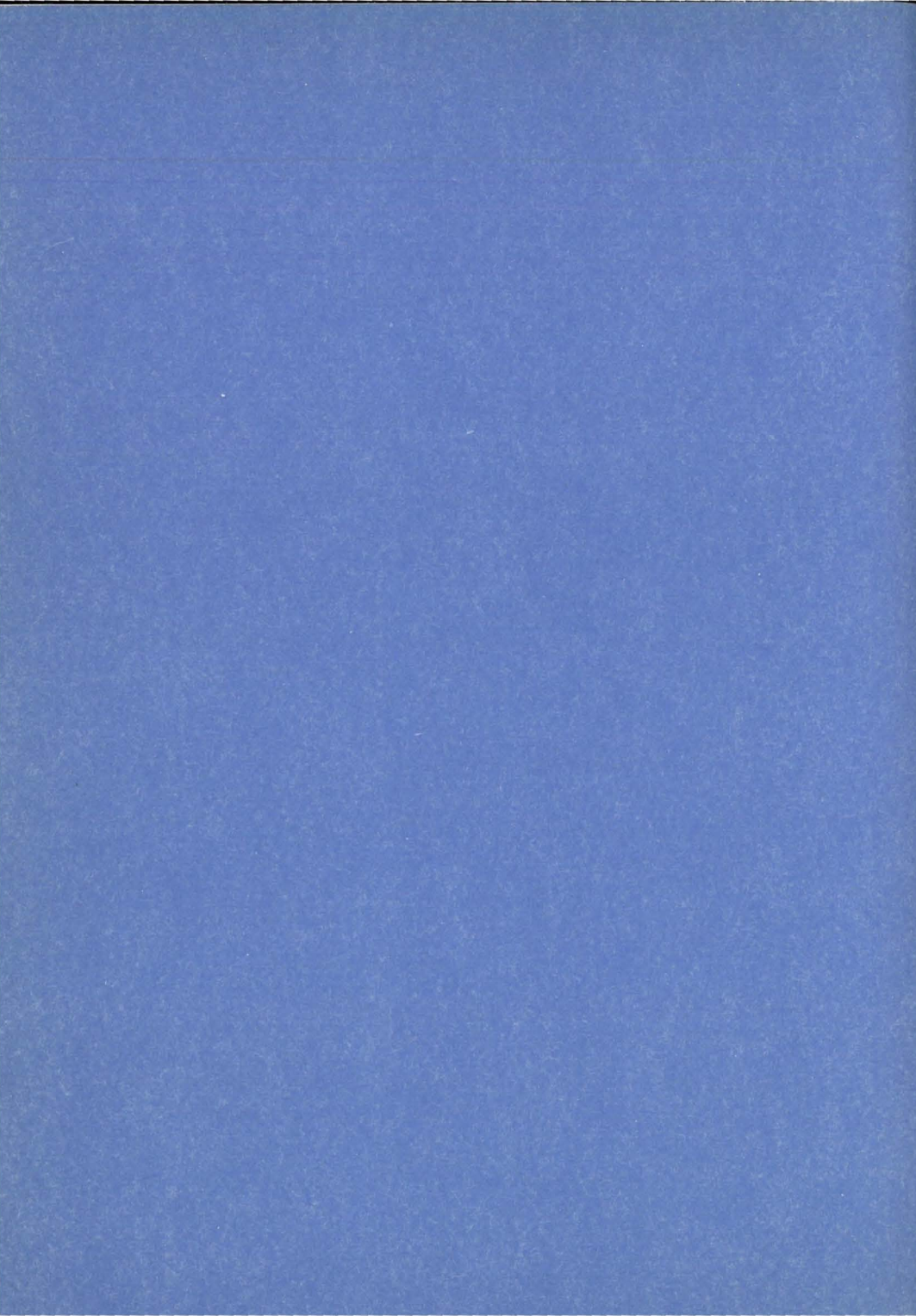
Sudjeluje i u brojnim drugim projektima prekogranične suradnje radi korištenja pretpriступnih fondova EU («Po Kupi i Žumberku», «Eurovillages» i dr.).

IVICA TRUMBIĆ Diplomirani inženjer arhitekture (Ljubljana, 1975.), magistar razvojnog planiranja (Haag, 1985.) i urbanizma (Zagreb, 1986). Od 1994. godine je ravnatelj Centra za regionalne aktivnosti Programa prioritetnih akcija (CRA/PPA) u Splitu, koji djeluje u okviru UNEP/MAP-a. Specijalist za upravljanje obalnim područjima, urbanističko i regionalno planiranje te planiranje i upravljanje zaštitom okoliša. Radno iskustvo stjecao po cijelom svijetu, kao suradnik Svjetske banke, Europske unije, UNEP, FAO, UNIDO, UNECE, GEF, OECD, Vijeća Europe i drugih. Član je uredničkih vijeća nekoliko najpoznatijih svjetskih znanstvenih časopisa iz područja upravljanja obalnim područjima i održivog razvoja te član znanstvenog odbora Međunarodnog centra za gospodarenje okolišem zatvorenih mora (EMECS) u Kobeu. Objavio je više od 40 stručnih i znanstvenih članaka te održao veliki broj predavanja na najvažnijim svjetskim znanstvenim skupovima i sveučilištima.

MARINKO Đ. UČUR Autor je knjiga (udžbenika i drugih) iz radnog i socijalnog prava, pomorskog radnog prava, nomotehnike i zakonodavstva sigurnosti te brojnih stručnih i znanstvenih članaka iz navedenih disciplina i područja. Sudionik je i autor na nacionalnim i međunarodnim savjetovanjima i kongresima o zaštiti na radu, zaštiti prirode i gospodarenju otpadom. Sudjeluje u projektima i studijama iz područja zaštite prirode i održivog razvoja. Redoviti je profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci i vanjski suradnik drugih ustanova.

VIDOJE VUJIĆ Rođen 1951. godine, izvanredni je profesor na Fakultetu za turistički i hotelski menadžment u Opatiji. Pročelnik je Katedre za makroekonomiju i nositelj kolegija Kadrovski menadžment i Poslovna kultura. U Institutu Carl Düsburg Gesellschaft Köln, Njemačka, 1990. godine boravio na specijalizaciji s temom "Poduzetnički i participativni menadžment". Prema programu Europske organizacije za kvalitetu u organizaciji "Osterreichische Vereinigung für Qualitätssicherung" (OVQ) 1997. godine, završio specijalizaciju i stekao zvanje menadžera i prosuditelja (auditora) kvalitete. Iz područja poduzetništva, menadžmenta, sustava upravljanja kvalitetom, razvoja i upravljanja ljudskim potencijalima napisao je sveučilišni udžbenik "Menadžment ljudskog kapitala" te u koautorstvu napisao šest knjiga i 105 znanstvenih i stručnih radova. Kao istraživač sudjelovao je na više domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata, samostalno izradio više investicijskih studija i elaborata.

LITERATURA

Ahn, B.Y., Lee, B.K., Shafer, S.: Operationalizing Sustainability in Regional Tourism Planning: An Application of the Limits of Acceptable Change Framework, *Tourism Management*, Vol. 23, 2002, 1-15

Alfier, D.: Pristup istraživanju uzroka i posljedica pretjerane izgradnje kuća za odmor i rekreaciju, *Turizam*, izbor radova, 1994.

Alfier, D.: Oblici i posljedice turističkog pritiska na obalu i more, *Turizam*, izbor radova, 1994.

An Introduction to Environmental Accounting – As a business management tool – Key concepts and terms, EPA 742-R-95-001 -United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention And Toxics (MC 7409) Washington, D.D.20460, 1995.

Andrić, N.: *Turizam i regionalni razvoj*, Informator Zagreb, 1980.

Apartmana skoro koliko i stanova, *NOVI LIST*, Rijeka, 07. svibnja 2003.

Apartmanizacija zločin prema prostoru, *Novi list*, Rijeka, 22. veljače 2003.

Attane, I. i Y. Courbage: *La demographie en Mediterranee*, *Economica*, Paris, 2001.

Avelini Holjevac, Ivanka: “Kvaliteta kao strategija razvoja zdravstvenog turizma“, *Zbornik radova znanstvenog skupa “Zdravstveni turizam za 21. stoljeće“*, Opatija, 19-21. lipanj, 2000.

Avelini Holjevac, I.: *Upravljanje kvalitetom u turizmu i hotelskoj industriji*, Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija, Opatija 2002.

Baily, P.: EPA – U.S. Environmental Protection Agency – Environmental Accounting Case Studies – Green Accounting at AT&T, Approaches to environmental accounting, AT&T Environmental Accounting Glossary, Work Assignment 109, Task 3, Final AT&T Study Contract No. 68-W2-0008, United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention & Toxics (MC-7409) 20460, EPA#742-R-95-003, Washington D.C., 1995.

Barac, A.: *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Tipograf Rijeka, 1968.

Baum, W. J.: Environmental protection at minimum cost: the Pollution Tax, in L.J. Seidler and L. L. Seidler (eds), *Social Accounting: Theory, Issues and Cases*, Los Angeles, Melville, 1975

Bebbington, K. J., Gray, R. H.: The greening of accountancy: the profession and the environment "Accountants" Journal, NZ, 1990

Betonski «izvanzemaljci» sišli na more - «Apartmanska gradnja na otoku Rabu izmakla kontroli», Otočni Novi list, Rijeka, 6. travnja 2003.

Bienenfeld, J.: Donošenje prostornih planova u jedinicama lokalne samouprave, Djelokrug jedinica lokalne samouprave, Novi informator, Zagreb 2003.

Bijela knjiga - Europska prometna politika za 2010.: vrijeme za odluku, prijevod i redakcija Hrvatske željeznice, Zagreb, 2003.

Blažević, B.: "Osnove dugoročne koncepcije razvoja grada Novi Vinodolski-Noví Vinodolski, studeni 1997.

Blažević, B.: "Gospodarstvo Novog Vinodolskog u XX. stoljeću", Adamić d.o.o. Rijeka, 1998.

Blue Plan, Urbanisation in the Mediterranean Region from 1950 to 1995, Blue Plan, Sophia Antipolis, 2001.

Bockstael, E.: The environmental cost of tourism in the Caribbean, <http://www.umanitoba.ca/manitoba/20010404/env2.html> (24.08.2003.)

Boje, D. M.: What are Green Accounting Concepts and Measures? <http://web.nmsu.edu/~dboje/TDgreenconcepts.html> (03.11.2003)

Božičević, J.: Vizija inteligentne Hrvatske, Zbornik radova "Stvaranje stabilnog prilagodljivog i životno sposobnog Hrvatskog gospodarstva," Hrvatsko društvo za sustave i Hrvatska akademija tehničkih znanosti, Zagreb, 1995.

Bramwell, B. et al.: Sustainable Tourism Management: Principles and Practice, Tilburg University Press, Tilburg, 1996.

Braunschweig, A., Britt, P., Herren-Siegenthaler, M., Schmid, R.: Ökologische Buchhaltung für eine Stadt – Pilotstudie Saarbrücken, Studije, St. Galen, 1984

Braunschweig, A.: Die ökologische Buchhaltung als Instrument der städtischen Umweltpolitik, St. Galen, 1988

Braunschweig, A.: Die ökologische Buchhaltung für die Stadt St.gallen, St. Galen, 1987

Briassoulis, H., Van der Straten, J.: Tourism and the Environment: Regional, Economic and Policy Issues, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1992.

Buble, M. Et.al.: Strategijski management, Ekonomski fakultet, Split, 1997.

Cerović, Z.: Hotelski menadžment, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija 2003., str. 13.

Chabason, L.: Crowded shores, Our Planet, Vol. 10, No. 4.

Chamberlain, K.: Carrying capacity, UNEP Industry and Environment, No.8, UNEP IE, Paris.

Cooper, C., Fletcher, J., Gibert, D., Wanhill, S.: Tourism – Principles & Practice, Longman, Harlow, 1993.

Cori, B.: Spatial dynamics of Mediterranean coastal regions, Journal of Coastal Conservation, Vol. 5, 1999, 105-112.

CRA/PPA, The good practices guidelines in carrying capacity assessment for tourism in the Mediterranean Region, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 2003.

CRA/PPA, The good practices guidelines in carrying capacity assessment for tourism in the Mediterranean Region, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 2003.

CRA/PPA, The good practices guidelines in carrying capacity assessment for tourism in the Mediterranean Region, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 2003.

Črnjar, M., Šverko, M.: Zaštita okoliša u gospodarskom sustavu Europske unije i Republike Hrvatske, Zavod za razvoj, prostorno planiranje i zaštitu čovjekova okoliša, Rijeka, 1997.

Črnjar, M.: Ekonomika i politika zaštite okoliša, Ekonomski fakultet i Glosa, Rijeka, 2002.

Črnjar, M.: Ekonomika i politika zaštite okoliša, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2002.

Črnjar, M.: Teorijske osnove upravljanja zaštićenim prirodnim resursima, Osnove dugoročnog razvoja Parka prirode Učka, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2002.

Črnjar, M.: Ekonomika i politika zaštite okoliša, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2000.

Dekanić, Z.: Prihvatni potencijal i turistički razvoj bašćanskog kraja, magistarski rad, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2003.

Deklaracija o zaštiti okoliša u Republici Hrvatskoj "NN" 34/92

Delaney, P. R., Epsteinm, B. J., Nach, R., Weis Budak, S.: GAAP 2002 – Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles, Wiley, 2002.

Dowling, R.: An Environmentally-based Planning Model for Regional Tourism Development, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 1, No. 1, 1993, 17-37

Dujanić, M.: Strategijski management, Ekonomski fakultet Split, 1997. str. 256.

Dulčić, A., Petrić, L.: Upravljanje razvojem turizma, Mate, Zagreb, 1998.

ECOVAST – "Strategija za ruralnu Europu", Hrvatska sekcija ECOVAST-a, St. Servais, Belgija, 1994.

EEA, State and pressures of the marine and coastal Mediterranean environment, European Environment Agency, Copenhagen, 1999.

Ekologija, pravo, odvjetništvo, Odvjetnik, God. 61., Zagreb, 1988. br. 1. do 2.

Environmental Management Accounting, international website hosted by EMARIC – Environmental Management Research and Information Center, str. 1 – http://www.emawebsite.org/about_ema.htm (17.07.2003)

Environmental Reporting - General Guidelines, Department for Environment, Food and Rural Affairs and the Department of Trade and Industry; Scottish Executive and the National Assembly for Wales, DEFRA Publication, London, www.defra.gov.uk.

Environmental Reporting Guidelines 2001 - With Focus on Stakeholders, The Ministry of Economy, Trade and Industry, Environmental Reporting Committee, Japan Environmental Management Association for Industry, Environmental Policy Division, Industrial Science and Tehnology Policy and Environment Bureau, Tokio, 2001

EPA- 742-R-94-003, -United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention And Toxics, May 1994.

EPA 742-R-95-001 -United States Environmental Protection Agency, Office of Pollution Prevention And Toxics (MC 7409) Washington, D.D.20460, June 1995.

Europska Plava zastava u Republici Hrvatskoj za 2001., Pokret prijatelja prirode "Lijepa naša", Hrvatsko povjerenstvo Zaklade za odgoj i obrazovanje za okoliš u Europi, Povjerenstvo za Plavu zastavu i turizam, Zagreb, prosinac 2000.

Franina krovna udruga, Feral Tribune broj 918, Split, 19. travnja 2003.

Fredotović, M.: Gospodarenje prostorom i prirodnim resursima u kontekstu integralnog upravljanja obalnim područjima, - Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, god. IV, br. 11., Split, 1994.

Gartner, W.C.: Tourism Development: Principles, Processes and Policies, Van Nostrand Reinhold, New York, 1996.

Getz, D.: Capacity to absorb tourism: Concepts and implication for strategic planning, Annals of Tourism Research, Vol. 10, Br.2, 1983, str. 239-263.

Glasson, J., Godfrey, K., Goodey, B.: Towards Visitor Impact Management: Visitor Impact, Carrying capacity and Management Responses in Europe's Historic Towns and Cities, Avenbury, Aldeshot, 1995.

Global tourism forecasts to year 1995., Madrid: Word Tourism Organizaton

Graff, R. G., Reiskin, E. D., White, A. L., Bidwell, K.: Snapshots of Environmental Cost Accounting, United States Environmental Protection Agency Office of Pollution Prevention & Toxics Environmental Accounting Project, 1998., p.2 - <http://www.epa.gov/cgi-bin/clprint?Range=Pages&StartPage=5&EndPage=25&Res>

Gray, R., Bebbington, J: Accounting for the Environment, SAGE Publications, London, 2003

Grenon, M. i M. Batisse: Futures of the Mediterranean Basin, Oxford University Press, New York, 1989.

Grupa autora: "Gorski kotar", Fond knjige "Gorski kotar" - Delnice, Delnice, 1981.

Grupa autora: "Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj" Zbornik radova, Institut za turizam Zagreb, Zagreb, 1994.

Günther, K.: Die Ökobilanz – Aus Sicht der Praxis, in „Förderkreis Umwelt future, e.V.; IÖW (p.49-61), 1988

Hendija, Z.: Turizam u svijetu i Europi, Turizam br. 1/1999.god. str. 78-79.

Hendija, Z. i Čižmar, S.: Utjecaj aktualnih društvenih promjena na svjetska turistička kretanja, Turizam br. 3-4/1992.god. str. 82-89.

Howard, M. W.: Održivi turizam na otocima Old Providence i Santa Catalina: analiza prihvatnog kapaciteta, Turizam, Vol. 49, Br. 4, 2001, str. 341-354.

Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi liber, Zagreb, 2002.

Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1996.

Inskip, E.: National and Regional Tourism Planning: methodologies and case studies, Routledge, London-New York, 1994.

Inskip, E.: Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach, Van Nostrand Reinhold, New York, 1991.

International Hotels Environment Initiative: Environmental Management for Hotels: The industry guide to best practice, Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, 1993.

Introducing Excellence, The European Foundation for Quality Management, Brussels, 1999.

Injac, N.: Sustavi kvalitete 2000. – Velika revizija normi ISO 9000

Injac, N.: Mala enciklopedija kvalitete, I., II. i III dio, Oskar, Zagreb, 1998. i 2002.

Izmjene Pravilnika o porezu na dohodak (NN br. 163/03 - čl 11. i čl. 43.)

Juran, J. M.: Planiranje i analiza kvalitete (treće izdanje), Mate, Zagreb, 1999.

Kelly, M. J.: Upravljanje ukupnom kvalitetom, Potecom, Zagreb 1997.

Keser, Jasmina: Fond za zaštitu okoliša, Računovodstvo i financije 11/1999. Zagreb

Klarić, Z.: Problemi razvoja mediteranskog turizma u skladu s okolinom, Zbornik radova «Turizam i prostor», Institut za turizam Zagreb, Zagreb, 1987.

Klarić, Zoran: "Određivanje prihvatnog potencijala u Sredozemlju i njegov utjecaj na poimanje održivog razvitka turizma" - prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj- Zbornik radova- Institut za turizam Zagreb, 1994.

Klarić, Z.: Određivanje prihvatnog potencijala u Sredozemlju i njegov utjecaj na poimanje održivog razvitka turizma, Zbornik radova "Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj", Institut za turizam, Zagreb, 1994, str. 17-32.

Krippendor, J.: Putujuće čovječanstvo, SNL, Zagreb, 1986.

Kušen, E.: Izgradnja koja devastira morsku obalu, Zbornik radova, Turizam i prostor, Institut za turizam Zagreb, Zagreb, 1987.

Kušen, E.: Turistička atrakcijska osnova, Institut za turizam, Zagreb, 2002.

Leonardi, E.: The Management of quality in services, ISO NEWS, 6/96.

Lindsay, J. J.: "Carrying capacity for tourism development in national parks of the United States", UNEP Industry and Environment, Vol. 9, No. 1, str. 17-20.

Lončarić i dr.: Osnove prava okoliša, Biblioteka "Pravo", Organizator, Zagreb, 1997.

Lukačević, Subotić i dr.: Zaštita okoliša, Informator Zagreb, 4684, od 27.1.1999. str. 1. i dr.

Lukšić, B.: Etička dimenzija u gospodarstvu, O obalnom gospodarstvu u prilog obnovi Hrvatske, Zbornik radova br. 7 god. II, Ekonomski fakultet Split, Split, 1992.

Magaš, D., Smolčić Jurdana, D.: Metodološki aspekti utvrđivanja prihvatnog potencijala turističkih područja, Tourism & Hospitality Management, WIFI/Faculty of Tourism and Hospitality Management, Wien/Opatija, Vol.5, No. 1-2, 1999, str. 97-106.

Magaš, D.: Razvoj turističke destinacije i megatrendovi u turizmu, Razvojni problemi turizma hrvatskog Jadrana, Tržište, Vol.7, Br. ½, Cromar i Školska knjiga, Zagreb, 1995, str. 396-415.

Makroekonomija, Strategija razvitka Republike Hrvatske «Hrvatska u 21. stoljeću», Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske, NN 145/2002

Malinska, naselje bez fizionomije, Otočni Novi list, Rijeka, 6. travnja 2003.

MAP/REMPEC, List of alerts and accidents in the Mediterranean, REMPEC, Malta, 1996.

Mathieson, A., Wall, G.: Tourism: economics, physical and social impacts, Longman, Harlow, 1993.

Matutinović, Igor: Razvojna politika u Hrvatskoj s gledišta održivog razvoja i bioekonomike, Ekonomija, broj 2/1996., Zagreb

Model Scorebook: European Communications S.A., EFQM, Brussels, 1999.

Mowforth, M., Munt, I.: Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third World, Routledge, London, New York, 1998.

Mrnjavac, E.: Stanje i razvoj gospodarske infrastrukture u Parku prirode Učka i kontaktnim područjima, Osnove dugoročnoga razvoja Parka prirode Učka, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2002.

Mrnjavac, E.: The Influence of ITS on Traffic Service Quality for Tourism, Proceedings Management Systems in Traffic and ITS, Traffic, Faculty of Traffic Sciences, Zagreb, 1/2002.

Mrnjavac, E.: Promet u turizmu, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija 2002., str. 75.

Mrnjavac, E. i Maršanić, R.: The Role of Parking areas in the Quality of Tourist Destinations - the Example of Opatija, Proceedings ISEP 2003, Elektrotehnička zveza Slovenije, Ljubljana 2003.

Nacionalna strategija zaštite okoliša "NN" 46/02

Nacionalni plan djelovanja na okoliš "NN" 46/02

Načela razvitka Republike Hrvatske – Uvod u strategiju, Strategija razvitka Republike Hrvatske «Hrvatska u 21. stoljeću», Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske, www.hrvatska21hr/nacelaraz.htm

NAPIJALO, Ekološka tužba, Indeks 1 do 2/1994, Zagreb

Norme ISO 9000 i 14000 Zavod za normizaciju RH, Zagreb, 1997.

Odluka o donošenju prostornog plana NP Risnjak (NN 23/2001)

PAP/RAC, Guidelines for Carrying Capacity Assessment for Tourism in Mediterranean Coastal Areas, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 1997.

Petrić, I.: Mediteranski koncept nacionalnog gospodarstva Hrvatske, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11, Ekonomski fakultet Split, Split, 1994.

Petrić: Obalni prostor u gospodarstvu Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Radovi, god.II broj 7, Split, 1992.

Pirjevec, B., Kesar, O.: Počela turizma, Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb, 2002.

Popis stručnih institucija koje imaju ovlast za izdavanje izvješća o ispitivanju fizikalnih i kemijskih svojstava otpada "NN" 51/96, 93/96.

PPA/CRA: Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam, Centar regionalnih aktivnosti Programa prioritetnih aktivnosti, Split, 1997.

Pravilnik o postupanju s ambalažnim otpadom "NN" 53/96

Pravilnik o unutarnjem uređenju u NP Risnjak (NN 75/2000)

Pravilnik o uvjetima za postupanje s otpadom "NN" 123/97, 112/01

Pravilnik o vrstama otpada "NN" 27/96

Prostorni plan Primorsko goranske županije (SN 14/04)

Prostorni plan uređenja Grada Čabra (SN 25/03)

Prostorni plan uređenja Općine Lokve (SN 43/04)

Prostorni plan uređenja Općine Mrkopalj (SN 46/04)

Putovima baštine – Doživljaji i događanja oko rijeke Kupe, 'Ushit darovima prirode i djelima čovjeka', ICAM- Rijeka, Zagreb, lipanj 2003.

Radnić, Ante: "Turizam i razvoj Hrvatske" - sažeta verzija Strategije razvitka Hrvatske "Hrvatska u 21. stoljeću", 2001.

Ritchie, J. R. B., Crouch, G. I.: The Competitive Destination: A Sustainability Perspective, Tourism Management, No. 21, 2000, 1-7

Sabljak, A.: Hrvatski nacionalni akcijski plan: okoliš i zdravlje, Hrvatska gospodarska revija 7/99., Zagreb, 1999.

Savran, D.: Zakon o otpadu, Informator 4710/95.

Sertić, V. i dr.: Ujedinjeni narodi i zaštita okoliša, Hrvatska i Ujedinjeni narodi, Zagreb, 1996.

Sikavica, P.: Poslovno odlučivanje, Informator, Zagreb, 1994.

Simonetti, Petar: Građansko pravna zaštita od štetnih imisija, Naša zakonitost, 9-10/1988, Zagreb 1988.

Skupina autora (ured. Vukonić, B., Čavlek, N.): Rječnik turizma, Masmedia, Zagreb, 2001.,

Smjernice za procjenu prihvatnog kapaciteta sredozemnih obalnih područja za turizam UNEP / PPA / CRA , Split , 1997.

Smolčić Jurdana, D.: Održivost - značajna ekonomska kategorija razvoja turističke destinacije, Hotelska kuća '98., Hotelijski fakultet Opatija, Opatija, 1998.

Smolčić Jurdana, D.: Održivost – značajna ekonomska kategorija razvoja turističke destinacije, 14. bienalni međunarodni kongres, Hotelska kuća '98., vol. I, Hotelijski fakultet Opatija, Opatija, 5.- 6.10.1998.

Smolčić Jurdana, D.: Prednosti i ograničenja primjene koncepcije održivog razvoja turizma, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet u Zagrebu, 2003.

Stabler, M. J. (ed.): Tourism & Sustainability: Principles to Practice, CAB International, Oxon, 1997.

Steel, P.: Ecotourism: An Economic Analysis, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 3., No. 1, 1995, str. 29-43.

Stepinac Fabijanić, T.: Međunarodni projekti razvoja turizma u ruralnom području Hrvatske – zaštita i promicanje baštine. 6. Seminar Arhivi, knjižnice muzeji (AKM 6, Rovinj 2002.), Zagreb 2003., str. 221-231.

Stepinac Fabijanić, T.: Poti dediščine – Na obeh stranah reke Kolpe. Glasnik S.E.D. 41, 3-4, Ljubljana 2001, str.70-74.

Stepinac Fabijanić, T.: Ruralne vrijednosti u turističkoj ponudi – zajednički projekt, Zbornik radova II. Simpozija etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije (SEK II, Paklenica 2001.), Zagreb 2003, str.237-245.

Strohal, R.: “Uz Lujzinsku cestu”, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1993.

Šalamon, B.: Hrvatski turizam 2000. i prognoza do 2005., Turizam br. 2/2001.god. str. 192-201.

Šimunović, I.: Znanstveni pristup otocima, Znanstveni skup - Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, god. IV, br. 11. Split, 1994.

Šimunović, I.: Strateška procjena utjecaja na okoliš kao temeljni dokument za upravljanje prostorom i razvojem, Zbornik radova okruglog stola «Važnost strateške procjene utjecaja na okoliš u upravljanju prostorom i razvojem», PGŽ – Zavod za održivi razvoj i prostorno planiranja, Rijeka, 2003.

Štambuk, D.: Gospodarski razvitak jadranskih otoka - Koncepcijski pristupi i dileme, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11., Ekonomski fakultet Split, Split, 1994.

The Promise and Peril of Environmental Justice, Christopher H. Fornen Jr. Brookings Institution Press, Washington, D. C.

Tipurić, D.: Strateški savezi u funkciji jačanja konkurentnosti Hrvatskih poduzeća, Zbornik radova Ekonomska politika Hrvatske u 2003., Inženjerski biro Zagreb, 2002., str 222.

Tomas 01, Institut za turizam Zagreb, 2002

Tourism ekonomik report (1998). Madrid: Word Tourism Organizaton

Tourism highlights 2002. Internet: <http://www.world-tourism.com> 15.4.2004.

Travis S. Anthony: “Sustainable tourism concept & innovations in coastal areas and coastal city tourism, Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj-Zbornik radova-Institut za turizam Zagreb, 1994.

Trumbic, I.: “Coastal Area Management Programme in Albania”, Council of Europe, Protection of Coastal Areas in the Adriatic, Environmental Encounters No. 23., Council of Europe, Strasbourg. 1994.

Trumbić, I.: Integralno upravljanje obalnim područjima i «Agenda 21»-neke smjernice za buduće akcije», Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11, Ekonomski fakultet Split, Split

Trumbić, I.: “Metodologija, smjernice, ciljevi te osnovne preporuke i načela za provođenje strateške procjene utjecaja na okoliš”, Zbornik radova Okruglog stola “Važnost strateške procjene utjecaja na okoliš u upravljanju prostorom i razvojem”, Primorsko-goranska županija - Zavod za održivi razvoj i prostorno planiranje, Rijeka, 2003.

Turistički vodič kroz Gorski kotar, Marsa 88, Zagreb, 1995.

Turizam i razvoj Hrvatske, Strategija razvitka Republike Hrvatske «Hrvatska u 21. stoljeću», www.hrvatska21.hr/home.asp?ru=13

Umweltschutz im Gastgewerbe- Kosten senken durch Umweltschutz- DEHOGA - Deutscher Htel- und Gaststäteverband, CD-verzija, Berlin, Unterstützt durch das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, INTERHOGA, GmbH, Bon, www.interhoga.de

UNEP, Priručnik za integralno upravljanje obalnim područjima s posebnim osvrtom na Sredozemlje, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 1995.

UNEP, Priručnik za integralno upravljanje obalnim područjima s posebnim osvrtom na Sredozemlje, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 1995.

UNEP/MAP/PAP, White Paper on Coastal Zone Management in the Mediterranean, Centar za regionalne aktivnosti za Program prioritetnih akcija, Split, 2001.

University of the Aegean, Department of Environmental Studies, Defining, Measuring and Evaluating Carrying Capacity in European Tourism Destinations, University of the Aegean, Athens, 2002.

Uredba o uvjetima za postupanje s opasnim otpadom “NN” 32/98

Ustav Republike Hrvatske (proč. tekst) “NN” 41/01

Uzelac, J.: Kibernetско upravljanje poslovnim sustavima, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2002., str. 155.

Viler, Kovačić, Adrijana: Pravna ureditev varstva okolja, Gospodarski vestnik, Ljubljana, 1999.

Vlačić, G. i dr.: Hrvatska javnost i okoliš, Hrvatska gospodarska revija 3/99, Zagreb, 1999.

Vlasta Sušanj-Kapićeva i Rajka Jurdana-Šepić: «Zvončar se ne prodava», Novi list, 1. ožujka 2003.

Vujić, V.: Menadžment ljudskog kapitala, Sveučilište u Rijeci – fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija, 2004.

Vujić, V.: Poduzetničke strategije i taktike, u knjizi Poduzetnički menadžment, Sveučilište u Rijeci i MEP konzalting, Zagreb, 2002. str.147.

Vukonić, B., Keča, K.: Turizam i razvoj: pojam, načela, postupci, Mikrorad, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 2001.

Vukonić, B.: Turizam – u susret budućnosti, Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 1994.

Žuvela, I.: Ekološki aspekti održivog razvoja jadranskog turizma, Pomorski zbornik 34, 1996/1, 87-109.

Weinz W., Koontz H.: Menadžment, Mate, Zagreb, 1998.

OSTALI IZVORI:

A Report of the Workshop on Accounting and Capital Budgeting for Environmental Costs, December 5-7, 1993. Environmental Protection Agency (EPA) 742-R-94-003, supported by U.S.Chamber of Commerce and conclusions of the Business Roundtable the American Institute of Certified Public Accountant, the Institute of Management Accountants with AACE International – the Society of Total Cost Management, May 1994

Accounting for the environment in the national accounts, feature Article of AusSats: Australian National Accounts: National Income, Expenditure and Product, National Accounts, Article No. 5206.0, Sept. 2002. <http://www.abs.gov.au/Ausstats/abs@.nsf/0/5a0a96ef9e45d3b8ca256cae0016e525?0....>

Agenda 21 – “Principles for Sustainable Development in the Travel and Tourism Industry”, published World Travel and Tourism Council, World Tourism Organization and the Earth Council

www.emas.org.uk

www.mzopu.hr

www.pap-thecoastcentre.org

www.thr.es

Zakon o izmjeni Zakona o proglašenju šume Risnjak nacionalnim parkom (NN 13/97)

Zakon o otpadu “NN” 34/95

Zakon o proglašenju šume Risnjak nacionalnim parkom (NN 43/53 54/76 13/97)

Zakon o prostornom uređenju (NN 30/94 68/98 61/00 32/02 i 100/04)

Zakon o računovodstvu, NN br. 90/92

Zakon o vodama (NN 107/95 53/90 10/90)

Zakon o zaštiti okoliša (NN 82/94)

Zakon o zaštiti okoliša “NN” 82/94, 128/99

Zakon o zaštiti prirode (NN 162/03)

Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (NN 10/97).

Zaštita okoliša, Strategija razvitka Republike Hrvatske «Hrvatska u 21. stoljeću», Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske, Zagreb, 2001.

